

ખુશ ખબર

સંગીત સાથે દરેક ધર્મના
ઉપર તથા સામાજિક તેમજ
ઇતિહાસીક પ્રવચન કરનાર:—

વોરાભોગીલાલ રતનચંદ
રાજકવિ ધરમપુર સ્ટેટ.

જ્ઞાન સાથે ગમ્મત અને
આનંદ લેવા માટે દરેક ધાર્મિક
તેમજ લગ્નાદિ મહોત્સવ પ્રસંગે
યાદ કરો.

લગ્નાદિ મહોત્સવ:—

રાજકવિ ભોગીલાલ

રતનચંદ વોરા.

રતનપોળ, પીપળાવાળો ખાંચો,
અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૨૩૭ કિંમત ૫-૦-૦

ગ્રંથનામ ડાન્ડો ૫મા દેવી

વર્ગિક ૩-૨-૩

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન અંથાવલિ પુ. ૧

અનોપમા દેવી

લેખક અને પ્રકાશક

ભોગીલાલ રતનચંદ-રાજકવિ

ધરમપુર સ્ટેટ.

રતનપોળ પીપળાવાળો ખાંચો-અમદાવાદ.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧ • વીર સં. ૨૪૭૧ • ઇ. સં. ૧૯૪૫

પ્રત: ૧૦૦૦

કી. રૂ. ૫-૦-૦ .

પ્રકાશક :

ભોળીલાલ રતનચંદ વોરા
કે. રતનચોળ પીપળાવાળો ખાંચો : અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ
૨૫૨૩૭

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત : ૧૦૦૦

મુદ્રક :

મણિલાલ છબાનલાલ શાહ
ધી નમપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
શ્રીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ

નિવેદન

અનોપમાનું પુસ્તક લખવા માટે—તેમજ ઈતીહાસીક સંશોધન પણ પુરતા સાધન દ્વારા બની શકે તે માટે મારા હૃદયમાં વિચાર ઉદ્ભવ્યો. જ તે વિચાર લગભગ ત્રણ વરસ તો મેં આળસ અને પ્રમાદમાં જ વિતાવ્યા. આખરે મારો વિચાર અમલમાં લાવવા માટે નક્કી કરી લીધું અને અનોપમાનું પુસ્તક જનતાના ચર્ચે ધરવા હું આજે ભાગ્યશાળી બન્યો છું. અનોપમાના પુસ્તકમાં મેં મારાથી બનતી તમામ શક્તિ ઈતીહાસીક દાખલાના પુરાવાથી જેટલી મજબુત અને તેટલી મજબુત રીતે શોધી આ પુસ્તકમાં પુરવણી પૂરી છે. તે છતાં કંઈ પણ દોષ હશે છતાં તે દોષ ન આવે તેની મેં પુરેપૂરી કાળજી રાખી છે. વાંચેલા વંશમાંથી જેટલી હકીકતો આ પુસ્તકને ઉપયોગી થઈ પડે તેટલા સાધનનો મેં બન્યો તેટલો ઉપયોગ કર્યો છે.

વસ્તુપાળના રચેલા પ્રબંધમાં એક નવાઈ ભરી વાત લખવામાં આવી છે. વસ્તુપાળ તથા તેમના કુટુંબીજનો શત્રૂંજયમાં તેમજ ગિરનાર વિગેરેની યાત્રાએ જઈ પાછા આવતા ધોળકે આવ્યા. તેવામાં

ગુર્જર દેશાધિષ્ઠાત્રી મહાલુદેવી વીરધવળને સ્વપ્નામાં દેખાવ આપી કહેવા લાગી કે-આ ગુર્જર ધરા વનરાજ આદિ આપોશ્કર (ચાવકા) રાજ્યોએ ૧૯૬ વર્ષ રાજ્ય ભોગવું ત્યાર પછી મુળરાજ, ચામૂ-કરાજ દુર્લભરાજ ભીમ, કર્ણ, જયસિંહ કુમારપાળ, અજયપાળ. લઘુ ભીમ અને અર્જુનરાજ ઔલ્યકથોએ ભોગવી. હવે તમે પિતા પૂત્ર બંને તેના ભોકતા છો, માટે રાજના અભાવથી આજે ગુર્જર ધરા વિચિત્ર સંજોગોમાં મ્લેચ્છોના ત્રાસથી પીકાઈ રહેલી છે. માટે તમે વસ્તુપાળ અને તેજપાળને મંત્રી બનાવો તો રાજ્યનો પ્રભાવ અને ધર્મ વૃદ્ધીનું બળ વધશે. હું તમારા પૂણ્ય બળથી આકર્ષાઈ છું. અને તમને ચેતવણી આપુ છું.

આ પ્રમાણે સ્વપનું વીરધવળને આવ્યું. તેવી રીતે તે જ પ્રમાણે લવણપ્રસાદ રાણાને પણ સ્વપનું આવ્યું. બંને બાપ દીકરાની એક જ સલાહથી પોતાના રાજગુરુ સરસ્વતિના પુરૂષાવતાર શ્રી સોમેશ્વર પંડિતને બોલાવી બધી વાત કરી. ત્યાં પંડિતે પણ રાણાની વાતને પ્રોત્સાહન આપ્યું અને બંને ભાઈઓને બોલાવી મંત્રીપદ આપ્યું. બંને મંત્રીઓએ પણ પોતાની બુદ્ધી ચાતુર્ય વડે ગુજરાતને આબાદ બનાવ્યું. તેજપાળની ગ્રહદેવી અને પમાદેવી પણ બંને ભાઈઓના કાર્યમાં સલાહકાર રહેતી અને તેની સલાહ પણ હર વખતે ઉપ-યોગી નીવડતી. વસ્તુપાળે પોતે જે-જે અધિકારીઓએ પ્રજાનું લોહી ચુસવામાં બાકી રાખી નહોતી તે બધા પાસેથી રાજ્ય સત્તાથી લાખો દ્રમના દંડ કરી તીજેરી તર કરી સૈન્યનો જમાવ કરી દરેક રાજ્ય-ઓને ગુજરાતની સત્તા નીચે લાવ્યો. આ પ્રમાણે બંને ભાઈઓએ રાજ્યની સેવા બજાવી, તેમજ પ્રજાની પણ સેવા બજાવી. રાજપ્રીય અને પ્રજાપ્રીય થઈ પડ્યા હતા. વળી જ્યાં જ્યાં જોણે જૂલમ અને ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો ત્યાં ત્યાં બંને ભાઈ ઓએ બહાદુરી બતાવી ગુજરા-તની સત્તા સ્થાપી હતી.

કુમારપાળના રાજ્ય ઈતીહાસમાં લવણપ્રસાદ શ્રી ભીમનો પ્રધાન હતો. તેણે મેરૂતુંગે લખેલું છે તેને સ્વાધિન વ્યાગ્રપદ્મી (વાઘેલ) હતું તેની રાણીનું નામ મદન રાણો હતું તેના પૂત્ર વીરધવલ હતો. વળીચંદ આરોટની કૃતીમાં તેનું નામ વીર વાઘેશ અથવા વીરધવલંગ કરીને લખ્યું છે સન ૧૨૭૧ માં આખૂ ઉપર તેજપાળે દેરાસર બાંધ્યું. તેના લેખમાં વીરધવલનું તેના પિતાનું અને દાદાનું નામ લખેલું છે. ગુજરાતનું રાજ્ય નિર્ભય બનાવવા સાડ અને ગુજરાતનું મૌરવ વધારવા સાડ વસ્તુપાળ અને તેજપાળ રાત દિવસ જાંખ્યા નથી. આ વખતે વસ્તુ અને તેજના સલાહકાર જૈન આચાર્ય શ્રી વિજય-સેનસૂરી હતા. અને તેમની સલાહ દરેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડતી.

નોંધ • વ્યાગ્રપદ્મી અથવા વાઘેલ વંશ

ધવલ	કુમારપાળની માશ્વો સાથે પરણ્યો સન ૧૧૬૦-૧૧૭૦
આણેરાજ	સન ૧૧૭૦-૧૨૦૦
લવણપ્રસાદ	ધોળકાનો મહામંડળેશ્વર સન ૧૨૦૦-૧૨૨૩.
વીરધવલ	ધોળકાનો રાણો સંવત ૧૨૭૬-૧૨૯૫-ઈ. સ. ૧૨૧૬-૨૦
	થી ૧૨૩૮-૩૯ સુધી સ્વતંત્ર.
વીશલદેવ	સંવત ૧૩૦૦-૧૩૧૮-૧૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું.
અર્જુનદેવ	„ ૧૩૧૮-૧૩૩૧-૧૭ „ „
સારંગદેવ	„ ૧૩૩૧-૧૩૫૩-૨૨ „ „
કણ્વદેવ બીજો	„ ૧૩૫૩-૧૩૬૧-૮ „ „

આ લેખ સંવત ૧૨૮૭-ફાલ્ગુણ વદિ ૩ રવિવારનો છે. જીવો કીર્તિકૌમૂદી પરિશિષ્ટ ચ.

વળી તેજપાળે ધુધલ જેવા જોધાના જૂદમી રાગને સ્ત્રીના કપડાં પહેરાવીને પાંજરામાં પૂરી લાગ્યો હતો. અને તેની સાથે યુદ્ધમાં જીત્યો હતો. આખરે ધુધળ પોતે પાંજરામાં ને પાંજરામાં જ પોતાની જીભ કરડી મરી ગયો હતો તે જોધરાથી પણ અસંખ્ય લક્ષ્મી લાવી ગુજરાતનો ભંડાર તાજો કર્યો હતો.

વસ્તુપાળે પણ સદીક મુસલમાન આરબ જેવી જખર જસ્ત અક્તિ કે જેની સહાયતામાં શંખ જેવા ધણા રાગગ્યો હતા તેને અને શંખને અજબ શીક્ષા આપી. કરોડોની દોલત લાવી ગુજરાતના ચણે ધરી હતી. શંખને મારવા માટે તેના અંગરક્ષક ભુવનપાળ કે જે એક વખત રાણા વીરધવળની અંગ્રુઠી ચોરી હતી. તેણે જોલાને પણ મર્દ બનાવ્યો હતો. તેને બહાદુરી બતાવી તે વખતે વસ્તુપાળે પોતાની બહેન વયજૂકાનું સગપણ તેની સાથે કર્યું ત્યાં તરતજ તે ભુવનપાલ લડતાં લડતાં મરણ પામ્યો અને બહેન વયજૂ વિધવા બની. આવી આવી અનેક મુશીબતો આ બન્ને ભાઈ અને દેવી અનોપમાએ ભોગવી હતી છતાં પોતે અનીતીનું ધનનો જરા પણ લોભ ન રાખતાં પોતે પોતાના સત્ય અને વહેવારથીજ ચાલતા હતા.

અનોપમાનું સગપણ તેજપાળ સાથે કરવાની સલાહ તેજપાળ ની માતા કુંવરબાઈને જો આપી હોય તો તે આચાર્ય શ્રી વિજય સેનસૂરી હતા. અનોપમા ચંદ્રાવતીના શેઠ ધરણિગની પુત્રી હતી. ધણી શાણી, ડાહી અને નીડર હતી પણ જરા સુંદરતામાં ક્યામ હતી. આ વખતે અનોપમાએ પોતાના જીવનમાં ધણા ધણા સંકટો સહન કરી લેતી હતી તેની ભગની આખૂ ગીરીરાજ ઉપર હતી કંઈક કરવું તેજ તમન્ના.

દોહો.

વન મહવર ને વેંળિયાં, પદ્મવ મેવા થાય;
 દશે પર્વત દ્રાક્ષ ને ખેતર બહુ શોભાય.
 ભુમી પશુ બની પત્રમય, એવી કાટની ભીંત;
 જેઓ પરતાજે રહી, નાજ વસ્યો બહુ રીત.
 દુર્ગ રાયણ ત્યાં રહી, છેલ્લી કરે સલામ;
 સૌ સુંદરતાનું બન્યું, એવું આખૂ ધામ.

આ સિવાય અનોપમાની ત્યાગવૃત્તિ કાંઈ અજ્ઞા હતી. તેની ત્યાગવૃત્તિની જોડ જડવી મૂશકેલ છે. જ્યાં જ્યાં કામ પડે, યુદ્ધના મોરચા મંડાય, જ્યાં ખાંડાના ખેલ ખેલવાના હોય ત્યાં ત્યાં પોતે પોતાના વૈભવ વિલાસની પરવા રાખ્યા વિના પોતાના પતિ તેજ-પાળને મોકલતી અને લાવણીની હસ્તી કીકીઓ શરૂ સળવતી. આ સિવાય તેને લાવણ્યસિંહ નામનો કુમાર થયા પછી લગભગ યુવાન ઉમરમાંજ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાનો નીયમ લીધો હતો. શાથી કે પોતાની નણદ બેન વયજૂકા વિધવા હતી તેથી તેનું વૈધવ્ય સાચવવા સાડ પોતે પોતાના સુખનું બલિદાન આપ્યું હતું. અને પોતાના પતિ તેજપાળને સુહડાદેવી નામની બીજી સ્ત્રી પરણાવી હતી. અને પોતે આખૂ દેલવાડાના મંદિર બનાવવામાં મશગુલ બની હતો. ગૃહસ્થાશ્રમના કાર્યમાં સામાજિક કાર્યમાં, રાજદ્વારી કાર્યમાં વળી ધાર્મિક કાર્યમાં પણ અનોપમાનો હીસ્સો મજબૂત અગ્ર સ્થાને હતો, અને વસ્તુપાળ સરસ્વતિ પૂત્ર હોવા છતાં તે અનોપમાની આમાન્યા અને આદા સંપૂર્ણપણે પાળતો હતો. એક વખત પોતાના પતિ તેજપાળ અને જેઠ વસ્તુપાળે જોતલ્યાની રાણીને વામાનસથલી લાગવાનું વચન આપ્યું હતું તે વચન પૂરું કરવાનું જોમ આવ્યું હોય તો તે અનોપમાએ આપ્યું હતું અને મામા સાંગણે કે તેમ તેના આખા કુટુંબે

જે ગુજરાત અને ધોલકા ઉપર પ્રજામાં ત્રાસ ફેલાવી કરે.કાની મીલકત તેમ પોતાની બહેન જેતલદેવીના બધા દરદાગીના ઉચાપત કરી વામાનસ્થલી ભેગા કર્યા હતા તે વ્યાજ સાથે મંત્રી તેજપાળ અને વીરધવળ અને જેતલયાએ પોતાની બહાદુરી બતાવીને વામાનસ્થળી ઉપર અને આખા સૌરાષ્ટ્ર ઉપર ગુજરાતની સત્તા જમાવી હતી તેમાં અગ્રપણે હીરસો મંત્રી તેજપાળનો હતો; આ સિવાય સદીક અને શંખ ઉપર વિજય મળવાથી વસ્તુપાળને શેત્રુજય તોચની સંઘયાત્રા કરાવવાનો વિચાર થયો તે વિચાર જો બંધ કરાવ્યો હોય અને નીડરતાથી સમગ્રવ્યું હોય તો તે અનોપમાજ હતી અને વસ્તુપાળે પણ તેની વ્યાજળી સલાહ માન્ય રાખી હતી. આખૂ ઉપરના મંદિરની પ્રથમ પ્રતિષ્ઠા વીક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ના ફાગણ વદ ૩ ને રવીવારે શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વરના શુભ હસ્તે કરાવી હતી. તે પછી તમામ દેરીયોની પ્રતિષ્ઠા વીક્રમ સં. ૧૨૯૩ સુધીમાં થઈ હતી અને બાકીની વીક્રમ સંવત ૧૨૬૭ માં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને મંદિરનું તમામ કાર્ય સંપૂર્ણ પૂરું થયું. વળી વિક્રમ સંવત ૧૨૭૫ વર્ષમાં મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળથી પ્રાગ્વાટ લઘુ શાખા પ્રગટ થઈ, એટલે તેમના સમયમાં પોતાની પોરવાડ જ્ઞાતિમાં દશા અને વીશા એવા બે ભેદ પડ્યા. વીશ વશાના ઉત્તમ પૂરી યોગ્યતાવાળા તે વીશા અને તેથી એાછી યોગ્યતાવાળા તે દશા (આ દશા વીશાના ભેદ અન્ય વણિક જ્ઞાતિઓમાં અને ગુજરાતમાં ધીમે ધીમે દેખાવ દેતા ગયા અને સંવત ૧૫૧૨ માં તો આ ભેદ દશા વીશાના જાણીતા થઈ ગયા).

આ સિવાય બપ્પમટ્ટી ગુરૂની વાણીની કવિની શિક્ષા કેવી હતી. સુવંત ૧૨૮૫ ની સાલમાં કાવ્યશીક્ષા નામના ગ્રંથના રચનાર શ્રી વિનયચંદ્રે પોતાના ગુરૂની કાવ્ય શક્તિ માટે નીચે મુજબ તેમણે વર્ણન કર્યું છે.

નત્વા શ્રી ભારતીદેવી વષ્પમદ્વિ ગુરાંગિરા ।

કાવ્યશિક્ષાં પ્રવક્ષ્ય મિનાના શાસ્ત્ર નિરીક્ષણાવ ॥

તે વષ્પતના ૮૪ દેશોની માહિતી આપેલી છે તે સૌરાષ્ટ્ર નવ હજાર ગામનો લાટદેશ, એકવીશ હજાર ગામનો ગુર્જરદેશ, સીતેર હજાર ગામનો હતો. આ પ્રમાણે સંવત ૧૨૮૫ ની સાલના ગ્રંથમાં લખેલું છે. અખજોની સંખ્યામાં લક્ષ્મીનો સદ્વય કરનાર ધર્મવીર ચતુરતાપૂર્વક નિર્દોષ ધર્મચરણે આચરી કલ્પિયુગમાં પણ કૃત્યયુગને ઉતારનાર સર્વ દર્શનોને સન્માન અને સમભાવથી જોનાર કવિઓના આશ્રયદાતા, મુવર્ણ ધારાધર વરસાવી સમસ્ત યાચકોને સંતુષ્ટ કરનાર દાનવીર નરનારાયણાનંદ મહાકાવ્ય આદીશ્વર મનોરથમય ઓત્રે । -સૂક્તિઓ રચનાર-વિચાર ચતુર વિવેક વાયરપતિ વિખ્યાત મંત્રીશ્વર વસ્તુપાળનું શત્રૂંજયની તેરમી યાત્રા માટે પ્રયાણ કરતા માર્ગમાં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ માઘ માસની પંચમી તિથિ રવીવારે પ્રથમ પહોરમાં ધર્મરાજ પૂત્રીશ્રી સદ્ગતિ સાથે પાણી ગ્રહણ થયું-સ્વર્ગ-મન થયું. વળી વિક્રમ સંવત તેજપાળનું ૧૩૦૪માં સ્વર્ગગમન થયું.

આ પ્રમાણે અનોપમાદેવીના પુસ્તકમાં મારી બુદ્ધિ અનુસાર જે જે માહિતી મારી શોધખોળથી જે જે ગ્રંથોમાંથી મળી તેનો પૂરે-પૂરો અભ્યાસ કરી આપવામાં આવી છે. આ પુસ્તક લખવામાં નીચેના ગ્રંથોનો આધાર લઈ સખવામાં આવ્યું છે.

પ્રખંધ ચિંતામણી રાસમાલા, જોન સાહિત્યનો સંક્ષીપ્ત ઇતિહાસ તેમજ શ્રીયુત મેદાણી કૃત ગૂજરાતનો જ્ય. વળી મેવાડ-ઉદયપુરના-ગવરીશંકર ઓઝાનો ઇતિહાસ. એ સિવાય આચાર્યોના કેટલાક ગ્રંથોના આધારે લીધા છે.

આ પ્રમાણે મારા વર્ષોના પ્રયાસથી મારી બુદ્ધિ અનુસાર

મારામાં જ્ઞાન અને વિદ્યાનો તદ્દન અભાવ હોવા છતાં શાશ્વત્તેવ અને સ્વસ્વતિની કૃપાથી અનોપમાદેવીનું પુસ્તક મેં જનતા આગળ રજૂ કર્યું છે. વળી આ પુસ્તકમાં વાંચકને જ્યાં જ્યાં મારી ભૂલ તથા ઇતિહાસિક પ્રમાણોની શંકા જણાય તો મને વિગતવાર ખબર આપી મારી ભૂલ સુધારશે તો તેઓનો હું આભારી થઈશ અને ભવિષ્યમાં વાંચકોની લાગણીથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવાનો સંયોગ મળશે તો તેમાં સુધારો કરીશ. શાશ્વત્તેવ સૌનું કલ્યાણ કરો.

દી. ભોગીલાલ રતનચંદ કવિ.

અગાઉથી ગ્રાહક થનારા ગૃહસ્થોની મુખ્યારક નામાવલી.

અમદાવાદ

૫૧ શેઠ ત્રીકમલાલ મગનલાલ સુતરીયા

૪ „ મણીલાલ મગનલાલ હપ્પા

૫ „ અનુભાઈ ત્રીકમલાલ

૫ „ જમનાદાસ સુરજમલ

૫ „ બુદ્ધાલાલ શકરચંદ સુતરીયા

૫ „ ચીમનલાલ મંગળદાસ

(ગુલામચંદ નગીનદાસવલા)

૫ „ લાલભાઈ જોષીતારામ

મુંબાઈ

૧૬ શેઠ જમનાદાસ મોનજી ઝવેરી

૧૧ „ સકરચંદ મોતીલાલ મુલજી

૧૦ „ શૌગજીભાઈ વિક્રમશી ઘાટકાપર

શીવગંજ (એરથપૂરા મારવાડ)

૧ આદર્શ જ્ઞેન વાંચનાત્રય હા. શેરીમલ

૨૫ શેઠ શામજી દીપાજી (હ. યુનીલાલજી)

પેટ્રન રૂ ૧૨૫-૦-૦ ના

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્નગ્રંથાવલીના ગ્રંથોના મુદ્રારક નામ

- ૧ નેક નામદાર શ્રીમંત મહારાજ શ્રી વિજયદેવજી સાહેબ બહાદુર
સંસ્થાન ધરમપુર
- ૨ રા. રા. મે. ભોગીલાલભાઈ જે. મોદી શ્રી હજુર પર્શનલ
સેક્રેટરી ધરમપુર
- ૩ રા. રા. શેઠ ટાકરશીભાઈ મુલજીભાઈ ઘાટકોપર
- ૪ રા. રા. શેઠ મોહનલાલ તારાચંદ (રમણીકલાલ મોહનલાલની કું)
- ૫ રા. રા. શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલભાઈ મહાલક્ષ્મી મીલ્સ
ભાવનગર
- ૬ રા. રા. શેઠ હીરાલાલભાઈ મોતીલાલ કરસનદાસ બુલાખીદાસ
મીલ્સ [પેટલાદ]
- ૭ રા. રા. શેઠ મોહનલાલ છોટાલાલ અમદાવાદ
- ૮ રા. રા. શેઠ મનમુખલાલ ખેચરદાસ મુંબાઈ
- ૯ રા. રા. શેઠ જીવણલાલ લલ્લુભાઈ મુંબાઈ (પાટણવાલા)
- ૧૦ રા. રા. શેઠ નગીનદાસ પ્રેમચંદ (મહુવાવાલા) મુંબાઈ
- ૧૧ શેઠ જમનાદાસ હીરાચંદ સુતરીયા
- ૧૨ શેઠ બાબુભાઈ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મુંબાઈ
- ૧૩ શેઠ મેઘજીભાઈ સોજપાલ
- ૧૪ શેઠ રવજીભાઈ શોજપાલ
- ૧૫ શેઠ મુલચંદભાઈ બુલાખીદાસ
- ૧૬ શેઠ દુર્લભજીભાઈ ઝવેરચંદ
- ૧૭ શેઠ શાંતીલાલ મગનલાલ
- ૧૮ શેઠ ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- ૧૯ શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ જે. પી.

૫૦-૦-૦ પાંચ વર્ષના મેમ્બર

- ૧ શેઠ સોમચંદ શંકરલાલ (આગ્રા કચેરી ઘાટ)
- ૨ રા. રા. વસંતલાલ વૃન્દલાલ ગાંધી મુંબાઈ
- ૩ રા. રા. શેઠ લલ્લુભાઈ ગુલાબચંદ મુંબાઈ (જીવદયા મંડળી)
- ૪ રા. રા. શેઠ પરશોતમ માવજી હ. દક્ષીચંદભાઈ
- ૫ રા. રા. ઈંદ્રવદન સાંકલચંદ અમદાવાદ
- ૬ રા. રા. કેશવજી મોનજી ખેતાણી (હ. છોટાભાઈ ગીરધરલાલ)
- ૭ રા. રા. ખાન્તીલાલ અમરચંદ વોરા ભાવનગર
- ૮ રા. રા. શેઠ પોપટલાલ મોહોલાલ શાહ અમદાવાદ

રૂ. ૧૦-૦-૦ મેમ્બર વાર્ષિક

૧ રા. રા. માણેકલાલ મણીલાલ	અમદાવાદ
૨ „ આતમરારામ નયુભાઈ	„
૩ „ કેશવલાલ હરીલાલ	„
૪ „ નેમચંદ હઠીશંગ	„
૫ „ મંગળદાસ ડાહ્યાભાઈ	„
૬ „ હીરજીભાઈ ઘેઝાભાઈ	ઘાટકોપર
૭ „ ખીમજીભાઈ રાયમલજી	„
૮ „ કુંગરસો મનસી	„
૯ „ ગુલાબચંદ ગફલભાઈ	„
૧૦ „ ધરમશી જોડાભાઈ	„
૧૧ „ છોટાનાવભાઈ ગીરધરલાલ	„
૧૨ „ બાખરીયા બધર્સ	મુંબાઈ
૧૩ „ તુલસીદાસ વસંતલાલ	„
૧૪ „ કાન્તીલાલ એમ. ઝવેરી	„
૧૫ „ ટી. સી. બધર્સ	ભાવનગર
૧૬ „ ધીરજલાલ અબેચંદ વૈદ	ઘાટકોપર

૧૭	„	ઝવેરી અમુલખ ભાષ્યંદ	મુંબાઈ
૧૮	„	રા. રા. નવનીતલાલ માણેકલાલ અધેરી	પરીખ
૧૯	„	શેઠ ચીમનલાલ મંગળદાસ	અમદાવાદ
૨૦	„	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી તારંગા	હા. લખમીચંદભાઈ
૨૧	„	શેઠ અમૃતલાલ જ્ઞેશીંગભાઈ	અમદાવાદ
૨૨	„	શેઠ ચમનલાલ બાલાભાઈ	અમદાવાદ
૨૩	„	શેઠ બાણુભાઈ ભોગીલાલ સુતરીયા	
૨૪	„	શેઠ ભોળાભાઈ ભોગીલાલ સુતરીયા	
૨૫	„	શેઠ વાડીલાલ સોમચંદ	„
૨૬	„	શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ	„
		હા. રમણુભાઈ	
૨૭	„	શેઠ પુંજભાઈ જુલાભાઈ શાહપુર	
૨૮	„	રસીકલાલ ચમનલાલ મોદી	
૨૯	„	શેઠ લલુભાઈ (મોહેલવાલા)	„
૩૦	„	શેઠ રસીકલાલ મોહનલાલ છોટાલાલ,	
૩૧	„	નવનીતલાલ મોતીલાલ	„
૩૨	„	મોરારજી ધારશી	દાદર-મુંબાઈ
૩૩	„	મોનજી જોષી	„
૩૪	„	કસ્તુરચંદ નાનચંદ	„
૩૫	„	ભવાનજી લખમજી	„
૩૬	„	ચંદુલાલ ડી. શાહ	
૩૭	„	રતીલાલ પોપટલાલ શાહ	
૩૮	„	વરધીલાલ વમળશી	
૩૯	„	નવનીતલાલ હરજીવનદાસ	
૪૦	„	શેઠ કાન્તીલાલભાઈ પુલચંદ	

સમર્પણ—પુજ્ય માતુશ્રી

મંછા દેવીના ચર્ણે

માતા તારો મમતા અને માયા અને પુત્ર વાત્સલ્યતા તો મારાથી કોંચીત ભુલાતુ નથી. મારા પ્રત્યે તારો અનહદ પ્રેમ મને અહરનીશ યાદ આવ્યા કરે છે માતા મારા કમ નસીએ તું મને ત્રણ વર્ષનો મુકો સ્વર્ગની અધિકારીણી બની, તારા બહાલા પુત્રને પ્રભુના શરણમાં સોંપ્યો બહાલી માતા તારા સદ્ગુણોનું સંભારણ પમલે પમલે તારા માતૃ વિયોગી પુત્રને કદી પણ ભુલાતુ નથી. માતા તારા વિયોગને આજે એકાવન વરસ પુરા થાય છે, માતા તું તારા પુત્રને જ્યાં હોય ત્યાંથી આશીર્વાદ આપી મારા કાર્યમાં સહાયક થજે અને આ મારી બાળક બુદ્ધીથી લખાએલું કાલી થેલી ભાષાનું અનોપમાદેવીનું પુસ્તક હું તારા ચર્ણોમાં સમર્પણ કરી માતા મારી પુત્ર તરીકેની ફરજ અદા કરે છું પ્રભુ તારા આત્માને સદા જ્ઞાન્તી આપો.

લી. તારો વીયોગી પુત્ર
ભોગીલાલના
પાએ લાગણ્યાં.

卐

અનોપમા દેવી

સ્તુતિ.

મંગળાચરણ

સરસ્વતિ મયુર વાહન તાર, સરસ્વતિ મયુર.
હસ્ત વીણા ધારીણી તું તો, ગીત સદા તુજ પ્યાર;
અપુર્વ મધુરતા એ ગીતની, શાન્ત બને ચિત્ત માર. સરસ્વતિ. ૧
તંત્ર રણિત સંગ ધ્વનિ ખીલવતો, પ્રફૂલ કરે જગ સાર;
મનને સ્વરને રસને તું સ્ફૂરતી, ખીલવતી દીલ માહર. સરસ્વતિ. ૨
દેને રદ્યમાં સન્મતિ માતા, તુજ કૃપા વીણુ જીવન અકાર;
સંજીવન ફેરા તિમિર ટાળો, તુજ કૃપાથી સુખ મળનાર. સરસ્વતિ. ૩
શરણે આયો તુજ ચરણમાં, ચરણ રજ શીર ધાર;
કહે ભોગીલાલ તુજ કૃપા વિના, સારા વિશ્વે અંધાર. સરસ્વતિ. ૪

લાવણી

અશરણને શરણુ છે તાર, શરણુગતને સહાય કરો;
અધમ ઉદ્ધારણુ ભવજળ તારણુ, કીંકર ફેરે કલ્યાણુ કરો. ૧
સાહસ ઉપાડુ નારા ભરસે, મુજ બુદ્ધિને વિકાસ કરો;
ભાવના ભાવુ શુદ્ધ હૃદયથી, પાપ રંકનાં દૂર હરો. ૨
અનુપમા દેવીનું ચરીત્ર, વિશ્વ જનતા ચરણે ધર;
સહાયક થાજે તું જગતાતા, કદી ન તુજ નામ હું વીસાર. ૩
શાશનદેવ મુજ રક્ષા કરજો, મુજ હૃદય ધર્મ જ્યોત પ્રકટાવો;
પતિતપાવન છે મુજ સ્વામી, વિદ્યા મુજમાં વિકસાવો. ૪
આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિ, આપા આશિષ દૂર કરો;
યશ કીર્તી મુજ કાર્યમાં સાધુ, વિનંતી ભોગીની ધ્યાન ધરો. ૫

卐

આભાર

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન ગ્રંથાવલીની યોજનાનો પ્રથમ વિચાર મારા એક મિત્ર રા. રા. મણીલાલ મગનલાલ હાપા રાજનગર-નિવાસીએ આપ્યો. તેઓશ્રીની આપેલી સલાહ પ્રમાણે મેં શરૂઆત કરી અને ગ્રંથાવલીની વરસમાં ત્રણ પુસ્તકો આપવાના નીયમ પ્રમાણે પ્રથમ પુસ્તક અનોપમા દેવીનું ચાલુ કર્યું. તે ચાલુ કરતી વખતે મારા અનેક સુખ દુઃખમાં સાથી બનનાર શેઠ ત્રીકમભાઈ મગનલાલ સૂતરીયા તથા શેઠ જમનાદાસ દિરાચંદ સૂતરીયાએ પ્રથમ મને ઉત્સાહ આપી આભારી કર્યો. તે પછી રાધનપુર નિવાસી શેઠ શકરચંદ મોતીલાલ મુળજીનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. બહેન મુલદ્રાબહેને સુંદર ભાવ બતાવી સહકાર આપ્યો. તે પછી બાવનમર નિવાસી બાવસાર ગં. સ. બહેન સંતોકબહેન કરશનદાસે સારામાં સારી ખૂંટા લેવા માટે ઉદારતા બતાવીને સહકાર આપ્યો. તે પછી ધરમપુરના નેકનામદાર શ્રીમંત મહારાજ શ્રી વિજયવંજ સાહેબ બહાદુર તથા શ્રી હજુર પર્શવલ મે. બોગીલાલભાઈ જે. મોદી તથા શેઠ બોગીલાલ મગનલાલ (મહાલક્ષ્મી મીલવાલા) તથા શેઠ મોહનલાલ તારાચંદ (રમણીકલાલ મોહનલાલની કું. વાલા) તથા શેઠ જીવણલાલ લલુભાઈ તથા શેઠ ટાકરશી મુલજી અને શેઠ લલુભાઈ ગુલાબચંદ ઝંવેરી તથા શેઠ જમનાદાસ મોનજી પાટણવાલા વિગેરેએ મારા પ્રત્યે જે લાગણી ધરાવી તથા શીંગજીભાઈ ત્રિકમસી ઘાટકોપરવાલા તથા નગીનદાસ મહુવા-વાલા વિગેરે મારા અનોપમા દેવીના પુસ્તકમાં સહકાર આપી મને આભારી કર્યો છે.

વળી આ સિવાય પિતા તુલ્ય શેઠ અગુભાઈ યુનીલાલ સુત-

રીઆ (આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠીના પ્રતિનિધિ) સાહેબ તથા શેઠ રવજી સોજપાલ તથા શેઠ મેઘજી સોજપાલ તથા શેઠ શાંતીલાલ મગનલાલ તથા શેઠ મુલચંદ ખુલાખીદાસ તથા શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ જે. પી. તથા શેઠ ચંદુલાલ વર્ધમાન તથા શેઠ દુર્લભજીભાઈ ઝવેરચંદ તથા મેઘજી હીરજી જૈન પુસ્તક બંડાર તથા તેના સંચાલક ભાઈ કુંવરજી હીરજી તથા ભાઈ છોટાલાલ ગોરધરલાલ (ઘાટકોપરવાલા) તથા શેઠ લલુભાઈ કરમચંદ દલાલ તથા ભાઈ દલીચંદ પરશોતમદાસ વીઝેર તથા અન્ય મિત્ર મંડળે જે મારા કાર્યમાં સહાયતા અપાવવા સાફ જે મહેનત લીધી છે તેના માટે હું અંતઃકરણથી આભાર માનું છું પરમાત્મા એ સર્વ મૃદુસ્થો તથા મિત્રમંડળને હંમેશાં દીર્ઘાયુ રાખો, એજ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

લી. આપને
ભોળીલાલ કવિ

છપાય છે

આજે જ ગ્રાહક બનો

જાહેર ખખર

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન ગ્રન્થાવલી તરફથી

બીજી પુસ્તક

મહારાણા પ્રતાપની પવિત્ર
મેવાડની જૈન વિરાંગના

પાટમદે

સુંદર જેકેટ સાથે ઈતીહાસીક લાવનાવાળું, લગભગ
વીસ કર્માનું સુંદર શૈલીમાં ભૂતકાળના અદ્ભૂત બનાવોના
વર્ણનના વિસ્તાર સાથે બધા મેખરોને આપવામાં આવશે.
કીંમત રૂ. ૪—૦—૦

લખો યા મળો

લખો યા મળો

અમારા સોલ એજન્ટ

ભોગીલાલ રતનચંદ રાજકવિ

મેસર્સ મેઘજી હીરજી

ધરમપૂર સ્ટેટ

જૈન પુસ્તક ભંડાર

અવેરીવાડો-પટણીની ખડકી

પાયધુની-ગોડીજીની ચાલ

હવાખાનું-રતનપોળ

મુખ્યાર્થ નં. ૩

પીપળીવાળો ખાંચો-અમદાવાદ.

મારી સાહિત્યના પ્રચારની ભાવનાને પૂરી કરવા પ્રભુ મને બળ આપે.

આ સંસારની શેત્રંજ ઉપર દરેક મનુષ્યની ભાવનામાં કંઈ પણ શુભ કાર્યો કરવાની લગની તો લાગેલી જ હોય છે પણ તે લાગ-ણીઓ પોતાના પૂર્વ સંસ્કારના પરીણામ ઉપર બધી અવલંબી રહેલી હોય છે તેવીજ મારા જીવનમાં મને મારી જે જે શુભ ભાવનાઓ જ્યારે મારા હૃદયમાં જાગતી હતી તે તે વખતે મારી ભાવનાની તમામ જવાબદારી પ્રભુના શરણમાં સોંપતો અને કાર્યને આરંભ કેવલ પરીણામની આશા વગર ચાલુ કરતો હતો. આખરે તે કાર્યમાં પ્રભુની પ્રેરણાથી હું થોડી બાણી પણ હું સફળતા મેળવતો હતો. સાહિત્યનો વિકાસ જનતામાં લોક ભાષામાં જોડાઈ અને તેડાઈ ઇતિ-હાસિક ભાવનામય સાદી અને સરલ ભાવનાવાળું પ્રચાર જેમ વધુ ને વધુ થાય તેજ મારા હૃદયનો ધ્યેય છે. અત્યાર સુધીમાં મારી કલ્પનાશક્તિથી અને બુદ્ધિ અનુસાર મેં લગભગ નવથી દશ પુસ્તકો પ્રભુ ભરૂં જનતાના ચર્ણુ ધર્યાં તે પુસ્તકોમાં મને મારા મિત્રમંડળ તરફથી સુંદર સહકાર પણ મળ્યો અને હું મારી ભાવના પૂરી કરવામાં થોડે બાણે અંશે મજબૂત થયો. મનુષ્ય જે કર્તવ્યપરાયણ રહી જે પોતાનું કાર્ય ઉપાડે તો જરૂર તેમાં કુદરત સહાય કરે છે અને યશ મળે છે. મારી નાની ઉંમરમાં પણ મને ભાગ્યદેવીની અકૃપાથી મારી જીવ્હા તદ્દન બોલવામાં અશક્ત હતી. વિદ્યાદેવીને મારે બાર બાર ગાઉના છેટાં હતાં. નીશાળમાં હમેશાં ડાબા હાથનો પહેલો જ નંબર મારો પૂરાતો હતો. આવી મારી સ્થિતિમાં હું બાણેજ હતાશ થતો અને આખરે જીવનથી કંટાળી પણ જતો. છતાં પૂર્વ કર્મના

સંસ્કારથી મારી નિસ્વાર્થ ભાવનાના પરીણામે મારા ઉપર એકવીશ વર્ષે પ્રભુ કૃપા થઈ અને સરસ્વતી દેવીના પ્રતાપે કાવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ અને તે મળેલી કુદરતી શક્તિનો ઉપયોગ જનસેવા-સમાજસેવા અને મુંબાર્મની જીવદયા મંડળીમાં કર્યો. પ્રજાએ મારી શક્તિ ઉપર ખુશી થઈ મને ધણાજ સુવર્ણ ચંદ્રકા દ્વારા અને માનપત્રો સાથે પોતાનો બનાવ્યો. માટે મનુષ્યની પવિત્ર ભાવના ગમે તેવા સંજોગોમાં પૂરી થયા વગર રહેતી નથી. તે મારા અનુભવસિદ્ધાંતની વાત છે.

આજે જૈન સમાજમાં ધણા ધુરંધર વિદ્વાનો છે, સારા સારા જ્ઞાસનસ્તંભ સમાન આચાર્યદેવો અને પંન્યાશી અને મુની મહારાજાઓ છે પણ દુખ એકજ છે કે આજે આટલા આટલા વિદ્વાનોનો સમૂહ હોવા છતાં જૈન સમાજમાં જ્ઞાન માટે તેમ ઈતીહાસીક ભાવના લોકોમાં સારા સારા મહા પુરુષોના કર્તવ્યની કાયમતા કેમ રહી શકે તે ભાવનાનો આજે મોટા ભાગે અભાવ છે. સૌ કોઈ પોત પોતાનોજ વહિવટ અને પોતાની મહત્તા અને પક્ષાપક્ષના કાર્યમાં કેમ મજબુત અને તેમાંજ યોગપ્રેત થઈ રહ્યા છે. આવી તેથી આજે સમાજ ભાવનાવાલી બનતી જાય છે તેની આજે નથી પડી. કહેવાતા વિદ્વાનોમાં કહેવાતા ચારીત્રશાળી મહાત્માઓમાં કે ધનવાનોમાં આજનો બાહ્યાઆંખર અને આગેવાની ભર્યો દરેક સંસ્થામાં લેવો અને પ્લેટફોર્મ ગજવવામાં પોતાની મહત્તા અને શોભા સમજે છે. પણ સમય તો કર્તવ્ય યુગનો છે. આજે સમાજમાં નવીન રાશ્ત્રની જગાવવા ભાવના ઉદ્ભવી છે. તો સમાજ કેમ સેવાભાવી થાય. કેવી રીતે તે ધાર્મિકવૃત્તિ અને કર્તવ્ય પરાયણતાવાલી બને. દરેકના હૃદયમાં ભાતુ ભાવના ઉત્પન્ન થાય તેવાં સાહિત્યોની અને પ્રચારકોની જરૂર છે. તે જો વાત આજના કહેવાતા શ્રીમંતો અને સંચાલકો જો મન ઉપર લઈને જો વિચાર કરે અને તેને અમલમાં મૂકવા પ્રેરાય તો જરૂર દસ વરસના આદોલનમાં સમાજને કોઈ જુદી દીશામાંજ નવ-

ચેતનના સ્વરૂપ જોવા ભાગ્યશાળી બનીશું અને આપની પવિત્ર ભાવના મજબૂત બનાવી શકીશું. પણ આજતો જ્યાં શબ્દોની મારા-મારી, પક્ષાપક્ષીની મારામારી, હોદ્દા લેવાની મારામારી જ્યાં હોય ત્યાં સમાજ કંઈ જાતની આશ્વા રાખે અને કંઈ જાતની પવિત્ર ભાવનાવાળી બને, આજે સમાજનાં તમામ અંગ છીન્નબીન્ન થઈ ગયાં છે તે અંગને સારા વૈદ્ય કે સેવાભાવી ડોક્ટરની જરૂર છે, નહિ કે શોભાના ગાંઠીઆઓની જરૂર છે. વળી જો આ ઉપર સમાજના આજેવાનો શુદ્ધ હૃદયથી વિચાર કરી સમાજના કલ્યાણ અર્થે કદી નવીન દીશામાં પગલું ભરે તો જરૂર સમાજ તેઓશ્રીને આશીર્વાદ આપશે. તેથી પ્રભુ પાસે યાચુ છું કે મારી પવિત્ર ભાવનાને પૂરી કરવાની શક્તિ મળે. ગમે તેવી આકૃતના સંજોગોમાં પણ મને મનોબળ મજબૂત કરવાનું બળ આપે. જાંને મારાથી બની શકે તેટલી શક્તિ અનુસાર સેવા કરી શકું તેવી શરીરની આરોગ્યતા અર્થે એ જ ભાવના પ્રભુ મને મારી ભાવના પૂરી કરવા જરૂર બળ આપો એજ પ્રાર્થના.

હી. ભોગીલાલ કવિ,

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન ગ્રન્થાવલી

સવિનયક વિનંતિ સાથે જણાવતાં આજંદ થાય છે કે ધણુ મિત્રો અને સહૃદયોના આગ્રહને વશ થઈ ઉપરોક્ત ગ્રન્થાવલીની યોજનાનું સાહસ ઉપાડ્યું છે, અને તે ગ્રન્થાવલી તરફથી એક વર્ષમાં એક હજાર પાનાનું વાંચન દરેક મેમ્બરોને વરસમાં ત્રણ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે અને તે પુસ્તકો દરેક જાતના ધાર્મિક, સામાજિક વહેવારીક તથા ઐતિહાસીક વિષયોથી ભરપૂર હશે.

આ પુસ્તકો સારા સારા વિદ્વાન લેખકોની કસાએલી કલમથી લખાવવાનું નક્કી કરેલ છે, સાહિત્યનો સારી રીતે સુસંસ્કાર જીવનમાં ઉતરે તેવી સુંદર ભાષાથી જનતાના ચરણે આપવા ઠરાવેલ છે.

“શ્રી સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન ગ્રન્થાવલી”ના મેમ્બરોનો વિભાગ નીચે મુજબ રાખવામાં આવેલ છે.

૩૧. ૧૨૫) આપનાર ગ્રન્થાવલીના પ્રથમના પેટ્ટન ગણાશે અને તેમને કાયમ સુધી વરસમાં ત્રણ પુસ્તકો આપવામાં આવશે. પેટ્ટનની રકમ પ્રથમથી લેવામાં આવશે.

૩૧. ૧૦) આપનાર વાર્ષિક મેમ્બર થઈ શકશે અને તેમને વરસમાં ત્રણ પુસ્તકો આપવામાં આવશે. ફીના રૂપીઆ અગાઉથી લેવામાં આવશે.

૩૧. ૩૦૦) ત્રણસો મેમ્બરો પુરા થવાથી ઉપરોક્ત ગ્રન્થાવલીનું કામ ચાલુ કરવામાં આવશે.

લાઈફ મેમ્બરની ફીના ૩૧. ૫૦) રાખવામાં આવી છે.

મને આશા છે કે આ મારા સાહિત્ય વિકાસના શુભ કાર્યમાં આપનો સહકાર જરૂર આપી મેમ્બર થશે એવી વિનંતી છે. પુસ્તકનું કદ કાઉન સોળ પેજ સાઇઝનું દળદાર આપવામાં આવશે.

મેમ્બરનું નામ	ગામનું નામ	ઠેકાણું	રીમાર્ક
પેટ્રનનું નામ			

આ સાથે મેમ્બર ની ફીના રૂ. મોકલ્યા છે.
પેટ્રન

પૈસા આપનારની સહી પૈસા લેનારની સહી

સોલ એજન્ટ

પત્ર વ્યવહાર

મેસર્સ મેઘજી હીરજી

ભોળીલાલ રતનચંદ રાજકવિ

જૈન પુસ્તક બંડાર

ધરમપૂર સ્ટેટ

ઠે. પાયધુની, ગોડીજીની ચાલ
મુંબઈ.

ઠે. ઝવેરીવાડ, પટણીની ખડકી.
દવાખાનું--રતનપોળ
પીપળાવાળો ખાંચો--અમદાવાદ.

તા. ક.--પાંચ વરસના રૂ. ૫૦) આપનારને લાઈફ મેમ્બર ગણવામાં આવે છે.

અ નો પ મા દે વી

પ્રકરણ ૧૬

ચંદ્રાવતી નગરીની જાહોજલાલી

સમય સમયની બલીહારીએ આજે આર્યાવર્તના ઇતિહાસોના સૂવણ પાનાં ઉપર ઘણા ઘણા મહાપુરુષો પોતાની કર્તવ્ય પરાયણતા બખવી પોતે પોતાની અમરનામનાની ભેટ આજે પોતાની માતૃભૂમીના ચર્ણુ ધરી હમેશને માટે વિદાય લીધી છે. ગુજરાતના છેડે અને મારવાડનું નાકું બન્નેની વચમાં એક અપૂર્વ નગરી શોભી રહી છે. તે નગરી લગભગ બારસેના સૈકાથી અપૂર્વ સમૃદ્ધિવાન હતી. તે નગરીના રાજા મહારાજાઓ પણ પરમાર વંશના હતા. અને પરમારોની રાજ્ય-ધાનીથી નગરી અનેક વૈભવથી ઘણી જ દેદીપ્યમાન હતી. તે નગરીમાં ગુજરાતનો મહાપ્રતાપી ગુર્જરેશ્વર ભીમદેવના મહામંત્રી વિમળશાહે પણ ચંદ્રાવતી નગરીની અપૂર્વ શોભા વધારી હતી. હતી તેના કરતાં પણ ઘણી જ સુંદર બનાવી હતી. તે સમયમાં તે નગરીમાં લગભગ (૧૮૦૦) તે જાનમદિરોની સુંદર હારમાળા શોભતી હતી અને જેની વિજયધ્વજાઓ આકાશમાં ફરકતી હતી. અને જાણે નગરી એક લંકા સમી સુવર્ણમય દેખાતી હતી. તે નગરીમાં ચોરાશી ચૌરા અને બાવન

નોંધ : મેઘરચિત તીર્થમાલા ઉપરથી જણાય છે કે વિ. સં. ૧૫૦૦ની આસપાસ આ ચંદ્રાવતી નગરીની અપૂર્વ જાહોજલાલી હતી.

અળસે હતા. ઘણા ઘણા વેપારીઓ પણ તે વખતે ન્યાયનીતિથી વહેપાર કરી પોતાના જીવનનો આનંદ લઈ આત્મવિકાસ સાધતા હતા.

આ નગરીનો વિસ્તાર લગભગ છ માઈલ સુધીનો હતો અને તે નગરી આબુગીરીરાજની તળેટીથી દૂર અને પાલનપુરથી જરા દૂર અન્નેની વચમાં તે ચંદ્રાવતી શોભતી હતી.

હાલ વર્તમાન યુગમાં ચંદ્રાવતી નામનું નાનું ગામડું તેના ઇતીહાસીક જુના અવશેષો અને ખોદકામ કરતા આવેલા હજારો નીશાનો તે નગરીની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે. હાલમાં ખરાડીથી દક્ષિણ દીશામાં ચાર માઈલ અને શાંતપુરથી લગભગ ત્રણ માઈલ તેના જુના ખંડેરો શોભી રહ્યા છે અને ઇતીહાસનો પુરાવો આપી રહ્યા છે.

વળી શીવમંદિરો ૯૯૯ હતા. ૪૪૪ આહત પ્રાસાદો હતા. જે વખતે મહામંત્રી વિમળશાહ તે નગરીના અધિકારી તરીકે સંપૂર્ણ સત્તા ભોગવતો હતો. તે વખતે તેના હાથ નીચે ચૌરાશી અધિકારી પુરૂષો હતા અને ચાર આદશાહો જીતી તેના જીતે લઈ લીધા હતા. અને ગુજરાતના મહારાજા ભીમદેવની આજુ વર્તવો હતી.

આવી અપુર્વ નગરીની શોભા જોટલી વર્ણવામાં આવે એટલી ઓછી છે. કારણ કે જ્યાં શૂરવીર સરદારો અને ધનાઢ્ય વહેપારીઓ આ નગરીને કીલ્લાની માફક સાચવી તેની અપુર્વ મહત્તા વધારી રહ્યા હતા.

જ્યાં હજારો ધર આવકોના હતા. અને વસ્તીનું પ્રમાણ એટલું બધું બહોળું હતું તેનું વર્ણન કલ્પી શકવું મુશ્કેલ હતું.

આ નગરી ઉપર અનેક રાજામહારાજા અને આદશાહોના ઘણા હલ્લાઓ આવી ગયા છતાં શૂરવીર પરમારોએ-પ્રજાજનોએ પોતાના આત્મભોગ અને બહાદુરીથી આ નગરી ટકાવી દુશ્મનોને હંકારી

પાછા કાઢ્યા હતા. એવી અપુર્વ નગરીની શોભા તો કાઈ અલકાપુરી કે ઈંદ્રપુરીને શરમાવે તેવી હતી.

ન્યારે ચંદ્રાવતી નગરી પુર્ણ સુવર્ણ વિસ્તારમાં આર્યભૂમિમાં પોતાનું અન્નેડ સ્થાન જમાવી રહી હતી. અનેક શુરવીરો આ નગરીમાં શોભી રહ્યા હતા. અનેક યુવાનો તે પોતાની માતૃભૂમિનું સંપુર્ણ માન હતું. અને પ્રજાજનમાં પણ સંપુર્ણ સ્વમાનતા હતી. આવી વૈભવશાળી નગરીમાં પણ ઘણા ઘણા સંસ્કારી સારા ગૃહસ્થોનાં નિવાસસ્થાન શોભી રહ્યાં હતાં. ગગનચૂંખીત હવેલીના ઝરૂખા પૃથ્વી પર અનેક જાતની શોભા વીકસાવી રહ્યા હતા. અનેક આગ, અગીચા, હવાખાવાના સ્થાનો, પાઠશાળા, વિદ્યાપીઠો, આયુર્વિદ્યાશાળાઓ પણ આ નગરીમાં ઘણી સંખ્યામાં હતી. આ સિવાય અનેક વિદ્વાનો પંડિતો તેમજ શીલ્પશાસ્ત્રીઓ પણ આ નગરીમાં વિદ્યમાન હતા.

આવી અપુર્વ મહા નગરીની કાને અદેખાઈ ન આવે. ઘણા ઘણા પુજ્ય સંત-સાધુઓનું પણ આ નગરીમાં ઘણું આગમન થતું હતું. જેની વિદ્વતાનો લાભ પણ આ નગરીના પ્રજાજનો લેતાં હતા અને તેમના જીવનમાં અપુર્વ પવિત્ર ભાવનાભાવી આત્મચીતવન કરતા હતા. આવી ચંદ્રાવતી નગરીમાં કેવળ સુખશાન્તી અને શીતળતા સિવાય કંઈપણ દુઃખનું કે ઉપાધીનું નામ પણ પુણ્યયોગે નહોતું.

૧ શીલ્પવિજ્ઞયજી રચિત તીર્થમાલા પરથી જણાય છે કે-વી. સં. ૧૭૪૬ ના પહેલા આ નગરીનું ભંગાણુ જરૂર થયેલું હોય. (વાંચો શીરોહી રાજ્યનો ઇતીહાસ) વી. સં. ૧૮૭૯માં કર્નલ ટોડ સાહેબ ન્યારે અતરે આવ્યા હતા. તે વખતે તેમને (દ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન-ઈન્ડિયા) નામના પોતાના પુસ્તકમાં ચંદ્રાવતી નગરી માટે હકીકતો આપી છે.

નગર ચડાઉલિના ગુણુ ઘણાં ભવણુ અઢારધ સઘં જનતણાં
ચૌરાશી ચૌટે હિવ શીરઠં ઠામિ ઠામિ દીસઠં ભૂંદરીયું
મૂલનાયક શ્રી નાભિ મલહારી જિન દીઠ્ઠ મનિ હર્ષ અપાર
કરઠ્ઠપુજ શ્રાવક મનિ હસી નગર ચંડાઉલી લંકાજી સી.

(મેહ રચિત તીર્થમાલા કડી ૨૬-૨૭)

શીલજીતરચિત તીર્થમાલા કડી ૩૨

આખૂધરા ઉંખરણી પુરી દેવદૂહ ચંદ્રાવધારી
વિમલ મંત્રી સરવારિ જાણિ અઢારસેય દેવલગુણુણી.

જીએ દેલવાડા લુણુવસહી મંદિરની પ્રશસ્તિની પાસેનો વ્યવસ્થા
સંબંધી સફેદ પથર ઉપરનો વિ. સં. ૧૨૮૭નો લેખ.

તુરકાએ શ્રીમાળ દેશ અણુહિલવાડ ચઢવલી (ચંદ્રાવતી) સોરઠ
દેલવાડા અને સોમેશ્વર એ બધા સ્થાનનો નાશ કર્યો અને એક માત્ર
સાચોરના માહવીર મંદિરને તેઓ ભાંગી ન શકયા. આ ચઢાઈ
૧૦૮૦-૮૧માં મહમદ ગીઝનીએ ગુજરાત ઉપર કરી તે સમય પહેલાં
ચંદ્રાવતી સમૃદ્ધ હશે જ.

શ્રી માણેક્યપ્રભસૂરીશ્વરે રાહિલ ધંધલો દેવની સમક્ષ મંત્રવાદીને
પરાજીત કરી તેઓએ ચંદ્રાવતીમાં જ ૧૩૧૩ વી. સં. માં સ્વર્ગગમન
થયા હતા.

ગ્યાસુદ્દીનના મંત્રી સોની સંગ્રામે પણ ચંદ્રાવતીમાં એક મંદિર
કરાવ્યું છે. અને તેની પ્રતિષ્ઠા સોમસુંદરસૂરીએ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.

૧૩૧૮ની આસપાસ રાવ લુંલાએ આણુ તથા તેની રાજ્યધાની
ચંદ્રાવતી છીનવી લઈ આખૂના પરમાર રાજ્યની સમાપ્તિ કરી અને
ત્યાં ચૌહાણનું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આવા આવા અનેક ઉદાહરણો ચંદ્રાવતીના માટે મોજુદ છે.

પ્રકરણ રજું

ગૃહસ્થાશ્રમનો અપુર્વ મહિમા

ચંદ્રાવતી નગરીની મહત્તા અવલોકતાં ત્યાંના વસતા પ્રજાજન પણ નીડર અને નિરભિમાની હતા. તેમજ પોતાના ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા અને સેવાભાવી વર્તનવાળા હતા. વળી સારા સુસંસ્કારોથી વિભૂષિત હતા. આ નગરીમાં એક સારૂ ખાનદાન કુટુંબ વસતું હતું. તે કુટુંબ એક ગર્ભશ્રીમંત અને પોતાની આજીવિકા સુંદર રીતે નભાવી પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ ઘણો જ ઉજવત્ર રીતે ચલાવી આનંદ માનતા હતા. તે કુટુંબના મુખ્ય આગેવાનનું નામ ગાગાશાહ શેઠ હતું. ગાગાશાહને એક પીતૃલકત ધરણીંગ નામે બુદ્ધીશાળી પુત્ર હતો. પીતાર્મતાની સેવામાં પોતે સદા તલ્લીન રહી આખા કુટુંબનો પોતે ભાર ઉપાડી પોતાના કુટુંબનો સુંદર રીતે નિર્વાહ ચલાવતો હતો. ધરણીંગની પણ ધર્મપત્ની ધણી જ શુશીલ અને ડાહી હતી. સમયને ઓળખનારો હતી અને પતિપ્રેમની અભિલાષાવાળી હતી. તેમજ શ્વસુરના સર્વ માણસો સાથે ઘણાં જ પ્રેમથી રહી આખા કુટુંબનો પોતે પ્રેમ ખેંચી લીધો હતો. સ્ત્રીસમાજમાં પણ ધરણીંગની પત્ની ઘણી જ આગળ પડતી વ્યક્તિ તરીકે ગણાતી હતી. ધરણીંગ શેઠને એક પુત્રી અને ત્રણ પુત્રો હતા. પુત્રીનું નામ આપણી વાર્તાની અધ્યાપિકા શ્રી. અનુપમાદેવી હતું અને પુત્રોના નામ ત્રિમ્બસિંહ-અમ્બસિંહ અને ઉદ્દલ હતા. પુત્રો પણ ડાહ્યા શાળા અને શુરવીર હતા. તેમજ સત્યના રસ્તે ચાલી પોતાના પિતાના કાર્યમાં અતી સહાય આપી કુટુંબસેવામાં જીવન વિતાવતા હતા.

દેવી અનોપમા, જેવું નામ તેવા ગુણ હતા. આજીવયમાંથી જ

પુર્વ સંસ્કારના લીધે ચાતુર્ય ગંભીરતા નીતિપરાયણતા વડીલોની મહત્તા તેમજ ઘણી જ વિચારક હતી. ધર્મની શ્રદ્ધામાં મેરૂ સમાન હતી. શ્રદ્ધામાં ઢાલ જેવી હતી. પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં બિંબમપિતામહ જેવી હતી તેમજ રણક્ષેત્રની વાતો કરવામાં અને વખત આવે તેનો ઉપયોગ કરવામાં શાક્ષાત્ રણચંડીકા સમાન હતી.

દરેક વિષયનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવતી હતી. તેનો ચહેરો જરા સ્થામ હતો. સુંદર ઘાટ અને શસક્ત શરીરથી પોતાની કાયા શોભાવી રહી હતી. તેના અંગેઅંગમાં કાઈ અજબ જ તેજ જેવાતું હતું. ભલભલા મહારથીઓ પણ અનોપમાના સહેવાસમાં આવતા કે તે તેના આધીત અને મહાત થઈ જતા હતા. અનોપમાની ભાષા ઘણી જ મૃદુ હતી. બોલવામાં ઘણી જ ગંભીરતા અને વિવેક દાખવતી હતી. વગર વીચારથી કાઈ વાત ઉચ્ચારતી નહોતી. આવી અનેક શક્તિ જેના મગજમાં અને હૃદયમાં પુર્વ-પુણ્યના યોગે શોભી રહી હતી. તેના ત્રણ ભાઈઓ પણ જેવી અહેન હતી તેવા જ પ્રભાવશાળી ચારીત્રવાન હતા. પોતાના સ્વમાન ખાતર પોતાના પ્રાણની પરવા કરે તેવા નહોતા. સ્વભાવમાં નીડર અને શુરવીર હતા. દુઃખીદીનની સેવાભક્તીમાં ઘણા જ સેવાભાવી આત્મા હતા. આ પ્રમાણે ધરણીંગ શેઠનો સુપરીવાર એકએકથી ચડીયાતો-અને સંસ્કારી હતો.

અનોપમા જ્યારે જ્યારે બાળવયમાં પોતાની માતાની ગોદમાં રમતી ત્યારે માતાને પણ તેના પ્રત્યે ઘણો જ પ્યાર આવતો હતો. જેમ જેમ અનોપમા ઉમરલાયક થતી ગઈ તેમ તેમ પોતે દરેક કામમાં પાવરધી અને આવડતવાળી બનતી ગઈ. ઘરના કામકાજમાં પણ ઘણી જ કુશળતા બતાવતી. રસોઈ વીગેરેના કાર્યમાં પણ ઘણી સુઘડતા વળી ધર્મનો અભ્યાસ કરવામાં પણ ઘણી જ હુશીયાર અને અભ્યાસની ઘણી જ કાળજી રાખી પોતે જૈનધર્મનો સારામાં સારો

અભ્યાસ કરી ધર્મ પ્રત્યે પોતાની અડગશ્રદ્ધા ધરાવતી હતી. માતાનો તેમ પીતાનો અનોપમા પ્રત્યે અપ્રતીમ પ્રેમ હતો. અનોપમા વગર માતાપીતાને પણ ગમતું નહોતું.

કાઈ કાઈ વખત અનોપમા પોતાની માતાને કહે કે મા-મા જો પ્રભુ મને સારી લક્ષ્મી આપે તો મા હું જરૂર લક્ષ્મીનો સફ્ટઉપયોગ કરી ધણા ધર્મના કાર્યો કરી આત્માનું કલ્યાણ કરું. વળી અનોપમાનું જીવન પણ પુર્વના સંસ્કારથી દરેક પ્રત્યે ઘણું જ પ્રેમાળ અને માયાળુ રહેતું હતું. કાઈ દુઃખી માણસ રીયાતું હોય માંદું હોય તો અનોપમા તરતજ વિના સંકોચે તેની સેવા કરવા દોડી જતી હતી અને પોતાનાથી બનતી તમામ મદદ આપી તેના આશીર્વાદ-મેળવતી હતી.

જ્યારે જ્યારે અનોપમાને પોતાને એકાન્ત મળતી ત્યારે ત્યારે પોતાના ભાવી જીવનનો વિચાર કરતી હતી. પોતાને મળેલા સંસ્કાર તથા વિદ્યા અને જ્ઞાનનો ઉપયોગ એવો કરવો કે જે વસ્તુ લોકોપયોગી બની શકે અને પોતાનું જીવન સાર્થક કરે પણ જેવા બાપ હતા તેવા બેટા હતા. અનોપમાના ત્રણ ભાઈઓ પણ ધણા જ બાહોશ અને લડવૈયા શુરવીર-કેશરી જેવા હતા જેઓના-હૃદયમાં ડર તો હતો જ નહી. જ્યાં જ્યાં પોતાની સેવાની જરૂર પડે ત્યાં ત્યાં માતાપિતાનો આશીર્વાદ લઈ પોતાનો આત્મભોગ આપતા હતા.

આ પ્રમાણે ધરણીંગ શેઠના ગ્રહસ્થાત્રમની સુવાસ હતી અને સુવાસ ચારે દીશાએ પ્રસરી રહી હતી. અને સમાજમાં તેમના માટે ઘણું જ મહત્વનું સ્થાન હતું. જ્ઞાન પંચાયત સંઘમાં પણ ધરણીંગ શેઠ એક આગેવાન ગણાતી વ્યક્તિ હતા દરેક પર પોતાની સમાનતા રાખતા હતા. તેમજ ન્યાયના કાર્યમાં પણ કોઈની શરમ રાખ્યા વગર જેવું પોતાને સત્ય લાગે તે પ્રમાણે ન્યાય આપી બન્ને પક્ષને પુરેપુરે સંતોષ આપી પોતાની ફરજ બજાવતા. આ પ્રમાણે ધરણીંગ શેઠ પોતાનો કારભાર ચલાવતા હતા. તેઓનું રાજ્યમાં પણ સાઈ

આન હતું. જ્યારે જ્યારે રાજ્યને તેમની સલાહની જરૂર પડતી ત્યારે ત્યારે ધરણીંગ શેઠ પણ પોતાની બુદ્ધિ ચાતુર્યથી રાજ્ય અને પ્રજાનું બચાવ હીત સચવાય તેવી રીતે સલાહ આપતા અને રાજ્યનું તેમજ પ્રજાનું સંપૂર્ણ માન સાચવતા તેથી પોતે રાજ્યના પણ માનીતા હતા તેમજ પ્રજા પણ તેઓના વચન પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતી હતી એક વખતના સમયમાં જ્યારે ધરણીંગ શેઠ પોતાના નિવાસ-સ્થાનમાં બેઠા છે સાથે પોતાની ધર્મપત્ની પણ બેઠાં છે તેમ અનોપમા અને તેના ત્રણ ભાઈઓ પણ માતાપિતાના સન્મુખ બેઠા છે.

તે વખતે ધરણીંગ શેઠની ઈચ્છા પોતાની ઉમર વૃદ્ધ થવાના કારણથી તીર્થયાત્રા જવા સાડ ઈચ્છા પોતાની પત્નીને જણાવી, પત્ની પણ પોતાના સ્વામીની શુભ ઈચ્છા જોઈ આનંદમાં આવી બોલ્યાં કે પ્રાણનાથ તીર્થયાત્રાના શુભ કાર્યમાં જરા પણ ઢીલ ન કરવી. કાલ કરવું તે આજ કર. આજ કરવું તે અમ કર. માટે સ્વામી કાલે શું થશે તે જાને બચ્ચર માટે આપે જે વીચાર કર્યો છે તે વીચાર આપ જલ્દી અમલમાં લાવી તીર્થયાત્રા કરવા સાડ તૈયારી કરો. તે વખતે ધરણીંગ શેઠની ધર્મપત્ની બોલી.

દેહધારી રસપતી છે શુદ્ધ બાજનું સ્વરૂપ સ્ત્રી શોભે,

પતિશ્રંગારની ભૂર્તિ રામા હતી તેની ચિત્ત લોભે.

એનો સહુ ભ્રમ માંહી પતિ મેં આપની બાંહ નથી ઝાલી

પડછાયાથી પુછુ શીદ સંક્રાચિત્ત તમે બનો ખાલી.

પતિને પોતાની વાકચચાતુરી અને માધુર્યભરી વાણીથી પતિના સંક્રાચિત વિચારો દૂર કરવા આગ્રહ કરી યાત્રાએ જવા સાડ નિશ્ચય કર્યો. તે યાત્રાએ જવા સાડ તૈયારી કરી.

પ્રકરણ ૩ જી.

આલુ શેઠ

વિરમગામથી થોડે દુર માલાસણ ગામ હતું. તે ગામની રોણક ધણી સુંદર હતી સારા સારા પ્રતીષ્ઠિત ગ્રહસ્થાના સુંદર નિવાસસ્થાન શોભતાં હતાં. તેમાં જૈન સમાજના આગેવાન આલુ શેઠ પણ આ ગામના વતની હતા, પોતે એક સારી સ્થિતિવાળા તેમ ધનાઢ્ય હતા. પોતાને લાછીઆઈ નામની દીકરી હતી અને તે લાછીઆઈની દીકરી નામે કુંવરઆઈ હતી. કુંવરઆઈનું ૩૫ ધણું જ સુંદર અને દેદીપ્યમાન હતું. કુંવરઆઈની સુંદરતા એક દેવાંગનાને શરમાવે તેવી હતી. પોતાની માતાના તેમ વડીલોના સારા સંસ્કારો કુંવરઆઈના જીવનમાં ઉતર્યા હતા કુંવરઆઈ પણ ઉમર લાયક થતાં તેમની માતા લાછીઆઈએ ખાર વર્ષની ઉમરમાં પોતાની દીકરીનાં લગ્ન કર્યાં. કર્મસંજોગે દીકરી કુંવરઆઈ એ મહિનામાં જ પતિના સ્વર્ગવાસ થવાથી વિધવા થયાં અને માતા વીગેરે પણ દીકરીની દશા જોતા હતાશ થયાં. કર્મની ગતિને કાઈ પહોંચી શકતું નથી. ભાવીને કાઈ પોચું નથી અને પહોંચી શકે પણ નહિ. બલભલા માહારથીઓ પણ ભાવીને આધીન થયા છે એ પામર આત્માનું થું ગળું. જે વખતે રાજા રામને રાજ્યાભિષેક થવાનો હતો તે જ વખતે તે રાજા રામને વનવાસ જવાનો યોગ થયો તો રાજા રામ જેવા પણ પોતાનું ભાવી ઘડી ન શક્યા કે સમજી ન શક્યા તો પામર મનુષ્યનું તો થું ગળું. માટે માતાએ પોતાની દીકરી કુંવરઆઈને સારા ધાર્મિક સંસ્કારો આપી ધર્મના કાર્યમાં તેના જીવનને ઉતારવાનું શરૂ કર્યું સાધુ સાધ્વીની વ્યાવય

તેમની ભક્તિ-ધાર્મિક અભ્યાસ વીગેરે દરેક કાર્યમાં કુંવરબાઈ પોતે ધણો જ આગળ પડતો ભાગ ભજવતી તેથી ગામેગામ અને શહેરોમાં તેની પ્રશંસા ધણી જ થવા લાગી. દરેક સાધુ-સાધ્વી માહારાજ ફક્ત કુંવરબાઈની ભક્તિના કારણથી માલાસણ આવતા હતા અને તે દરેક ત્યાગી મહાત્માઓની સુંદર સેવા કુંવરબાઈ બજાવતી હતી.

આજી શેઠ અને તેની માતા લાજલબાઈ-દીકરીનું વર્તન જોઈ પોતાના આત્માને ધણો જ સંતોષ માનતા હતા. અને પોતાની વૈધવ્ય દશાથી પોતાના આત્માને દુઃખ પણ થતું હતું. પણ જ્યાં ભાવી જ પ્રતિકુળ હોય ત્યાં કાઈ શું કરે જેમ જેમ કુંવરબાઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં આગળ ધપતાં હતાં તેમ તેમ કુદરત પણ તેમની સુંદરતા કાઠ અગ્રણ્ય બતાવતી હતી અને કુંવરબાઈ એક સ્વરૂપવાન દેવકન્યા જેવી લાગતી હતી તેના શરીરના ભરાવદાર ભાગો તેની શસક્ત કાયા મરોડદાર અંગ વીગેરે સંપુર્ણ સ્ત્રીના સુંદર લક્ષણોથી સુશોભીત શોભી રહ્યું હતું અને ધાર્મિક તેજથી તેનું ભવ્ય લલાટ અને કાઈ અગ્રણ્ય નૂર-તેના ચહેરા ઉપર ઝળકતું હતું. આ પ્રમાણે દીનપ્રતિદીન કુંવરબાઈ પોતાના ધર્મકાર્યની વ્યાવચ્ચમાં પોતાનું જીવન વીતાવતી હતી. આ વખતે પાટણના શામ મંત્રીને દીકરો આશરાજ ધણી જ દુઃખી સ્થિતિમાં પોતાની માતૃમૂર્તિ પાટણને ત્યાગ કરી માલાસણમાં નોકરી માટે આવ્યો હતો અને તે આશરાજ-આજી શેઠને ત્યાં મુનીમ તરીકે નોકરી રહ્યો હતો. આશરાજ ચીંથરેહાલ આવ્યો હતો. ઉપર આજી અને નીચે ધરતી એવી તેના ભાગ્યની બલીહારી હતી. એક વખતે તેના પિતા પાટણના સોલંકી સીદ્ધરાજ માહારાજના મંત્રી હતા. પણ વખત વખતની છાંયડી ફરતાં સાડે જીવન પણ પલટાઈ જાય છે અને કરોડપતી પણ બીખારી થાય છે તેવી સ્થિતિ આ આશરાજની હતી. આશરાજ પણ હોંશીયાર અને ચાલાક હતો. બુદ્ધિશાળી તેમજ ગંભીર હતો સમયને ઓળખનાર હતો સમયને માન આપી. પોતાનું

કર્તવ્ય બ્રહ્મવ્યા કરતો હતો. આશરાજ પણ એક નવમુવાન હતો. તેમજ શરીરે શસક્રત અને ટેકીલો હતો તેની મુખ-કાન્તી પણ પ્રભાવશાળી હતી. કુંવરબાઈ પણ પોતાના કાર્યમાં મશગુલ હતાં. આશરાજ કે કુંવરબાઈ વરસો સુધી એક એકની સાથે બીજકુત્ર બોલતા પણ નહોતાં તેમ કાઈ પણ બાબતે પોતાના સંયમમાં ચૂકતાં નહોતા. આ પ્રમાણે આશરાજ આબૂશેઠના ઘેર નોકરી રહી પોતે શેઠનું કાર્ય કરે જતો.

એક વખતના સમયે હરીભદ્રસૂરી પોતાના શીષ્ય સમુદાય સાથે માલાસણમાં આવ્યા લોકોએ સુરીશ્વરનું ઘણું જ સન્માન કરી પ્રવેશ કરાવ્યો.

સુરીશ્વર થણા જ વિદ્વાન અને જ્ઞાની હતા, જ્યોતીષ તેમજ સામુદ્રીકના પ્રખર અભ્યાસી હતા. જ્યારે એક વખતે સુરીશ્વર વ્યાખ્યાન વાંચતા હતા. કુંવરબાઈ વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવ્યાં હતાં. વ્યાખ્યાન પુરું થયા પછી કુંવરબાઈ ઉઠવા જતા તેમના શરીર પરના લક્ષણો સુરીશ્વરજીના જોવામાં આવ્યાથી સુરીશ્વર જરા હસ્યા આ વખતે આશરાજ ત્યાં બેઠો હતો તે બધી હકીકત જોયા પછી આશરાજે વિનયપૂર્વક ગુરુદેવને પૂછ્યું કે આપ કુંવરબાઈને જોયા પછી હસ્યા કેમ? ગુરુ માહારાજ તો નીર્ભય હતા તેમને જગતની જંગલ સાથે કશો સંબંધ નહોતો. શાશ્વત સરસ્વતીના ઉપાસક હતા. તેમને જેવું લાગ્યું તેવું આશરાજને કીધું કે કુંવરબાઈનું વિધવા-પણું રહેશે નહીં. કારણ કે તેની કુખે એવા મહાભાગ્યશાળી નરરત્નો પેદા થશે. આ ખુલાસો સાંભળ્યા પછી આશરાજ પોતે ગંભીર વીચારમાં પડ્યો. અને પોતે આભુ શેઠને ત્યાં અત્યાર સુધી નીમક-હલાલીથી જ પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી તે પ્રતિષ્ઠા પોતે ઝેવટે જિંચી મુકી કુંવરબાઈને લઈ ભાગી જવાની પ્રેરણામાં પડ્યો. આખરે પોતે પોતાના નિશ્ચય ઉપર આવવા પોતાના મનની સાથે અનેક

તર્ક-વીતર્ક કરવા માંડ્યો આખરે પોતે પોતાનો મનનો કાણુ ગુમાવ્યો. અને તે જ કુંવરબાઈ ઉપર કાઈ અતેશ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હતો. આશરાજના ભાવીની બીતરમાં શું શું સમાયું છે તે તો જ્ઞાની જાણે પણ આટલું તો જરૂર માન્યા વગર છુટકો નથી કે જે-વસ્તુ બનવાની છે તેમાં કાઈ પણ જાતનો ઉપાય કરવામાં આવે તો પણ કર્મ અનુસાર જીવનમાં દરેક અનુભવ થવાના અને થવાના જ.

પ્રકરણ ૪ થું.

કર્મની વિચીત્રતા

હરીભદ્રસૂરીશ્વર મહારાજનો ખુલાસો સાંભળ્યા પછી તો આશરાજના પોતાના રંગ ઢંગ રહેણી કહેણી તમામ બદલાઈ ગઈ હતી. જ્યાં જ્યાં વિચાર કરે ત્યાં ત્યાં કુંવરબાઈની જ તસ્વીર નજરે પડતી આખરે આશરાજે દુનીયાની તમામ બીકનો ત્યાગ કરી આંખ શેઠના વિશ્વાસુ સાંઢણી સ્વાર જેહુલને બોલાવ્યો અને તેને વાત કરી કે તું મને સહાય આપીશ ? ત્યારે જેહુલ ચમક્યો. આ અવટતું કાર્ય મારાથી કેમ થાય ? પણ ગમે તે કારણથી જેહુલને વીચાર આવ્યાથી જેહુલે તે કામ કરવાની હા પાડી. આ હકીકતમાં કુંવરબાઈની માતૃશ્રી લાજબાઈનો સંપૂર્ણ હાથ હતો સાંઢણી સવાર રાતના બાર વાગે આંખ શેઠના મકાનની બહારની વંડીના નાકે દરેક જાતની તૈયારી

કરી ઊભો રહ્યો. કુંવરબાઈ પોતાના નિવાસસ્થાનમાં બધી જ શાંતીથી બર નિંદ્રામાં સુતી હતી આ વખતે આશરાજે કુંવરબાઈને બર-
બંધમાંથી ઉપાડી. સાંઢણી પર સ્વાર કરી. પોતે રાતોરાત ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. અને ન્યાં સવાર થયું કુંવરબાઈ જાગી પોતાની આ દશા જોતાં કુંવરબાઈએ પોતાના શીયળની રક્ષા કરવા સાડ પોતે કટાર છપાવી રાખેલી તે કટાર કુંવરબાઈએ સાંઢણી સ્વાર જેહુલ ઉપર ધરી જેહુલ બોલ્યો કે માવડી હું તો નીર્દોષ છું પણ તમને લાવનાર તો તમારી પાછળ ઊભા છે. પાછળ ન્યાં જુએ છે ત્યાં તો કુંવરબાઈ ચમકી, કાણુ? તમે?—હા, દેવી. આપ ખુશીથી મને મારી શકો છો. મને મારા પાપનું પ્રાયશ્ચીત આપી શકો છો પણ એક વાર મારી વાત સાંભળવા-વીનંતી છે તે સાંભળ્યા પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરવા મારી વીનંતી છે. ત્યાં આશરાજ પોતે બોલે છે કે ન્યારે હરીબદ્રસૂરી આપના ગામમાં આવ્યા ત્યારે વ્યાખ્યાન વખતે આપ સાંભળવા આવેલા તે વખતે આપ સુરીશ્વરને વંદન કરતાં હતાં. ત્યારે પાલવનો છેડો ખસી જવાથી તમારા શરીર ઉપર સામુદ્રીક લક્ષણો ગુરૂદેવના જોવામાં આવ્યાથી ગુરૂદેવ હસ્યા, ન્યારે વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું ત્યારે મેં આજીજી કરી ખુલાસો પૂછ્યો કે આપ કુંવરબાઈને જોઈ હસ્યા કેમ? ત્યારે ગુરૂદેવે મને કહ્યું કે આ કુંવરબાઈની કુક્ષીએ મહાન પ્રભાવશાળી રત્નો ઉત્પન્ન થશે અને તેનો વીધવા વહેવાર ટકી શકશે નહીં. તે વખતથી મારા આત્માને વિચાર કર્યો અને મેં આ સાહસ ઉપાડયું હવે જે સત્ય હકીકત હતી તે આપને જણાવી છે હવે ખુશીથી આપની કટાર મારા ઉપર ચલાવી મારા પાપની શીક્ષા આપી આપના આત્માને શાન્તી આપો.

ન્યાં આશરાજની હકીકત સંપૂર્ણ સત્ય વીગતવાર સાંભળી પોતાના આત્માને વીચાર કર્યો. અને પોતે પણ પોતાના હૃદયથી આશરાજને સાચા હૃદયના ભાવથી ચહાતી હતી તે બાબતનો વીચાર

કર્યા પછી પોતે આશરાજ સાથે જવા તૈયાર થઈ અને સાંઢણીસ્વારને પાછો વીદાય કર્યો. સાંઢણી સ્વાર વીદાય થયો. બન્ને આત્માઓ હવે એક એકના સામસામું જોઈ વીચારવા લાગ્યા કે હવે કઈ દીશામાં જવું કે જ્યાં આપનું કોઈ પરીચય વાળું હોય જ નહીં આખરે નીશ્ચય કર્યો તેઓ દક્ષીણ દીશા તરફ ચાલ્યા અને સોવારા શહેર જઈ વસ્યા ત્યાં તેમણે ધર સંસાર માંડ્યો અને પોતાના જીવનનો નિર્વાહ ચલાવવા માંડ્યો તે વખતથી આજે વીશે વરસમાં કુંવરબાઈને ચાર પુત્રો થયા લાવણ્યયોગ (લુંવીંગ) મલ્લદેવ, વસ્તુપાલ (વસ્તિગ) તેજપાળ (તેજંગી) અને સાત પુત્રીઓ થઈ જલહમાં, માહિ, ધનદેવી, સોહગા, ચરણુકા, અને પરમલદેવી. આ પ્રમાણે આશરાજનો બહોળો વસ્તાર થયો અને આજે વીશ વીશ વરસની વાત. લાવીના લિતરમાં શું શું સમાયું છે તે તો જ્ઞાની વિના કોણ કહી શકે. આ પ્રમાણે કુંવરબાઈ પોતાના બધા વસ્તારને લઈ પોતે વિરમગામ પાસે માંડળીકપુર (માંડળ) માં આવી નિવાસ કર્યો અને પોતાની સ્થિતિના સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ પુત્રોને પાટણમાં ભણાવવા સારૂ મોકલવા નિશ્ચય કર્યો. પુત્રો પણ સારા તેજસ્વી અને સંસ્કારી માતાની આજ્ઞાનું કદી પણ ઊલ્લંઘન કરતા નહોતા. તેમજ પુત્રીઓ પણ ધર્મની શ્રદ્ધાવાળી અને સંસ્કારી હતી. ગુરૂદેવની ભવિષ્યવાણી આ પ્રમાણે સાચી પડી. હવે આગળ ડોકીયું કરીએ.

નોંધ—વી. સં. ૧૩૭૧ મેરુતુંગે રચેલા પ્રબંધ ચિંતામણી પૃ. ૨૫૧ પર કુમારદેવી વીધવા હતી તે વાત આવી છે. તે પણ ભરકટા હરીમદ્ર-સૂરિના વ્યાખ્યાનમાં કુમારદેવીને જોવાથી સૂરીશ્વરનું લાખેલું ભવિષ્ય વચ્ચેની હકીકત નં. ૧૭, ૧૮, ૨૦ના વસ્તુપાળના રાસામાં સ્પષ્ટપણે જણાવી છે તેથી તે રાસામાં પણ મેરુતુંગને અનુસર્યા છે, એમ જાનવાનું કારણ મળે છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

રાજ્ય સંન્યાસી

એક સાંઢણી જે-અસવારોને લઈ ધવલકપુર (ધોળકા) ના આડા રસ્તે આગળ વધતી હતી. આ વખતે સાંઢણી પુરજોશમાં ચાલતી હતી. અને જંગલનો રસ્તો વટાવતી હતી. વ્રિ. સંવત ૧૨૫૨ ના માગશર માસની અમાસના રોજ જે મહા વીરો પોતાની મુસાફરી કાપતા હતા.

સંધ્યાકાળના સમયે જ્યારે સુર્યનારાયણનું તેજ નમી રહ્યું હતું તે વખતે એક ચાલીશ વર્ષના પીઠ અસવારે કહ્યું કે, જેહુલ બાઈ સાંઢણી આ જગોએ ઊભી રાખે હું જરા બાબુના ગામમાં જઈ હમણાં જ પાછો આવું છું.

ત્યાં તો જેહુલ બોલ્યો કે બાપુ જરા સાચવશો વખત ધણો જ કપરો આવ્યો છે જગત તમને ઓળખી શક્યું નથી પણ મારો બાપલો ભગવાન તો જરૂર તમને ઓળખે છે.

સાધારણ શીયાળાની ઋતુમાં એક ભાગેલા શીવમંદીરની બાબુની ઓથમાં સાંઢણી પોતાની કાયા સંકોડતી સંકોડતી ઝુંકી પાછલના સ્વારે પોતાની જરીયાણી ગાદીના આસન ઉપરથી ઉતરી આથમતા સૂર્યનું દર્શન કર્યું. અને પોતાનો ચહેરો ન ઓળખાય તેવી રીતે યુકાની બાંધી હાથમાં તલવાર લઈ તે મહાપુરુષ ચાલ્યો.

દરેક હથીયાર પણ એવી ખૂબીથી શરીર પર ઝાઢ્યાં હતાં કે કોઈના જોવામાં ભાગ્યેજ આવે આ પુરુષને તે વખતે જોનાર બાબુબાબુ કોઈ સીમમાં નહોતું. એનો પોશ્તાક રાજવંશી હતો.

લલાટનું તેજ ભવ્ય હતું. તેનો ચહેરો કાઠી શરવીરતાની છાપ પાડે એવો હતો. જાણે કાઠી ઈશ્વરી અવતાર હોય તેવી તેની ભવ્ય આકૃતિ હતી. પોતે પોતાના હૃદયમાં કાઠી જીવું જ મંથન ચાલતું હતું તે ને જગતના સર્વ સુખો તુચ્છ લાગતા હતા. પોતાને વૈભવ પ્રત્યે કાઠી જાતનો ભાવ નહોતો. ફક્ત પોતાનું કર્તવ્ય એક જ હતું કે રાજ્ય-ભક્તિ અને પ્રજાની સેવા. આ પુરૂષ કોણુ હતો તે વાંચકને વધારે વાર વિચારમાં રાખવા તેના કરતાં જણાવી દેવું જોઈએ, તે પુરૂષ મંડળેશ્વર લવણપ્રસાદ વાઘેલા હતા. જેની હાક દીલ્હીના ઝાંપા સુધી વાગતી હતી જેના નામથી દુશ્મનો ત્રાસી ઉઠતા હતા. મલેચ્છો તો તેના નામથી થરથર ધ્રજતા હતા, ફક્ત પાટણુ-ગુજરાતની ગાદીને વફાદાર હોય તો આ એક જ પુરૂષ શોભતો તે લવણપ્રસાદ દેવરાજ પાટીલનું ઘર પુછતો ચાલ્યો, જ્યાં ઘરની ડેલી આવી પાછળના ભાગમાં થઈ પોતે વાંસની ગંજીમાં છૂપાઈ ગયો. અને એક જ ઈચ્છાથી આવ્યો. આજ કાં તો દેવરાજ નહીં કે હું નહીં. સંધ્યાકાળનો સમય હતો. પવનના સુસવાટા ચાલતા હતા. તે વખતે દેવરાજ પાટીલ પોતાની ગાય, ભેંસો પોતાના વંડામાં બાંધી દઈ પોતે મદનને બોલ્યો કે કેમ વાળું થયું છે. હા થયું છે તો આપ વાળુ કરવા બેસી જાઓ ના. વીરૂ આવ્યા સીવાય મને ભાવે નહીં માટે વીરૂને બોલાવવા હાકલ મારે આ પ્રમાણે થતી વાતચીત આવનાર લવણપ્રસાદ સાંભળતા હતા. તલવારની વાઘેર છોડી હતી. ફક્ત મ્યાનમાંથી બહાર કાઢે એટલી જ વાર હતી પણ જ્યાં મારા વીરૂને આવ્યા સીવાય મને વાળુ નહીં ભાવે આ શબ્દોએ તેને મહાત કર્યો અંધારામાં રોટલા ઘડતી મદન પણ પોતાનો પાલવ સંકોલતી સંકોલતી પોતાનું ક્ષત્રીયાણીનું રૂપ ઢાંકી રહી હતી.

આ વખતે પોતાના વહાલા પુત્રનું નામ સાંભળતા પોતે અચાનક નિશ્વાસ નાખ્યો. હે પ્રભુ તું મારા વીરૂને હજી આ લોકો વાતસલ્ય ભાવથી ચહાય છે. હાય! મદન આટલું જ મુસાફર બોલતાં

બોલતાં તેની આંખમાંથી જળપ્રવાહ ચાલવા માંડ્યો. અને જે વીચારે વેરની વસુકાત લેવા આવ્યો હતો તે વિચાર તદ્દન માંડી વાળ્યો.

ફરીવાર મદન બોલી કે—તમે જિના જિના રોટલા ખાઈ લ્યો. વીરૂ તો બાબુના ફળિયામાં રમવા ગયો હશે તે હમણાં આવશે એટલે જમી લેશે.

ના, ના મદન તેના વગર મને વાળું લાવે જ નહીં. તે આવશે એટલે અમે બન્ને સાથે જમીશું. આ પ્રમાણે દેવરાજ પાટીલ બોલી માથા પરથી પાંખડી ઊતારી પોતાના આસન ઉપર બેસતાં પોતાની પાસે બે બાળકો બેઠાં હતાં. આ પ્રમાણે વાતાવરણ જોતાં જોતાં કોઠીની પાછળ છૂપાઈ રહેલો પુરૂષ વધુ ને વધુ વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયો. ઓ વીરૂ ઓ વીરૂ એ શબ્દની કોમળતાથી પોતાનું શુન્ય બની ગયેલું હૃદય જાગ્રત થયું.

રાંધતાં રાંધતાં રસોડામાંથી બહારના ભાગમાં મદન આવી. બોલી કે આવી તે શી ટેવ. કે જેણે વીરૂ સિવાય છેક જાણે આંધળાં બીંત.

આ સમયે છૂપાઈ ગયેલા પુરૂષે નિશ્વાસ નાંખ્યો કે આ હાસ્ય મારા પોતાનું હતું છતાં મારા ભાગ્યમાં તે નહિ સરખાયું.

છૂપાઈ ગયેલા પુરૂષને હજારો જાતના વિચારો આવવા લાગ્યા કે એક વખત આ મદનને મેં મારા બાહુપાશમાં વીંટલી અનેક જાતનો આનંદ ભોગવેલો અને તે આજે મારા દેખતાં પરપુરૂષને પોતાના પ્રેમથી આશ્વાસન આપે છે. હા દૈવ્ય.

શા માટે નથી જોતો. જો જો તે કેવી મૃદુ ભાષાથી તને બોલાવી રહી છે. શું હમણાં ને હમણાં મારા દેખતાં કાઈ નવીન પ્રેમની ચેષ્ટા કરતો ત્યાં તો વિચાર આવે છે કે લાગ્ય ઝટ તત્તવાર ઉધાડું અને બે જણના કટકા કરી મારા વેરની તૃપ્તી કરું.

ત્યાં તો વિચાર આવે છે કે કાશ્યુ મને રોકે છે ક્યો આત્મા મને આ ગોઝારું કૃત્ય કરતા અટકાવે છે ત્યાં જે શબ્દ પોતે સાંભળ્યો હતો તે શબ્દ યાદ આવે છે વીરૂ વિના વાળુ નહીં ભાવે.

દેવરાજ પાટીલના સામે મદન બેઠી બેઠી બોલી કે યાદ કરો. ભૂતકાળની વાત ને જ્યારે ગોરી સુરત્રાણના સુખા કુતુબુદ્દિનનાં ઘોડાના પગલાં આ ભૂમિ પર ચમક્યા હતા. લોકામાં ભારે ત્રાસ ફેલાયો હતો તે વખતે તેમાંથી બચત્રા માટે મને અને મારા વીરૂને આ જગ્યાએ મુકી હાય દૈવ્ય.

આવી આવી હકીકત સાંભળતાં કાઠી પાછળના પુરૂષનું હૈયું વલોવવા માંડ્યું અને કદી ન રહેલી આંખો આજે ચોધારે જળપ્રવાહ વહેવા માંડ્યાં હાય શંભુ તેં મને શું બતાવ્યું શું હળાહળ ઝેરનો કટોરો શું મારા માટેજ રાખ્યો હતો.

ત્યાં તો પાછો વિચાર આવ્યો કે ગયેલી વાત શું કામ યાદ કરે છે સુતેલા શાપ જગાડવાથી શો ફાયદો પીવેલા ઝેર તો પચાવ્યા વિના છૂટકો નથી. માટે ગમ ખાઈ જવું અને ભવિષ્યમાં શું થાય છે તે જો.

ત્યાં તો ક્ષત્રાણી બોલી તમે માળા ફેરવો. હું વીરૂને બોલાવું.

ત્યાં તો સડસડાટ કરી પોતાનાં પુત્રને બોલાવવા વીરૂને હાડકા મારવા લાગી કે ઓ વીરૂ ઓ વીરૂ.

ત્યાં તો માળા ફેરવતો દેવરાજ પાટીલ પોતાના પ્રભુના ધ્યાનમાં મશગુલ છે ત્યાં તો કાઠીની પાછલ કંઈક પડઝાયા જેવું દેખાયું ત્યાં સાધારણ ખખડાટ થયો. ત્યાં દેવરાજનું હૈયું ચમક્યું ત્યાં તો આકૃતિ ભેદ બોલ્યો કે ઓ બાપ.

ત્યાં તો છૂપાયેલો પુરૂષ બોલ્યો હવે ડરશો નહિ.

ત્યાં તો પાટીલ બોલ્યો કે બ-બ-બ બાપજી કાણુ હેબતાઈ ગયેલો દેવરાજ ભાગ્ય તુટ્યું બોલી શક્યો.

ત્યાં તો આવનાર વ્યક્તિ બોલી કે-કાં ઓળખ્યો નહિ બરાબર છે ક્યાંથી ઓળખાણુ પડે ઓળખાડિ એવો રહ્યો હોઉં તો ઓળખી શકો કેટલા વરસો વીતી ગયા દેવરાજ તેથી જીનું સ્વજન પણ ન ઓળખી શક્યા.

કાણુ વાઘેલા રાણા.

હા. દેવરાજ હું લવણુપ્રસાદ આવ્યો હતો મારી રજપુતાણીને કામ બેસાડનારનું ધડ જુદું કરવા પણ આજે તારા આગળ હું હતાશ થયો અને હાર્યો છું તે મારા વીરધવળને સાચવ્યો છે અને તને તેના વગર બોજન લાવતું નથી એમ સાંભળ્યા પછી તારી જીત અને મારો પરાજય એમ બોલી બહાર કાઢેલી તલવાર મ્હાન કરી. સ્યો દેવરાજ જય જય શંભુ જય ભગવતી.

ભાઈ દેવરાજ હવે હું જઈશ કદાચ વીર મને જોશે તો બી જશે માટે હવે મને જવા દો ન્યારે વીર મોટો થાય ત્યારે તેના પિતાને મળવા ધોળકે મોકલજો.

પોતે પોતાના સ્વભાવ મુજબ પોતાનું કાર્ય પૂરું કરી લવણુપ્રસાદ પોતે ધરતી બહાર જવા લાગ્યો. ત્યાં કરજોડી દેવરાજ પાટીલ કરાર્યો આપે હદ કરી.

હવે અન્નદાતા આપ કાં જાઓ છો. આજે સાથે બેસીને મારી મૂકી લુખી રાટલી ખાઈને આપ પધારો આપના લાડકવાયા વીરને તો ભાળતા જાઓ હું બે હાથ જોડી બોલો પાથરી વિનંતિ કરું છું, કરગરુ છું વાઘેલા રાજ સંન્યાસી આપ શીદ હવે ડરો છો.

તો તારી મરજી એમજ હોય તો લે રાટલો ખાવા રાકાઉં પણ મારી શરત પાળવા કબુલ થાઓ તો મારી ઓળખાણુ રજપૂ તાણીને કે દીકરાને તમારે આપવી નહિ. એવી પ્રતિજ્ઞા કરો તો

જેવી આપની આજ્ઞા નહિ આપુ ઝોળખાણુ આજે મારે ભગવાન મારે ત્રાજવે આવ્યો, પ્રભુએ મારી કસોટીમાં પાર કર્યો.

દેવરાજ પાટીલે બહાર અડાલીમાં ખાટલો પાથર્યો, ઉપર ગાદલુ રજાઈ ખીંચાવી તેજ વખતે દેવરાજે લવણપ્રસાદને ઊડા નિસાસો નાંખતાં સાંભલ્યો. તેજ વખતે ધરની ધણીયાણી બહાર રમતા બાળકને હાથ ઝાલી ધરના ઝોટલા ઉપર ચઢી આવી ત્યાં સ્વર સંભળાયો—

શું તેનું જોર જાણે કાઈ લડવૈયો મારા હાથમાં પણ ઝાલ્યો ન રહે. જાણે પ્રથુ ચહુઆણુનો હાથ જાણે લોખંડી હાથ ખેંગારની વાતો સાંભળવામાં મક્કગુલ થઈ રહ્યો હતો બેસવું તું બાઈ બોલતી બોલતી રજપુતાણી ધરમાં આવી ત્યાં દેવરાજ બોલ્યો કે વાળુ કરવા સારૂ બે બાણાં માંડજો મેમાન જમવાના છે.

ત્યાં રસોડામાં જઈ દેવરાજ બે ચાલી પીરસાવી લાવ્યો બન્ને વેરની વસુલાતવાળા સાથે જમવા બેઠા શું વિધાતાના લેખ માણસ શું ધારે છે ને શું થાય છે જેનું ધડથી માથુ જુદુ કરવા આવેલો રાજસંન્યાસી વાઘેલો લવણપ્રસાદ ફક્ત પ્રેમાળ શબ્દને વશ થઈ ખંડુ ઝેર જીલી ગયો અને રહ્યમાં વાતસલ્ય બાવ ઉભરાયો, અને દુશ્મનને દોસ્ત કરી સાથે જમ્યો.

જમી તૈયાર થયો દેવરાજે રહેવા માટે ધણો આગ્રહ કર્યો. પણ કાલ સાંજરે પાટણુ પોત્યા સિવાય છૂટકો નથી. માટે હવે જઈશ બાઈ મેં તો આ વાત પર પડેલો પાડ્યો છે તેમ વિધાતાએ પણ પડેલો પાડ્યો છે વાઘેલાએ પોતાના ચહેરા પર જોઈ બોલ્યો કે ગુજરાતના રાજપુતોને ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવતા નથી આવડતો તેમ મને પણ આવડ્યો નહિ પાટણુ તો બાગી પાદર થયું મારે ભોળા બીમદેવ આજે જીવતાં છતાં નાર્મદની માફક જીવે છે કારણ કે

મુસલમાનોએ આજે ગુજરાતની ગૌરવ બરેલી હરિયાળી ભુમિનું લોહી ચાખ્યું છે મારી મદન રાણીને ઘર માંડી ઠરી ખેસવાનું મન હતું બલે ખેડી. પણ મારી તને વિનંતિ છે મારા દીકરા જીંદને બહાદુર બનાવજે સાચો પ્રજાસેવક કરજે અને સાચો લડવૈયો બનાવી મારા આત્માને શાંતિ આપજે કાંઈ વખતે તે મારો વીરધ્વજ ગુજરાતને ચણે પોતાનું આત્મ બલિદાન આપી વાઘેલાનું નામ પણ ઢીંગળવળ કરે.

આ પ્રમાણે વાતો કરી, લવણપ્રસાદ જેવો આવ્યો હતો તેવોજ ચાલી નીકળ્યો. જેણે રાજ્ય સેવામાં પોતાના જીવનને નિરસ બનાવ્યું, ધોખીતો કુતરો ધરતો નહિ તેમ ઘાટતો નહિ તેવી દશામાં જેની જીંદગી વીશ વીશ વરસના લગ્નના પ્રેમી જીવનમાં હોળી પ્રકટાવી, રાજકીય સંજોગોને વખોડતો વખોડતો પોતાની અસલ જગ્યાએ જઈ પોતાની સાંઢણી પાસે આવી. બન્ને સાથીઓએ જે પોતાની સાંઢણી હંકારી પાટણની વાટ પકડી.

ત્યાં તો સાંઢણી સ્વારને નસકોરાં બોલ્યાની ગંધ આવી ત્યાં જુએ તો લવણપ્રસાદ સાંઢણી ઉપર માઠ નિંદ્રામાં જિંધો ગયો છે ત્યાં સાંઢણી સ્વાર ચમક્યો કાંઈ દીવસ લવણ રાણો આ પ્રમાણે જિંધો નથી શું કુદરત જેને મારવા ગયો હતો ને શા કારણથી જીવતો છોડ્યો.

ત્યાં લવણપ્રસાદ જાગ્યો જેહુલ બોલ્યો કે કેમ નામદાર— જેહુલ કાંઈ દીવસ દહાડો ઘેર આવશે ગુજરાત પાછી જીવતી થશે કેમ બગવતીની કૃપાથી વીરુ તૈયાર થશે.

પ્રકરણ ૬ હું

કુટુંબિક સંમેલન

સાંઘણી સ્વાર ઝપાટે મજલ કાપતા કાપતાં સવારનો પહેલ કાટતાં પહેલાં મંડલિકપુર (માંડળ)ના રસ્તાની બાગેલે લગભગ આવી પોહોચ્યા. ત્યાં સરોવરના કાંઠા ઉપર જરા વિસામો લેવા બિલા રજા તે વખતે ગામની બાગેળે એક સાધારણ ઘોડો ત્રણચાર છોકરા અને છાં રીઓ તથા આઠેડ ઉમરની એક બાઈ વિગેરે ત્યાં બિલા રજા હતાં.

બાઈના શરીર ઉપર સીંદુરી રંગનો સાડલો હતો. અને બાંય સુધી કાપડ પહેચું હતું, દેખાવ ઉપરથી વિધવા જેવો પહેરવેશ હતો. શરીર સશક્ત તેમજ દેખાવકુ આટલી મોટી ઉંમર હોવા છતાં તેના ગૌરવવંતા શરીર પર જરા પણ ફિકાશ નહોતી, દરેક રીતે ગંભીર અને લજ્જા ધારેલી હતી. મુખ ઉપર શાંતિ અને શ્રદ્ધાની મૂર્તિ દેખાતી. આંખમાં શરમ અને સન્માનની કીમત હતી. આ વખતે લગભગ સવારના પહોંરમાં આ કુટુંબ જાણે કાઈ લાંબી મુસાફરીએ જવાવાળા હોય ને કાઈ વલોટાવવા આવ્યું હોય તેવો દેખાવ હતો.

ત્યાં તો માતા બોલી દીકરાઓ પ્રભુનું નામ સ્મરી લો ત્યાં દીકરાઓએ પ્રભુનું નામ ઉચ્ચાર્યું ત્યાં માતૃશ્રીએ પોતે પોતાના દીકરાઓને માંગણિક માટે શાંતિ પાઠ સંભળાવ્યો, જે વખતે માતા શાંતિ પાઠ બોલતી હતી તે વખતે તેના ચહેરા ઉપર કાઈ દેવી તેજ ચમકતું હતું અને તેની મુખાકૃતિ પ્રભાવશાળી લાગતી હતી.

જાઓ બેટા શ્રી શાસનદેવ તમને જરૂર સુવિદ્યા આપશે.

દીકરાઓ ખુશીથી જાઓ અને માતાની કૃપા ભજવવાનું. નામદં ના બનશે. સ્વમાનની કીંમત સમજાવશે. ખુશામત શીખશે નહીં. પરાયુધન હરશે નહીં. દુઃખીદીનનાં બેલી યજ્ઞે. શત્રુના સામે યધ્ધ માતૃભુમીની સેવાના પાઠ શીખશે. સાચા જ્ઞેન બનશે. ધર્મમાં અડગ શ્રદ્ધા રાખશે. બાધલાઘમાં ભુદાધ બણશે નહીં. સંપત્તિને રહેશે. અને મુર કુમારદેવની આગ્રામાં રહેશે. અને બાઈ સોમેશ્વરને રમજો પડે ત્યારે આપણે ત્યાં તેડી લાવજો.

આ પ્રમાણે શીખામણ આપી માતાએ પોતાના બાળક લુણીંગ વસ્તીંગ તેજંગ જે પાટણ બણવા માટે મોકલ્યા. ત્યાં બહેનોના હૃદયને જે આધાત લાગ્યો વચણ તો રડવા લાગી. માતાએ આશ્વાસન આપ્યું.

બાઈ વસ્તીંગ, તેજંગ, લુણિંગને સાચવજો. તેનું શરીર નળણ છે માટે તેને ઝાઝો સતાવીશ નહીં. મા-તમે કહો હો તે ખરું. પણ લાઇ લુણીંગ તો વારે ધડી પથરના દેવલ બનાવે છે અને આશુરાળ આશુરાળ બડબડચા કરે છે. જ્યાં સુધી અમારી સાથે અખાડામાં કસરત કરવા મલકુસ્તી કરવા, પટા ખેલવા, બાણવિદ્યા શીખવા ન આવે તો પછી નળજો જ રહેશે. મા એની લત તો બસ આશુરાળ ઉપર જ લાગી છે. બાઈઓની ફરીયાદથી માતાને રદ્યમાં આનંદ થતો અને લુણીંગની નળજાઇ શરીરની જોઈ તેને કુદરતી ચીંતા

પણ થતી. આ પ્રમાણે માએ પોતાના વહાલસોયા બાળકો પોતાની છાતીએથી અગગા કર્યા.

લુણીંગ ઘોડા પર બેઠો. ઘોડુ પણ લુણીંગના જેવું નખશું અને ખચ્ચર જેવું હતું ત્યાં લુણીંગ બોલ્યો રે તું કોઈની શીકર કરીશ નહી. હું બધા બાઈઓથી મોટો છું માટે બધાને બરાબર સાચવીશ. બા-બા હવે તું હશ. અમે જઈશું હો બા. વચ્ચે જઈને ખૂબ દુનજે ધંટી ઉપર ગીત ગાજે. અને માતાને આનંદ આપજે. વળી મા ન્યારે ધનદેવે વહેલી પરોઢે જાણ લેવા જાય. ત્યારે હાથમાં સોટા રાખવાનું કહેજે કોઈ પાપી ચંડાળ સામું જુએ તો કહેજે કે આ સોટાથી તારા જડામાં તોડીશ અને મારો વસ્તીંગ આવશે ત્યારે હાલહવાલ કરાવીશ. વળી મા સોહગાને પણ કહેજે કે ઘી-માખણ વધુ ખાઈ જઈશ નહી. નહી તો માંદી પડીશ. અમે બાઈઓ સોહગા વગરના થઈશું ત્યાં તો પાછો લુણીંગ બોલ્યો. મા વચ્ચેને કહેજે મારો આરસનો ટૂકડો સાચવી રાખે. મારે આબુરાજ ઉપર નાનકડું દેવલ બંધાવવું છે.

ત્યાંતો વસ્તીંગ બોલ્યો. મા પ્રજુ કરશે તો બધાના જુદા જુદા જનમંદિરો ભજ્ય નહી બંધાવીએ.

ત્યાં મા બોલી કે બેટા ગજ વગરની વાતો ન બોલીયે. હવે જાઓ સુર્યોદય થયો.

ત્યાંતો દીકરાઓ વિદાય થયા. અગીયાર સંતાનોની વીંધવા માતાએ પોતાના હેત બરેલા હાથ પોતાના દીકરાને પંપાળી વીંધાય આપી.

તે વખતે પણ લવણપ્રસાદ પણ સાંઢણી પર સવાર થઈને તેજ રસ્તે ચાલ્યા આવે. તે પ્રૌઢ રજપુતને દેખી કુંવરબાઈએ જરા મલાજે રાખી આધુ ઓઢ્યું.

ત્યાં લવણપ્રસાદને કંઈ વીચાર આવ્યો. પૂછ્યું કે કેવાં છે બહેન પોરવાડ છે. ત્યાં બાઈ બોલી કે હા બાઈ તમારે કંઈ ગામ જવું છે. અમારે પાટણ જવું છે. પેલા છોકરાઓ પણ પાટણ જતા હોય તેમ લાગે છે. હા બાઈ પાટણ જાય છે. ત્યાંતો કુંવરબાઈ તરત પોતાની પુઠ વાળી ચાલી ગઈ ત્યાં દીકરીઓ બીલી હતી તેને વાલેલા લવણપ્રસાદે પૂછ્યું કે તમારા બાપનું નામ શું. ત્યાં દીકરીએ જવાબ આપ્યો કે આશરાજ.

આશરાજ પાટણના રહેવાશી હતા તે. ત્યારે તો માલશણવાળા શેઠ આબુશેઠ તમારી માના બાપ થાય તે. ત્યાં જવાબ મળ્યો કે હા.

આટલી હકીકત સાંભળતાં લવણપ્રસાદ ચમક્યો. છોકરીઓ બોલી કે અમારા બાપુજી તો બે વર્ષ ઉપર જ દેવગત થયા છે. ત્યારે બાઈઓને મોશાળ મોકલો છો. ના પાટણની કટુકેશ્વરની વિદ્યાપીઠમાં બણવા સારૂ મોકલ્યા છે.

તે વખતે કુંવરબાઈએ સાંઢણીસ્વારને પૂરેપૂરો ઓળખ્યો ત્યાંતો બાઈ પોતે પોતાના રસ્તે ફાટેલું અને થીંગડાવાળું, સીંધુરીવર્ણનું કાપડું ઢાંકતી ઢાંકતી મહામહેનતે ચાલી ગઈ.

આ બે સાંઢણીસ્વાર પણ મંડલીકપુરના લોકોને ધણાજ તેજસ્વી અને માનમર્તાવાળા લાગ્યાં. ત્યાં લોકો ભેગાં થએલા. એક બે જણ બોલ્યા કે અમારા ગામમાં. બે વહેવારીક ધાર્મિક ડહાપણુ તેમજ શુદ્ધિમાં ગણો તો ફક્ત એક જ કુંવરબાઈજ છે. ગામ લોકોને પૂછવાનું તેમજ સલાહ લેવાનું ઠેકાણું છે. તેમના પેટે અવતાર લેવા જેવા બાઈ છે. એ તો એક ભગવતી સ્વરૂપ છે.

ત્યાં રાણો બોલ્યો કે પહેલા કરતાં ધાસી ગયાં બાઈ વખત

વખતની છાંયડી. આશરાજનો વહેવાર પોરવાડની માતમાંથી જરા હલકો થયો. આ પ્રમાણે અઢાર વીસ વર્ષની વાતના જુનાં સંભારણું સંભારતો જતો હતો હતો ત્યાંતો એક જથ્થો બોલ્યો કે ખંભાતવાલા વહાણુવટી સદીક આરખે દગો કરી ખીચારા આશરાજના વહાણુ છુટાવ્યાં. ત્યાં રાણો ચમક્યો. શું સદીકે. હા બાઈ હા. સદીકે તો જેટલું નહીં કરે એટલું ઓછું.

આ પ્રમાણે વાત કરતો પોતાની ઝાળખાણુ ન આપતાં પાટણુ રસ્તે ચાલવા માંડ્યો.

ત્યાં તો રસ્તામાં ત્રણ છોકરાંનો મેળાપ થયો ત્યાં રાણો બોલ્યો શું વાણીયા વેવલાઓ શું બણુવા જાઓ છો.

જૈન ધર્મના પોથાં શીખશો કે પાટી ઉપર ધૂળ નીખજો.

ત્યાંતો વસ્તીંગ બોલ્યો. જે ઠીક લાગશે તે બણીશું તેમાં તમારે પારકી શી પંચાત.

લવણુપ્રસાદની વાતો ઉપર વસ્તીંગ અને તેજીંગને ધણો ગુસ્સો આપ્યો. પણ ગુસ્સાને દબાવીને ચાલવા લાગ્યા.

જેથી આ ત્રણે ભાઈઓ શાન્ત રહેવા લાગ્યા તેમ તેમ આ લવણુપ્રસાદ તેમને કદરૂપું મોટું કરી ચીડાવતો જતો ત્યારે તો તમે સાધુડા બનશો અને અપાશરામાં ઉતરશો અને પારસનાથ બગવાનની ભક્તિ કરી વરદાન માગશો.

ત્યારે ના. મુરબ્બી તમારી વાત તમે જાણો. પણ અમે તો બણુવાના કુમારદેવ ગુરૂના આશ્રમમાં સહસ્રલીંગના કઠિં કટુકેશ્વરમાં.

આખરે છોકરાઓ ચાલતા થયા. છેવટે લવણુપ્રસાદે પોતાની સાંઢ ધીમે કરી ધાંટો પાડી બોલ્યો કે અલ્યા તમે આવક છો તો સાંબળો.

મોંટા થાઓ તો કોઈ જાદુગર જતીઓને સાધીને મુજરાતનો જે રાજા થાય તે ને પણ તમારો જેવો શ્રાવકડો બનાવવામાં પાછા પડશે નહીં.

આ શબ્દોથી ત્રણે બાઈઓને હળાહળ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને પથ્થર લઈ જેવો તેજંગ મારવા જાય ત્યાં વસ્તીગ આવી પથ્થર પડાવી લીધો. ત્યાં તેજંગની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને આઘાત લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭મું

પાટણમાં લવણપ્રસાદ

લવણપ્રસાદ પાટણના સહઅલીંગ તલાવે પોતાની સાંઢણી ઉભી રાખી કટુકેશ્વર મહાદેવના દર્શન માટે ગયો ત્યાં તો પાટણની શેરીયો મંદીરોના ઘંટની ઘંટનાદો કટુકેશ્વરમાં વાગતાં યોધડીયાં આખા શહેરમાં જાણે કોઈ રાક્ષસ આવ્યો હોય અને લોકો શુન્યકાર જેવા બની ગયા તેવો દેખાવ પાટણનો જાણે શમશાન ભુમી જેવો લયકર અને ખીહામણા જેવો થઈ રહ્યો હતો.

આ પ્રમાણે પાટણની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં રાણો લવણ ધણો ગુન્યવાયો ત્યાં રાજગુરુ કુમારદેવ મહારાજની આરતી લઈ આવ્યા અને તેમના ચહેરા ઉપર તેજ નહોતું. રક્તમાં કોઈ ઊંડી વેદના હતી.

ત્યાં લવણપ્રસાદે ગુરૂદેવને પૂછ્યું કે પાટણની પ્રભુતાના બદલે પાટણમાં બીરતા કેમ. શું મહારાજના સમાચાર હજી આવ્યા નથી.

રાણાજી ત્યાં ગુરૂદેવ બોલ્યા કે મહારાજ સવારના પહોરમાં આવી ગયા અને મહેલમાં સંતાઈ ગયા છે અને ગામમાં કાંઈપણ જાતનો ઉત્સવ રંગ-રાગ-ઘંટ વાજાં વીગેરે વગાડવા નહીં. તથા કાંઈ પણ જાતનું ધાંધલ કે ધમાલ કરવાં નહીં. તેમજ મારા માટે સમારંભની પણ તૈયારીઓ કરવાની ના પાડી.

અને બોલે છે સુરત્રાણનો સુખો દીલ્લીમાં શાંતીથી બેઠો છે તે પાછો આપણે જો કાંઈપણ ધામધુમ કરીશું તો પાછો ગુજરાત પર ચઢી આવશે. આવી નીર્માલ્ય વાતો સાંભળી ત્યાંતો લવણપ્રસાદ ઉશ્કેરાયો તેનું મગજ ગરમ થઈ ગયું. તેનું લોહી ઉછળવા માંડ્યું. શું કુતુહલથી મહારાજને પાટણ પાછું ધનામમાં આપ્યું. શું અમે તો અમારા બાહુબળથી તેમજ હજારો યોદ્ધાઓના બલીદાન આપી મોતની પણ પરવા રાખ્યા વગર વળી ચંદ્રાવતીના પરમાર શુરવીરોની મદદથી વળી મારા નાજારના નીમકકલાલ બીલોના પરાક્રમથી પાટણ લીધું હતું.

શું આ બધાને પણ મહારાજે જવાની આજ્ઞા આપી. શું પાટણનો નૃપતી બીમરાજ આજે શીવાળ બની ગયો શું તેને તેની માતાની કુંભ લગવી. દેવમંદિરમાં વાગતાં ચોધડીયાં ઉતરતી આરતીઓ વાગતાં ઘંટના ઘોર અવાજો પણ બંધ થઈ ગયાં. શું મહારાજ આજે ગુજરાતનું ગૌરવ ગુમાવી બેઠો. ગુજરાતનો ગરવો છતીહાસ આજે શું હુસારી જવા લાગ્યો. હા. દૈવ્ય આ હું શું જોઈ રહ્યો છું. જે ભૂમીના માટે મેં માઈ સર્વેશ ગુમાવ્યું. મારી સુખસાલખીને રસાતાલ કરી નાંખી. માઈ જીવન એજ ફક્ત રાજભક્તિને માટે તદ્દન નીરસ બનાવ્યું. શું તેજ ભૂમીની આજે આવી અધમ અધોગતી જોઈ છે. શું રાજગૌર મહારાજ બહાર નીકળતા જ નથી. ના. ના.

જરા પણ બહાર આવવાની તરદી લેતા જ નથી. ખૂશામતીયાના ટોળામાં બેસી શક્તિની દવાઓ ખાઈ પોતાની પીશાચ લીલા રમે છે અને દુરાચાર સેવે છે ત્યાં તો રાજગુરુને કહે છે કે તમારી પાસે બાણવા સારૂ ત્રણ બાળકો માંડલીકપૂરથી આવ્યા છે. રાજગુરુ ત્યાં ખોલ્યા કે આવવાના હતા. ત્યાં બીજી આડીઅવળી વાતો કરી લવણુ-પ્રસાદે રાજગુરુ કુમારદેવના મોંઢેથી આવી ન કલ્પેલી વાતો સાંભળ્યા પછી પોતે શરમાઈ ગયો. અને પોતાના રાજમહેલ તરફ ચાલ્યો. કુમારદેવ વૃદ્ધ હતા છતાં તેના શરીરનું કૌવત એક યુવાનને શરમાવે એવું તેના કાંડામાં અતુલ બળ હતું. તેનામાં શુરવીરતાની છાયા જણાતી હતી. તેની આંખોમાં ઓજસ હતું. કુમારદેવની પ્રતિષ્ઠા ધણી સારી હતી. એક સાચા પંડિત તેમ વિદ્વાન હતા. ધણા વિદ્યાર્થીઓ તેની પાસે બાણવા આવતા હતા. લવણુપ્રસાદ પોતાના આવાસમાં આવ્યા. આખી રાત ધણી મુશ્કેલીથી પસાર કરી અનેક જાતની ચીંતાઓથી તેનું મન ઉકેલવા માંડ્યું. ત્યાં પ્રભાત થયું. ત્યાં ઉઠીને સૂર્યનારાયણના દર્શન કર્યાં અને જિંચી અગાસી ઉપર ચઢી પાટણની શોભા જોવા લાગ્યા. તો જે પાટણમાં સવારના પહોરમાં અનેક જાતના દેવ-દેવસ્થાન, આરતી ઘંટ-પૂજાઓના મધુરા અવાજો સંભળાતા હતા. હજારો પ્રજાજન પોતપોતાના કાર્યમાં મશગુલ અને આનંદ માનતા હતા. સેંકડો કરોડપતીની હવેલીઓ ઉપર ધ્વજઓ ફરકતી હતી. સોનાના શીખરોવાળા મંદિરોના બદલે શીખર વગરના મંદિરો જોવામાં આવ્યા. જે પાટણનું નુર તેજ અને જહોજલાલી હતી તે આજે સમુજગી નાશ પામી. આ સ્થિતિ જોતાં અને પાટણની દુર્દશાના વિચારો મનમાં આવતાં લવણુપ્રસાદના આત્માને ધણું જ દુઃખ અને કલેશ થયો.

વિચારમાં ને વિચારમાં લવણુપ્રસાદ મહારાજના તેડાની વાટ જોતા હતા. તે વખતે રાજગઢમાં કેટલાક પરદેશીઓને આવતા જોયા.

મોખરે ચાલનાર માણસ લગભગ પચાસ પંચાવન વર્ષનો હશે તેનું શરીર લોખંડી અને મજબુત હતું. તેના પોષાક ઉપરથી તે કાષ્ટ પરદેશી હોય તેવો લાગતો હતો. તે માણસને ધણી ધણીજ અદ્યથી માન આપતા હતા. તે પણ આંખના ઇશારાથી જ જવાબ આપતો હતો તેના પાછળ તેના ધણા નોકરોએ ધણી ધણી જાતની સુંદર કારીગરીથી શોભાયમાન પેટીઓ ઉપાડી હતી. અને તે પેટીઓની સુગંધીથી આખા રાજમહેલમાં ચારે બાજુ કાષ્ટ ઓર સુવાસ પ્રસરી રહી હતી તેની પાછળ એક પડદાવાલો મ્યાનો હતો તે મ્યાનો ધણે સુંદર અને શુશોભીત હતો ત્યાંતો રાજના માણસોએ પધારે પધારે સદીક શેઠ રાજજી તે આપનીજ રાહ જુએ છે ત્યાં ખુશામત-ખોર બાપા સાંભળી ત્યાં લવણપ્રસાદને વધુ ગુસ્સો આવ્યો.

ત્યાં તો સદીક શેઠ પોતાના નોકરો પાસે જે પેટીઓ ઉપડાવી હતી તે બધી રાજ્ય બંડારમાં મોકલાવી અને જે મ્યાનો હતો તે રાણીવાસ તરફ રવાના કરવામાં આવ્યો.

તે વખતે સદીકની અને લવણપ્રસાદની આંખો સામસામી મળી ત્યાં બંને જણ એક બીજાને શંકાની નજરથી જોવા લાગ્યા.

ત્યાં સદીકશેઠ ઉભેલા માણસ સાથે વાતચીત કરી પુછ્યું કે આ કાણુ છે ત્યાં ખુલાસોજ મળ્યો કે ખરેખરો કોટા દુશ્મન અને સહાસીક છે તેમનું નામ રાણા લવણપ્રસાદ દીલ્લીના શાહ સુલતાનને તોળ્યા તોળ્યા પોકરાવનાર એ વીર નર છે.

આ પ્રમાણે વાત જણીને કરી સદીક મહારાજને મળી પોતે વાતચીત કરી પોતાના સ્થાનપર જવા તૈયાર થયો સદીક શેઠ ખંભાત નગરનો વહાણુવટી આરબ વહેપારી હતો.

ત્યાં ફરી પાછો મેલાપ થયો ત્યાં લવણપ્રસાદ અને સદીકને

સાધારણ વાતચીત થઇ તેમાં સદીકે જવાબ પણ બે પરવાઈથી આપ્યો અને બોલ્યો કે નામદાર હું તો આપનો ગુલામ છું મારા લાયક કામ સેવા ફરમાવશો, ગુલામને જ્યારે બોલાવશો ત્યારે આપની ખીદમતમાં હાજર રહેશે. અને કોઈ વાતે આપને દુઃખ હશે તો તેની દવા પણ મારી પાસે તૈયાર હશે માટે આપ જરા પણ ચીંતા કરશો નહીં આ પ્રમાણે સદીકે વ્યંગ ભાષામાં બોલી ચાલી ગયો.

તે વખતે લવણપ્રસાદને મહારાજનું તેકુ આગ્યું ત્યાં લવણ-પ્રસાદ જવા તૈયાર થયો તે વખતે મહેલમાં તમામ માણસો પોત પોતાના સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા અને જાણે મહેલમાં તદ્દન શુન્યકાર લાગ્યો, જાથી કે કોઈ ખુશામતીઓ લવણપ્રસાદનું તેજ ખમી શકતો નહોતો તેની બગ્ચ આકૃતિ અને બચંકર દેદાર કાઈ જોઈ શકતો નહોતો. આખા પાટણમાં તેમજ ગુજરાતમાં તેની ધાક હતી અને તે લવણ-પ્રસાદ સાચો શરવીર અને વીર હતો. -

લવણપ્રસાદ પગથીયા ચઢી રહ્યો હતો. ત્યાં તો રાજાને ખજર પડી કે રાણો લવણ આવે છે ત્યાં તેણે પોતાના દીવાનખાનામાં દરેક વસ્તુ વ્યવસ્થીત કરવાનો હુકમ આપ્યો અને મહારાજ ગુસ્સે થઈ બોલતા કે તમારો બાપ આવશે તો કંઈને કંઈ કરી નાંખશે. માટે બધા ચાલ્યા જાયો અને આ બધી પડી રહેલી વસ્તુઓ ઠેકાણે મુકી દો.

ત્યાં તો લવણપ્રસાદ આવ્યા જોયું તો મહારાજ પોતે પોતાની નિર્માલ્યતા બતાવી રહ્યા છે બીજાંજની પેઠે બેસી રહ્યા છે ત્યાં લવણ-પ્રસાદે નમસ્કાર કર્યા અને કુશળતા પૂછી. લવણપ્રસાદને ગુસ્સો ધણેજ આવ્યો પણ ગુસ્સો કોના ઉપર કરવો કારણ કે-જ્યાં નામદની માફક પોતાનું જીવન ગુજરી રહેલ આગળ ગમે તેટલો ગુસ્સો કરે તો પણ લેનામાં મર્દાનગી આવે તેમ નહોતી તેથી રાણો શાન્ત રહ્યો.

વી. સં. ૧૨૫૦ જ્યારે શાહબુદ્દીન ધોરીએ પાટણમાં યુદ્ધ કર્યું

અને ધોરીની ચમશેર ચમકી રહી હતી તે સમયમાં ચૌહાણે અજમેર અને દીલ્લી અને રાઠોડોના કનોજના યુદ્ધમાં કત્લો કરી રૂધીરના પાન ક્યાં હતા. તે પછી ગુજરાત પર ચાલેલી તલવાર મુસલમાનોની જોઈ નાસી જનાર ગુજરાતની સૈન્યનો સેનાપતી સ્વામી ભીમદેવ-ખીન્ને નાસી ગયો હતો કઈ જગાએ રહ્યો હતો તેની કાઈને ખબર નહોતી ભોક વાયકા એવી હતી કે ખંભાત નગરના કાઈ દેવળની મુર્તિ પાછળ કેટલુંક જવાહીર લઈ ગયો હતો. ત્યાં દેવદાસીઓના પ્રેમમાં મશગુલ બની વિષય વિલાસમાં ચકચૂર બન્યો.

આણુના જેતશી પરમારની કન્યા ઇચ્છિકુમારીને પરણવાની હઠ ખાતર પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરની કતલ કરનારો અને તે પછી પોતે દેશનીકાલ કરેલા છ બત્રીજાઓના ટંટા ખાતર પૃથ્વીરાજની આણુશ્યા પર પોતાના નવલખા શૂરવીરોને બોલાવનારો અબીમાની ભીમ એ ભીમ આજે ખીન્નના આશરા પર જીવી પોતાની નાલેશી બતાવી રહ્યો છે.

લવણપ્રસાદ જેટલો શાન્ત રહ્યો તેમ તેના આત્મામાં અનેક જાતના મંથનો ચાધુ થયા હતા. ગુજરાતની ગૌરવતાનો નાશ જોતાં તેનો આત્મા વલોવાઈ જતો હતો પણ શું કરે જ્યાં રાજાજ પોતેજ મુલામ બની પોતાની શૂરવીરતાનું પ્રદર્શન કરી રહ્યો હોય ત્યાં શૂરવીરો શું કરે.

ચાર વર્ષ પર રાણો લવણપ્રસાદ દુશ્મનોનો કાળ જેવો મહાન દીગ્વીજય કરવાવાળો તેનો ઉત્સાહભર્યો ચહેરો હતો આજે તેજ લવણપ્રસાદ એક હતાશ અને કદરૂપા જેવો નીરૂત્સાહી લાગતો હતો.

લવણપ્રસાદે આગળની બહાદુરીબરી વાતો કહી રાજાને પાણી ચઢાવવા માંડ્યું. પણ તેમાંનો અંશ પણ દેખાયો નહીં આખરે રાજા

કંટાળ્યો અને બીમે કીધું કે બાઈ જેમ બાગ્યમાં હોય તેમ થાય માટે ઝાઝી માથાકુટ ન કરતાં શાન્તી લેા. તારી મદન અને વીર ધવલ તો મળમાં છે રાણી તો મરી ગઇ, વીર ધવલ મોટો થાય છે. બાઈ વિર ધવલને બહાર ન કાઢીશ. આદશાહની ધાક જખરી છે વખતે કંઈ થઈ ન બેસે બહુ થઈ આપુ હવે તો હું રળ લેવા આવ્યો છું અને મારા ધોલકે જઈશ. બાઈ તારા ગયા પછી આ પાટણની જાળ કાણ સંભાળશે આપુ કંઈ સંભાળવા જેવું હવે કંઈ છે નહી. સૌ પોતપોતાનું કરી બેસી ગયા છે ગુજરાતના ધણીને આજે રંગપો આવ્યો ત્યાં પ્રજા ખીચારી શું કરે. એના બાગ્યમાં હશે તે થશે.

શાથી કે હવે તમારૂં બહુ ખંભાતનો વહાંણવટી સદીક સંભાળે તેવો છે અને તેની પાસે ધણી જાતના પેટના દુખાવાવાળાને અજમા આપવાના સાધન પણ ધણા છે.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરી લવણપ્રસાદ ઉઠવા માંડ્યા ત્યાં રાજા મીમદેવ બોલ્યો કે તુ કહે તો પાટણની ગાદી આપુ હું ગુજરાતનો માલીક છું ગમે તેને મારૂં રાજ્ય આપી શકુ છું ત્યાંતો લવણપ્રસાદ બોલ્યા કે અમે તો પાટણના સેવકો છીએ અને સેવકો જ રહેવાના.

મહારાજ પોતે નીશામાં જેમ આવે તેમ પોતાની વાણી વીલાસથી ફાવે તેમ બોલતો હતો પણ નીશાળાજ માણસનું બોલવાનું વજન કેવી રીતે રાખી શકાય.

રાજ્યગઢની બહાર નીકળતાં લવણપ્રસાદના આત્માને ધણોજ આગાધ અને અપાર વેદના તેના અંતરમાં થવા લાગી. કહેવતમાં કહ્યું છે કે જેનો આગેવાન આંધળો હોય તેનું લક્ષકર કુવામાં લવણપ્રસાદ પોતે પોતાના આવાસમાં આવ્યા ત્યાં કુમારદેવ પંડીત પણ આવ્યા. અને મહારથીઓ ગુજરાતની અવનવી વાતો કરી રાત ગાળવા માંડી ત્યાં લવણપ્રસાદે પુછ્યું પેલા છોકરાઓ શુ આવી ગયા.

ત્યાં પાછા લવણપ્રસાદ ખીજી વાતે વળ્યા પોતાના હૃદયની મનોદશા વીચારતા ત્યાં કુમારદેવ બોલ્યા કે ધરતી વાંઝણી નથી કાષ્ટ વખતે ગુજરાતનો દીવસ ઘેર આવશે. માટે રાણાજી હતાશ ચવાની જરૂર નથી. ગુજરાતની ભુમી કદાપી રંડાઈ નથી. અને રંડાશે નહીં. દશાવીશીનાં મોઢાં આવી જાય માટે રાણાજી આપ આપના પ્રયત્નમાં મશગુલ રહેાજ.

રાણાજી ધોલકે જવા તૈયારી કરી ગુજરાતનું ભાવી પોતાના ભાગ્યથી ઘડી લેશે. પણ આપ તો ધોલકા જઈ તમારો નિશ્ચય મજબુત કરો એજ મારી તમને વીનંતી છે.

પ્રકરણ ૮મું

અનોપમા પાટણમાં

પ્રથમના પ્રકરણમાં આપણે ધરણીંગ શેઠ પોતાના કુટુંબ સાથે અંદ્રાવતીથી શેત્રુજ્યની યાત્રા જવા સારૂ નીકળ્યા. આબુથી અનેક ગામોની યાત્રા કરતા કરતા દેશકાળ નીહાળતા તેમજ અનોપમા પણ પોતાના ભાઈઓ તેમજ પીતાશ્રી માતૃશ્રી વીગેરેની સાથે ધણાજ આનંદની સાથે યાત્રા કરતી હતી. અને પ્રભુ ભક્તિમાં પોતે મશગુલ રહેતી હતી. જ્યારે ધરણીંગ શેઠ આબુથી સીદ્ધામળજીની યાત્રાએ

જવા નીકળ્યા ત્યારે પોતે પોતાના ગુરૂદેવ હરીભદ્રસુરીશ્વરને પત્ર લખ્યો હતો. તે પત્ર પણ તેમના આવતા પહેલા હરીભદ્રસુરીશ્વરને મળ્યો અને પોતે પોતાના શીષ્ય વિજયસેન સુરીશ્વરને કીધું કે—ચંદ્રાવતીના શેઠ ધરણીંગ શેઠ પોતાના કુટુંબ સાથે યાત્રાએ નીકળ્યા છે તેથી પાટણ આવશે.

આ વખતે કુમારદેવ જાતે પ્રાહ્મણ્ય હતા. તેમજ શીવધર્મી હતા. તે વખતે વખત કાળના સંજોગો લઈને જોતો અને જીવો વચ્ચે ધણુ ધર્મણ્ય ચાલતું હતું. એકએકના મંદિરમાં જવા માટે પણ તે વખતમાં પાપ સમજતાં હતા છતાં કુમારદેવ મહા પંડિત તેમજ રાજ્યકર્મચારી આત્મા હતો તેની ઉંમર પ્રમાણે પ્રૌઢ અને પ્રભાવશાળી હતા. તેના રાજ્યમાં તેમજ પ્રજામાં સારી છાપ હતી અને પોતાના વિદ્યાલયમાં ઘણાજ વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. તે વખતે પોતાના મીત્ર આશરાજ ન્યારે ગુજરી ગયા ત્યારે તેમની ધર્મપત્નીએ પોતાના ત્રણ બાળકોને કુમારદેવ પાસે અભ્યાસ કરવા સારૂ મોકલ્યા હતા. તેથી કુમારદેવ શૈવ હોવા છતાં ત્રણ પુત્રોને પોતાના ગણી રાજ્ય કર્મચારી તથા વહેવારીક. વળી યુદ્ધતુ તેમજ ધાર્મિક શીક્ષણ ઘણાજ ઝંઝા પ્રકારનું આપ્યું હતું ન્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાન તે બાળકોને આપ્યા પછી કુમારદેવ પોતે પોતાની સાથે વસિતગ તેજંગ અને પોતાનો દીકરો સોમેશ્વરને લઈને ઉપાશ્રયમાં ગયા આ વખતે ઉપાશ્રય બહાર ઘણાજ પ્રાહ્મણો વીચારમાં પડ્યા કે કુમારદેવ આજે જોનના ઉપાશ્રયમાં કેમ ત્યાં તો ગુરૂદેવ હરીભદ્રસુરી આખર અવસ્થાની માંદગી લગભગ પંદર વરસથી ભોગવી રહ્યા હતા. તેમની સારવારમાં વિજયસેનસુરી ગુરૂદેવની સેવા કરતા હતા. તે વખતે પગમાં ચાકડીઓ સફેદ વાળની દાઢી પ્રભાવશાળી ચહેરો કુમારદેવને જોતાં સામા માણસ ઉપર છાપ પડ્યા વગર રહેતી નહી ત્યાં કુમારદેવે ગુરૂદેવ હરીભદ્રસુરીને નમસ્કાર કર્યા અને સુખશાતા પુછી ત્યાં ગુરૂદેવે કીધું કેણુ કુમારદેવ, આજે અહોભાગ્ય કે તમારા

પગલા મારા ઉપાશ્રયમાં ભલે આવ્યા. આ સાથે ત્રણ બાળકો કાણુ છે શું ગુરૂદેવ આપે એ બાળકને ઓળખ્યા નહીં આપે તો તેનાજ જન્મ થતા પહેલા ઓળખ્યા હતા. તે શું આજે ભુલી ગયા ત્યાં ગુરૂદેવની મંદવાડની સ્થીતીના સંજોગોમાં યાદ-દાસ્ત ખરાખર નહીં હોવાથી વીચારમાં પડ્યા મહારાજ આશરાજ મંત્રીના આ બાળક છે ત્યાં ગુરૂદેવ ચમક્યા, અને પોતે ભાખેલુ ભવિષ્ય યાદ આવ્યું. ત્યાં બાળકોના શીર ઉપર હાથ મુક્યો અને આ ત્રીજો બાળક તે મારો દીકરો. સોશ્વમેર છે ગુરૂદેવ આપ જરા પણ મુઝવણુ રાખશો નહીં, મેં બંન્નેને સાચા જૈન અને વીર બનાવ્યા છે. આપ જરાપણુ આપના આત્માને હતાશ કરશો નહીં ત્યાં ગુરૂદેવે પુછ્યું કે બાળકો તમારા પિતા ક્યાં છે તે તો આપજી બે વરસ થયાં સ્વર્ગવાસ થયા મારી માતૃશ્રી કુવરબાની આજ્ઞાથી અમો પંડિત કુમારદેવની પાસે અભ્યાસ કરવા આવ્યા હતા. આપના આશીર્વાદથી અમારો અભ્યાસ પુરો થવા આવ્યો છે ત્યાં તો ગુરૂદેવને ખાંસી આવી દમ ચડ્યો જરા જીવ ગભરાવવા માંડ્યો ત્યાં વીજયશેન સુરીને ગુરૂદેવે કહ્યું કે સાંભળ-ચંદ્રાવતીથી ધરણીંગ શેઠ પોતાના કુટુંબ સાથે યાત્રાએ આવે છે તેની દીકરી અનોપમા આટલુ બોલતાં ગુરૂદેવ વધારે બોલી શક્યા નહીં. ત્યાંથી વાત અટકી. વીજયશેનસુરી સમજી ગયા. ને હુંણીંગ તેમનો ત્રીજો ભાઈ જેને તાવ આવવાથી તે બધા આશ્રમમાં ગયા. ત્યાં હુંણીંગ આખર અવસ્થામાં છે પોતે પોતાની માતૃશ્રી સાથે જ્યારે આશુ ગયો હતો ત્યારે વિમલશાહી મંદીર જોયા હતા. તે મંદિર જેવી પ્રતીમા બનાવવી અને બેસાડવી તેવી હુંણીંગને ધુન લાગી હતી. ત્યાં બંન્ને ભાઈઓ આવ્યા તાવ વધતો ગયો તેમ તેમ તેને સનેપાતનું જોર વધ્યું ત્યાંતો વસ્તુપાલ અને તેજપાલ બંન્ને ભાઈઓ આવી પોતાના મોટા ભાઈની ચાકરી કરે છે અને આંખમાં આંસુ લાવે છે તે વખતે વિજયશેનસુરીશ્વર ને સોમેશ્વર બોલાવી લાવે છે ત્યાં ગુરૂદેવ આવે છે હુંણીંગને ધર્મ-પાઠ સંભળાવે છે ત્યાં હુંણીંગ કહે છે કે મહારાજ મને જાવો

જીવના પચખાણુ આપી મને સંધારો કરાવો મને આ દેહનો ભરસો હવે લાગતો નથી હું મરીને શીલ્પી થઈશ, ભગવાનની મુતીઓ ઘડીશ આખુના દેરાસર બનાવીશ આવી આવી વાતો કરતાં કરતાં પાછો ખેંચાઈ ચર્ચ થયો ત્યાં બંને ભાઈઓ પણ ભાતૃભાવના રદ્યને લઈને આંખમાં આંસુ લાવે છે ત્યાં ધરણીંગશેઠ અને અનોપમા પણ વીજ્યસેન ગુરૂ ઉપાશ્રયમાં નહીં હોવાથી જ્યાં લુણીંગ મરણ્ય અવસ્થાની માંદગી ભોગવે છે ત્યાં આવે છે.

ત્યાં ગુરૂદેવ ઓળખાણુ આપે છે અને લુણીંગને કહે છે ભાઈ લુણીંગ આ કુટુંબ અને એનોપમા ચંદ્રાવતી આશુથી આવે છે ત્યાં લુણીંગ ખે હાથ જોડી કહે છે બહેન તમને ધન્ય છે કે તમે આખુના મંદિરના દર્શન કરી પાવન થયા. હું તો મારી માતૃશ્રી સાથે ગયો ત્યારે જોયા હતા. મને એમ થાય છે કે હું એક નાની પ્રતીમા બનાવી પ્રભુ મંદિરમાં પધરાવું બેન તમે જ્યારે આખુ જાઓ તો મારા વતી યાત્રા કરજો ત્યાં અનોપમાને પણ કુદરતે પુરૂં કર્મના સંસ્કારને લઈને તેના પર પુણ્ય વડીલ તરીકે ભાવના ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં વિજ્યસેન ગુરૂદેવ બોલ્યા કે તેઓ સીદ્ધાચલની યાત્રાએ જવાના છે જેથી તમારા માતૃશ્રીને તમારો સંદેશો પહોંચાડીને જશે.

વાહવાહ ધન્ય પ્રભુ અનોપમાએન મારી માતૃશ્રીને કહેજો કે તમારો લુણીંગ તમને સંભારતો હતો મારી બેનો તેમાં વયજીતે ધણા પ્રેમથી મારા આશીશ કહેશે ભુલશે નહિ જરૂર હું મારો દેહ બદલી કોઈ ભવમાં શીલ્પી થઈશ, લ્યો બહેન આવજો ભાઈઓ પ્રણામ.

આખરે વિજ્યસેન ગુરૂદેવના આશીર્વાદ સાથે લુણીંગ પોતાની છેવટની મમતા આખુ ઉપર દેરાસુર બંધાવવું છે તે શબ્દો બોલી બધા ભાઈઓ તેમજ અનોપમાને પણ હાથ જોડી બધાની ક્ષમા માગી પરલોક સીધાઓ.

ત્યાં વસ્તીંગ તેજંગ બન્ને ભાઈઓ યોધાર આંસુએ રડ્યા. માતા કહેશે કે તમે ત્રણ ગયા હતા ને બે કેમ ત્યારે શો ઉત્તર આપીશું. આ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓ ભાઈને અગ્નીદાહ કરી પોતાના સ્થાનક ઉપર આવ્યા. ત્યાં સાંભળ્યું કે હરીભદ્રસુરીપણ કાળધર્મ પામ્યા તે વખતે આખા પાટણમાં હાહાકાર ફરેકના આત્મામાં ગુરુદેવ પ્રત્યે સંપૂર્ણ સન્માન હતું આખરે ઘણા જ જનો તેમજ રાજ્યના કર્મચારીઓ હજારો જનતા સમક્ષ ગુરુદેવની શમશાન યાત્રા નીકળી તે વખતે કુમારદેવને દીકરો સોમેશ્વરે ગુરુદેવની પાલખીને છેડા પોતાની ખાંધ લઈને યોધાર આંસુએ રડ્યો અને ગુરુભક્તિનો અનરો પ્રેમ બતાવ્યો હતો.

કાળ કાળનું કામ કરીને કર્મની ગહનગતીની કાંઈને પણ ખબર પડતી નથી. આ પ્રમાણે લુણીંગનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યાં વિજયસેનસુરીએ કુમારદેવ પંડીતને બોલાવીને કહ્યું કે ગુરુદેવ મરતા મરતા બાગ્યંતુટ્યું વાક્ય બોલ્યા હતા કે ધરણીંગ શેઠની દીકરી અનોપનું સગપણ બે ભાઈમાંથી એકની સાથે કરાવજો. કુમારદેવ પણ શાણા તરત સમજી ધરણીંગ શેઠના કુટુંબની આગતાસ્વાગતા પાટણમાં કરી. બધી બાબતની પૂરેપૂરી તપાસ કરી. કુમારદેવે કહ્યું બાઈ વસ્તીંગ અને તેજંગ તમે પણ તમારી માતૃશ્રીને દીલાસો આપવા સારૂ થોડા દીવસ મંડળેશ્વર ધરણીંગશેઠની સાથે જઈ આવો. ગુરુદેવની આજ્ઞા લઈ ધરણીંગશેઠ અનોપમા અને વસ્તીંગ તેજંગ વીગેરે બધાએ મંડળેશ્વર જવાની તૈયારી કરી.

પ્રકરણ ૯ મું

આય બલા પકડ ગલા

લવણપ્રસાદે જ્યારે મહારાજ બીમદેવથી વાતચીત કરી જ્યારે મહારાજની પાસે ઘોલકે જવાની માગણી કરી અને પોતાનાથી હવે ગુજરાતનું કશું નહિ બની શકે તે પણ પોતે પોતાની ઇચ્છા કહી દીધી હતી આ બધું રાજ મુગે મોઢે સહન કરી સાબળી રહ્યો હતો. રાજને તો ફક્ત એથ આરામ અને સુરાને સુંદરીની જમાવટ સિવાય બીજા કાંઈમાં તેનો જીવ નહોતો. કંઈકે પણ બીક હતી તો ફક્ત લવણપ્રસાદની હતી અને રાજને ખરાબ કરનાર પણ સ્થંભ-નપુરનો વહાણુવટી સદીક મુસલમાન આરમ વેપારી હતો. આખાય બંદરની તમામ આવક હજમ કરી જતો અને પોતે બીજાની મદદથી વહાણો ભરેલા માલની લુટ ચલાવવામાં પણ અગ્રેસર હતો સદીક ઘણોજ ખુશામતી હતો, સ્વભાવે મીઠાશ સ્વાર્થ વખતે તે નીચ અને જલ્લાદના સ્વભાવનો હતો.

લવણપ્રસાદ જ્યાં જવાની તૈયારી કરી પોતાની બગીર સંભાળવા બધ છે ત્યાં મહારાજ તે વખતે એને બોલાવી કહે છે બાઈ લવણ બે મારી આ રાજ્યમુદ્રા આજથી પાટણની તમામ સત્તા તને સોંપુ છું. માટે તારે કશું પણ બોલવાની જરૂર નથી. ધીમે ધીમે બધું ઠેકાણે પડી જશે પણ આજથી પાટણની તમામ સત્તાનો સત્તાધિકારી તને બનાવું છું.

તેટલું બોલી રાજ ચૂપચાપ પોતે પોતાના સયન ભુવનમાં ચાલ્યો ગયો. અને લવણુને ગુજરાતની અબુધારી બઘાતી સત્તા આવી પડી. હવે શું કરવું તે વિચારમાં પોતાના નિવાસસ્થાને બેઠો છે ત્યાં વિચાર કરે છે. ત્યાં નાલાયક રાજ પોતાની બુદ્ધિ અને નામદીર્ઘનું પ્રદર્શન કરવા ચાલ્યો ગયો. એક વખતના ગુજરાતના રાજ પ્રજના દુઃખે દુઃખી અતે સુખે સુખી હતા. રાજ પોતેજ પોતાની પ્રજાને મા બેટા તરીકે સંભાળતા હતા અને એજ ગુજરાતનો બાગ્ય વિધાતા આજે નામદર્દ બની શુરા અને સુંદરીની મોજમાં પોતાનું સર્વશ્વ ગુમાવી એક નાલાયક દીલ્લીના બાદશાહનો ગુલામ થઈ રહ્યો છે.

લવણુપ્રસાદને ધણી મુંઝવણ થઈ ગુજરાતના ઉપર આજે ચારે બાજુ આતંકના ડુંગરા દેખાતા હતા ક્યારે ગુજરાત રગદોલાઈ જશે તે પણ કોઈને ખબર નહોતી આજે ગુજરાતના સરદારો, અમલદારો જાગીરદારો સૌ કોઈ પોતપોતાનું સંભાળી ચમન ઉડાવતા હતા અને ધણી વગરની ન ધણીયાતી ગુજરાતની ગૌરવતા નાશ થવાની અણી ઉપર આવી છે હાય વિધાતા.

વિચાર આવતાંજ લવણુપ્રસાદે પોતે ગુજરાતની બુખી સત્તા ઉપર ફક્ત ખાદીના જ કપડાં પહેરી પહેલી વખતજ પોતે પોતાના કાર્યમાં ઉતરવા વિચાર કર્યો ત્યાં તરત તેને શદીક સેઠને બોલાવવા સારુ પોતાના પટાવાલાને મોકલ્યો. ત્યાં શદીકે માણસને સાફ કહી દીધું કે હાલમાં મને કોઈની પાસે આવવાનો ટાઈમ નથી આવો બેપરવાઈનો જવાબ આપી પટાવાલાને પાછો મોકલ્યો, પટાવાલાએ રાણાને વાત કરી આ વખતે લવણુપ્રસાદ ગંભીર વિચારમાં પડ્યો કે ગુજરાતની સત્તાનું આ પ્રદર્શન પણ ગંભીર બની ગેસી રહ્યો. ત્યાં તો અવાજ થયો અને ખબર પડી કે શદીક શેઠ લવણુપ્રસાદને મળવા આવે છે તરતજ લવણુપ્રસાદ સાવધાન થઈ જાણે પોતે તદ્દન અજાણુ બનીને પોતાના ન્યાયાસન પર એક સિંહની માફક રાફથી મૂકે આંખજોતો બેઠો છે એટલામાં પટાવાલાએ ખબર આપી

કે બાપુ સદીક શેક પધાર્યા છે. ત્યાં રાણાએ કીધું કે આવવા દે.

તે વખતે સદીક સલામો કરતો કદમ પોષી કરતો નામદાર જહાંપનાહ એવી ખુશામતની બાષા બોલતો નીચો નમતો નમતો આવ્યો અને લવણપ્રસાદની સામે શાણો થઈને અદમથી બેસો રહ્યો.

ત્યાં રાણો બોલ્યો કે કાલે ન આવ્યા પણ આજે આવ્યા, ત્યાં સદીક બોલ્યો, કારણ આપ અત્યારે મોટા રાણા અને રાજ્યના સ્થંભ ગણાતા મુત્સદી છો.

ત્યાં સદીક વાણી બધી ખુશામતથી બોલતો
રાણા સામે ફૂર નજરથી ઘાટ ઘડવા ઇચ્છતો
વાતવાતમાં સદીક સલામ કરી વાતો કરે
પણ મતિ સ્વભાવ મ્હેચ્છતો તે પાપથી નવ ડરે
પાપી તણી પીશાય ત્રીલા રાણો જાણતો સહુ
કેવી રીતે મહાત કરવો ઉપાય શોધતો મનથી બહુ

ત્યાં તો સદીક બોલ્યો ના, ના, નામદાર આપનો હું હમેશના માટેનો ગુલામ છું. મારી શી તાકાત કે આપના હુકમનું હું અપમાન કરૂં. તોઆહ, તોઆહ, મને કદાપિ ખુદા તાલા એવી કુબુદ્દિ ન સૂઝાડે. મારો તો સાચો રાહ એજ કે ગુજરાતના પાય તખ્તની મારાથી બને તેટલી સેવા કરી મારી ફરજ અદા કરવી તેજ મારો ધર્મ સમજી છું નામદાર.

ઠીક હવે મારે તમને ચેતવણી આપવાની છે કે રાજ્યની પરિસ્થિતિ જોતાં તમારે ખંભાતના ચાકતા તમારા ઈજારાની રકમ તમારે વધારે આપવી પડશે સમજ્યા ત્યાં તો સદીક બોલ્યો કે નામદાર હું ગરીબ માણસ આથી વધારે ઈજારો આપી શકું તેવી મારી સ્થિતિ નથી. અને હું આપને હાથ જોડી વિનંતિ કરું છું કે

આપ તે ખંભાતની માંડવીનો ઈન્નિરો ખીન્નને આપો અને મને હવે નામદાર આ નુકશાનમાંથી ઉગારો.

સાથી સદીક શેઠ આમ બોલો છો.

ત્યાં સદીક બોલ્યો કે નામદાર આજે સાચની દુનીયા નથી. સૌરાષ્ટ્ર લાટઆર્તવ ત્રણના ત્રણ વિભાગના લુટારાઓ આજે ખંભાતના દરીયામાં બેઠેલાઓ છે તેથી આજે અમારા દુઃખનો ક્યાં પાર છે એક બાબુ લાટના શંખરાજ લડાઈના બાબુગાં વારે ઘડીયે ફૂટે છે. વળી ના બીજી બાબુ દેવગીરી તરફથી સિંધાણદેવ પણ પોતાના લુટારૂ ચાંચિયાઓ મોકલી અમારા વહાણ લુટાવે. વળી સૌરાષ્ટ્રમાં વામન-સ્થલી (વંચલી)ના લુટારાઓનો પણ એજ ધંધો આજનો નામદાર જ્યાં પોલાણ દેખે ત્યાં આખી દુનિયા પોતાની સત્તા જમાવવા તૈયાર થાય છે, આવા વિકરાળ કાળના પંજમાંથી મારા વહાણ કેવી રીતે સફરે મોકલું છું તેની કોઈ તો અમારી સંભાળ લ્યો.

નામદાર આપનો કાફલો ખંભાતમાં પહેલા રહેતો હતો હાલમાં તો કોઈ નથી. ન મળે નાવ કે ન મળે નાવિક કે ન મળે કોઈ સૈનિક.

શું સદીક શેઠ આ તમે શું બોલો છો શું આપણું ગુજરાતનું નાવિક દળ ક્યાં ગયું નામદાર સૌ સૌ પોતાના ઘરના બાળખંડાં સંભાળવા ઘર ભેગા થઈ ગયા. કારણ કે તેમનો માસિક પગાર પણ કોઈ આપતું નહોતું. મહામુશીબતે થોડો વખત તો મેં પગાર આપી અધાને નભાવ્યા અતરેથી ન કોઈ જવાબ કે ન દાદ ફરિયાદ એટલે ક્ષાચારીથી આ પગલુ ભરી ખરચ ચોંટા કરવો પડ્યો.

જેમ જેમ લવણપ્રસાદ પર સદીકની વાતનો પ્રભાવ પડતો ગયો તેમ તેમ સદીક વાત આગળ ચલાવેજ ગયો અને તેનો લાભ સદીક પોતાની મીડી જમાન વાટે લઈ રહ્યો હતો એ તો નામદાર

અલ્લાહ અમારો સીધો. હું ગમે તેવા જોખમો વેડી આ બધા દુશ્મનોને હાથમાં રાખું છું.

બાકી નામદાર દરીયો તો નામનો છે પણ ખાખોચિયા જેટલું પણ ખાર પાણી પણ મીઠું પકવવા માટે પણ આજે ઉપયોગમાં આવે તેમ નથી.

આપ જરા તે તરફ પધારો તપાસ કરો હું મારા વહાણો બસરા કે જંગબાર કેટલા જોખમ ખેડી મોકલું છું ત્યારે આ ગુલામની વાત ઉપર આપ નામદાર ને ઇતિબાર આવશે બાકી નામદાર વધુ કહો તો આપ તો મારા દીલોગ્ગન દોસ્ત છો રાજ્યના સ્થંભનો પણ અનદાતા મહારાજ તો શંખને ખોલાવી પોતાની ઈશ્કખાજ બધી શંખ પૂરી કરે અને હમેશાં નવી નવી નાજનીઓ મોકલે અને ગુજરાતની સત્તા પોતે સંભાળે પણ તે તો ઉપકાર માનો કે તે બાબતથી મેં મારા રાજને સમજવી પાપી માણસ ને મેં દુર કરાવ્યો છે નહિ તો આજે ગુજરાતનું નામ કામ ઠેકાણું હોત નહિ આવી આવી અનેક સાબતો છે આપ નામદારને હું કેટલીક કહું.

સદીકની વાત ઉપર રાણો સદીકના તેજમાં અંજઈ ગયો અને આખરે તમે તમારે જેમ હાથ સાચવો છો તેમ સાચવી લેજો મારાથી બનશે તે સહાય આપીશ.

આ શું બોલ્યા નામવર હું તો આપનો ગુલામ છું. ગુજરાતનું લુણ મારા પેટમાં છે. જરૂર આપ તે બાબતમાં ખેડીકર રહો, ગુલામ બધું સંભાળી લેશે અને મનમાં પોતાનો પાશો સીધો પડ્યો તે અભિમાન સાથે સદીક ચાલ્યો ગયો. લવણપ્રસાદ રાજ્યકચેરી તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૧૦ મું

ભાગ્યસાલી અનોપ

ગત પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા મુજબ કુમારદેવ અને જૈનાચાર્ય વિજયસેનસૂરિએ પોતાના ગુરુ હરીભદ્રસૂરિના ભાગ્યાતુટ્યા જે બોલ બોલ્યા હતા તે પ્રમાણે વિજયસેનસૂરિએ કુમારદેવ પંડિતને વાત કરી કુમારદેવને જે જે બાબતની ચોકસાઈ કરવાની હતી તે બધી બરાબર કરી અને પોતાના મનમાં પણ ઉત્સાહી બન્યા શું જૈનાચાર્યો પણ આવી બાબતમાં ગૃહસ્થાશ્રમના વિષયમાં પણ શાસનના પ્રભાવ માટે ભાગ લઈ રહ્યા છે ધન્ય છે તેઓને પોતે તે વખતે વસ્તીંગ અને નેજીંગ અને ધરણેદ્ર શેક અને તેના બીજા કુટુંબિજનોને બોલાવી બધાને મંડલેશ્વર જવા માટે આગ્રહ કરી. ધરણીંગ શેક વસ્તીંગ અને તેજીંગ અને તેની માતાને લુણિંગના સ્વર્ગવાસના કારણથી પોતાનાથી અને તેટલી કુંવરબાઈને ધીરજ આપી ત્યાં થોડો વખત મહેમાન તરીકે રહી પોતે સિદ્ધાયલજીની યાત્રાએ બાજ.

શંભુ મેજો જવાની તૈયારી કરવા માંડ્યો ત્યાં તો અનોપમાના સામુદ્રિક લક્ષણો એટલા બધા ઉંચા હતા કે તેનું વર્ણન કરવું અત્યારે અસ્થાને છે પણ હરીભદ્રસૂરિતો એટલે સુધી પોતાના શિષ્ય સમક્ષ બોલ્યા હતા કે આ અનોપમા શાસનની એક પ્રભાવશાળી

ઉન્નતિ કરનાર અને ગુજરાતનું ગૌરવ દીપાવનાર માહા યોગીની અને મહાદેવી તરીકે પોતાની આખરૂ મેળવશે.

અનોપમા રંગે શ્યામ હતી તેના ચહેરો ભરાવદાર હતો તેના શરીરના સ્નાયુઓ બધા ઘાટીલા હતા પોતે તે વખતે ફક્ત તેર વરસની નાની ઉંમરમાં પણ પોતાની ગંભીરતા પોતાની બોલવાની મધુરતા પોતાના જ્ઞાનની અભ્યાસની પણ અજોડતા વળી પોતે સેવાભાવી, અને પોતાનું રદ્ય કાંઈ જુદીજ દિશામાં કામ કરી રહ્યું હતું આવી પ્રભાવશાળી અનોપને જોતાં ગમે તે સ્વજનને તેના પર હેત ને પ્રેમ આવ્યા સિવાય રહે નહિ.

ત્યાં વસ્તીંગ અને તેજંગ પોતે અને શેઠ ધરણીંગ વાતો કરતા કરતા ચાલે છે પાછળ અનોપ આ ત્રણે ત્રીપુટીની વાત સાંભળી પોતાનું રદ્ય કંઈક જુદીજ દીશામાં ખેંચાય છે.

ધરણીંગ શેઠ પુછે છે વસ્તીંગભાઈ તમે અભ્યાસ તો કયો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો અને ભવિષ્યના કાર્યની કંઈ આંધણી આંધશો.

ત્યાં તો તેજંગ બોલ્યો કે શેઠ હું થઈશ, સેનાપતી અને મોટા ભાઈ થશે કાંઈ રાજ્યના મંત્રી અને પછી જુઓ ગુજરાતના પોપ્પાર કાણી તાકાત છે કે ગુજરાતનું કાંઈ નામ લે.

તેજંગ સ્વભાવે ઉતાવળો અને સાહસિક હતો પોતે જેમ ચાલે તેમ તેમ અનોપ પણ તેની સાથે ચાલે ત્યાં તેજંગ ચીડાય અને બોલ્યો કે—આ કાળી જોગમાયા ક્યાંથી સાથે આવી છે.

ભાવિ તણા બીતર મહીં શું શું સમાયું કાણુ કહે
કાલે સવારે શું થશે એવું સત્ય ભાવી કોણુ કહે

ગુજરાતનો ઉદ્ધાર કરશે કોણ તે આજે કોણ કહે
સમય સમય બોલશે બાકી વિધાતા શું કહે

તેજંગની વાતો સાંભળતાં અનોપમાના રક્ષ્યમાં છૂપો ભાવ
ઉત્પન્ન થયો હતો.

આ બધા જ્યારે મંડલેશ્વર જવા ઉપડ્યા તે વખતે કુમારદેવે
અને વિજયસેનસૂરિએ કુંવરબાઈને પ્રથમ સંદેશો પહોંચાડ્યો કે
તમારે ત્યાં ધરણીંગશેઠ અને તેની દીકરી અનોપમા આવે છે તેની
સાથે બાઈ તેજંગનું સગપણ કરશે વાત ખાનગી રાખશે.

આ સમાચાર, આ બધાને આવતા પહેલાંજ કુંવરબાઈને પહોંચી
ગયા અને કુંવરબાઈ તો પોતાના દીકરાઓની તેમજ આવનાર મેમાનની
પાણીની માફક રાહ જોઈ રહ્યા હતા ત્યાં તો મુસાફરીનું ટાળું
દેખાતા લાગ્યું પોતાના મોટા પુત્ર લુણાંગના મૃત્યુથી માતા કુંવર-
બાઈને અત્યંત શોક થયો હતો તે વખતે બન્ને દીકરાઓ આવી
માતાને પગે લાગ્યા અને પોતાના મોટાબાઈ લુણીંગને સંભારી
ખુબ રડ્યા ત્યાં ધરણીંગ શેઠે આશ્વાસન આપ્યું અને બનનાર વસ્તુ
બની ગઈ, અફસોસ કરે તે વસ્તુ પાછી મળતી નથી માટે આપ
શાણ્ણ થઈ કલેશ ન કરવો. ત્યાં તો અનોપમે દેખી કુંવરબાઈને
ઘણું હોત આવ્યું, પોતાના હૃદય સાથે વહાલી કરી.

માતા જેમ પોતાના બાળકને મીઠું ચુંબન કરે તેમ કુંવર-
બાઈએ અનોપમાને પોતાનું મીઠું ચુંબન કરી અતિ વાત્સલ્યભાવ
બતાવ્યો સૌ મેમાનની ખટપટમાં પડ્યા. તેમને કેમ સાચવવા તેમજ
પરોણાગત કેમ કરવી જાણે ધરમાં લક્ષ્મીના પગલા શાક્ષાત થયા
હોય તેવો ઉત્સાહ અને આનંદ દેખાયો અનેક મધુરી વાતોથી અને
વિનય વિવેકના વહેવારથી ધરણીંગ શેઠ તો આજે ધણાજ આનંદ
અને પ્રફુલ્લિત થયા.

ત્યાં તો ધરણીંગ શેઠે પણ કુંવરબાઈને યાત્રાએ સાથે આવવા માટે ધણે આગ્રહ કર્યો, અનોપમાએ પણ હઠ લીધી આખરે પોતાના પુત્રોને પણ પૂછી તેની સંમતિ લઈ પોતાના પુત્રોને પણ યાત્રાએ સાથે આવવા સારૂ આજ્ઞા કરી.

વસ્તીંગ તેજીંગ અનોપમા કુંવરબાઈ અને ધરણીંગ શેઠ આ બધા સારો દિવસ જોઈ શ્રી સિદ્ધાયજીની યાત્રાએ જવા સારૂ નીકળ્યા ત્યાંથી નીકળતા ભાલ પ્રદેશમાં તે વખત ચોર લુટારોને ભય હતો. તેથી પોતાની પાસે જે જોખમ હતું તે સાચવવાની ત્રેવડ કરવાની હતી.

આ બધો વિચાર કરતા કરતા જેમ કાંઈ વનદેવી પોતાના પરિવારને લઈ જાય તેમ કુંવરબાઈની પ્રભાવિકતા અને અનોપમાની હૃદય ભવના ન્યાં દુઃખ અને સાકર ભેગા થાય તે વખત તે દુઃખની મીઠાશ કરવાની વાત જ ક્યાં હોય.

ચાલતાં પહેલાં બાલમાં હડાલા ગામ આવ્યા જે ગામમાં ખેમે દેદરાણી ઇતિહાસિક પુરૂષ થઈ ગયો જે ખેમાએ દિલ્હીના બાદશાહને પોતાની લક્ષ્મીથી દારી દીધો હતો અને શાહ નામનો સિક્કો તે ખેમાએ જમાવ્યો હતો. તે ખેમે દેદરાણી આ હડાલા ગામનો રહીશ હતો. તે હડાલાની ભાગેલે આવી ત્યાં બધાએ મુકામ કર્યો. તે વખતે ગામમાંથી વાત સાંભળી કે અહીંથી જોખમ લઈજવામાં સક્ષામતી નથી. ત્યારે કુંવરબાઈ પાસે થોડો આગળના વખતનો દાગીનાનો દાખડો પોતાની સાથે લીધો હતો ત્યારે કુંવરબાઈ બોલ્યા કે ખેટા આ દાગીનાનો દાખડો ક્યાં રાખીશું ભાઈ વગડામાં દાટ્યા સિવાય છૂટકો નથી માટે તમે ખે દીકરા અને હું ત્રણ જણ જંગલમાં જઈ નિશાની કરી આ જોખમ ઠેકાણે પાડીએ.

ત્યાં તો માતા અને ખેટાએ તકયાર થયા ત્યાં કુંવરબાઈ કહે

અનોપમા બેટા તું પણ સાથે આવ. ત્યાં તો તેજંગ ગુસ્સે થયો તેનું ત્યાં શું કામ છે. માતાએ કીધું તારે કશું બોલવું નહિ બલે આવે તને તેમાં શું થાય છે.

આ અબ્બાણી કાળવીજ બાણે કાલી કુખબ કાણુ બાણે બાને આના ઉપર ક્યાંથી હેત ફૂટી નીકલ્યું છે. તેમ તેજંગ મનમાં બખ-કતો બોલ્યો માતાએ સાંભલ્યું કે ભાઈ તું તો મોટો સાહેબબદા જેવો રૂપાળો હઈશ જરા આયનામાં તારી સીકલ તો જો તું પણ તારા બાપના માથે જ ઉતર્યો છું. આ વખતે ચારે વ્યક્તિ-એ ભયંકર બીહામણા વગડામાં ગયા ત્યાં કાઠ સારી નીશાની વાળી જગ્યા જોઈ ખાડો બોદવા માંડ્યો ત્યારે અનોપ નીચી નમી માટી બધી બહાર કાઢે તેમ તેમ તેજંગ ઘણો ચીઢાતો પણ અનોપ કશું ગણકારતી નહિ.

દીકરા અનોપ આ ખાડાની આબુઆબુની નીશાની બરાબર તું જોઈ લેજે હો ભુલીશ નહિ. ત્યાં ખાડો બોદતા મોટો અવાજ થયો અને કંઈક પથ્થર સાથે કાશ અફળાણી તેમ તેમ મોટો અવાજ થયો ત્યાં તો અનોપ બોલી માતૃશ્રી મને કંઈક જુદો રણુ-કારો સંભળાયો ત્યાં તો અનોપે કચ્છ મારી મજુરણુની પેઠે બધી માટી ખાડામાંથી બહાર કાઢી તેની નીચે પથ્થર હાલતો હતો તે ઉંચો કરવા લાગી પણ થઈ ન શક્યો ત્યાં તો તેજંગ ગુસ્સો કરી બોલ્યો કે અનોપ બોલી કે જાણ્યું તમારું ડહાપણુ જરા ધીમે બોલો ત્યાં તેજંગે પથ્થર ઊંચક્યો તેમાંથી અનોપે બધી માટી કાઢી નાંખી ત્યાં તો તેમાંથી એક મોટો વજનદાર ચરૂ દેખાયો. તે વખતે અનોપમાએ ચરૂને તેજંગના હાથમાં મુક્યો ત્યાં તો અનોપમા બીચારીને એવો ચુંટીયો ખણ્યો કે લોહીની ટસી આવી પણ ગંભીર અનોપે જરા પણ ચુંકારો કર્યો નહિ.

તે પછી અનોપ બોલી માતૃશ્રી નથી દાટવું. પાછા ઉતારે ચાલો જે દાટવા સાથે લઈ આવ્યા હતા તેના બદલામાં તો તેથી હજાર ઘણું ધન પાછું સાથે લઈ જવું પડ્યું. શું અનોપમાના પગલાનો ચમત્કાર ત્યાં કુંવરઆઈ મનમાં ખુશ થયા. અને ચારે જણ પાછા હડાળા ગામની ધર્મશાળામાં આવી પહોંચ્યા. જે કળશ નીકલ્યો હતો તે કળશ વસ્તીંગ તેજંગ અને કુંવરઆઈ તપાસતા હતાં. ત્યાં અનોપ નહોતી. કારણકે તેજંગે તેને ધમકાવી હતી તેથી તે નહોતી આવી ત્યાં તો કુંવરઆઈએ બોલાવી અનોપ બેટા આમ આવ.

કળશ ઘણા જીના વખતનો હતો, તદ્દન ખવાઈ ગયો હતો તે આજીવજીવની માટી ખંખેરી કળશ મહામહેનતે બોલ્યો. ત્યાં તો તેમાંથી હજારો સોનાના સિક્કાઓ નીકળી પડ્યા. ત્યાં તેજંગ બોલ્યો આ લક્ષ્મીદેવીના પગલા થયા. જીનેશ્વર ભગવાને આપ્યું ત્યાં વસ્તીંગ બોલ્યો ઉતાવળ ન કર. બધું યરાયર જોવા દે તેમાંથી એક પત્ર નીકલ્યો. તેમાં લખેલું હતું કે કન્યાકુબજ રાજેશ્વરની કુમારી ચરણદેવીને ગુર્જર રાષ્ટ્ર કાપડામાં આપવામાં આવેલો આ કળશ છે. ત્યારે તો ઘણા વર્ષ પહેલાનું માટે તેજંગ બોલ્યો કે બા તે તો આપણા બાગ્યમાં હતું તે આપ્યું માટે લાવ તેને ઠેકાણે પાડીએ.

બેટા, ધીરજથી વિચાર કર, લોભ-તૃષ્ણા તો પાપનું મૂળ છે ભાઈ તું ભણ્યો પણ ગણ્યો નહીં. માતાને આ ધન માટે અધિક ચિંતા થવા માંડી, મા તું કેમ ચિંતાતુર થાય છે બેટા હજી તારી સમજ કાચી છે. ગમે તેટલું ધન મલ્યું પણ બેટા તે આપણી કમાઈનું તો નહિ. ત્યાં તો બધા વિચારમાં પડ્યા, કે આ ધનનું શું કરવું, કાઈને કશો રસ્તો સૂઝતો નથી. જેમ જેમ વખત જાય છે તેમ તેમ માતા કુંવરઆઈને અજાણે પેદા થાય છે, બોલો દીકરાઓ આ તમારી મહેનતનું નહિ. તેથી તે તમારા સુખ વૈભવમાં તો નજ વપરાય. માટે બેટા કંઈ તારી બાનજીવી માતાને તું કંઈ રસ્તો બતાવ.

આખરે ત્રણે જણુ વિચારમાં બેસા હતા ત્યાં કુંવરબાઈએ અનોપમાને પૂછ્યું કે બેટા તું કેમ બોલતી નથી.

બા હું તો બાળક કહેવાઉં મારી કેટલી અકલ. આપની આજ્ઞા હોય તો કહું.

ત્યાં કુંવરબાઈ બોલી કે બેટા જરૂર કહે અને અમારી મૂંઝાઈ ગયેલી મતિમાં કંઈક અજવાળું પાડ.

ત્યાં અનોપ બોલી કે માતૃશ્રી લુણીંગલાઈ મરતાં મરતાં બોલ્યા હતા કે કોઈ હુંગરા ઉપર પ્રભુજીની મૂર્તિ પધરાવવી.

ત્યાં તો માતા કુંવરબાઈ અને વસ્તીંગ તો અનોપમાનો હજાર ઘણો ઉપકાર માનવા માંડ્યા. બા, પ્રભુએ જ અનોપમાના મોંઢે બોલાવેલ ધન્ય છે માતા હવે મારા જીવને સાંતી થઈ.

ત્યાં તો માતાને એટલો ખોસો હર્ષ થયો દીકરી અનોપ તે તો આજે અમારા કુળને દીપાવ્યું અને અમારી સાતે પેઢીઓ તારી.

બીજે દિવસે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ધંધુકા આવ્યા. ત્યાં કોઈ સારા વેપારીને ત્યાં પોતાનું બધું જોખમ મૂકી યાત્રા કરી પાછા આવ્યા. અને ત્રણે મહિને તેજંગને ખજાર પડી કે માતાએ મારું સગપણ અનોપમા સાથે નકકી કર્યું.

આખરે યાત્રા કરી પોતાના મૂકામ પર આવ્યા અને જ્યારે તેજંગ પાટણુ લણવા જતાં ત્યાં વિચાર કરે છે ક્યાં સ્થામતા અને ક્યાં બુદ્ધિની ઉજ્જવળતા આ બે વચ્ચે લવિષ્ય કેવું જોવાય છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું

વીરધવળની ગુપ્ત ચિંતા

ગત પ્રકરણમાં જ્યારે દેવરાજ પાટીલને ત્યાં જે અઝણ્યો મહે
માન આવી તરત ચાલ્યો ગયો તે વખતથી વિરધવળ ને તેના માટે
પોતાના અંતરમાં કાષ્ટક જુદીજ પ્રકારનો વિચાર થવા લાગ્યો.
પોતાની માતા જે માતા તરીકે માનતો હતો પણ પોતે જેને પિતા
તરીકે અત્યાર સુધી ઓળખતો હતો તે દેવરાજ પાટીલ ને પોતાના
મનની સંકુચિતપણાની દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યો.

જેમ જેમ અઝણ્યા મુસાફરના જવા પછી પોતે ગંભીર
બનતો ગયો અને કાષ્ટપિણુ જાતના કાર્યમાં પોતાને ઉત્સાહ જણાતો
નહોતો તેમજ ઘરમાં પણ ખપ પુરતું જ બોલતો હતો ખેતર અને
જંગલ જ પોતાનું નિવાસસ્થાન ગણતો હતો, કદાપિ પોતાના ઘેર
આવવા વિચાર થતો તો અનીચ્છાએ સંધ્યાકાળે ઘેર આવતો હતો;
આ પ્રમાણે લગભગ પાંચ-છ વર્ષ ચાલ્યા ગયા, ઘરના માણસોને
પણ લાગવા માંડ્યું કે વીરના આત્મામાં કાંઈ નવી વેદનાએ જન્મ
લીધો છે પણ કાંઈ કળી શકતું નહોતું.

વીર એક નવયુવાન યોદ્ધા જેવો થયો છે જ્યારે જ્યારે સીમમાં
ગાડુ હાંકવા બેસતો ત્યારે પવનવેગી બળદને ખુબ દોડાવી બધા સીમ-
વાલાના માડાની પહેલો નંબર એનો આવતો. આથી સિમના અને
મામના બાળકો તેના પ્રત્યે ઈર્ષ્યા કરતા હતા, વિરુના વિવાહ માટે
અનેક માગાં આવતાં હતાં પણ દેવરાજ પાટીલ પોતાની બુદ્ધિ
ચાતૂર્ધ વતી દરેકને ગમે તેમ સમજાવી માગા પાછા ઠેલતો હતો.

આ વખતે વિરુના લીલાછમ ખેતરોમાં ઘણા મુસાફરો વિસામો લેવા ખેસતા તે લોકોને પૂછીને પોતે કંઈ જ્ઞાન મેળવતો હતો. પાટણના રાજ્યની વ્યવસ્થા કેવી છે લોકો ઉચાલા બારી પાટણ છોડી ધોલકે કેમ જાય છે.

રોજ રોજ વિરુ પાટણની નવી નવી વાતો સાંભળતો હતો પાટણમાં અંધાધુંધી વધી પડી ચોર લુંટારાઓનો ત્રાસનો પાર નથી લોકોની જન માલનીસલામતી પણ નથી. જોઈએ તે પ્રમાણે લસ્કરનો કાણુ નથી. આવી અનેક વાતો વિરુના કાન પર આવવા લાગી, હજારો લોકો ગુજરાતની ભુમિનો ત્યાગ કરી ધોળકા બણી જવા લાગ્યા, અને ધોળકાનો રાણો લવણપ્રસાદ ધોળકા જમાવવામાં પડ્યો છે, આવી આવી વાતો સાંભળી વિરુનું લોહી ઊછળવા માંડ્યું પોતે જાણતો નહોતો કે હું એક રાજકુમાર છું. છતાં તેના ભવ્ય લલાટ ઉપર રાજ્ય તેજ ઝળકતું હતું, તેમજ અંતરમાં પ્રજનું દુઃખ દુર કરવા મન પોતાનું તક્ષપાપડ ચર્ચ રહ્યું હતું.

આ પ્રમાણે સમયનું કાળચક્ર આજે ગુજરાત ઉપર ફરી વળવાની તૈયારી કરી રહ્યું છે આ વખતે ધરણીંગશેડે પોતાની દીકરી અનોપમાને તેજંગ સાથે પરણાવી, અને પોતે પોતાની ફરજમાંથી મુક્ત થયા, અને વસ્તિગનું આશ્રુ કુટુંબ પણ ધોળકા આવી વસ્યું હતું. આ વખતે વસ્તીંગ અને તેજપાળ અને જણ પાટણમાં બાણતા.

આખરે દેવરાજ પાટીલ મુળ ક્ષત્રિય હતો, તેનું મૂળ નામ ત્રિભુવનસિંહ હતું, પોતે મદનરાણીને લઈને છુપાઈ ગયો. અને વિરુને ઉછેરો મોટો કરવાના ઈશિદાથી પોતે ખેડુતના પોશાકમાં સજ્જ થઈ પોતે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો. આ વખતે હવે વિરુ વીશ વરસનો બરયુવાન થયો ત્યારે પોતાને વિરુને પટાચાણના

દાવ ખેલાવવા સારુ વિચાર કર્યો અને પોતાના વીરુને પોતે દરેક રીતે હોંશિયાર કરી એક નવયુવાન યોધો બનાવ્યો. ઘણી રીતે દેવરાજે વીરુને મહેણાં સંભળાવી યુદ્ધના ખેલ ખેલવામાં પોતે તેને બહાદુર બનાવવા કયાશ રાખી નહોતી.

આ પ્રમાણે પાછા ઘણા દિવસ થયાં ખેતરમાં ભાત આવ્યું. તે ભાત દેવરાજે અને વીરુએ ખાધું, જ્યાં દેવરાજ બોલ્યો કે ભાઈ થેર ચાલ.

તો વીરુ બોલ્યો કે અત્યારે કેમ ખસ ભાઈ હવે તારે આ ખેતી બાળતનું કામ કરવાનું નથી. આપણે ત્યાં તને તેડવા એક મહેમાન આવ્યા છે ધોળકે લઈ જવા માટે. માટે મારે તને આજે ને આજે ધોળકે મોકલવાનો છે.

શું કામ ખેટા સદાકાળ ધોળકામાં રહેવા માટે.

આ વખતે દેવરાજની આંખમાંથી આંસુની ધાર પડવા લાગી. કુવાના પાણી ડોલવા લાગ્યા. વગડાના પશુપંખીઓ ચમકવા લાગ્યા, દેવરાજના રુદ્ધનથી આખું જંગલ પણ શુન્યશાન વેરાન સમુ બની ગયું, વીરુને ખૂબ વહાલ કર્યું. અનેક રીતે તેને પ્રેમ કરી. પછી પોતાની મૂળ વાત જાહેર કરી. ભાઈ તું મારો દિકરો નહીં પણ રાણા લવણપ્રસાદનો દિકરો તારું નામ રાણા વીરધવળ છે અત્યાર સુધી મારી થાપણુ સમજતો હતો. પણ જ્યારે તારા બાપુ આવી ગયા તારા પ્રત્યે મારી મમતા જોઈ તે જાણ્યા અને હું હાર્યો તારી માયા મમતા મને ત્યાગ્યા સિવાય છુટકો નથી. ત્યાં વીરધવળને ખુબ આગાધ થયો, શું મારી માને શિરચ્છેર કરી, મારા પાલક પિતાને પણ દાર કરી. મારા બાપનું વેર વાળુ આવા અનેક વિચારો આવતાં વિરધવળ મૂંઝાયો, આખરે પોતે પોતાના જીવનું

બલિદાન આપી આ આક્ષેપમાંથી બચી હમેશના માટે શાંતિ લઈ જીવનની આહુતિ આપું, પણ જ્યારે વિરુ પાછો વિચાર કરવા લાગ્યો ત્યારે તેને પોતાના પિતા કરતા, દેવરાજ પાટીલ ઉપર અથાગ હેત અને ભાવ પ્રગટી નીકળ્યો. અને બોલ્યો કે જેને મને પોતાના શીર પર અનેક કષ્ટ વેઠી ઉછેરી મોટો કર્યો માટે મારા ઉપર ઉપકાર કરેલાનો ઉપકાર મારાથી કેમ ભુલી જવાય મારા ગયા પછી મારે વિરુ કહી બોલાવનારની શી દશા થશે ધણો વિચાર કરતો કરતો આખરે વીરુ બોલ્યો કે મારે ધોણકા જવું નથી. મારે તો ગરીબ ખેડૂતની જિંદગી ગુજારવી છે માટે બાપુ મને ધોણકા જવા આગ્રહ ન કરશો. ત્યારે દેવરાજ પાટીલ બોલ્યા કે ભાઈ કેમ.

ના, ના, બાપુ માછલી શું પાણી વગર જીવી શકશે તેમ તમારા વિના અને મારી માતા વિના મારાથી ત્યાં કેવી રીતે રહી શકાય. તેમાં વળી હું અભણ સંસ્કાર વિનાનો હું કેવી રીતે મારા પિતાની ગાદી દીપાવી શકું, અને જગત મને મેણું મારે તો મારે શું જવાબ આપવો.

ભાઈ આડા અવળા વિચાર મૂકી તારા પિતાની પાછલી ઉમરે તું જ્યારે આશ્વાસન નહિ આપે ત્યારે કોણ આપશે માટે તારા પિતા તો એક મહાન રાજયોગી છે, કર્મયોગી છે. તેના ચરણકમળમાં તું જઈ તારું કર્તવ્ય બજાવે. બેટા, તારું ભણતર-તારી લાયકાત તો મારા હૃદયમાં કોતરાઈ ગઈ છે. તારા જેવા મહાન પ્રભાવશાળીને રાખવા માટે મારું ખોરડું તૈયાર નથી. બેટા, તને વિનંતિ કરું છું કે તું જ અને તારા પિતાને શાન્તિ આપ.

આ પ્રમાણે વાતો કરતા કરતા બળદની શાન્તી હાંકીને બાપ દીકરો ગાડું હાંકી ધમકારાખંધ આવતા હતા. તે વખતે તેના બાળ મિત્રો સીમમાં મળ્યા અને વીરૂને ઘણા જ પ્રેમ અને ભાવથી બધા

ખાલમિત્રો બેટ્યા. ત્યાં એક મિત્ર વીરને બોલ્યો કે મારા આપ, આ ઘોળકાની વેડો તો મટાડ. હવે તો અમે બધા લાંબા થઈ ગયા છીએ આપલા.

મિત્રોની વાતચીતનો વીરે કશો પણ જવાબ ન આપતાં ચૂપચાપ વીર પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો.

ત્યાં તો દેવરાજ બોલ્યો, બાઈ આજે તો અંધેરી નગરી ને ગંડુ રાજ જેવો ખેલ છે. હજારોના ઉદ્ધાર કરવા ખાતર પણ બાઈ તું ઘોળકે જા. જ્યારે બળદ છોડવા ગમાનમાં ઘાસ નાંખી. આજે વીરની આ કારમી કસોટી હતી. શંભુના વાહન જેવા બળદો ઉપર અત્યંત પ્રેમ અને મમતા હતી. પોતે જમવા બેઠો ત્યાં તેની માતા મદનરાણી ધુમટો તાણીને કંસાર પીરસવા આવી. માતાએ પોતાનું મોં પુત્રને ન બતાવતાં તેજ વખતે વીરે પોતાની માતાના બે પગ પકડી રાખ્યા. મા, તું ગમે તેવી હોય તો પણ મારી મા છે. તેં મને અનેક કળે વેડી મા તેં મને મોટો કર્યો છે. જ્યારે મોઢું નહોતું બતાવવું તો મને નખ દઈ મારી નાંખવો હતો. માટે મારી મા ગઈ ગુજરી લુલી જઈ તું મને આશીશ આપ કે તારી કુખને હું લગવું નહીં, માટે મારી માડી, તારૂં મોં તું બતાવીશ તોજ તારો દીકરો તારૂં પીરસેલું ભોજન ખાશે. ત્યાં મા બોલી બેઠા, તું મને વીસરી જા, તું મને જીવતી સમજશ નહિ. કદાપિ મારા તરફથી તને માઠા સંસ્કાર તો પડ્યા નથી છતાં પડ્યા હોય તો આ તારી અભાગીની માતાને માફ કરજે.

મારી મા, આ તું શું બોલે છે, તું તો મારી ભાગીરથી ગંગા છે, માતા, તારી ભક્તિ સિવાય હું કશું જાણતો નથી. માટે મા, એક વખત તારા આ તારા વહાલા વીરને આશીશ આપ. મા-આપ-મા.

ત્યાં માતા બોલી, તારા બાપુની સેવા કરજો અને વહેલો પર-
ણીને તારા બાપના દુઃખનો ભાગીદાર બનજો. ભાઈ, તારા બાપ તો
દેવ છે તેની જોટલી સેવા કરીશ તેટલો જ તું વધારે સુખી થઈશ.
તને કાંઈ પૂછે તો કહેજો કે મારી મા તો મને નાનો મુકીને મરી
ગઈ હતી.

બેટા, હવે ફરી વાર આ તારી માનો મેળાપ નહિ થાય. મારા
વીર, અહાદુર બનજો, પ્રજ્ઞના સુખ દુઃખનો ભાગીદાર બનજો. રાજ્યમાં
દુરાચાર, વ્યભિચારનાં પગલાં થવા દઈશ નહિ અને સાચુ તુર રાજવી
તરીકે તું દીપાવજો. બેટા, વધારે કહેતી નથી. જમતાં જમતાં વીરના
મેમાં કંસાર ગળે ઉતર્યો નહિ, પણ પોતાના પાલક પિતા દેવરાજો
તો આજે છેલ્લી વાર વીરને જોઈ ધરાઈ ધરાઈને તેને ખાઈ લીધું.

તેડવા આવેલા દુતે ઉતાવળ કરવા માંડી, ત્યાંથી મોકલાવેલો
રાજવંશી પોશાક પહેરવા આપ્યો, ત્યાં વીર બોલ્યો કે ના, તે તો
હું નહિ પહેરું; મારે બહુ માર પાનકાઈ. રાજપોશાક વીરએ ન
પહેર્યો. દેવરાજે બળદની જોડ તૈયાર કરી. ગાડામાં બધી સામગ્રી મુકી
ત્યાં તો દેવરાજ પાટીલને મદન રાણી બોલી કે શું મારા વીરને એકલો
મોકલવો છે ? ત્યારે દેવરાજ બોલ્યો કે સીંહના બાળકને વળી બીજાની
સોબતની શી જરૂર ? ત્યાં બોલી કે મારે અને તમારે સાથે જઈ
વીરને મુકી આવવો છે અને છેલ્લી ઘડીએ મારે મારા દેવનાં દર્શન
કરવાં છે. દેવરાજ મુગો મુગો સાંભળી રહ્યો, જેવી શંભુની મરજી.
ત્રણે જણાએ ગાડામાં સ્વારી કરી. ધુધરમાળા બળદના ગળામાં ધમ-
ધમ વાગતી. પવનવેગે બળદને હાંકવા વીર બેઠો. ગાડુ ચાલવા માંડ્યું.
લગભગ વખતેજ ધોળાકાની ભાગેલ દેખાણી. દેવરાજે સમાચાર
આવેલા દુતની સાથે મોકલાવ્યા. દેવરાજ પાટીલ તે વખતે દૂર ખસી
ગયો. રાણો લવણપ્રસાદ વૌઠેશ્વર મહાદેવના મંદિર નજીક આવ્યો.
રાણાને ખબર નહોતી કે વીરની સાથે એક ખાઈ આવેલ છે. આ

વખતે લવણપ્રસાદના આત્મામાં અનેક મંથનો ચાલ્યા. છ છેા વર-
સનાં વહાણાં વાઈ ગયાં. પોતાનાથી દુર કરેલા પુત્રને પોતાનો કરવા
સારૂં આજે તેની પરિસ્થિતિ બહો વિષમ બની. આ વખતે પોતાનું
શરીર સંકેલી પુરેપુરા મલાળની સાથે રાણાના ચર્ણોને નમસ્કાર કરી
એક દાબડી તેના પગ આગળ મુકી. ત્યાં તો લવણપ્રસાદ ચકિત થઈ
ગયો. આપે અજમેરથી વીરૂ માટે હેમનો મહેલો જે વાઘનખ લઈ
આવ્યા હતા તે આજે આપને સોંપું છું. આપના લાડકવાયા બાળ-
કને બાંધજો. એજ પ્રણામ કહી ચાલી ગઈ જેમ વીજળીનો ઝંખાકો
જેમ પલકમાં દેખાવ દઈ અદ્રશ્ય થઈ જાય તેમ આવેલી બાઈ તરત
બાપ-બેટાને મૂકીને સત્વર ચાલી ગઈ. બાવિ શું કરે ? કેવા સંજો-
ગોમાં મા પોતાના દીકરાને બોલ્યા ચાલ્યા વગર પોતાનું મોઢું
બતાવ્યા વગર તેના બાપને સોંપી જાય છે. વાહ બાવિ ! તારી પણ
કાઈ અજબ કુદરત છે. મનુષ્યનું ધાર્યું કંઈ કામ આવતું નથી. એક
વખતનો વીરૂ હવે આજે રાણા વીરધવળના નામથી ઓળખીશું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અનોપમાની ચતુરાઈ

વખત વખતનું કામ કરે જ જાય છે, સમય જતાં વાર લાગતી
નથી. ચંદ્રાવતીના ધરણીંગ શેઠની દીકરી અનોપમા સાથે તો
તેજીંગના લગ્ન થઈ ગયા તેને આજે વર્ષોના વહાણા વાયા. તેજપાળ
પોતે મંડેશ્વર છોડી ધોળકામાં આવી ચોકસીની દુકાન ચાલુ કરી

અને પોતાના ન્યાય પરાયણતાથી જગતમાં તેને વિશ્વાસ જમાવ્યો. આજુબાજુના તમામ ગ્રાહકો તેજપાલ સિવાય કાંઈની દુકાને જતા નહિ સાચી કે પોતે અસલ ખોલતો નહિ, ગ્રાહકને ખોટી રીતે છેતરતો નહિ. હરામનું ધન પોતે સંધરતો નહિ પણ પ્રભુ સાક્ષીએ પોતાનો ધંધો સત્યતા અને નિર્ભયતાથી ચલાવતો હતો.

આ વખતે ધોળકાનો રાણો વિરધવળ પણ યુવાન અવસ્થામાં હતો અને લવણપ્રસાદે તેના લગન કાઢીયાવાડમાં આવેલા વામાસ્થલીના શાંગણની બહેન જેતલબા સાથે લગ્ન કર્યા હતા. અને જેતલબા રાણીની ભલાઈના લીધે મામે શાંગણ આજે ધોળકાનો સર મુખત્યાર થઈ તે પોતાની સત્તાનું જોર જમાવતો હતો. અને ધોલકાની લક્ષ્મી હુટીને પોતાના રાજ્યમાં વામાસ્થલી ભેગુ કરતો હતો.

મામે શાંગણ શુભનો મીઠો અને લગ્નાસવાળો હતો. ગામના તમામ લાંચીયા રુસ્વતખોરો ને પોતાના હાથમાં રાખતો. પ્રજા ઉપર જેટલો જુલમ થાય તેટલો કરવામાં બાકી રાખતો નહોતો.

આ પ્રમાણે મામાના નામથી પ્રજામાં કાળો કકળાટ થઈ રહ્યો હતો પ્રજા તો મામાને જોતી અને ખોલતી, આ ક્યાંથી કાળો નાગ આવ્યો મોંઢે મીઠાશ અને મનમાં ઝેર આ પાપીનું મોઢું જેવામાં પાપ છે.

અનોપમાની નણદ વયજુક પોતે રાજગઢમાં જતી આવતી અને ઘણાખરૂ કામકાજ પણ પોતે કરવા લાયક કરતી ન્યારે વયજુક ઘેર આવી પોતાની ભાભીને ઘણી ખરી વાત કરી. પોતે ખરાખર ભાભીને જગત રાખતી હતી ભાભી તમને ખબર છે જેતલબાના ભાઈ મામા શાંગણ તો જુલમ કરવામાં બાકી રાખતા નથી. મૂઆ મામાએ તો શું કરવા ધાયું છે.

વળી ભાભી બીજી વાત તો એવી થઈ છે કે તે સાંભળ્યા પછી મારા જેવીને પણ એમ થાય કે આવા બાલકાનીય હીચકારાએને

રાજ્યમાંથી હાંકી કાઢુ, વચણુ એન એવી એ શી વાત છે તેતો જરા ખોલો, ગોધરાના રાજ ઘૂઘલે રાણા લવણુપ્રસાદને એક બે ચીજની ભેટ મોકલાવી છે, એક તો સાડી ચણિયો અને એક દાખડીમાં આંખમાં આંજવાની મેશ. અને કહાવ્યું છે કે તારા રાજ ભીમદેવથી હવે ગૂજરાતની ગાદી નહિ સચવાય. માટે તારા રાજને મારી મોકલાવેલી ભેટ પહેરાવી આંખમાં આંજન કરાવી મારુ અંતઃપુર શોભાવા માટે મોકલ, નહિ તો યુદ્ધ કરવા માટે મેદાને પડ. બાબી જ્યારે જ્યારે આપણા પરિવારની શેરીમાં થઈ હું તલાવ ઉપર લુગડાં ધોવા જઉ છું, ત્યારે રાજ્યગઢમાંથી નાના રાણાના કપડા ધોવા માટે એક નોકર આવે છે તેનું નામ ગુડિય.

આ બંધી વાત મારા સાંભળવામાં આવી. અને આખી પ્રજામાં આ વાત ચાલી છે તેથી જે પાંચ વરસ પહેલાં જે લોકો ધોતકામાં ગાડાં અને ઉચાત્રા ભરીને આવતા હતા. તે લોકો પણ હવે આવતા અટકી ગયા છે. મામાજીના જીવમે તો હદ કરી પણ બાબી બાબી બીજી વાત તો તમને કહેવી ભુલી ગઈ બધા વેપારી મામા શાંગણુની ખુશામત ખુબ કરે છે પણ મારા ભાઈ એટલે તમારા પતિદેવ તો મામાને કોઈ રીતે મચકજ આપતા નથી અને દિલેર દિલથી જવાબ આપે છે તેથી બધા વેપારી મારા ભાઈની બહાદુરી ઉપર આક્રીન છે સૌ કોઈ તેની સલાહ પૂછવા આવે છે આ પ્રમાણે બાબી અને નણંદ બંને જણુ વાતો કરે છે ત્યાં તેજપાળ પોતે દુકાનેથી આવી આ બંને જણુની વાતો સાંભળે છે ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે કાં વચજી શેનો અબ્યાસ ચાલે છે નાથ અબ્યાસ તો હજી અધુરો છે માણસના ઘડતરની ભૂમિકા ઘડવા માટે કોઈ નવા નિશાળિયાની શોધમાં છું. કારણ કે ઘણી વગરનું ધોળકું આજે મામા શાંગણુના જૂલમથી ત્રાસી ઊઠ્યું છે ત્યાં તો તમારા જેવા નવયુવાનને વેપાર કરી પદસા પેદા કરવામાં લોભ લાગ્યો છે નાથ જગતમાં કોણુ જાણુશે કે આશરાજ મંત્રીનો દિકરો હતો, જગતમાં કોણુ જાણુશે કે જેની કુંવરબાઈ જેવી.

ધર્માત્મા માતાની કુક્ષાએ એક રત્ન નિપજ્યું હતું શું નાથ પાટલુમાં કુમારદેવ પંડિતે વેપાર સિવાય ખીજું કંઈ શીખવાડ્યુંજ નથી જ્યાં પ્રજા ત્રાસી ઉઠતી હોય. જ્યાં ગરીબોના લોહી ચૂસાતા હોય ત્યાં કાઈ ગરીબનું ખેલી ન હોય ત્યાં શું મારા પતિ તેજપાળ એક નામદની માફક જોયા કરશે.

અનોપ, આ તું શું બોલે છે? નાથ, હું બોલતી નથી પણ મારો ચીરાતો આત્મા બોલે છે. હરીભદ્રસૂરીના વચન નાથ તમને યાદ નહિ હોય, બાઈ લુણીંગનો સ્વર્ગવાસ પણ તમને યાદ નહિ હોય. ક્યાં મુધી વાણીયા બની આ જૂઝમ જોયા કરશે. જગતમાં જન્મીને જેને પોતાનું કર્તવ્ય ન બજાવ્યું તેની જાંદગી નાથ નકામી છે. ખોટું લાગે તો ક્ષમા કરશે.

મારા તેજપાળનું તેજ જગતમાં કદાપી ઝાંખું પડશે નહિ. જ્યારે તેજપાળનું તેજ ઝળકશે ત્યારે એક પણ દુશ્મન મારા વાઘ જેવા તેજની સામે ટકી શકશે નહિ.

નાથ, પધારો હાથ પગ ધોઈ જમવાના બાણા ઉપર બીરાજો. અનોપની વાતનો કટાક્ષ તેજપાળના અંગેઅંગમાં લાગ્યો. અનોપ, તારા વચનોએ આજે મારા જીવનને કાઈ નવીન પંથ બતાવ્યો છે.

નાથ, હું તો આપના ચરણકમળની કીંકરી છું. મારા પર માફ લગાડશે નહિ, મારો આત્મા જે મને સત્ય પંથ બતાવતો હતો તેજ પ્રમાણે નાથ મેં સ્વભાવિક આપને વાત કરી છે દેવી, તારી ગંભીરતા, બોલવાની મધુરતા, તથા તારા શ્યામવરણા ચહેરાએ આજ મારા સુતેલા આત્માને જગાડ્યો છે.

જે ઘરમાં હસ્તી સુંદરીયો, તે ઘરમાં કમલા કલોત્ત કરે;
જે ઘરમાં રેતી લામાઓ, તે ઘરમાં સદા કલેશ રહ્યા કરે;
પતિ પરાયણ પ્રેમદા પોતે, પત્ની જીવનને ઉચ્ચ કરે;
શું કર્તવ્ય છે જન્મી જગમાં, તેનું પોતે જ્ઞાન ધરે.

આ પ્રમાણે બન્ને પતિ-પત્ની વાતોમાં આનંદ કરતાં અર્ધ રાત્રિના જાગરણ પછી પોતાના શયનભુવનમાં શાન્તિથી આરામ કર્યો. વચળુ પણ ભાઈ-ભોજનની વાત જાણી તેના હૈયામાં આનંદ મહાતો નહોતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

તેજની તેજસ્વિતા

ઘોલકાના વેપારી બજારમાં એ વેપારી જેવા માણસો વહેપારીને તાડૂકીને બોલતા હતા, ભાઈ, ચાલો મહાજનમાં કેમ ફટલી વાર છે, મામા શાંગણુ ક્યારના પધારી ગયા છે માટે ઉતાવળ કરો, જલ્દી ચાલો. આ પ્રમાણે એ વેપારી જેવા મામા શાંગણુના ખાસ ખુશામતીયાઓ બોલતા બોલતા બધા વેપારીને મહાજનમાં આવવાની સૂચના કરતા હતા.

ફટલાક વહેપારી તો મામાનું તેડું આવ્યું એટલે ગોળનું ગાકુ આવ્યું તેમ સમજતા હતા, અને ફટલા સાધારણ વહેપારી જાણે કોઈ કાળમુખાનું તેડું આવ્યું તેમ સમજતા સૌ હા, ચાલો હાજર છીએ, તમે ચાલવા માંડો, આ ઉક્યા મામા ક્યારના આવી ગયા શું. વેપારી જરા વિવેક પણ સમજતા નથી. મામા જેવો ધડમનો અવતાર, અને રાજ્યનો મહા મંત્રી જેવો બોલાવે ત્યારે શું આપડે આજસ કરવી તે ક્યાંતો ન્યાય ?

આ પ્રમાણે ધણા ખરા વહેપારી તો મામાની સેવામાં ચાલ્યા. ત્યાં તો બીજા જે નહોતા ઉઠતા તેમને બોલ્યા, બેસી રહેવા દો એ તો બધા શાહજાદાઓ છે, જ્યારે મામાનો કાપ ઉતરશે ત્યારે દીકરાઓને ખબર પડશે.

ત્યાં તો નાણાવટ બજારમાં નાનીશી હાટડી હતી તેના બારણાં અડધાં ઉઘાડાં અડધાં બંધ હતાં. તે વખતે એક ખુશામ-તીયાએ ટોણો માર્યો, અલ્યા મલ્લરાજ ક્યાં સુધ ગયો છે હવે તારો વહેપાર બીજે બંધ કરે છે કે નહિ. વળી મંડલીકપૂર વાળો તેજ-પાળ ક્યાં છે ?

ત્યાં તો કાઠકે બોલ્યો કે તેનાં પાણી માપવાં ધણું મુસ્કેલ છે. વામન શેક તેનો છેડો તમારાથી જોવાય તેમ નથી.

શું એને ખબર નથી કે આજે માંમા પધારવાના છે, માટે બધાએ હાજર રહેવાનું છે, અહીં નથી કાઠના આપનો જમણવાર કે બધાને તેડવા નોતરવા આવે.

બાઈ, ઝાઝુ બોલવાનું રહેવા દો, આ તો તેજપાળ શેક છે. બર મુત્તાન અને મહા ટેકીલા રજપુત જેવા છે.

હું તો છેલ્લા પાંચ વર્ષથી જોતો આવ્યો છું જ્યારે જુઓ ત્યારે એવો-એવો જ જાણે કાઈ પહાડી પહેલવાન.

મારો બેટો રાત પડે છે તે ધોલકા બહાર જઈને તલવાર-બાજના પટા ખેલે છે અને ઘેર તેની સ્ત્રીને પણ કટાર વીંઝતાં થીખવે છે.

વળી એની મા તો ધણી જ જખરી હતી તે તો હમણાં જ મુજરી ગઈ. બહુ ડાહી અને ધર્માત્મા હતી.

તે તો બધું ખરું પણ એનો મોટો બાઈ ક્યાં છે ? તે તો

હજી પાટણમાં બણે છે. વિજયસેન સૂરીશ્વર મહારાજના કૃપાપાત્ર છે. ત્યાં તો કાઈ બજારનો વેપારી બોલ્યો કે તેની નાણાવટ કેવી ચાલે છે બાઈ વાત કરો મા, બણી જ સારી. નીતીમાન વહેપાર કરી મારે વહાલે આખા ધોળકાના પ્રગણનો વિશ્વાસ મેળવ્યો છે. આ પ્રમાણે વેપારીઓ મનમાં ને મનમાં તેજપાળના વેપારની સરસાઈની વાતો કરતા હતા, ત્યાં કાંકે ખૂમ પાડી કે તેજપાળ શેઠ ઉઠો મામા શાંગણ માહજનમાં બોલાવે છે.

આ વખતે નગરશેઠની દુકાનમાં મેડા ઉપર ગાલીચાની ખીજા-વેલી ગાદી ઉપર તકીયા ઉપર પોતાનું શરીર બરાબર સુદઠ રાખી તસતસતી સુરવાત્ર અતઘશનું અંગરખું અને માથે સોરડી ફેંટા બાંધ્યો હતો, પગમાં સોનાનો તોડો હતો, દેખતાં કાઈ રજપુત જેવો લાગતો અને કાઈ કાડીયાવાડી રજપુત જેવો દેખાતો હતો. તેના વદનની રેખા ઉપર જરા પણ ગુજરાતના ગૌરવની છાંટ પણ નહોતી.

ત્યાં તો બધા વહેપારીઓ એક પછી એક આવવા લાગ્યા. ટપોટપ મામાને નમસ્કાર કરી સૌ પોતપોતાના મામા પ્રમાણે સૌ સૌની જગાએ બેસી ગયા.

મામાના મનથી તો જાણે આ બધા ઘેટાઓનું ટોળું દેખાતું. તેના મનમાં વહેપારી તરીકે માન આપવા સારૂ મામાના હૃદયમાં વિવેકની છાંટ પણ નહોતી.

મામા પોતાનો રૂવાળ બેસાડવા સારૂ પોતાની આંખનો ખૂણો પણ લાલ હીંગળોડ જેવો રાખતા હતા.

ત્યાં તો મામાનો ખુશામતીયો વામન શેઠ બિમા થયા. લાંબો ખેસ આંધો પાછો કરી ખેસને કેડ સાથે બાંધી સૌ મહાજનના અગ્રેસરોને મારી નાંખી વિનંતિ છે કે મામાએ શા સારૂ આપણને

આજે બધાને અહીં બોલાવ્યા છે ત્યાં તો પોતાની બોલવાની ભૂલ થઈ ગઈ તેવો ડોળ બતાવી બોલ્યો કે મહાજને મામાને શા સારૂ બોલાવ્યા છે આપ સૌ કોઈ જાણો છો. આપણા મહારાજ વીરધવજ મહારાણાશ્રીને ત્યાં પ્રભુકૃપાથી કુંવર સાહેબનો જન્મ થયો, તે તો આપણી પ્રજના અહોભાગ્ય, અને મારા જેવા ધણા ગૃહસ્થોએ તો જ્યાં સુધી મહારાણી જેતલકુંવરબાને કુંવર ન જન્મે ત્યાં સુધી કંઈ કંઈ જાતની માનતા આખડી રાખી હતી તેમાંનો એક હું છું.

માટે આપણે આપણા મહારાજધીરાજ મહારાણાશ્રી વિરધવજ બહાદુરના કુંવરની જન્મખુશાલીમાં કુંવર પછેડો આપવો જોઈએ તેને માટે આજે મામા સાહેબને આપ મહાજને આમંત્રણ આપી બોલાવ્યા માટે સૌ વહેપારી ભાઈઓ પોતપોતાના ઉમળકા પ્રમાણે બોલો.

ત્યાં ટીપની શરૂઆત થઈ નગરશેઠના પહેલા બોલાયા કોઈના પાંચસો કોઈના હજાર ત્યાં તો મામા પણ કરડો આંખ કરી જેના પાંચસો હતા તેના હજાર, જેના હજાર હતા તેના બે હજાર; આ પ્રમાણે મામાએ પોતાની ઈચ્છાનુસાર આંકડો લખવો ચાલુ કર્યો. ત્યાં તો રૂપીયાની ટંકશાળ પડવા લાગી. ત્યાં તે વખતે ખાદીનાં જાડાં કપડાં પહેરેલા અને જર યુવાનીમાં મસ્ત બનેલો પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ દાદર પાસે આવી ત્યાં સૌ બોલ્યા કે હ્યો આ આવ્યા તેજપાળ શેઠ. ત્યાં વામનદેવ બોલ્યા, શેઠ, તમે માંડલિકપુરથી અહીં આવી સારીકમાણી કરી છે, તેમ તમારા વડવાઓએ રાજ્યની લક્ષ્મી હુંટવામાં ખાડી રાખી નથી માટે આપ આ શુભ કાર્યમાં સારી રકમ જરાવો.

ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો, મારા વડીલોની વાત કૃપા કરી કરશો નહિ. ત્યાં તો વામનદેવે પોતાનું ભાષણ ચાલુ રાખ્યું, શું તમને મહાજનનો વિવેક પણ કરતાં આવડતો નથી, તેમ તમે મામા શાંતળુ

જેવા ધર્માત્માને કે-આજે ઘોળકાની સર્વ સત્તા જેના હાથમાં છે તેને નમસ્કાર પણ ન કર્યો, આ તમારો વિવેક; શું તમને તમારી માથે કશું પણ શીખવ્યું નથી ? આમ મૂઠની માફક આવી જેસી ગયા. જાઓ મારા સાહેબ, કાંઈક તો વિવેક રાખો. ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે, તમારું બાપણુ મારે સાંભળવું નથી. મારાં માનુશ્રી સુધી વિવેક શીખવવા જવાની જરૂર નથી. તમારે મને જે કહેવું હોય તે કહો.

ભાઈ તમારી જાણનારી નહિ પણ અમારા બધાની ભેગી લ્યો હવે થયું, ત્યાં તો તેજપાળ ચીડાયો ને બોલ્યો, જરા બોલતાં શીખો. સૌની જાણનારી માતાઓ સૌને પૂર્જાનય છે, માટે સંભાળી બોલો, શેઠ મસ્કરીની પણ હદ હોય છે, ત્યાં તો કાલાહલ વધ્યો. વહેપારી વહેપારી એક એકને વારવા માંડ્યા, હવે ભાઈ બસ કરો નકામો કલેશ કરશો નહિ. ત્યાં તો બીજા વહેપારીને આ મામલો આગળ વધે તો સાડ પણ તેજપાળ શાન્ત થયો. ત્યાં તો ફરી વામન બોલ્યો કે બહુ થયું મંડલિકપુરના શેઠ તમારી લવારી બંધ કરો, કંઈ મામા સાહેબનો વિનય રાખતાં શીખો.

ત્યાં તો મામા બોલ્યા, કંઈ નહિ, હશે, વહેપારી છે. રાજ્યની પ્રજા છે ભાઈ તે તો એમ ચાલે. હું કહું છું કે લખો તેમના પાંચસો. આટલું બોલી મામાએ તેજપાળને નજરમાં લીધો.

જેવો વામનશેઠ પાંચસો તેજપાળના લખવા જાય છે ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે શાના પાંચસો ? શું તેટલું પણ તમે જાણતા નથી ? કુંવરશ્રીના જન્મના પછેડાના. ઠીક, મેં તો જાણ્યું કે દંડના હશે.

આટલું બોલી બંધ થયો. તેજપાળ પણ ટાઢો બોર જેવો બેઠો છે અને બોલ્યો કે મારા પાંચસો લખશો નહિ, મારે આપવાના નથી.

ત્યાં તો મામો બોલ્યો કે શું બોલ્યો છોકરા ? હું એજ બોલ્યો કે મારે આપવા નથી. આપને સાફ સાફ શબ્દોમાં કહું છું કે મારે એક લાલ પાંદ પણુ આપવી નથી. ત્યાં તો મામો બોલ્યો આમ આવ, આમ આવ. વેવલા તું જાણે છે કે હું કોણ છું ? જ્યાં બધા વહેપારી આધા ખસ્યા; તેજપાળ મામાની સામે સિંહની માફક ઉભો રહ્યો. મામા શાંગણુની કાયા જાણે માતેલા આખલા જેવી હતી. જેની આંખમાં લુંટારાના તેજની ભાવના હતી. પાપી પીશાય ભાવના વાળો નીચ શહેતાન જેવો લાગતો હતો ત્યાં મામો બોલ્યો, કે જાતનો વાણુયો અને આટલી બધી તુમાખી. ઘોડકામાં વેપનો કરી ધન પેદા કરવું છે, તો કુંવર પછેડો દેવો પડશે. આપવો કે ન આપવો તે મારી મરજીની વાત છે. તમે કંઈ મારા માલીક કે અન્ન-દાતા નથી. સમજ્યા મામા, શું બોલ્યો, આખા ગામડા ગામડામાંથી બધાએ આપ્યો છે.

મામા તે વાતમાં કંઈ માલ નથી. આપ્યો નથી પણ જોર જૂલમથી ઉઘરાવ્યો છે, પણ રાણાજી અડીં નથી, તેની ઇચ્છા કાંઈ જાણતું નથી.

તું શું સમજે છે, તેમાં રાણાનું શું કામ છે, તેમાં રાણાની સત્તા કંઈ નહીં ચાલે, મારી સત્તાથી તારે આપવો પડશે.

મામા, ખડ ખાઓ, બીજને ડરાવશે આ તો રાજ્ય મહારાણા વિરધવળનું છે. ન હોય મામા શાંગણુનું, સમજ્યા, આ તો ગુજરાત છે; ન હોય સોરઠ.

ત્યાં તો મામાની આંખ ફાટી. માહજન સમજ્યું કે કંઈ નવા-જુની થશે, બધા સમસમી ગયા. શું બોલ્યો અલ્યા ધનચક્રર, મામા જરા જીવાન સંભાળી બોલો; ત્યાં તો મામાએ પોતાની કમર ઉપર હાથ નાખ્યો અને તલવાર ખેંચી. જેવી તલવાર મામાએ બહાર

કાઠી તેવીજ તેજપાલે મામાના હાથનો પંજો એવો પકડ્યો કે મુક-
માંથી તલવાર નીચે પડી ગઈ. ત્યાં તેજપાલે તલવાર ઉપાડી, જરા
પણ ડર ન રાખતાં તલવાર હાથમાં ઝાલી ઊભો રહ્યો ત્યાં મહાજન
પણ ઉભું થઈ ગયું. ત્યાં તો કાલાહલ જામ્યો. મામો તો ટાઢી પુણી
જેવો થઈ ગયો. કેટલાક તો નીચે ઉતરી ગયા, કેટલાકના હૃદયમાં
શૌર્યના દિવા જાગ્યા, ત્યાં તો મામો ચમક્યો, હમણાં મારા ઉપર
તેજપાળ ઘા કરશે ત્યાં મામાએ આડા હાથ કર્યા, મામા, જરા પણ
ડરશો નહિ; એમ કહી તલવારને પોતાના કાંડાના બળથી ચીપીયા જેવી
બનાવી મામાના હાથમાં આપી દીધી. ત્યાં તો વામન શેઠ તો ઠંડો
ગાર બની ગયો.

આ વખતે કેટલાક વૃદ્ધો, યુવાનો તેજપાળની બહાદુરી જોઈ
તેના પક્ષમાં આવી ગયા. આ વખતે પાપી મામાએ તેજપાળને
મારવા માટે કટારી ઉપર હાથ નાંખ્યો. મામા, છેક હીચકારાપણું
જવા દો, કટારી મારવા માટે તમારે તો બીજો જન્મ લેવો પડશે.
કટારી મારતાં તમારી જાતી સંભાળજો. શાંગણુ તો ધોએલા મુલા
જેવો થઈ ગયો. મામાને હવે બહાર જવું હતું. ત્યાં તેજપાલ બોલ્યો
કે ભાઈઓ, આઘા ખસો, મામાને જવાની જગ્યા આપો; ત્યાં મામો
બોલ્યો કે યાદ રાખજો કે તારા શા હાલ થાય છે?

મામા તેની ચીંતા કરશે નહિ, તમે જો સોરઠ જાઓ તો
તમને ભગવતીની આણુ છે, અને હું તો રાણાજીને મળ્યા સિવાય
જવાનો નથી, અને જઈશ પણ નહિ.

ધાંધલ વધી ગયું. આખા બજારમાં તેજપાળની બહાદુરીના
વખાણુ થવા લાગ્યા. ઘણા નવયુવાનોને ઉત્સાહ મળ્યો. શું ધોલ-
કાનું મહાજન આવી હુંટમાં ભાગ લેશે તો બીચારા ગરીબો ક્યાં
જશે માટે તેના કરતાં તો માહજનના મોવડીઓ હાથે ચૂડીઓ પહેરે
તો સારૂ. જ્યારે મહાજન જ પાણી વગરનું અને ખુશામતખોર હોય ત્યાં

પ્રજ્ઞની રાડ કે ખૂમ કોણ સાંભળે ? આ પ્રમાણે ઉભી બળરે બોલતો બોલતો તેજપાળ ચાલવા માંડ્યો. હજારો માણસો તેની પાછળ પાછળ તેની જે અને રાણાની જે બોલાવતા ચાલ્યા જતા ગામમાં હાહાકાર થયો, મામાને લોકો ઉઘાડે ચોક ગાળો દેવા માંડ્યા. હરામ ખોર છે, લુટારો છે, ઘોળકાને લુંટી પોતાના રાજ્યમાં ભરવા માટે આવ્યો છે. આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞ ઉશ્કેરાણી. તેજપાળનો મીઠ્ઠા અત્યારે કોઈ જુદી દીશાએ કામ કરી રહ્યો હતો. આખું ઘોળકા ગામનો પ્રજ્ઞ બધી તેજપાળ પાસે આવી અને બોલવા લાગી કે ચાલો રાણા નથી તો રાજ્યમાતા જેતલમા પાસે.

આ બધા સમાચાર અનોપમાએ જાણ્યા. મનમાં ખુશી થઈ કે પતિદેવે આખરે પાણી બતાવ્યું. એ ભગવંત મારા પતિદેવને સહાય કરશે. પ્રભુ મારો અને મારા પતિનો બેલી છે. ત્યાં વચળા આવી, ભાભી, ઓ ભાભી કંઈ સાંભળ્યું કે ? મારા ભાઈ તેજપાલે તો પોતાનું તેજ ચમકાવ્યું અને આખા ઘોળકાને હચમચાવી મુક્યું. બહેન તમારા તો ભાઈ, પણ મારા તો દેવ.

પ્રકરણ ૧૪મું

તેજપાળની નીડરતા

તેજપાળના મકાન આગળ હજારો માણસોનું ટોળું જમા થયું. ધાંચી મોચી તાઈ તંબોળી અદારે કામ જેમ સાગરનું પાણી ઉછળે

તેમ ગામડે ગામડેથી હજારો જનતા મહાસાગરના દેખાવમાં જમા થઈ ગઈ.

ત્યાં અનોપમા બોલી કે પ્રજાજનો, ઉતાવળા ન થાઓ, ધીર-જથી કામ લો. પ્રજાના કલ્યાણ માટે મારા પતિ તમારા માટે પોતાના પ્રાણનું અલિદાન આપશે, પણ જરા શાન્ત અને ગંભીર બનો. મામાનું પાપ પોકાર્યું છે મામો હવે તમને તેનું પાપી મોં બતાવશે નહિ, માટે રાણાજી તો બિચારા પાટણમાં છે. માતા જેતલકુંવરબા સુવાવડમાં છે માટે જરા શાન્ત બની મારા પતિદેવની સાથે રાજ્યગઢમાં જાઓ ત્યાં આપણી રાજ્યમાતા પાસે ન્યાય માગો.

ત્યાં પ્રજા શાન્ત થઈ. અનોપમાની મધુરી અને ગંભીર વાણીથી પ્રજાજન મુગ્ધ બન્યા. સૌએ પોતે પોતાના મનથી સંયમ પાળ્યો, ત્યાં તેજપાળ આવ્યો. સૌ બોલ્યા કે બોલો તેજપાળ વીરની જે, અને પાપી મામાને શ્રાપ આપો, પ્રજાજનોનું ટોળું હજારોની સંખ્યામાં રાજ્યગઢમાં જેતલકુંવરબા પાસે ન્યાય માગવા સાફ તેજપાળ શેકની આગેવાની નીચે જવા લાગ્યું. આખું ઘોળકાની વસ્તીનું પુર આજે તેજપાળ શેકની જીવાન ઉપર મરવા જીવવાનો નિશ્ચય કરીને જ નીકળ્યું હતું, અને પ્રજાજનો બોલવા લાગ્યા કે ક્યાં ગયો પાપી મામો, ક્યાં ગયો એ નીચ આખડો, આવી હજારો ગાળોનું ઈનામ આપતા પ્રજાજનનું મહાસાગરનું પુર રાજ્યગઢના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યું.

ચોકીવાલાએ ચમક્યા સમય જોઈ દરવાજાનો ભુંગળો ભીડાવી દઈ દરવાજા બંધ કર્યા રાજ્યગઢમાં હાહાકાર થયો. ત્યાં તો મામો ઘોળકાની બંધી તીજેરી સાફ કરી લાખ્ખો રૂપીયાનું ઝવેરાત તેમજ પોતાની બહેનના દાગીનાના દાખડા વીગેરે તમામ વધુ

લઈ પલાયણ થઈ ગયો તેની કોઈને ખબર ન પડી. ત્યાં ધમશાણુ વધ્યું. દાસ દાસીઓ ચમકી. રાણી જેતલના વીશ વશા નાહ્યા હતા કુંવર આખો વીશ દીવસનો હતો રાણી ભયભીત થયા. હાય, શું થશે. રાણાજી તો પાટણમાં છે હવે થાય શું ત્યાં કોઈ દાસી બોલી કે આ કોઈ તેજપાળ નામનો શ્રાવક છે તેને મામાએ મારવા તલવાર ઉપાડી. પણ તેજપાલે તો તલવાર એવડી વાળી. મામાને પાછી આપી. આ બધાનો આગેવાન તેજપાળ શ્રાવક છે તેના નામ પર આજે ધોળકાની પ્રજા મરવા તૈયાર છે તો આ કંઈ ઉપાય કરો નહીં તો કંઈ નવાળુની થશે ત્યાં રાણી સમય સુચકતા વાપરી વીશ દિવસના કુંવરને લઈ દોડાચારી ઉઘાડી પોતે દયામણું મોં કરી ભાઈ વીર તેજપાળ તમે ઉપર આવો.

ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે માઈ માથુ રાણાના સુખના માટે અને ધોળકાની પ્રજાના કલ્યાણ માટે તૈયાર છે, પણ મામાની હુંટના માટે આ માથું મામા જેવા હજારોને માથા વગરના કરવા માટે મારા માથાની જરૂર છે ભાઈઓ રાજ્યમાતા બોલાવે છે માટે હું ત્યાં જઈ આવું ત્યાં તો પ્રજા બોલી કે ના, ના. તમને એકલા નહિ જવા દઈએ. કંઈક દગો થાય અને તમને મારી નાંખે તો.

ગાંડા ન થાઓ જેનો પ્રભુ પાશરો હોય તેનો વેરી આંધળો છે માટે આ એ મને ભાઈ કહ્યો છે માટે જરૂર મારે તેમના વચનમાં વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ અને મારે તેમના પાસે જવું જ જોઈએ. ત્યાં જવામર્દ એકસો વગર હથિયારે તેજપાળ અઠાવીશ વર્ષનો યુવાન બેઘકક રાજગઢમાં દાખલ થયો આડા અવળા રસ્તે થઈ રાજમાતાને મળ્યો. પોતે નમસ્કાર કર્યા, ભાઈ આ બધું શું છે. મારા વીરા કંઈક ઉપાય કર. પ્રજાને શાંતિ કર. માતા હું તો તમારો બાળક છું. રાણાજી માટે મારો પ્રાણ હાજર છે. પણ માતા હું તો તમારો દીકરો

મામાના જીવમથી પ્રજા ત્રાસી ગઈ છે પ્રજા મામાને માગે છે તેની પાસે ઘોળકાની મિલકત માટે મારી મા જ્યારે તમે દુધ પાઈ સાપને ઉછેર્યો તે સાપને જ મારે તો બતાવી આપવું છે કે આટલી વિશે સો થાય છે.

પણ ભાઈ તે તમામ મારો ભાઈ શાંગણુ તો મારું અને ઘોળકા રાજ્યની તીજેરીનું તળિયું સાફ કરી પડાયણ થઈ ગયો છે હવે તેનો પત્તો આવો મુશ્કેલ છે માટે કૃપા કરી તારી બેન તને બોળો પાથરે છે કે મારા વીર પ્રજાને શાંત કર.

મા મામો ક્યાં ગયો, તે તો મુઝો વામાસ્થલીજ ગયો, "મા તેની પાછળ જઈશ પાપીને પકડી ઘોળકાની પ્રજાનો માલ પાછો અપાવીશ.

ભાઈ કેવી રીતે વામાસ્થલીને હતી નહોતી કરીને આટલો ભરસો રાખો.

ત્યાં તો રાજમાતાએ પોતાનો વીશ દિવસનો બાળક તેજપાળના ચર્ણોમાં મૂક્યો અને બેન તરીકે ભીખ માગી કે ભાઈ આટલો ઉપકાર કર.

બસ, મા બહુ થયું. ચિંતા કરશો નહિ. જાઓ બધું શાંત કરું છું. આપ બેફીકર રહો. ત્યાં અનોપમા પાલખીમાં બેસી આવી નાથ હવે હદ થઈ. બહેન થઈ ભાઈની મદદ માગે તે તો તમારા અહોભાગ્ય બોલો મારા દેવ માતા જેતલ કુંવરબા આજથી આ તમારા તેજપાળને તમારો ધરમનો ભાઈસમજશો.

રાણીને શાંતી થઈ તેજપાળ અને અનોપમાને આર્શિ-વાંદ આપ્યા. ત્યાં અનોપમા આવી. વહાલા પ્રજાજનો મામાનો ન્યાય તમને જરૂર મળશે રાજ્ય માતાના વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકો અને

મારા પતિએ જે જડેમત ઉઠાવી હતી તેમાં તમે જે તમારો સહકાર આપી આજે તમે ઘોળકાનું પાણી ખતાવી આપ્યું છે માટે વહાલા પ્રજાજનો સૌ સારા બાનાં થશે મારા ઉપર તેમજ મારા પતિ ઉપર વિશ્વાસ રાખો તેથી વધારે વિશ્વાસ માતા જેતલકુંવરઆના વચન ઉપર રાખો ત્યાં પ્રજા શાન્ત થઈ રાણાની જેતલકુંવરઆની તેજપાળની અને અનોપમાની ખીરદાવણી બોલતી પ્રજા પોત પોતાના નિવાસસ્થાને ગઈ ધન્ય છે શ્રાવક કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા વિર તેજપાળને અને ધન્ય છે જૈન નારી રત્ન વીરાંગનાં અનોપમાને.

પ્રકરણ ૧૫ મું

સરસ્વતીના ઉપાસક

એકા કદના ઘોડા ઉપર બેઠેલા સવારના પગ લાંબા ઘોડા નીચા કદનો પગ તો નીચે લખડે વળી તેના પર દાંબા જમણી ધણો બોલે શાનો બોલે હશે તે તો ભગવાન બન્યું થોડા ચાલે ઘોડા થાકે સવાર નીચે ઉતરે, પોતે પોતાની પોથી વાંચવામાં મથગુલ. જેમ જેમ ઘોળકાની સીમ આવતી જાય. તેમ તેમ તેનું વર્ણન બોલતો જાય. શું લીલીછમ ઝાડી શું મહાવ તળાવની શોભા, શું જૈન મંદિરોની

શોભા શું બનરતો ઘાટ, શું વહેપારીતો વહેપાર, આવી અનેક વાતો પોતે કવિતાના રૂપમાં સંસ્કૃત શ્લોકમાં બોલતો જાય કાઠના લખેલા નહિ પણ પોતાનાજ બનાવેલા બોલતો :જય. તેની બાબુમાં થઈ કેટલાક ધોડેશ્વાર ચાલ્યા જાય. પણ આ મુસાફર તો પોતાની મસ્તીમાંજ બસ કવિતાની ધુનમાંજ ચાલ્યા કરે એના ઘોડા ઉપર પુસ્તકના પોટલા હતા, તેની માલમિલકતમાં જોખમ ગણો તો ફક્ત પોથી અને ચોપડા હતા.

ત્યાં ધોડેશ્વાર બોલ્યા કાં થહાશય શું કવિતા ગાયો છો.

હાજી, કવિતા મને ગમે છે કવિતાને હું ગમું છું. આ ભુમિકા પણ કવિતાના રસને સ્ફૂરાવે તેવી છે પણ પોતે તો પોતાના અજબ મસ્તીમાંજ રમતો જતો હતો. ઘોડો પણ તેના જેવોજ શાંત અને ગંભીર હતો.

ત્યાં તો વળી રાજપુરૂષ સ્વારે પૂછ્યું કે પગે કેમ ચાલો છો જરા ઘોડા પર વજન વધારે છે શું જોખમ છે કંઈજ નહિ પુસ્તક પાના શું કરશે વાંચીશું ને વિચારીશું.

ઘોલકાના રાજાએ તો કાળા અક્ષર કુટી માર્યા છે તેનું કેમ થશે આ પ્રમાણે વાતો કરતા કરતા બન્ને જણ પગપાળે સાથે ચાલવા માંડ્યા, ત્યાં વટેથાગુએ પૂછ્યું કે ક્યાંથી આવો છો.

પાટણથી.

ત્યાં કેમ હતા.

ભણતા હતા.

હવે શીદ જવું છે.

મારૂં કુટુંબ મારો નાનેરો ભાઈ ઘોલકામાં વહેપાર કરે છે ત્યાં જવું છે.

આ પણ ઠીક નાનો ભાઈ વહેપાર કરે અને મોટો અભ્યાસ કરે બા.

તે તો સૌ સૌના સ્વભાવ ઉપર છે શેનો વેપાર કરે છે.

ચોકસીનો વ્યાજવટાવનો.

તેનું નામ શું તેજપાળ.

હા, હા, મેં ઓળખ્યા તેનો મહા કદાવર અને લડાયક સ્વ-ભાવના છે કાયા તો મજબુત કાઈ શૂરવીરને શરમાવે તેવી છે પણ છે જરા ઓછા બોલા.

હવે તમે ત્યાં જઈ શું વેપાર કરશો કે વાંચ્યા કરશો,

ભાઈ વાંચવાથી જીવન થોડું નીલાવાય.

ત્યારે તમારું નામ.

મારું નામ વસ્તુપાળ.

ત્યાં તો વસ્તુપાળે એજ પૂછ્યું કે આપ કોણ છો હું અટાણે તો રજપુત છું, ત્યાં પાછળના સ્વારે જરા વસ્તુપાલને જણાવ્યું કે તે રાણોજી છે.

તે વખતે પાછળથી કાઈએ ખૂમ મારી કે ઉભા રહો ઉભા રહો ત્યાં તો આવનાર મુસાફર ઉતાવળો ઉંટ પર બેસી આવ્યો છે અને બોલ્યો કે બાપુ ઉતાવળા થશો નહિ. આગળ વધશો નહિ. ઘોળકું તો ધીંગાણું લઈ બેઠું છે પ્રજા આખી ફરી ગઈ છે અને રાજ્યગઢને પણ આંતરી લીધો છે.

ત્યાં રાણા બોલ્યા કે ક્યારની વાત કરે છે એક દિવસ પહેલાંની જ આપ નામદારને જણાવવા સારૂ તાજડતોજ નીકળી આપને તેડવાજ આવતો હતો. પણ મારા માલિક જશોમાં. મામાના જીવમે હદ કરી, માહજન ફરી બેઠું. ત્યાં તેજપાળ શેઠ ત્યાં રાણો ચમક્યો

શું આપુ મામાની તલવાર બેવડો વાળી દીધી. વસ્તીને બહેકાવી મામા શાંગણને હાજર કરો, પણ શાંગણ ક્યાં તે તો આપુ ભાગી ગયા. અને ઘોલકાની રાજ્યની તીજેરી અને જેતલ કુંવરઆનો પણ માલ સફાઈ કરી લઈ ગયા છે ત્યાં તો રાણા વિરધવળે વસ્તુપાળ સામે નજર કરી, વસ્તુપાળ નવાઈ પામ્યા ત્યાં સ્વારો બોલ્યા મારો બેટા વાણિયા ફાટ્યા. ત્યાં વસ્તુપાલ બોલ્યો કે મેં આપને જાણ્યા હતા. આપ મને સાથે લઈ જાઓ, મારૂં ઘોડું કાઢીની સાથે દોરી મંગાવો, કૃપા કરી આપ મને સાથે લઈ લ્યો.

આ વખતે વસ્તુપાળના શબ્દો ગંભીર અને તેજસ્વી વાણીથી ભરેલા હતા. તે વખતે તેની કવિત્વ શક્તિના બધા પૂર અને વિશેષણો સમાઈ ગયા હતા.

ત્યાં રાણા બોલ્યા કે તમને સાથે લઈને શું કરૂં નામદાર જો મારો ભાઈ રાજ્યગઢ ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો હોય તો મારો શીરચ્છેદ કરશો અને મારા આ પુસ્તકોમાં આગ ગયુકી મને તેજ ચિત્તામાં સુવાડજો.

ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે મારો ભાઈ વગર વિચાર્યું કરે તેવો નથી. એ સાહસિક છે પણ સાથે ગંભીર છે ખોટી ભુલ કરી નાંખે તેવો પુરૂષ નથી, હવે ઝાઝું બોલવાની જરૂર નથી. જે ઊંટના સવારને ઊંટ ઊભુ રાખવાનું કોઈું ત્યાં તો વસ્તુપાળ તરત એકજ કુદકે ઊંટ પર ગોઠવાઈ ગયો અને ઊંટના મોખરે પોતે આગળ બેસી ઊંટને હંકારવા માંડ્યો, રાણા વિરધવળ ઘોળકાના ધીંગાણાની વાતને બૂલી ગયા, પણ આ વાણિયાની કરામતથી પોતે તદ્દન ચમકી ગયા, ક્યાં તે કવિતા લલકારનારો કવિ અને ક્યાં આ વાણિયો ક્યાં તેની ગંભીરતા, જેમ જેમ ઘોળકા નજીક આવતું જાય ત્યાં તો સૌ પોતપોતાના ધંધામાં મશગુલ હતા, જાણે કંઈજ બન્યું નથી આવે દેખાવ રાણાજીના જોવામાં આવતો ગયો.

ત્યાં રાણાએ કાઠને પૂછ્યું કે ઘોળકામાં શું તોફાન હતું.

તે તો બાપુ તોફાન તો મામાનું હતું. મામાએજ તોફાન મચાવેલું મામા તો બાગી ગયા. અને બાજુ તેજપાળ શેડના હાથમાં હતી. એટલે વાત કાણુમાં રહી અને લીલા લહેર થઈ.

પણ બાપુ વાણિયે હદ કરી. રાણા પાટણમાં છે. રાણીમાતા સુવાવડમાં છે માટે મારાથી રાણાજીની ગેરહાજરીમાં કશું થાય જ નહિ, રાણા માટે તો આ તેજપાળનું માથું કુરબાન છે પણ પાપી મામાને તો મારે બતાવી આપવું કે આ સોરઠ નથી, ગુજરાત છે

ત્યાં વળી બીજો કાઠ બોલ્યો મામાએ આપડા રાણીમાને પણ બીખ મામતા બનાવ્યા, તેનો માલ પણ મામે શકુની હજમ કરી મયો આવી અનેક વાતો સાંભળતો વીરધવળ રાણો ઘોળકામાં જવા સારૂ પાટણના દરવાજે દાખલ થયા. વસ્તુપાળ પોતાના નિવાસસ્થાને ગયા, ત્યાં રાણાએ કોધું કે કાઠ વખત મને તમારા કાબ્યની પ્રસાદી ચખાડશો બાકી તો હું અમણ છું. આમ કહી રાણા વિરધવળ પોતાના રાજગઢમાં ગયા. ત્યાં સોમેશ્વરને બોલાવી પૂછ્યું કે તમે મને અત્યાર સુધી કેમ ચેતાવ્યો નહોતો. મહારાજ સમયની રાહ જોતો હતો સમય પાક્યા સિવાય કાઠ વાત કરવામાં આવે તો તેનું પરિણામ નિષ્ફળ જાય, માટે સમય આવતાં જ વાત કહેવામાં આવે તો તે વાતની મજબુતાઈ વધારે થાય, જ્યારે સોમેશ્વર સાથે વાતો કરતો રાજ્યગઢની બહાર રાણો નીકળ્યો ત્યારે પ્રજાના મોં પર કાઠ અવનવું તેજ અને બળ જોયું, દરેક પ્રજાજનના નમસ્કાર ઝીલતો ઝીલતો રાજા ચાલ્યો પણ જે મામાના ખુશામતિયા હતા તેની કાઠની સીકલ દેખાઈ નહોતી.

પ્રકરણ ૧૬ મું

અનોપમાનર પિયરનો કરીયાવર

વસ્તુપાળ ભાઈ ઘોળકાની અમરની વાટે પોતાના પાના પુસ્તકના પોટલા લઈ જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં લોકો ને હસવાનો તમાસો. અન્યો વસ્તુપાળનો મસ્તીભર્યો સ્વભાવ કવિ તરીકેની તેની વર્તણૂક જાણે કાઈ દીવાના જેવી લાગતી હતી, પોતે પોતાના ભાઈ તેજપાળ ના વિચારમાં ને વિચારમાં પોતાના ઘર પાસે પોચ્યા, ત્યાં તો વસ્તુપાળની નાની બેન વયજુદા દોડતી દોડતી ભાઈને ભેટવા આવી અનોપમાની ભવ્ય મૂર્તિ પરસાળમાં રેંટિયો કાંતવા બેઠી હતી તે વખતે તેજપાળ પણ દુકાનેથી ઘેર આવ્યા.

ન્યારે અધી હકીકત પૂછ્યા પછી વસ્તુપાળે કીધું કે તારે ઊતાવળ કરવાની શી જરૂર હતી, કાઈ અનુભવીને તો પૂછવું હતું ને.

ત્યાં તો તેજપાળ બોલ્યો કે વડિલ બંધુ મેં જરા પણ વિચાર વગર ક્યું જ નથી. અમે ચારથી પાંચ જણાએ મંત્રણા કરી તે બધા કાણુ હતા એક અનોપમા, બીજા વિજયસેનસૂરી અને ત્રીજા દેવરાજ પાટીલ.

ચોથા સોમેશ્વર પંડિત. દેવરાજ પાટીલ કાણુ છે તે કાઈ ગામડાના છે અને તેને જ મામાને સાફ પરખાવી દીધું કે ગામડામાંથી કુંવર પછેડો ઉધરાવી દેવામાં નહિ આવે આ વ્યક્તિ તો કાંઈ પડદા પાછળ છે તેની વાતોમાં કાઈ ગંભીર વેદના અને પ્રેમ છે તે ન્યારે વાત

ઠહીને ઉઠે ત્યારે તેની આંખમાં ચોધારે અન્નધારા વહેતી જ હોય. મામે રાણીજનું સર્વશ લુંટી ગયો, એક વાલની વીંટી પણ રાખી નથી. ત્યાં તો વયજીકા આવી અને બોલી કે મોટા ભાઈ એક વાર તમે અંદર આવી જાઓ. અનોપભાભી, તમને જોવા માટે અધીરાં થઈ ગયાં છે. કેમ આટલું બધું શા માટે ?

પોતાના વડીલને પોતાના પીયરથી આવેલો કરીયાવર બતાવવા માટે જ્યાં સુધી કરીયાવર જોવા નહી આવે ત્યાં સુધી મારા ભાભી અનોપ બોલે છે કે જેઠજીને ભાણામાં ભોજન પીરશીશ નહિ. ત્યાં લે બેન વયજી, ચાલ બેન આવ, તેજપાલ તું પણ આવ. ત્યાં તેજપાળ કામનું બહાનું કાઢી દુકાને ગયો. વસ્તુપાલે બહેનને પૂછ્યું કે ભાઈ આમ કેમ કરે છે ? ભાઈ તે બધી વાત પછી કહીશ. પહેલાં તો મારાં અનોપમા ભાભીને રાજ કરી લ્યો. ત્યાં તો વસ્તુપાળ ઉઠ્યો, અનોપમાના પીયરથી જે જે હીરા-રત્નજડિત હાર અને દાગીના નવી નવી જાતની જરીયાન સાડીઓ, સોના ચાંદીના વાસણો વીગેરે અનેક વસ્તુઓ અનોપમાના પિતા ધરણીંગ શેઠે પોતાની દીકરીના લગ્ન વખતે કરીયાવરમાં કરેલી તે બધી વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રીતે આખા ખંડમાં ગોઠવી મૂકી હતી ત્યાં તે વખતે વસ્તુપાળ આવ્યા, અને પોતાના નાનાભાઈની પત્નિની ગંભીરતા અને સંતોષમય ભાવના જોઈ સહેજ વસ્તુપાલનું મસ્તક નમ્યું. આખો કરીયાવર જોઈ અનોપમાના જેઠે સંતોષ બતાવ્યો. અને વસ્તુપાળ બોલ્યો કે અમારા પૂર્વજોના પુન્યને લીધે તું તો અમારા ઘરમાં રાંકને ઘેર રતન બની આવી. તું તો સાક્ષાત જગદંબા છે. સતીમાં શીરોમણી, શું કહું અનોપમા, તું તો મનુષ્યના અવતારમાં કાષ્ઠ દેવી છે.

પોતાના જેઠા મોંઢાના વચન સાંભળીને અનોપમાના મુખ ઉપર શરમના શેરડા પડ્યા. સ્યામવર્ણી કાયાવાળીની ગૌરવતા કાષ્ઠ અજબ જ્યોતિ પોતાના નયનમાં પ્રગટાવી રહી હતી.

ત્યાં તો અટક્યાળી વૈજૂ બોલી કે મોટાભાઈ તમને શું કહું, ભાભી છ મહિનાથી આવ્યાં છે પણ ભાઈ તેજપાળ તો તેની સાથે કશું બોલતા જ નથી, પણ ભાભીના હૃદયમાં કાઈ દિવસ ગુસ્સો કે હતાશપાણું મેં કદી જોયું નથી. હેં મોટાભાઈ, ભાઈ તેજપાળને આ શું સુઝ્યું હશે? જ્યારે જુઓ ત્યારે અલગનો અલગ.

કરીયાવર જોઈ વસ્તુપાલ ઘણો જ ખુશી થયો. પોતે સંતોષ ખતાવી જમવાની તૈયારી વખતે તેજપાળ પણ આવ્યો. બધા સાથે જમ્યા. ત્યાં વસ્તુપાળે કહ્યું કે ભાઈ તેજપાળ, અનોપ, બધા એક બાજુના હોલમાં આવો, આપણે એક વાત વિચારવી છે.

અનોપમાના માટે વસ્તુપાળના હૃદયમાં ઘણુંજ માન હતું. પોતે સમજતો હતો કે અમારો ઉદ્ધાર કરનારી હોય તો આ એક જ નારીરત્ન છે, તેની જોડી મળવી મુશ્કેલ છે. પ્રભુ તેને સદા દીર્ઘાયુ બક્ષો અને મારા ભાઈ તેજપાળ ને અનોપની જોડી કાયમ રહો. પોતાના મનમાં આવી ભાવના ભાવતો ભાવતો બાજુના હોલમાં આવી ત્રણે જણા સાથે વિચાર કરવા બેઠા.

ભાઈ તેજલ, ઘોલકામાં ઘણું ક્યું, પ્રજ્ઞનો પ્રેમ ખેંચ્યો, તેથી વળી રાજ્યમાતાનો સહોદર બન્યો. માટે બોલ ભાઈ, હવે ભવિષ્યમાં શું કરવું તેનો શો વિચાર કર્યો?

મોટાભાઈ, તેવી આંટીધુંટીની બાબતમાં આપણને કશી સમજ ન પડે. હુંનો આપના હુકમનો તાબેદાર, આપનું વચન તે મારા આત્માને શીરોમાન્ય છે. માટે આપે જે ભવિષ્યનો વિચાર કર્યો હોય તે જણાવો.

જો, જો તે તારી ધરમની બહેન ખતાવી, જેણે તને પોતાનો સહોદર મળ્યો. પોતાનો સગો ભાઈ મામો શાંગણ બહેનને લીખારણ ખતાવો, અડવાણી કરી નાશી ગયો અને લુંટી ગયો.

આ બધું બનાવ્યું કાણે? તેં પોતેજ. પ્રજા ઉશ્કેરાણી, આગેવાન તું બન્યો. તારા લીધે તારી બહેન બીબારણુ બની, તેા મારી તને અને અનોપને સુચના છે કે બહેનને આપણા ઘેર જમવા બોલાવો, અને અનોપના પીયરનો આવેલો કરીયાવર બહેનને આપી ભાઇ તરીકેની ફરજ પુરી કરો. અને રાજ્યની બાબતમાં શું કરવું તે પછી આગળ ઉપર જોવાશે.

વસ્તુપાળે બુદ્ધિપૂર્વક વાત મુકી. ત્યાં તેા અનોપમા બોલી કે વાહ, ઘણી સુંદર યોજના, મારાં અહોભાગ્ય ક્યાંથી કે મારાં નણુંદ મારા પીયરનો કરીયાવર લઇ જાય. અને તે પહેરી પોતાના સહોદરને આશીર્વાદ આપે. તેમાં તેા જેઠજી, માફ અને સારી પ્રજાનું હિત સમાયેલું છે. માટે હું તેા આપની આજ્ઞાને આધીન છું. જરા તેમને પૂછી જુઓ.

ભાઇ તેજલ બોલ્યો, મોટાભાઇ તમે તેા મારા કરતાં પણ હદ કરી. આપની બુદ્ધિએ તેા મારા જીવનમાં નવીન ભાવના જાગૃત કરી. રાજ્યરમતની પહેલી રીત આપે એવી બતાવી છે કે આખા જીવનમાં ધોલકુ, રાણો અને બહેન જેતલબા કદાપિ જુદા થાય જ નહિ.

ભાઈ વસ્તુપાળ, તમારી આજ્ઞા અમો બન્ને જણને કબુલ છે.

ભાઈ, મારી વાત ઉપર ઉતાવળ કરોશ નહિ. ના, ના મોટાભાઈ, ગઇ કાલે જેતલબાનું પડી ગયેલું મોંદુ જોયા પછી તેને મને ભાઈ કહી સંજોધ્યો પછી મારા આત્માને કોઈ અનેરો ભાવ પ્રગટ થયો. તેા પછી ભાઇ આ બાબતમાં તારી. અને અનોપમાની પ્રતિષ્ઠાને સવાલ છે. ભવિષ્યની બાંધણી મજબુત થાય છે. માટે શુભ કાર્યમાં વાર ન કરો. આજે રાજ વળી પાંસરો છે. કાલે કોણ જાણે શું થાય, માટે ક્યું તે કામ બાકી બધું જોવાનું. આ પ્રમાણે વસ્તુપાળે

રાજ રમતનો પહેલો દાવ ખેલી બતાવ્યો, ત્યાં તે પોતપોતાના નિવાસસ્થાને ગયો.

ત્યાં અનોપ ખેલી કે નાથ આપ શા ગંભિર અને જાંડા વિચારમાં છો શું આ કિંકરીની કંઈપણ ભૂલ થઈ હોય તો ક્ષમા કરો. પણ મારા પ્રાર્થેશ ક્યું દર્દ તમને પીડે છે તે હું સમજી શકતી નથી. શું મારો સ્વભાવ આપને અનુકૂળ નથી આવતો. આપ તો મહારા શિરછત્ર છો, આપના દિલને સંતોષવું તે મારું કર્તવ્ય સમજું છું, પણ નાથ ઉતાવલે આંખા નહિ પાડે.

આ પ્રમાણે અનોપમા પોતાની ગંભિરતા ધારણ કરી પોતાના પતિદેવના ચર્ણોમાં આરામ લેવા લાગી.

ત્યાં તેજપાળ પણ તેના પ્રેમવચનથી મહાત થઈ ગયો તેની પ્રેમમૂર્તિ આગળ પોતાની શુષ્ક અને જડ ભાવનાને ધિકારવા માંડ્યો પણ કોણ જાણે કયા ભવનું પાપ આડે આવે છે કે મારો પ્રેમ અનોપમા ઉપર કેમ થતો નથી, તેનામાં શું નથી. જે મારે જોઈએ છીએ તે નથી, પણ આકી ખીજી જે તેનામાં છે તે આખા જગતની કાઈ સન્નારીના રદ્યમાં નહિ હોય શું, તેનું નિખાલસ રદ્ય અને ત્યાગ અને આત્મઅલિદાનની ભાવના.

ત્યાં તેજપાળ પણ મોટાભાઈની બુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ અને ભાવના પ્રગટાવવા લાગ્યો, જાણે રામલક્ષ્મણની જોડી, વસ્તુપાળના આવ્યા પછી જાણે તેજપાળના જીવનનાં કંઈક પલટો થયો જે અનોપમા ઉપર તેજપાળનું રદ્ય કંઈક ભિન્ન હતું તે રદ્ય થોડેધણે અંશે એક થવા લાગ્યું.

વસ્તુપાળના આવ્યા પછી ધરતી તમામ વસ્તુઓ કાવ્યના સ્વરૂપમાં ફરી ગઈ જ્યાં જુઓ ત્યાં વસ્તુપાળના કાવ્ય અલંકારોજ જેવામાં આવે અને વસ્તુપાળ જાણે પોતાની ખોવાઈ ગયેલી ચીજ

જાણે ખોળતો હોય તેવી રીતે ધરના ચારે ખૂણા તપાસતો હતો. વસ્તુપાળની વર્તણૂક જોઈ અનોપમા મંદ મંદ હસવા લાગી, ત્યારે વસ્તુપાળ પૂછવા માંડ્યો વયળુ ખેન આ બધો સામાન કેનો છે, ત્યાં વયળુ પણ ઉડાઉ જવાબ આપવા લાગી. અને મોટાબાઈને હસાવવા માંડી.

પરંતુ વસ્તુપાળનું હૃદય ફક્ત અનુપમા સમજી ગઈ હતી. જેઠી તો મારા જેઠાણીની શોધમાં છે ત્યાં વાતો કરતાં સાંજ પડી ગઈ. વસ્તુપાળ વીચારમાં ને વીચારમાં પોતાની કાવ્ય રસીકતાના ઝરણામાં સ્નાન કરવા લાગ્યો. વિચારવા લાગ્યો કે વાહ કુદરત. તેં અમારા સાધારણ કુટુંબમાં અનુપમા જેવી યોગમાયા અને સુશીક્ષીત ગૃહલક્ષ્મી શોધી આપી તેના માટે પ્રભુનો પાડ.

પ્રકરણ ૧૭ મું

ભાગ્યદેવીની અનુકૂળતા

રાજ્યગઢના વિશાળ ચોકમાં રાણા વીરધવલ અને પૂરોહિત સોમેશ્વર બન્ને વાતચીત કરતા હતા. સોમેશ્વર! અત્યાર સુધી મારાથી વાતો આટલી બધી છૂપાવવાનું શું કારણ.

કારણ-નામદાર કશું પણ નહીં. હું મારી ફરજ બજાવ્યા કરતો

હતો. સમયની રાહ જોતો હતો. તું શી રાહ જોતો. હતો. કે કોઈ પ્રમાણીક વણીક મંત્રીની. કારણકે રાજ્યમાં બુદ્ધીશાળી વણીક ચાલુકચ જોવાની વધારે જરૂર છે.

સાંભળ મારે તને ખાસ પુછવાનું કારણ એજ કે-તને વસ્તુપાળ તેજપાળનો કેવો પરીચય. ફક્ત સાથે ભણતા હતા. તેટલોજ પરીચય મારા પિતા કુમારદેવ, અને તેના પીતા આશરાજ મંત્રી બન્ને સ્નેહી હતા તેથી મારા પિતાને તેના પુત્રો પર પોતાનો સંપુર્ણ વાત્સલ્યભાવ હતો. તેની બુદ્ધી કેવી છે કે નહીં તેનો ખ્યાલ આપ પોતેજ કરી લ્યો, તેમાં અનદાતા મને શું સમજ પડે

પણ ભાઈ હું તો અભણ છું તેની તો મોટી પંચાત છે. તેથીજ હું કહું છું. કે કોઈ ભણેલા સમજી ચાલુકચ બુદ્ધીશાળી શાણો અને સમયના જાણકારની રાજ્યમાં આવશ્યકતા છે.

તું બોલે છે તેવા વિચીક્ષણ પુરૂષો આ ધોલકામાંથી ક્યાંથી શોધવા.

વળી બાપુએ મારા કાંડા ઉપર કંકણ બાંધ્યું છે તેમાં પણ કંઈ કાલાકાલા અક્ષરે કાવ્ય લખ્યું છે, તે વખતે બાપુ બોલતા હતા કે મુઝવણ વખતે આ કાવ્ય યાદ કરજે, મને તો તમે બધાએ વેશ પહેરાવી બેસાડી રાજ બનાવ્યો છે. બાકી મારામાં રાજ તરીકેના ગુણ નથી. જાણ્યું સોમેશ્વર ત્યાં સોમેશ્વરે કહ્યું કે કોઈ આમાત્ય વસાવો. અને ધોળકાનું ઢળદર શીટાવો, અને પાટણ અને ધોલકા ઉપર નજર નાંખનાર દુશ્મનોને જોર કરે નામદાર.

તેજપાળના તોફાન તેં નથી સાંભળ્યાં, તેને તો હદ કરી છે. આખી ધોલકાની પ્રજાને પોતાની ચાલાકી અને બહાદુરીથી પોતાની કરી અને પ્રજામાં નવચેતન આણ્યું છે.

માટે જો તારી ઇચ્છા હોય તો તેને બોલાવી તો જો.

ત્યાં તેજપાળને બોલાવ્યો, અને રાણો બોલ્યો. પધારો તેજપાળ

શેઠ. મારી રાણી અને કુંવરને તમે બચાવ્યા તેમ આખું રાજ્યગઢ કહે છે પણ તે વાત હું નથી માનતો. આખરે સોરઠીયાણી ઠગાર્ઠ ગઈ, પણ તમે તો શેઠ વાણીયા યુદ્ધીની ચાલાકીજ કરો છો. ક્યાં ગઈ જેતલ, ત્યાં તો જેતલયા તરત પોતાના પતિદેવ આગળ આવી ઉભા રહ્યા અને પતિદેવને નમસ્કાર કર્યાં.

ત્યાં રાણા બોલ્યા કે રાણી તમારા સહોદરે તમને ઠીક બનાવ્યા. હવે કહો તમારા સહોદરને, કે તમારા દાગીના ઘડાવી આપી તમારૂં બોલેલું પાળે—

ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો, અમે તો આખર વાણીયા અપરાધીથી, અનદાતા બીજું શું બને. જૂમ પડે ઉગમણી તો બાગીચે આથમણા. પણ એકવાર આપ—અને જેતલયા ગરીબની ઝુંપડીમાં ભોજન લેવા પધારો, એટલી આ આપના સેવકની આગ્રહ પૂર્વક વીનંતી છે.

આખરે વાણીયા ચતુર, રીઝે તો લે તાલી, તેવી રીતે તમે પણ અમને જમાડીને રાજી કરવા માગો છો.

ના. ના. નાથ, મારા ભાઈને એવું ન બોલો, મારો ગયેલો માલ તો મારો ધરમનો ભાઈ પોતાની હીમતથી પાંડો લાવશે, તેની ચીંતા આપ ન કરશો અરે મને તો ચીંતા છેજ નહીં.

શ્રાવક ભાઈનો શો વિશ્વાસ. જેમ જેમ રાણો કરડાકીમાં બોલે જતો હતો તેમ તેમ તેજપાળ ઘણો ગંભીર અને શાણો બની જતો ત્યારે બહેને ભાઈના આમંત્રણને માન આપી જમવા આવવા સાડ રાણાજી અને પોતે જરૂર આવશે, ત્યાં તેજપાળ પણ વિવેક કરી પોતાના ઘર તરફ આવ્યો અને રાણાજી અને જેતલયા આવતી કાલે ભાઈને કીધું કે ભોજન લેવા આપણે ત્યાં પધારશે. ત્યાં તો બીજે દીવસે રાણાજી અને જેતલયા આવ્યા, ત્યાં તો અનોપમાએ પોતાના મકાનની સજવટ એવી કરી હતી કે રાણો અને જેતલ તો સજવટ જોઈને આજાજ બની ગયા. રસોઈ પણ એવી બનાવી

હતી કે જેનો સ્વાદ રાણાજી કે જેતલબા જીંદગી સુધી ભૂલી ન શકે. વિવેક એવો બતાવ્યો કે ગૃહસ્થાશ્રમ કાને કહી શકાય, તેનો પ્રભાવ આપો-આપ આવનાર મહેમાન ઉપર સુંદર છાપ પાડે.

જમી કરી પરવાર્યા, ત્યાં રાણા જેતલબા, વસ્તુપાળ અને તેજપાળ વાર્તાના વિનોદમાં બેઠા છે, ત્યાં તો તેજપાળની અહલક્ષ્મી અનોપમા સુંદર મુખવાસ લઈ ત્યાં આવી, અને બિભી રહી, અને બોલી કે આજે મોટાંબહેને મારા જેવી ગરીબ બાબીને ત્યાં સન્નેડે પધારીને મોટો ઉપકાર કર્યો, તેનું વર્ણન તો મારાથી વધારે થઈ શકે તેમ નથી, પણ ધોખકાની પ્રજ્ઞના રાજ્યમાતા અને મારા પતિ-દેવના બહેન, અને મારાં નણુંદ. જરા તમારી બાબી પાસે તો આવી આશીર્વાદ તો આપો, ત્યાં જેતલદેવી અનોપમા પાસે આવ્યા, ત્યાં અનોપમાના પીયરથી આવેલો રત્નહાર ઉપાડી પોતાની નણુંદ જેતલબાના કંઠમાં પહેરાવ્યો. દરેક જાતના સોળે શણગાર સમવવા માંડ્યા ત્યાં તો જેતલદેવી બોલ્યા કે-દેવી અનોપમાબી આ શું, એતો તમારા બાઈની બહેન પ્રત્યેની ફરજ અને લાગણી, ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો, આ તમારા બાઈઓની ચીંતા તમે જરા ન કરશો, આતો તમારી બાબીના પીયરનું છે, તેની માલીફીનું છે તેમાં તમારે હા. ના કહેવાપણું છેજ નહીં. ના ના તેજપાળ આ તો અબુકતુ કહેવાય. ત્યાં અનોપ બોલી કે મારા નાથના બહેનને શણગાર વગર કેમ જોઈ શકું. તમારી આવી સ્થિતિ જેણે કરાવી છે તેના અર્ધા પાપની પણ તમારી બાબી ભાગીદાર છે, ત્યાં જેતલદેવી બોલ્યા, નાથ. આ બધું પહેરીને હું રાજ્યમહેલમાં જઉં તો તેની સાચવવાની જવાબદારી તમે રાખો છો. ના. ના. રાણીજી એતો કામ આપના રાણાથી નહીં બને, મોટે સાચવવાની જવાબદારીનો ભરસો મારી તરફથી રાખશો નહીં.

પુછી જો તારા શ્રાવક સહોદરને. જેને આપવાની ઉદારતા બતાવી, તે સાચવવાની પણ જવાબદારી લેશે.

રાણાજી મુઝારો નહીં, બાવડાંમાં રાજ્યગઢ તોડવાનું બળ હતું તો બહેનની રક્ષા કરવા માટે બળ આવશે. પ્રભુ પર ભરૂંસો રાખો, ત્યાં તો રાણીનો વિનોદ ઉતરી ગયો. મારા પતીની આબરૂ કરતાં મને પીયરની આબરૂની જરા પણ પરવા નથી, ત્યાં રાણીની પરી-સ્થિતી જરા વીચીત્ર બનતી ગઈ ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આ તમારા બાઈઓની પસંદી સ્વીકારો, તેની સાચવવાની જવાબદારી અમે લઈશું, ત્યાં તો રાણો બોલ્યો કે--

બોલ બોલો એવો કે જે બોલ બોલી જાણીએ
બોલ ન બોલો એવો કે જે બોલ બોળી જાણીએ.

માટે સમજીને બોલો છો. વાણીઓ જે બોલે તે વિચાર કરીનેજ બોલે, શીર સાટે બોલેલું પાળે. નામદાર, ત્યાં અનોપમા બોલીકે નણુંદ્યા.

બેન માટે સહોદરો, પ્રાણની પરવા કરશે નહીં.
મર્દ બનીને જીવશે, નામદાર કદી બનશે નહીં.
સોગન દઉં મુજ નાથને, જેવું બોલ્યા તેવું પાળજો.
બહેન ગણી તમે જેહને, પ્રાણાંતે સંભાળજો.
સેવા કરજો બહેનની, ભાઈ પણ દીપાવજો.
અનોપમા તો કાંકરી, મુજ નાથ બોલ્યું અવશ્ય પાળજો.

ત્યાં જેતલદેવી, અનોપમાના વાક્યો સાંભળી મનમાં-મનમાં બોલતી ધન્ય છે, આ જૈન વીરાંગનાને ધન્ય છે, તેના આત્મમલીદાન અને ત્યાગને મારો ભાઈ કેવો ભાગ્યશાળી કે જેને પોતાના ભાગ્યમાં પારસમણી સાંપડી છે. પ્રભુ બન્ને દંપતી યુગલને સદા દીર્ઘાયુ રાખશે. રાણો-અને જેતલબા પોતાના નીવાસસ્થાને આવ્યા.

તેજ દીવસે રાત્રીએ જ શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરના મકાનમાં આરે મહારથીઓ મલ્યા. સોમેશ્વર-વસ્તુપાળ-તેજપાળ અને દેવરાજ

પાટીલ તે વખતે સુરીશ્વર પણ અધાની સાથે પોતે ભૂમિકા શુદ્ધ કરી સૌની સાથે વાર્તાલાપમાં બેઠાયા.

જ્યાં સોમેશ્વરે વાત કાઢી, મોટા બાપુ. રાણા લવણપ્રસાદને તેડવા સાડ સાંઢણી સ્વાર મોકલાવ્યો છે, આજે સવાર-પડતાં આવી જશે, અને રાણાજીના આવ્યા પછી કદાચ મંત્રીપણાની વીધી થશે. ત્યાં સુરીશ્વર ગંભીરતાથી બોલ્યા. તમારા અધાનો શો મત છે. અધા એકમત થયા કે મંત્રીની પદવી સ્વીકારવી. ભાઈ ઉતાવળા થવાની જરૂર નથી. તેણે જુઓ, તેણની ધાર જુઓ આ પદવી તો બેધારી તલવાર જેવી છે, માટે બહુજ વીચાર પુર્વક પ્રજામત કોના પક્ષમાં છે. રાજ્યના નાણાં સંબંધી કેવી સ્થિતિ છે, તે અધાનો વીચાર કરવાનો છે, તેમાં તો અમૃત પણ છે તેથી ઝેર અધિક છે. વખતે પ્રાણદંડનું પણ બેખમ ખેડવા વખત આવે માટે તમે ચારે વીચાર કરી-કાર્ય કરો, તેમ સુરીશ્વરે બુદ્ધી પુર્વક સુચના આપી, ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે-રાણા અને રાણીજી બહુજ ઇન્તેજાર છે. ભાઈ વત્સ રાજાઓના સ્વભાવ છે, જ્યાં સુધી તેમને ગરજ હોય ત્યાં સુધી તો તે અધા શેરડીના રસ જેવા મીઠાસવાળા બને છે. પણ સમય જતાં તે મીઠો રસ પણ ઝેરનો ફૂપો બની જાય છે, ત્યારે આપની જે સુચના હોય તે બરાબર સ્પષ્ટ જણાવો તો સાંભળી લ્યો ભોકાની વાહવાહ ઉપર શ્રાવક તરીકેનો પક્ષપાત, સાધુ તરીકે પણ પક્ષપાત, તેમજ ગમે તેવા સંબેગોમાં પોતાનું સ્વમાન અને ધીરજ ન ખોતાં જેમ આપનો આત્મા, જે બુદ્ધી બતાવે તેજ પ્રમાણે કાઠની પણ સેહમાં અંજયા સીવાય પોતે પોતાનું કર્તવ્ય બગાડવું. પરીણામની આશા પ્રભુના બરસે સોંપવી, પણ અનીતી અને પ્રપંચ આટલા દુરગુણોથી અલગ રહેશે, માટે આટલી મક્કમતા હોય તો ખુશીથી મંત્રીપદ સ્વીકારશે. સાંભળો-દુશ્મનોનો સામનો, લાંચ રૂશવતથી વેગળા, નીમકહલાલી તેમજ રાજ્ય અને પ્રજાની સજામતી,

આખરે પ્રાણનું પણ અલીહાન, તેમજ સર્વશ હોમવાનો વખત આવે તો પણ પોતાની નીર્ભયતા અને નીડરતા ન તજવી અને પોતાના સત્ય ઉપર મક્કમ રહેવું, રાજ્ય પ્રજ્ઞના ભક્ષાના માટે દાવપેચ ખેડવા વખત આવે, હથીયાર પણ ઉપાડવાં, ત્યાં દેવરાજ પાટીલ બોલ્યો કે-મારા રાજશ્રી. મારો વીર. મારો રાણો-વીરધવલ એવો છે કે તે બેઠમની નથી, તેના બોલવામાં આંતરીક ભાવ હતો.

આખરે સુરીશ્વરે જે બોધ આપવા જેવો હતો તે આપી અને ઘટ્ટી શીખામણ સમજાવી બધા વીખરાયા. ઈવટે ગુરૂદેવ એટલું બોલ્યા કે-સારી પ્રજાનું કલ્યાણ ઈચ્છજો. ભુલશો નહી. ખોટી ખુશામત ન કરતાં. તમે તમારી ઈજ્જત અને ધુક્ષિ બે સાચવજો. જાઓ પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે,

ભાઈ સોમેશ્વર તમારી સ્થિતી જરાખર સાચવશો. તમારી સ્થિતી બધાના કરતાં કફેડી બનશે. માટે સમજીને કામ કરશો. સૌ પોતપોતાના સ્થાને જવા તૈયાર થયા ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ગુરૂદેવ હું તો અહીં સોમેશ્વર સાથે કાવ્યરસની મઝા લુંટવા અને મારી સરસ્વતીનો વિકાસ કરવા આવ્યો હતો. ત્યાં તો આ મોટી મુંઝવણમાં આવી પડ્યો.

ત્યાં ગુરૂદેવ બોલ્યા. કવિઓ ચક્રાર અને ચોર બન્ને હોય છે. સમયનું ભવિષ્ય કવિઓ લાખી શકે. સમય પર આત્મભોગનું બળ પણ કવિઓની કવિતા લાવી શકે. માટે કવિ તો એવા ચક્રાર હોય છે કે જે આખો દુનિયાનું દીલ ચોરી લઈ પોતે શાહુકારના લેખાસમાં ફરે છે. સમજ્યા કવિરાજ વસ્તુપાળ. હ્યો ગુરૂદેવ મંગલિક સંભળાવો. મારી હકીકત ધ્યાનમાં લેશો.

૧. કાંઈના પર જૂલમ ગુજાર્યા સિવાય રાજ્ય ભંડાર આખાદ કરવો.

૨. કોઈને પણ ફંડચા સિવાય કે પીશાચીક શીક્ષા આપ્યા વગર દેશનું રક્ષણ કરી શકે.
૩. યુદ્ધમાં માણસોના બલિદાન આપ્યા વગર રાજ્યનો વિસ્તાર વધારી શકે. આટલા ગુણો હોય તે જ મંત્રીપણું શોભાવી શકે.

ત્યાં ચારે મહારથીઓ ગુરૂદેવને પગે લાગ્યા અને પોતપોતાના નિવાસ સ્થાને ગયા:

પ્રકરણ ૧૮ મું

વસ્તુપાળ-તેજપાળનું નિવાસસ્થાન

પાછલી મોડી રાત્રે બાઈઓ પોતપોતાના નિવાસસ્થાનમાં આવ્યા. ત્યાં અનોપમા અને વયળુ બંને બેઠા હતા. ત્યાં અનોપમા બિભી થઈ ત્યાં વયળુ બોલી કે મોટાભાઈ તમારી સુવાની પથારી પાછલના ખંડમાં છે ત્યાં સુઈ રહેજો. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે હવા લાગે તેમ નથી તે લાગે તો સહન કરી લેજો. તેટલું બોલી વયળુ પોતાની પથારીમાં સુવા ચાલી ગઈ.

તેજપાળ પણ પોતાની પત્ની અનોપમાના આગળ આવી બધી વાતચીત કરી. સુરીશ્વરે જે જે શીખામણો આપી હતી. તે બધી હકીકત પોતાની ગ્રહલક્ષ્મીને સમજાવી. અનોપમા પણ પોતાના

પતિની વાતમાં સુંદર રીતે રસ લેતી. સુચના આપવા જેવી હોય ત્યાં સુચના આપતી. પતિપત્ની બન્ને જણ આનંદવિનોદમાં પડ્યા.

હવે આપણે વસ્તુપાળના નિવાસસ્થાન આગળ જોઈએ ત્યાં કવિરાજની શું સ્થિતી થઈ. જ્યારે વસ્તુપાળ તેના શયનગ્રહ તરફ જવા લાગ્યો ત્યાં તે તદ્દન દીવો નહીં કે બત્તી નહીં. બધી બાજુ અંધારું હતું. પોતાના પલંગમાં એક સ્ત્રી જરયુવાન પોતાની મદમાતી જુવાની છુપાવી બેઠી હતી. ત્યાં વસ્તુપાળ ચમક્યો કે આ યુવતી કેણુ હશે. ભૂલથી હું બીજી બાજુ આવ્યો હમ્મશ તેમ કહી વસ્તુપાળ પાછો ફરવા જાય છે ત્યાં તે બોલી કે, જાણેલ કરતાં તે મુરખ સારો. ત્યાં તે વસ્તુપાળ ચમક્યો. કેણુ લલિતા વાદવાહ કવિરાજ હવે જ જાણી કે. હું લલિતા. તમે પણ આખરે પોતાનું સ્વજન ન ઓળખી શક્યા તે બીજી શી ધાડ મારશો. ત્યાં વસ્તુપાળે પોતાના બાહુબળ એકઠું કરી લલિતાને પોતાની ગોદમાં દબાવી દીધી. અને તેના સુંદર મુખાવીંદ ઉપર ચુંબન ઉપર ચુંબન લેવા લાગ્યો. બોલ્યા ચાલ્યા વગર કવિરાજ તે લલિતાના પ્રેમસાગરમાં તરબોળ થઈ ગયા કે પોતાની શાનશુદ્ધ અને કવિતાના કાવ્ય અલંકાર પણ ભૂલી ગયા. અરે ગાંડી રે ગાંડી તું આવી ક્યારે. મેં તારા પીયર કંઈ સંદેશો મોકલાવ્યો નથી.

જાઓ જાઓ આમ છેક નગુણા ન થાઓ. તમને અમારો ક્યાં હિસાબ છે. પણ લલિતાને તમે જ્યારે પાટણની ભાગોળ છોડી ધોલકા આવવા નીકળ્યા ત્યાં જ તમારા પગલાની સુવાસ મારા ગામની ભાગોળે આવી હતી. તેમ કહેતી કહેતી લલિતાની કેટલાં પતિદેવ લપાઈ ગઈ અને બોલી કે વહાલા વસ્તુપાળના સુંદર વાળ પણ લલિતાના શરીર ઉપર જાણે રેશમ જેવા સુંવાળા લાગવા માંડ્યા. તેમ લલિતા પોતે પોતાના પ્રેમની પ્યાસ ખુઝાવતી ખુઝાવતી અડપલુ કરતી બોલી કે કાં કવિરાજ કવિતાઓ કેટલી બનાવી.

અરે મારા સાહેબ. હવે દીવો તો કરો. અંધારે તો અંધારું લાગે છે. હું જાણું છું કે તમે બહુ રૂપાળા છો. તેથી દીવો કરી તમારે તમારું તેજસ્વી મુખ બતાવવું હશે. પણ તે તો તમારો નમણો અહેરો તો તમારી સાથે પરણવા બેઠી ત્યારથી જોયો છે કે તમે કેવા રૂપાળા છો. સમજ્યા મારા કવિરાજ. વ્હાલા તમે ખૂબ કાવ્ય રસ, પ્રેમરસ, અમીરસ વીગેરે ઘણી વીદ્યાઓ બણીને આવ્યા છો. અને મારી શોક્ય કવિતાને તો જરા પણ વીલી મુકતા નથી. તે તો મને ઝેર જેવી લાગે છે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે તમે તમારી કવિતાના જ લપટાઈ પડ્યા હોય ત્યાં મારા જેવીતો ભાવ ફાણુ પૂરે. પણ પ્રાણેશ બલે બણીને આવ્યા. પણ હું તો તમારા સાર એક અજબ વસ્તુની ભેટ લાવી છું માટે દીવો પ્રકટાવો. ત્યાં સુધી હું તમારી ભેટ લઈને આવું છું. શાન્તી ભેટ શુ લાવી છે. ગમે તે બોલો હું જે ભેટ આપું તે તમારે વિના સંકોચે સ્વીકારવી જ પડશે. બોલો છે કબુલ. ત્યાં દીવો ચેતાવ્યો. ત્યાં તો લલિતાદેવી સામાન્ય શણગારથી સજ થઈ છે. આખા દિવાનખાનામાં સુગંધી અને સુવાસની જરા પણ મળ્યા નથી. પણ વિચારતા બોલ્યા કે આટલી બધી સુવાસ શાન્તી. તે સુવાસ તો લલિતાના ઝળકતા જોબનની. તેનો મસ્તીભર્યો દેહ તેની અણીયાળા આંખો, જેની વાણીમાં અમૃત જેવી મીઠાશ. જેના માથાના ફેશ જાણે શેશનાગની ફેણને શરમાવે તેવા. જેની ચાલ જાણે કાઈ પદમણી. જાણે લલિતા કાઈ દેવાંગના કે ઉર્વશી કે કાઈ ઈંદ્રાણી જેવી લાગતી. ત્યાં તો વસ્તુપાળનું મુખ અને લલિતાના ગાલ એકબીજાની મીત્રાચારી અનુભવ કરતા હતા.

જ્યારે લલિતા વસ્તુપાળથી છૂટી પડી ને બહાર ગઇ અને પાછી આવી તો તેના કરતાં બે વરસની નાની ઉમરની એક અપસરાને સાથે લાવી. તેના અંગ ઉપર શણગાર નહોતા. સાદાઈ તેનો સદ્ગુણ હતો. ફક્ત તેના શણગારમાં તેનું ચમકતું જોબન અને મસ્તી હતી.

હ્યો મારા કામદેવ કવિરાજ આ તમારી દાસીનું કહેલું ઇનામ. ત્યાં તો કવિરાજ ચમક્યા. પોતે કંઈપણ સમજી શક્યો નહીં. વાહ શું બુલી ગયા ન ઓળખી શક્યા. આતો મારી નાની બહેન સોખૂ. તે તો પ્રતિજ્ઞા લઈને મારી સાથે આવી છે. પરણું તો ન્તયને જ. નહીતો કુવો હવાડો કરૂં પણ બીજાને ન પરણું.

ત્યાં તો વસ્તુપાળની કવિતાનું પાણી ઉતરી ગયું. તેનું બાણેલું બાણુતર પણ ઘડીબર માટે ભૂલાઈ ગયું. અને પોતે મહાન વીચારમાં પડ્યો કે આ શું.

કંઈપણ વીચારવાની જરૂર નથી. મારા પ્રાણેશ કવિરાજ બોલે બધાયા છે! માટે હા પાડો અને તેને પણ મારી જગાનું સ્થાન આપી તેની આશા પૂરી કરો.

ત્યાં તો લલિતા શાણી ડાહી અને વીચાર શક્તિવાળી હતી. ત્યાં સોખૂને કીધું બહેન હવે નીરાંતે મુઠ જ.

ત્યાં પોતાની બહેનને સુવરાવી પોતે પતીદેવ પાસે આવી. બધી હકીકત કીધી અને સોખૂનો તમારા પ્રત્યે કેવો પ્રેમ છે તે પણ બુલાસો કર્યો. કવિરાજ ઘણો કવિતાઓ લખાઈ હશે. શૃંગારરસના નાટકો અને કાવ્યો ઘણા બનાવ્યા હશે પણ આવું નાટક કે આવા નાટકના પાત્રનો તમને કદાપી ખ્યાલ નહીં આવ્યો હોય અને આવા વિચીત્ર પાત્રનું દર્શન પણ થયું નહીં હોય.

નાથ હવે ઝાઝી જક કરવાની જરૂર નથી. હું સોખૂને વચન આપીને લાવી છું. મારાથી તેને ક્ષણબર ભુલી નહીં રાખી શકાય. હજારો કવિતાના પોથામાં એકાદ પોથાની કવિતાના બદલે મારી બેનને જગા આપો.

બલી માણસ તારા બાપ કાનડ શેઠ બાણે તો. મારી શી ઇજત.

નાથ મારા પિતા છ મહીના પહેલા ગુજરી ગયા તે વખતે મરતાં મરતાં મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી કે તારી જગામાં સોખૂને સ્થાન આપજે. મેં જ્યારે હા પાડી ત્યારે મારા બાપુએ પોતાનો દેહ છોડ્યો અમો બન્ને બહેનો ઘરબાર વેચી ફરી ત્યાં ન જવાનો વીચાર કરીને જ હવે આપની સેવામાં અને છત્રછાયામાં આવી હાજર થયા છીએ.

પણ લલિતા બા બેઠા હોત તો. પણ બાએ તો તમને મરતાં મરતાં પણ કહ્યું છે કે સંસારના સર્વ કામ અનોપને પૂછીને કરજે. ત્યારે ઉઠ આપણે અનોપમાને પૂછીએ. ચાલો ત્યારે.

આ વખતે અનોપમા પોતાના શયનભુવનમાં પોતાના જેઠનું બનાવેલું ધર્મનું પુસ્તક વાંચતી હતી. તેજપાળ બહાર ઓસરીમાં પોતે સુઈ ગયો હતો. શયનભુવનની એકપણ ચીજ હાલ્યા ચાલ્યા વગરની હતી. છતાં શણગારી તૈયાર કરેલો ઓરડો બાણે ઉપાશ્રય જેવો લાગતો હતો. બાણે ત્યાં વૈભવ માટે કોઈ સ્થાન જ નથી. છતાં અનોપમાના રદયમાં એ બાબતના વિચારો પણ નહોતા કે નહોતી તે બાબતની ઝંખના.

ત્યાંતો લલિતા પોતાની જેઠાણી આવ્યાં.

બારણા પાસે ઊભી રહી બોલાવ્યા કે અનોપમા બહેન જરા બહાર આવો ને.

ત્યાં અનોપમા બોલી કે કાં લાભીજી શું કામ પડ્યું. તમો અંદર આવો અંદર કોઈ નથી. જેઠાણી અંદર રૂમમાં ગઈ ત્યાં તો બધી હકીકત બેતાં ધણી જ વીચારમાં પડી ગઈ. અનોપ બોલી કે લાભીજી કેમ આવવું થયું. તે તો તમારા જેઠ તમારી સલાહ પુછવા માગે છે ત્યાંથી પોતે ઉઠી લલિતાના શયનગ્રહમાં ગઈ. ત્યાં તો પોતાનો જેઠ

હતો છતાં અનોપમાની સામે ધણી જ અદમ અને આમન્યાથી ઊભો રહ્યો. અનોપમાનો સંયમ તેનું શીઘ્ર પણ ધણી જ વિચિત્ર પ્રકારનું હતું. જેના જીવનમાં કોઈ જાતની લાલસા કે ઘેઘાણ હતી જ નહીં. પોતાની ગંભીરતા અને મૃદુ વાણીથી સારા ઘોલકાનું મન જીતી લેનાર તે એક અનોપમા હતી.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે અમે તો તમને અમારી જાના સ્થાને ગણીએ છીએ. બા બેડા હોત તો આજે શું બોલત. પણ આજે બા નથી. તેથી જાના સ્થાને અમે તમને ગણીએ છીએ. જુઓને કલિતા આજે પોતાની છોકરમત ચલાવી રહી છે. અને મને વગર મફતનો હેરાન પરેશાન કરી મુકવે છે. આખો દીવસ તે ક્યાં રહી હતી. ત્યાં અનોપ બોલી. બા વધુ જાણતા હતા. કાનડ બાપાએ જ બાને બધી વાત કરી હતી. સોખૂના માટે તો બા પાસે કાનડ બાપુ ગલગલા થઈ ગયા હતા.

ત્યારે મારી માતૃશ્રીએ શું કીધું. ત્યારે બા તે ઘડીએ છેલ્લા શ્વાસ-ભર હતા પોતે મનમાં હસ્યા હતા. મને એકાન્તમાં બોલાવી. બાએ હા પાડી હતી અને મને લલામણુ કરી હતી કે ભાઈને કહેજે કે તારી બાએ અનુમતિ આપી છે.

અનોપ આ તમે શું બોલો છો. જેઠા સોખૂને મેં જ અહીં તેડાવી છે.

ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે અનોપ આ વસ્તુ ઠીક બનતી નથી. સોનાની કટારી પેટે બોસાય. પણ પેટમાં ખવાય નહી. જેઠા શુરવીર તો બે કટારો રાખી પોતાનું જીવન વિતાવી શકે છે. તેતો આવડતના કામો છે પણ જગત શું કહેશે. વાહરેવાહ મારા જેઠા કણ્યા પણ ગણ્યા નહીં. આશરાજ મંત્રીનાં બેટા થઈ બધી જગતની બીક રાખો છો.

ત્યાં વસ્તુપાળ ગમ ખાઈ ગયો. યાદ રાખજો અનોપ આનું પરીણામ તમારે પણ ભોગવવા વખત આવશે. તેજલની વાત વીસરી ન જશો. ત્યાંતો અનોપ નીચું મેં રાખી બોલી કે જેઠા હું કયાં તેમનું મન દુભવું છું. હું તો મારા બાપુના ગામંતરામાં કામકાજથી ટેવાયલો છું. જે આવશે તે મારા પ્રાણુસાટે સાચવીશ. આ અનોપમાના હૃદયમાં ફક્ત પ્રભુ સ્મરણ સિવાય બીજી કશી જ ભાવના નથી. ત્યાં પોતાની અનુમતી આપી પોતાના ઓરડે અનોપમા ચાલી ગઈ. ત્યાં લલિતા પોતાના સ્વામીના બોળામાં સંતાઈ ગઈ અને બોલી કે કાયાની મોકલાસ તો ધણી વિશાલ છતાં કાં કાયર અને હતાશ થાઓ છો. કવિરાજ થઈને રસ ચુસતાં પણ આવડતો નથી. ત્યાંતો વસ્તુપાળ કડક બની બોલ્યો કે હું વાણીયાની પેઢે હાટડીયું સાચવવાનો નથી. સમજી તો રંગ છે કવિરાજ તો કરજો કવિતા. બે નારીના નખરાની અને તેનાથી થતી દુર્દશાની. ત્યાં લલિતા બોલી કે સાંભળી લો જેનો ધણી ખાંડાના ખેલ ખેલશે તો તેની વાણીયણો નવરી નમારમુંડીની માફક ધરમાં નહીં બેસી રહે. તેની સામે ઢાલ બની પોતાના પતીની તેમજ પ્રજાની સેવા કરશે સમજ્યા મારા કવિરાજ.

ત્યાં તો વસ્તુપાળ સમજ્યો પણ આખરે બોલ્યો. આ જૂત તને ખરાયુ કાણે.

ન્યારે તમે મને પરણવા આવ્યા તે ઘડીથી જ આ જૂત ખરાયું હતું. માટે હવે આનાકાની પડતી મુકા. મારા કવિરાજ હું તો મનજીતો હતી કે કવિરાજ રસનો સ્વાદ ખરાખર સમજી શકતા હશે પણ મેં તો તમને કાયર જોયા. બસ હવે બોલતી બંધ થા. તારી વાત કબૂલ. તારી હઠ આગળ મારી કવિતા હારી અને મારી લલિતા જીતી. ત્યાં તો નીદ્રાદેવી હાજર થઈ. પત્રવારમાં પરીઠના વાહાણાં વાયાં.

પ્રકરણ ૧૯ મું

અનોપ - વસ્તુ અને - તેજની કારનાઈ

લવણપ્રસાદ ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ઘોળક આવી પોચ્યો. વાણીયાની તુમાખી પળવારમાં દાખી દઉ. શું વાણીયા તેના મનમાં શું સમંજતા હશે. રાણા વીરધવલની ગેરહાજરીમાં એક નીરાધાર સુવાવડી સ્ત્રી ઉપર મોટી બહાદુરી કરી બતાવી.

માટે એવી એને તો સખત શીક્ષા કરે કે તે જાંઘગી સુધી ઊંભા ન થઈ શકે. ત્યાં રાણા લવણપ્રસાદે સોમેશ્વરને પૂછ્યું કે આ બાબતમાં તમારી શું સલાહ છે. બાપુ મારો વિચાર એવો કે કદાચ તેને મારશો તો પસ્તાશો. ઘોલકા ખાલી થઈ જશે. મનમાં ધાયું મનમાં રહેશે માટે મારી તો સલાહ એવી છે બન્ને ભાઈઓને કારભાર સોંપી તેને કબજામાં લ્યો. તે પછી જો જરાપણ વાંક આવે તો બાપુ ક્યાં તેમને ગરદન મારતાં વાર લાગે છે. માટે હું તો બ્રાહ્મણભાઈ છતાં મને જે ઠીક લાગ્યું તે કીધું. કદાચ બાપુ આપ કાઠી મુકશો તો ઉપાધીમાં આવી પડશો. આપણા દુશ્મનોને સાચવનાર ખંભાતનો સદીક, લાટનો રાજા શંખ, ગોધ્રાનો ધુધ્રા. અને ત્રીજા પણ દુશ્મનો. બધા વાટ જોઈને બેઠા છે. માટે કંઈક બુદ્ધિથી કામ લેવાય તો સાડ. ત્યાંતો ફરીવાર જ્યારે રાણાએ પૂછ્યું કે સોમેશ્વર તું મને સાચી સલાહ આપ. ત્યારે પણ સોમેશ્વરે પ્રથમ કહ્યું હતું તેજ કીધું. બાપુ બધી ઉપાધી આપોને બે ભાઈને. એક ધાએ બે પક્ષી હલાલ થાય છે. અને તેને પાછળથી પોતાની બહાદુરી કેટલી છે તે ખબર પડશે. છતાં આપ રાજા છો. જેવી

આપની મરજીમાં આવે તે ખરૂં. ત્યાં લવણપ્રસાદને ગળે વાત ઉતરી તરત હુકમ કર્યો જાઓ બોલાવો. તે વસ્તુપાળ અને તેજપાળને સીપાઈ બોલાવવા આવ્યો. ત્યાં અનોપમા ઊભી હતી. બોલી, કે નાથ રાજ્યમાંથી તેડું આવ્યું છે. પણ મારી જરા વાત સાંભળતા જાઓ. જરાપણ મનમાં સંકોચ રાખ્યા સિવાય સાફ સાફ શબ્દોમાં જે સત્ય લાગે તે કહેજો. અને મોઝાસર કામ મળે તો લેશો. અને ગુર્જર ભુમીનો ઉદ્ધાર કરશો. ત્યાંતો વસ્તુપાળે બધી વાત સાંભળી અંતરમાં બોલ્યો કે વાહ વીરાંગના ધન્ય છે તારી જનેતાને. વાહ અનોપમાદેવી તું શાક્ષાત્ દેવી છે.

બંને બાઈઓ નીકળતાં પાણીના ખેડાના સારા શુકન થયા. કુંવાસી સામી આવતી મળી. કામમાં પોઆર છે. બંને બાઈઓ ચાલ્યા અને રાજ્યગદ્દતા વિશાળ હોલમાં આવી વિનયથી લવણપ્રસાદના સામે મુજરો કરી બંને બાઈઓ ઉભા રહ્યાં. ત્યાં સોમેશ્વર બોલ્યો કે કાં બાઈ ઘોલકા ને ક્યાં સુધી હેરાન થવા દેવું છે. તેતો બાપુ જાણે કે રાણા વીરધવલ જાણે. ત્યારે તમે શું જાણો. અમે જે જાણીએ તે વખત આવે કહેવાય. કેમ અહ્યા છોકરાઓ, મગજમાં કંઈ તુમાખી બણી આવી લાગે છે. બાપુ, તે તો મારી માતાજીનું શીક્ષણ છે તેમાં બીજા માસ્તરની જરૂર નથી. શું બોલ્યા, બાપુ અમો તો વહેપારી એટલે ક્ષત્રીઓ શુરવીરતા જાણે, બાકી અમે તો શ્રાવક. ત્યાં લવણપ્રસાદે તેમના ચહેરાનું પુરેપુરું અવલોકન કર્યું. અને વિચાર કર્યો કે છોકરા તો છે પાણીદાર. કહો સોમેશ્વર આ વાણીયા શું લીલું વાળશે. ત્યાં તેજપાળ ચમકી બોલ્યો, સભ્યતા પુર્વક સંભાળી બોલો. એ તો વખત આવે ખમર પડશે. માટે હવે બાપુ નમસ્કાર. મોટાબાઈ ચાલો. આવી વાતોમાં નકામું મગજ તપી જાય છે. ત્યાં સોમેશ્વર બોલ્યો, બાપુ તમારા ઉપર ખુશી થયા છે અને ઘોલકાની મંત્રીની પદવી આપવા વિચાર કરે છે. આપ વાત કરો છો ત્યાં તેનો જવાબ અમો શું આપીએ ? જ્યાં સુધી

રાણાજી વાત ને ને મુધી જવાબ કેવી રીતે દેવાય,

ત્યાં રાણો બોલ્યો-લ્યો, આ મંત્રીપણાની મુદ્રીકા અને બતાવો તમારું પાણી. બલે નામદાર પણ અમારી જે શરતો છે તે બરાબર આપ શમજ લો, નહીતો પાછળથી તમને અમારા ઉપર કાઈ ખોટો વીચાર ન આવે. બોલો, પહેલી શરત તો એ કે રાજ્યના રાણાને વૈભવ-વીલાસમાં વાપરવા માટે રાજ્યનું ધન વહેતું નહીં મુકાય. અને તેમાં અમારાથી અસત્યપણે નહીં ચલાય, બીજું આપ અમારી મીલ-કતનો નોંધ કરી લો, કદાપી કાઈ કાળે અમારે અને તમારે વાંધો પડ્યો તો અમારું નોંધાવ્યા કરતા જે ધન વધે તો અમે રાજ્યને બધું પાછું આપી દેવું, અને અમારા ધન ઉપર અમારી માલિકી. વળી અમે અમારા વિચાર અને બુદ્ધી પ્રમાણે જે કામકાજ કરીએ તેમાં આપે કે રાણાજીએ જરાપણ ડબલગીરી કરવી નહીં. બોલો હો કમુલ. ઠીક કદાચ તમે શરત મુજબ કામ કરી ન બતાવો તો, તે વખતે નામદાર અમારા ધડ આપના ચરણોમાં ઉતારી આપવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ, લ્યો, ત્યારે કરો કંકુનાં ત્યાં વસ્તુપાળ મંત્રી બન્યા અને તેજપાળને સેનાપતી બનાવ્યા. ત્યાં તેજપાળે રાણા વીરધવલને પૂછ્યું કે આપણા રાજ્યમાં લશ્કર કેટલું ત્યાં રાણો બોલ્યો કે લશ્કરતો નામનુંજ છે. બાકી લશ્કર જેવું સાધનજ આપણા ઘોલકામાં નથી. તેજપાળ. બોલ્યો કે તો બલે નામદાર, એ બધું ગોઠવી લઈશું, આ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓ પોતપોતાની સત્તા ઉપર આવ્યા, ત્યાં વસ્તુપાળ અને તેજપાળ બોલ્યા કે બાપુ આ બાળકોને આશીશ આપો. ભાઈ આજે રાજ્ય વગર કાણુ આશીશ આપે. નથી ગુજરાતના પાટણનો કોઈ ધણી કે નથી ઘોળકાના ધણીની પુરી સત્તા. બાપુ મુઝાશો નહીં આપની આશીશથી. ગુજરાતનો ધણી અમો ભ્રમો કરી શકીશું. માટે આપ કૃપા કરી આશીશ આપો. ભાઈ મારાવૃદ્ધની આશીશ. મારી તલવાર જ્યારે તમો મુંઝાયા હો તો મને મારી તલવાર સાથે બોલાવશો અને મારો

દીકરો કદાપી તલવારની પટાખાજીથી ડરશે તો તેની પીઠ હું મારા તલવારના ઝાટકે ફાડી નાંખીશ. બસ આપુ આશીશ. આવી ગ્રંથ એમ કહી બન્ને ભાઈઓ લવણપ્રસાદને નમ્યા, લવણપ્રસાદે આગળની ઓળખાણનો જરાપણ ધસારો થવા દીધો નહીં.

તેજપાળને સેનાપતી નીમ્યો, ત્યાં રાણા હસ્યા. શું શેઠ તમે હથીયાર ઉપાડી યુદ્ધમાં લડી શકશો. શું ત્યારે અમે સત્તાઓ ભોગવીશું અને બાપ-દીકરાને અમે યુદ્ધના મોરચા ઉપર હોમીશું ના. ના. બાપુ તે ન બને જે થાય તે જોયા કરો.

ત્યાં સૈન્ય કેટલું છે તે પુછવા માટે જેહુલ દોડીયા અને સોમવર્મા સોલ્દાંકીને બોલાવ્યા. પુછતાં માહિતી મળી કે સૈન્ય જેવું કંઈ પણ નથી. ત્યાં રાણો ચમક્યો, માફ મોકલેલું લશ્કર ક્યાં ગયું. તે તો બાપુ ક્યારનું રવાના થઈ ગયું તે ફરી પાછું જ ન આવ્યું. શાથી પગારો ન આપી શકાયા તેથી. એ બાબતનો વહીવટ કોણ કરતો હતો. બાપુ વામનદેવના હાથે બધાનો હિસાબ અપાતો હતો.

ત્યાં વસ્તુપાળ વીચાર કરી બોલ્યો. હવે આપ પધારો અમે અમારૂં ફેાડી લઈશું. આપ સુખેથી પાટણ પધારો હવે અતરેની કે ખંભાતની ચીંતા કરશો નહીં. બન્ને ભાઈઓ પોત-પોતાની હેઠ્ઠાની સત્તા લઈ રાજ્યગઢમાં ફરવા ગયા ત્યાં બંધી વાત પૂછી તે તપાસ કરી જેહુલ બોલ્યો કે પગાર કોઈ ચૂકવતું જ નથી.

જ્યારે બંધી મામા સાંગાણીની પોલ જાણી બન્ને ભાઈઓ વીચારમાં પડ્યા કે આતો લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું છે. ભાઈ ગાંડા મુઝાઈશ નહીં. સરલતાના રસ્તે તો સૌ કામ બજાવે. પણ વીકટના પંથે કામ બજાવી પોતાની કુશળતા બજાવે ત્યારે તેની કશોટી અંકાય, સમજ્યો ભાઈ તેજપાળ.

ત્યાં રાણીયા જેતલવાને સમાચાર આપ્યા કે તમારા બન્ને

સહોદરે તમારે આશીર્વાદ લેવા આવ્યા છે, રાણાજી એ સમજીને અમને મંત્રીપદુ આપ્યું છે બલે આવો માહરા સહોદર-પણ ત્યાં સુધી મારા પીયરનું ગામ વામાસ્થલી ભાગવાની પ્રતિજ્ઞા ન લો ત્યાં સુધી તમારી બહેન તમને આશીર્વાદ નહીં આપે. બા તમારી વાત સાચી પણ તમે આ હજારે માણસોને રાજ્યગઢમાં ખાયલા બનાવી મુક્યા છે. તેનો વીચાર કંઈ તમને આવે છે.

ધોલકાની સત્તા રાણો ભોગવે છે પણ બહેન આ લશ્કર ક્યાં છે તેનો કંઈ વીચાર કર્યો.

જુઓ બા અમોને કુલ સત્તા રાણાજીએ આપી છે માટે અમો અમારી અક્કલથી કામ લઈશું તમે તમારે જોયા કરો. રાજ્યમાતા થોડું ઘણું કામ તમારે હાથે પટાવી દેવું પડશે સમય વીચારવો જોઈશે મારે તો આ તમારા નોકરોને બહાદુર લડવૈયા બનાવવા છે. મારાવીર તમારી બધી વાત સાચી, પણ હમહીનામાં વામાસ્થલી ભાંગવા વચન આપો છો. તો તમારી બધી શરત મારે કબુલ છે.

ત્યાં વસ્તુપાળે ખોલ્યો કે માતા ઉતાવળે અ.ખો ન પાકે, વખત આવે તમારા સહોદર તેની પ્રતિજ્ઞા પાળી જતાવશે. હ્યો મારું વચન છે ત્યાં તો કુમાર વિરમદેવનું ઘોડીનું ખેંચતો એક નવયુવાન જોયો. ત્યાં રાણીને પૂછ્યું કે તે-કોણ છે એ તો ભૂવણો છે અલ્યા આમ આવ.

ત્યાં વસ્તુપાળે ને તેજપાળે વીચાર કર્યો જુવાનને શીખવવા જોવો છે. બા આ યુવાન અમને સોંપી દો. પણ ભગ્નાભાઈ તેના પરાક્રમની તમને ખબર છે. ગમે તેવા પરાક્રમ સાથે અમારે લેવા દેવા નથી. તમો આપવાની હા કહો ત્યારે આ વાણીયાની અક્કલ ઉપર રાણીને હસવું આવ્યું. આ વાણીયા ગોલાનું લશ્કર કરીને ધાડ મારશે.

બા. હાલમાં તો તમે અને રાણાજી થાય તેટલી અમારી

મશ્કરી કરો તેની અમને ના નથી. અત્યારે તો અમારી અક્કલ વાપરવા દો જ્યારે ખૂટી જશે ત્યાર પછી બા. અમે તમારી ને રાણાજીની પાસે થોડી અક્કલ લેવા આવીશું.

આ બધી વાત ચીતમાં બન્ને ભાઈઓને જાણવાનું થયું મધ્યું. રાજ્યની તમામ સત્તાનો કમળો લઈ બન્ને ભાઈએ વિચાર કર્યો અને બે ભાઈઓનો એકજ વિચાર, ભાઈ તેજપાળ તું સાચવ ધોલકા અને હું જઈશ સ્તંભજીપૂર.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

અનોપમાની સજ્જાહ.

બન્ને ભાઈઓ સારા શુકનના પ્રતાપે ધોળકાનું કારભાર લઈને લઈને આવ્યાં. ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે દેવી અનોપમા જાગે છે હા. વડીલ તમારા સારા સમાચાર જાણવાની અભિલાષાથી પ્રભુ-સ્મરણ કરતી બેઠી છું. કહો શું થયું વડીલ.

સત્તા તો મળી પણ ભાભી તીજેરીનું તલ્લીયું સાફ છે ત્યાં તેજપાળ પણ મોટાભાઈની બાજુમાં બેઠો હતો તો આપના અગાડી બાળક, પણ મારી થોડી વાત ધ્યાનમાં લેશો તો બધી ઉપાધી મટી જશે. બુઓ. સાંભળો, પહેલાં તમામ નકામા માણસોને ખૂન-પ્રેમથી

મેલવી તેની લશ્કરમાં ભરતી કરે. અને વગર મફતના કોઈના માથા ધડથી જુદા કરવાના નથી, એવું આશ્વાસન આપે, બીજી વાત ઘેલકાની સત્તા જે જે ગામે પર હોય ત્યાં તેના પાટીલો અને અમલદારોએ પણ પોતાની સત્તાનો રોક ખતાવી પ્રજાનું અને રાજ્યનું ધન ધર ભેગું કર્યું છે તેની પાસેથી દયા રાખ્યા વગર વસુલ કરે બીજી બાજુ તમામ અધિકારીઓ પાસેથી ખરાબર-હરસાલના આંકડા તપાસી આવક જાવકના સરવૈયા તયાર કરી જમાવટ પાડે. રાજ્યમાં તેમજ રાણીવાસમાં રાજના વૈભવવીલાસના ખર્ચમાં મોટો કાપ મુકી અને પ્રજાને સારી તાલીમ આપી ને છુટાછવાયા માણસોનું જુથ ભેગું કરી ફેજની સજાવટ કરે અને વડીલ તમે સ્તંભનપુર જઈ છુટારા સદિકની ખબર લો.

આવી સુંદર-સલાહ ભરી વાત સાંભળી બંને ભાઈઓ તો વીચારમાં પડી ગયા. આની જુદીતો તો ગજબજ છે શું રાજ્યકાજની બાજતમાં પણ આટલી બધી હીકમત ભરી વાતો કહી અમારો ઘણો ખરો બોલો બોલો કર્યો અને સરલ રસ્તો ખતાવ્યો. વળી સ્વામી તમે તો સેનાપતી બન્યા તો ખરા પણ સત્તાની મહત્તા વધારવા અને પ્રજાની સેવા કરવા માટે, દુશ્મનોને જેર કરવા માટે પ્રાણ જાય તો ભલે પણ અંતરના કોઈ પણ ખૂણામાં અનીતીનો ખ્યાલ પણ ન આવવો જોઈએ મોટાભાઈની સલાહ પ્રમાણે બધું કામ કરશો, સેનાપતીનો સ્વભાવ જરા સહાસીક અને ઉતાવળીયો હોય. પણ સેનાપતીએ તો સાણપણું અને ગંભીરપણું બંને સાચવતાં શીખવું પડશે. દ્યો અનોપમા હું હવે જઈ છું ભાઈ તેજપાળ આ રત્નને સાચવજે. અને ઓળખતાં શીખજે.

ત્યાં વસ્તુપાળ ગયા ત્યારે અનોપમા બોલી નાથ પથારી બહાર ઓસરીમાં ખિછાવી આપું.

દેવી મને માફ કર, તારા ઉપર મેં જીલમ ગુજારવામાં બાકી

રાખી નથી, તું જ જ મહિનાથી અતરે આવી છે પણ મેં તને પ્રેમથી એક પણ દિવસ બોલાવી નથી. વહાલી શું તું મને ક્ષમા નહિ કરે.

અરે, આવા ગાંડા વેણ બોલી મને કાં શરમાવે છે. પતિની આકાંક્ષા બે સતી પોતે પૂરી ન કરે તો તેનામાં એટલી ઉણપ નાથ તમારી પ્રકૃતિ હું સારી પેઠે સમજી છું. પણ વખત આવે વાત ભાવિ જે બનવાનું હશે તે બનશે પણ આપ જરા પણ મને શરમાવ્યા વગર આપ જરા વિશ્રાંતિ લ્યો. આજે આપ ઘણા જ થાકી ગયા હશે, આપ પોદો. હું તમારા ચર્જાની સેવા કરું ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો.

શ્યામા શ્યામ ભલે મળી પણ દીલતણી દાતાર,
કસ્તુરી કાલી સરજી પણ છે જીવન દેનાર.
રૂપ સ્વરૂપને શું કરું, કિંચિત ન હોય જ્ઞાન,
જ્ઞાન વગરની સુંદરી, જીવન તેનું શ્વમશાન.
ભૂમ બે પહોળી કરી, દેવા આલિંગન માટ,
અનોપમા શરમાઈ ઘઈ ત્રુટી ગઈ ત્યાં ખાટ.
સતી તણી સમતા અતિ સંતોષ આજે થાય,
અનોપમા તેજપાળના પ્રેમ મહી રંચાય.
ગૃહસ્થાશ્રમ શોભાવતી શોભાવે કુળની લાજ,
જેઠાણી પણ પૂજતા પ્રેમ ધરીને વાત.
વિનય વિવેક ચૂકતી નહિ મહા પૈવી અવતાર,
ધન્ય એ તેજપાળને મળી જ્યાં નૌતમ નાર.

બન્ને પતિ પત્નીને મનમાં સંતોષ થયો, અને તેજપાળનો કડક સ્વભાવ પણ અનોપમાની પ્રેમાળ વાણીથી નરમ માખણ જેવો

અને ભાવનામય બની ગયો, તેજપાળે તે દીવસે પોતાનામાં જેટલી આવડત હતી તે બધી આવડતનો પાઠ પોતાની અર્ધાંગનાને શીખવાડ્યો. અને યુદ્ધમાં ખાંડાના ખેડ કેમ ખેડવા તેનું પણ જ્ઞાન આપવા સર કર્યું, તેમાં લલિતા અને શોખુ પણ આ પાઠ શીખતી હતી. ધન્ય છે આ જૈન વીરાંગનાઓને.

પ્રકરણ ૨૧ મું

વસ્તુપાળની નિડરતા

તેજપાળે પોતે પોતાની સત્તાની અજમાયશ કરી તંમામ સડો દૂર કરી થોડી ઘણી રાજ્યની તીજેરી તર કરી ત્યાં પોતે મોટા ભાઈને પૂછ્યું કે તમારે ખંભાત જવા માટે કેટલું લશ્કર જોઈશે. ભાઈ મારે તો બસો અઢીસો માણસ ઘણા છે.

વસ્તુપાળ મંત્રી બન્યા પછી પોતે પોતાની ધૂનમાં રહ્યા કરતો હતો, હંમેશાં ભાંગો પીવી રાણીની વાવમાં કલાકોના કલાક સુધી નહાવું નવી નવી કવિતાઓ બનાવવી અને પોતાની બંને પત્નિઓ સાથે આનંદ-વિલાસ કરવો. આ તેનો નિત્યનો કાર્યક્રમ હતો. જ્યારે

ભાઈનું કામ હોય અને બોલાવતાં જાય ત્યારે ભાઈ તો કાંઈ મહાદેવના મંદિરમાં હોય કાં તો સોમેશ્વરની સાથે કવિતાના ગપ્પાં મારતાં હોય. અને ભાંગ ધુંટાતી હોય અને તેની મજા લેવાતી હોય. આ સમાચાર ગુરૂદેવે ખંભાત આવ્યા પછી આવ્યા સમાચાર વસ્તુપાળ માટે સાંભળી વિચારમાં પડ્યા.

ત્યાં ધોલકાથી કાંઈ માણસો આવ્યા હતા. તેને ગુરૂદેવે વિજય-સેનસૂરીએ વસ્તુપાળની હકીકત જાણવા માટે પૂછી ત્યાં તો સમાચાર મળ્યા, તે મંત્રીપણુ બજાવશે. આખો દિવસ ભાંગ વાટે છે, અને પિયે છે અને પોતાની બન્ને સુંદરીઓ સાથે સેલ સપાટા મારે છે.

આ સમાચાર આખા ખંભાતમાં વાયુવેગે પહોંચી ગયા. ત્યાં શદીકશેઠની પાસે પણ આ સમાચાર મળ્યા. ત્યાં સદીકને ઠંડક થઈ અને વિચાર કર્યો આવો નમાલો મંત્રી જેને વરસ થયાં પોતાને મંત્રીપદ મળ્યું છે છતાં ખંભાત આવી શકતો નથી અને પોતાની સુંદરીઓનો મોહ છોડી શકતો નથી. બાયલા મંત્રીની શી બીક.

તે વખતે ખંભાત બંદરની અડળક કમાણીનો માલીક શદીક શેઠ હતો, તમામ દેશાવરમાં તેના વડાણો જતા હતા અને પોતાની જોડકમી ચલાવતો અને જાણે કે ખંભાતનો રાજા જ પોતે જ છે. ધોલકાથી પણ નવા નવા લોકો સદીક શેઠને સમાચાર એજ આપે કે વસ્તુપાળ તો ભાંગ ધુંટાવે છે અને ભંગેરીની ટોળીઓ જમાવે છે અને કવિતાના રસ હુટે છે અને બે સુંદરીઓને સાથે રાતદિવસ મોજ કર્યા કરે છે ત્યાં તો સદીક ધણો ખુશી થતો આ બકાલથી હવે શું થવાનું છે.

તે વખતે વસ્તુપાળ પણ ખંભાતના સમાચાર મંગાવ્યા કરતો

હતો. અને હવે જાણ્યું કે ખંભાત હવે બેહાલ દશામાં આવી ગયું છે વસ્તુપાળની મસ્તી પણ એટલી જ કે ત્રણ ત્રણ મહીનાથી પોતાના માલિક રાણા વીરધવલને પણ ભેગો થવા ગયો નથી. ત્યાં રાણા પણ ગુસ્સે થયા હતા ને બોલતા કે મંત્રી નપાવટ અને વિલાસી અને કવિતાનો ખેરખાં છે.

વળી વસ્તુપાળને વિચાર આવતાં રાણા પાસે આવ્યો બાપુ ત્યારે હું જરા ખંભાતની ખબર લઈ આવું.

ત્યાં તો રાણો ગુસ્સે થઈ બોલ્યા કે મંત્રીપણું કરો છો કે મશ્કરી કરો છો હજી તો જઈ આવવાની વાત કરો છો.

ત્યાં ઠંડાપેટે વસ્તુપાળે જવાબ આપ્યો મને મારી રીતે ક.મ લેવામાં તમારે કૃપા કરી. વચમાં આવવું નહિ, પણ તને મશ્કરી સૂજે છે મેં ત્રણ ત્રણ મહિનાથી ખંભાત જવાની તૈયારી કરી રાખી તે શું બધી નકામી. મારા રાણા હજી 'ગંભીર બનતા શીખો. મારો રાણો વધારાનો નથી અને ઘોળકાના રાજ્યના માણસોનું લશ્કર પણ નકામું નથી તે છતાં આપના મંત્રીમાં જીવાનીનો જીરુસો આવતો હોય તો જરા મગદલીયાની કસરત કરશો એટલે આપોઆપ મસ્તી તમારી પૂરી થશે.

પણ મારી રાણી મારી મશ્કરી કરે છે અને ન બોલવાનું બોલે છે.

બોલવા દો, બોલનારની જીભ પકડાય તેમ નથી. તેમ મારે કાઈની અક્કલે ચાલવું નથી. હું મારા વિચાર પ્રમાણે કામ કરીશ ક્યારે પધારો છો. વસ્તુપાળ કહે કાલ સવારે 'કેટલું' લશ્કર સાથે લઈ જાઓ છો.

બસો પગપેદલ અને સો ઘોડેસવાર શું આટલા જ માણસ લઈ ખંભાતની યાત્રા કરવા જાય છે.

ના, ના. રાણાજી સદીક શેઠની મહેમાની ચાખવા.

પણ ત્યાંની તને ખબર છે ત્યાં ફટલા દુશ્મનો છે.

તે હશે તું તો વરસથી ભાંગ પી, પીને વિલાસ મોગવી રહ્યો હતો, ત્યાં શું થાય છે તેની તને શી ખબર.

નામદાર, ભાંગ મેં પીધી છે કે સદીકે પીધી છે તે ખંભાત ગયા પછી જોવાશે.

ત્યાં રાણો ગુસ્સામાં બોલ્યો કે-તું જાણે ને તારૂં કામ જાણે હવે હું તને કદાપિ પણ બોલાવીશ નહિ. તારે જવું હોય તો જા. અને તારી મરજી પરે એમ કર.

વસ્તુપાળે તરત તેજપાળને હુકમ કર્યો મારી સાથે આવવા માટે અઢીસોથી ત્રણસો માણસ તૈયાર કરો કાલ સવારે મારે ખંભાત જવાનું છે.

વસ્તુપાળે ઘેર આવી, કાં લલિતા કાં સોખુ પેલી કવિતાની ચોપડી લાગ્ય અને જરા શંકરની પ્રસાદી આપ, કારણકે કાલે તો મારે સદીક શેઠના મહેમાન થવા માટે ખંભાત જવું છે.

વાહરે વાહ મારા કવિરાજ મંત્રીશ્વર હોયો, આપના હુકમ પ્રમાણે અધું હાજર તમે તો કોઈ અજળ પુરૂષ હો કોઈને એક હોય બે હોય પણ તમારે તો જ્યારે હું જોઉં ત્યારે પાંચ પાંચ લલનાઓ તમારી પાસે હાજર હોય ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો આવું બોટું ન બોલ જો જો હો કવિરાજજી સાંભળો એક તો અમે બે જણ ત્રીજી તમારી ભાંગ, ચોથી તમારી કવિતા અને પાંચમી તમારી સત્તારૂપી તલવાર. બોલો વાત સાચી કે નહીં.

તે પછી વસ્તુપાળ પણ સૂઈ ગયો અને પોતાની પત્નીઓ પણ પતિદેવની છાયામાં સૂઈ ગઈ અને પરોઢ થયું નીશાન ડકા વાગ્યો અને

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાળ ખંભાત જવા ઉપડ્યા. પોતે બરાબર બીજે દીવસે સંધ્યાકાળના વખતે ખંભાતની ભાગોળે પોચ્યો અને પોતે રાજગઢના ઉતારામાં ઉતારે કર્યો. વસ્તુપાળે સદીક શેઠની આવવાની રાહ જોઈ પણ જ્યારે સદીક ન આવ્યો ત્યારે સદીકને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું.

વળી સદીક જાતનો મુસલમાન હતો તેની ઉંમર વનમાં પ્રવેશ કરી ચુકી હતી. જીભની મીઠાશ અને લખાસવાલો હતો, પાટણના બોળા બીમને તે રમકડાની માફક રમાડતો હતો. અને ખંભાતની સત્તા પણ પોતે ભોગવતો હતો. ખંભાતની પ્રજા સદીકના જીવમથી ત્રાસી ગઈ હતી પણ તેની આગળ બોલવાની કે માથું જાયકવાની હિંમત કાઈની ચાલતી નહોતી.

જ્યારે સદીકને માણસ તેડવા ગયો ત્યારે સદીકે જવાબ આપ્યો કે હાલમાં મને કામકાજના અંગે આવવાની ફરસદ નથી. મંત્રીશ્વરને કામ હોય તો ખૂશીથી અહીં આવી શકે છે કહો તો બેસવા માટે વાહન મોકલું.

આવો જવાબ સાંભળવાથી વસ્તુપાળના હૃદયમાં મોટો આંચકો લાગ્યો. ઘણાજ વિચારમાં ને વિચારમાં આખી રાત પસાર કરી.

મસ્ત વાણિયો સમજી ગયો કે અહીં હવે દયાદાનનું કામ નથી. ઘણીજ કુશળતાપૂર્વક સામનો કર્યા સિવાય સદીક સીધો થાય તેમ નથી. તરત પોતાની ભૂલ સમજાણી. અને તે વખતે પોતાના લશ્કરમાંથી ત્રણ આગેવાનોને બોલાવ્યા અને મસલત કરી લશ્કરને આખા શહેરમાં આ દરવાજેથી બીજા દરવાજે ફેરવવું અને ગામમાં પણ જાણ થાય કે ધોળકાથી ને પાટણ ઘણું લશ્કર આવ્યું છે તેવો દેખાવ થવો જોઈએ.

મક્કા દરવાજેથી પાણીયારીના દરવાજે અને પાણીયારીના દરવાજેથી પાટણ દરવાજે અને પાટણ દરવાજેથી ફૂરજ દરવાજે આ પ્રમાણે લશ્કર ફેરવવાની સમજ પાડી શહેર નજીક આવે જાણીયુઝીને બરાબર હોકાટા કાઢતા, ગામમાં દાખલ થાય. અને સવારે ઢંઢેરા પીટાવી દો કે ખંભાતની માંડવીનો ઇન્જિરો આપવાનો હોવાથી દરેક વહેપારીઓએ મંત્રીજી પાસે અપોરના બાર વાગે હાજર થવું.

આ પ્રમાણે રાતરે ગોઠવેલો વ્યુહ બરાબર અમલમાં આવ્યો વહાણ થતાં તો ગામમાં ચક્રચાર ચાલવા માંડી કે પાટણ અને ઘોલકાથી હજારોનું લશ્કર આવી પોચું છે જ્યાં ઢોલ પીટાવવાનું કામ પુર થયું વળી રાણાજી કાલે આવે છે આ પ્રમાણે જાહેરાત થવાથી તો વહેપારીઓ પણ ચમકવા લાગ્યા. જ્યાં બધા વહેપારીઓ ભેગા થયા ત્યાં બન્ને પત્નિવાળો ભાંગ પીને સૂઈ રહેનારો મોજલો વસ્તુપાળ આજે તે જુદાજ લેખાસમાંજ દેખાતો હતો. તેનું કદાવર શરીર તેની કરડી આંખ અને મંત્રીપણાની કુતેહ જોઈ બધા વહેપારી ઘડીબર વિચાર કરવા માંડી પડ્યા. ક્યાં વિક્ષાસી વસ્તુપાળ ને ક્યાં આજે ખંભાતમાં આવેલો વસ્તુપાળ.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે હવે મારો કાયમનો મુકામ અહીં રહેશે અતરેના દરીયાના વહેવારની આવક મારી જાણબહાર નથી. જે કાઈ વહેપારીને લેવાની મરજી નહોય તો રાજ્ય પોતેજ માંડવી ઉધરાવી લેશે. સમજ્યા ! મારા શેડીઓ, માટે મને છેતરવાનો કાઈએ પ્રયત્ન કરવો નહીં.

ત્યાં બધા વહેપારી જોઈ શક્યા કે હજી પેલા આરબ સદીક શેઠ કેમ ન આવ્યા. કાઈપણ વ્યક્તિની રાહ જોયા વગર ઇન્જરની

રકમ ખોલવા લાગ્યો. કાઈએ કીધું કે-મંત્રીજી હજી શેક સદીક આવ્યા નથી. ભલે ન આવ્યા. ઘેર આરામગ્રહમાં જઈ સુઈ ગયાં હશે. પેટમાં ચૂંક આવતી હશે.

જ્યાં માગણી ચાલુ થઈ સદીક શેકને પૂછાવવા માણસ મોકલ્યું. કે સમાચાર મળ્યા કે ખુશીથી આપી દો.

માગણી જાહેર કરી પ્રજા જોરમાં આવી. તે પછી આવેલા નવા મંત્રીને સત્કારવા સારૂ આખા શહેરમાં ધામધુમ ચાલી રહી. વસ્તુપાળ ગામમાં ફરવા નીકળ્યા. ત્યાં તો ઘણા મંદિરો પડી ગયા હતા. જળાશયો તુટી ગયા હતા. તલાવોની પાળ તુટી ગઈ હતી. મુસલમાનોની મસજિદ પડી ગઈ હતી. જૈનના મંદિરો પણ સાધારણ સ્થિતિમાં હતા. તે દરેક બાબત પોતે ધ્યાનમાં લઈ પોતે સમરાવવા સારૂ હુકમ આપી દીધો. ભૂતકાળના વખતે કુમારપાળ ને જે જગ્યાએ સંતાડવામાં આવ્યા હતા. તે પુસ્તકના ભંડારની મુલાકાત લીધી અને એક જ મુલાકાતમાં વસ્તુપાળે પ્રગ્નનું મન જીતી લીધું.

ત્યાં તો બીજે દિવસે સદીક જાતે જ મંત્રીજીને મળવા આવ્યો. અને નીચો નમી નમીને સલામો ભરતો ભરતો નજીક આવ્યો. ત્યાં વસ્તુપાળે ઉભા થયા વગર સામે ખેસવાની ઇશારત કરી.

સદીકે પોતાનું મુત્સદીપણું ચલાવ્યું. હજુર આપે કૃપા કરી આ ઈજારાની બધામાંથી બચાવી લીધો. ખુદા તમારું કલ્યાણ કરે કે આપે મારા ઉપર ઘણી જ દયા કરી. નામદાર. હું તો તદ્દન ત્રાસી ગયો હતો અને મારા માથે રોજની જવાબદારી જોખમની હતી. તે આપ નામદારે મને ઘણો જ બચાવી લઈ અહેશાન કર્યો. નામવર પણ પીડા તો આવતીને આવતીજ.

ત્યાં તો શહેરમાં ગભરાટ ચાલ્યો તેના સમાચાર મળ્યા કે-

દરીયામાં કાઈક શત્રુનું નૌકાદળ આવી પોચું છે. લગભગ પાંચશો વહાણ હશે. ત્યાં વસ્તુપાલ સમજ્યો ત્યાં સદીક બોલ્યો. નામદાર આપ સમય ઓળખતા નથી. ખાલીપેલી દુશ્મનોને સામા આવવા ઉશ્કેરણીનું સાધન આપો છે. હું આપનો ગરમ સ્વભાવ સારી પેઠે સમજી છું. હવે મારે તમારું ભાષણ સાંભળવું નથી. જે કાંઈ કહેવું હોય તે જલ્દી પુરૂ કરો. મારે ઘણું જ કામ છે.

ખીજી તો કંઈ હોય જ શાનું. પણ ભર્યનો શંખરાજ આ પ્રમાણે દમ ભરાવવા હમેશાં આવે છે અને મારા ઉપર જીવન ગુજારે છે.

ત્યાં વસ્તુપાળ સમજ્યો. આ શેતાનના જ કાવત્રાં લાગે છે. તેને જ બોલાવ્યો હોય તેમ લાગે છે. પણ વસ્તુપાળ ઠંડા કલેજે માણસને બોલ્યો કે જરા ભાંગ વાટી લાવ. જરા મગૂજ જરમ થઈ ગયું છે તે શાન્ત કરૂં. કાં સદીક શેઠ, ખીચારો શંખ તપાસ કરવા આવ્યો છે કે ખંભાતને કેટલા દરવાજા છે. કેટલા કીલ્લા અને કેટલા બેઠમાન વહેપારીઓ છે. કેટલા ખંભાતમાં ખાડા ટેકરા છે બલે ને આવે. તે તેનું કામ કરશે. હું મારું કામ બજાવીશ. આપ દુખતા પેટે ઝાઝી માથાકૂટ કરી તકલીફ લેશો નહીં. સદીક તો જવાબ સાંભળી પોતાના મગજમાં સમજતો હતો કે આ વાણીયો શું કરવાનો છે. પણ આતો વાણીયો હતો પણ આતો જીદો વાણીયો લાગ્યો.

ત્યાં સદીક બોલ્યો નામદાર એમ ન બોલો. તેની સાથે સમજાવટ કરી તેનું મોં બોલતું બંધ કરી દો. ત્યાં મંત્રીજી બોલ્યા કે કવી રીતે. જે રીતે થાય છે તે રીતે.

સાંભળો સદીક શેઠ. મંત્રીજી ભાંગનો ખાલો પીને બોલ્યા. તમે તો પાટણને ચૂસવામાં ખાકી રાખી નથી. તેથી તમે ગમે તેમ તેની ખુશામત કરો. હું તો પાઈ આપવાવાળો નથી. જે કંઈ

ડર કે ખીક બતાવશે તે જોઈ લઈશ. માટે તમે હવે ખોટી વાતો કરી તમારો વખત ગુમાવશો નહીં. ત્યાં સદીક ચાલ્યો ગયો અને વસ્તુપાળના સ્વભાવ ઉપર તેના કડક અવાજ ઉપર કાંઈપણ બતતો તોલ બાંધી ન શક્યો. ગંભીરતાથી વિચાર કરી વીચરવાવાળો મંત્રી. શ્વાસનદેવનું સ્મરણ કરી પોતે પાછો ઘોલકે વીલે મોઢે બન્ય. તેમાં તેની શોભા નહીં. માટે હવે તો આ પાર કે પેલે પાર. ત્યાં વીચાર પલટાવી ફરી સદીકને બોલાવ્યો. અને કહ્યું કે બાપો તમે શંખને મળો અને એ જે રકમ માગે તે આપવા હા કહો. આપણે રાણાજીને ઘોળકા પૂછાવીશું.

મને પણ તેમ થયું કે તમો રાજ્યના બાણીતા બુના. વળી તમારે મોટા રાણા સાથે બાઈ જેવો સંબંધ. તેટલે ફરી મારા વીચારને બદલાવી મે તમને ખુલાસો કર્યો.

ત્યાં તો સદીક ખુશ ખુશ થયો. પોતાની ફેલાવેલી બલમાં મંત્રી બરાબર સપડાયો છે તેમ સમજી ગયો.

બાપો સદીક શેઠ હવે ટાઈમ ન ગુમાવો. તમો તેની સાથે સમજાવટ કરી પાછા આવો ત્યાં સુધી હું બેઠો છું.

સદીકના ગયા પછી વસ્તુપાળે પોતાની તૈયારી કરવા માંડી. જેતલદેવીના કુમાર વિરમદેવનું ઘોડીયું ખેંચનાર. જેનું નામ ભૂવણો હતું. તેનું નામ તેને બદલી ત્રિભુવનપાલ પાડ્યું હતું. પોતાનો ખાસ વિશ્વાસુ અંગરક્ષક બનાવ્યો હતો. પોતાની ધારણા ધડેલી આજે છેલ્લી ધડીએ ખોટી પડી. અને પોતાના જીવનમાં આ પહેલો જ કપરો કસોટીનો વખત આવ્યો બાણી પોતાના જીવનને ધન્ય માનવા લાગ્યો.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે સાંભળ ભુવનપાલ. ખંભાતથી અપ-

યશની ગાંઠડી બાંધી ઘોલકે જવું નથી. પણ મર્દાનગી કરીને જવું છે નહીં તો સામસામી માથાં ધડથા જીદાં કરો સ્વર્ગના પંથે સંચરીયું. બોલ છે કબૂલ. જેવી નામદારની આજ્ઞા. જ્યાં મારો માલીક વસ્તુપાળ ત્યાં આ તમારો ભુવનપાલ. ધન્ય છે મંત્રીના ક્ષેત્રના શબ્દો. જ્યાં આવેલા સૈનીકાએ સાંભળ્યા. ત્યાંતો બધાના ચહેરા પરી ગએલા જોયા ત્યાં વસ્તુપાલ બોલ્યો કાઠને આગ્રહ કરી કહેતો નથી જેણે જવું હોય તે ખુશીથી જાય મારી રાજ છે. બાકો જે મારી સાથે રહેશે તેને તેના કુટુંબને હું જીવીશ ત્યાં સુધી પાળીશ અને કાષ્ટપણ જાતનું દુખ નહીં આપુ અને તેના બાળબચ્ચને સમાજીશ. મારે જેને મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ હોય તે બોલો નહીં તો બધા જાગ્યો હું ને મારો પ્રભુ. ભુવન તારે પણ મામાપ હશે તું પણ જા ત્યાં ભુવન બોલ્યો જાય એ બીજા ત્યાં લશ્કર પણ મજબુત થયું. બધાએ વસ્તુપાળને હીંમત આપી. અને વસ્તુપાળ બોલ્યો બહુ દીવસે માતૃભુમી ખાતર પ્રાણ આપવાનો ધન્ય દીવસ આવી ગયો છે ને કેમ ગુમાવાય.

પણ શંખને તો જરે કરવો અને પાણી ખતાવી આપવું. બોલો ત્યાં લશ્કરે હોકાટો કર્યો અને બધા બોલ્યા કે અમે આપની આજ્ઞાને આધીન છીએ તેમ કહી મ્યાનમાંથી તરવાગ કાઢી વસ્તુપાળને સલામી આપી.

ત્યાં વસ્તુપાળે ગર્જના કરી કે શંખને પાડવાનું બીકું કાણ લે છે ત્યાં તો ભુવનપાલ બોલ્યો કે શંખને પાડવાનું બીકું હું લઉં છું. ત્યાં તરત પાનનું બીકું ચાલી ગયો.

મંત્રી પણ મત્રકાયો શાહ્યાશ વીર. જીએ સૈનિક સાંભળો, હું મારા મરનાર માતાપિતાના સોગન લઉં છું. જેટલા બાશે તેટલા ઝોજા માણસોને હોમીશ અને જે મરી જશે તેના બાળબચ્ચાં અને કુટુંબને જીંદગી સુધીનું પોષણ કરીશ.

ત્યાં સૈનીકા હુશીયાર થયા. મંત્રીના વચન ઉપર શ્રદ્ધા ધરી હતાશ થઈ ગએલું સૈન્ય તેજમાં આવી ગયું. ત્યાં મંત્રીએ હુકમ

આપ્યો કે નગરના દરવાજા બંધ કરો. બધા લડવૈયાઓને જે જે જગ્યાએ ગોઠવવા હતા ત્યાં મોકલ્યા. દરવાજા ઉપર સખત ચોકીપહેરો રાખ્યો. સદીકના મકાન બહાર કાઢપિણી નીકળે તેને ગોળાથી ઉડાવી દેજો. મને પૂછવાપણું રાખશો નહીં. ત્યાં વસ્તુપાળ પોતે પોતાના રૂમમાં આવી વીચારમાલાની વીમાસણમાં પડી બડબડી રહ્યો.

ક્યાં લલિતા ક્યાં સોખૂ આજ એ તો દૂર રહી.
સાચી લલિતા સાચી સોખૂ આજે કટાર તલવાર રહી.
જેના વડે મારો બચાવ. તે સતી કરશે સહી.
મારો કટાર-મારી તલવાર મુજથી ન્યારી થાશે નહીં.
બળ દેજે મુજને હું પ્રભૂ હોં પત્નીને સંભાળવા.
સહાયક-થાજે જગદંમે તુજ બાળની રક્ષા કરવા.
વર્ણક શ્રીટી આજ હું રણસંગ્રામનો મહેમાન છું.
કુંવરનાર્ધ કરો પુત્ર આજે હું ભાગ્યવાન છું.
મારી બાજૂ દાયા જમણી, એક સોખૂ ને લલિતા.
તેના નામથી તલવાર કટારી લઈ જતો પતિ બતાવવા વીરતા.

પ્રકરણ ૨૨ મું

વસ્તુપાળની કસોટી અને આત્મખલીદાન

ખંભાતમાં આજે પ્રજામાં ગભરાટ થઈ રહ્યો છે જ્યાં જુઓ.

ત્યાં વસ્તુપાળ શું કરશે. સૌ કોઈ એક જ વાત કરી રહ્યા છે. ખંભાતમાં મોટી લડાઈ થશે. અને પરદેશીઓ આવી પહોંચશે.

કારણ કે શંખના જીવમયી સૌ કોઈ ધૂજતા હતા. શંખનું કોઈ નામ લઈ શકતા નહોતા. પ્રજા પણ એમ જોલતી હતી કે વસ્તુપાળ શંખ રાજ સામા શું લડશે. તેતો જરૂર તેના તેજમાં અંગઈ તેની સાથે સલાહસંપ કરશે. પણ વસ્તુપાળની મક્કમતા તેની નીડરતા અને તેના પેટના પાણીનું માપ કાઢવાની કોઈની તાકાત નહોતી. શંખને તો બધા ઓળખતા હતા કારણ કે શંખના પીતાનું નામ સીંધુરાજ હતું અને સીંધુરાજ ગુજરાતના બીમદેવની અંધાધુંધી વખતે પોતે સ્વતંત્ર રાજ થઈને એકો હતો અને પોતાની સત્તા જમાવી હતી અને વધુ જમાવતો જતો હતો. આજે પાટણની સત્તા તો ખંભાત ઉપર ફક્ત નામની હતી. પણ ખરી સત્તા તો સીંધુ-રાજની હતી.

તે વખતે રાણા લવણપ્રસાદે ફરી પોતાના બાહુબળથી ખંભાત કબજે કરી પાટણની સત્તાનો ધ્વજ ફરકાવ્યો હતો.

આવી પરીસ્થિતીમાં જેમ જેમ ખંભાતપરનો વહેપાર તેમજ પરદેશીઓના ત્રાસથી પ્રજાને વેડવા પડતાં દુઃખો તેની વાત કરવા જેવી હતી જ નહી. કારણ કે એક વખતનું ખંભાત લક્ષ્મીના ખોળામાં રમતું હતું તે ખંભાત આજે ગુજરાતની ગરીબી ઉપર પોતાની નાલાસી બતાવી રહ્યું છે. આવી સ્થિતીના સંજોગોમાં પણ વસ્તુપાળે નીશ્ચય કર્યો કે હવે તો આ પાર કે પેલેપાર.

આ વખતે ખંભાતની પ્રજા પણ જાણે હતાશ અને નીરાશ થઈ મંત્રીને જે પ્રમાણે માનપાન આપ્યા હતા તે વાત ઉપર પ્રજા આજે ઉદાસ થઈ. કારણ કે વાઘની બોડ ઉપર હાથ નાંખવા જતા વખતે વાઘના શીકાર થઈ જઈએ ત્યાં આપણું શું થાય. કોઈપણ પ્રજાનો

વહેપારી સદીક શેઠના સામે થવાની તાકાત કે જીગર ચલાવો શકે તેવો નહોતો. આવી પરીસ્થિતીના સંજોગો વચ્ચે વસ્તુપાળ પોતાની યોજના બરાબર ઘડી રહ્યા હતા. પોતાની પાસે લશ્કરનું બીલકુલ જોર નથી તે સમજતો હતો છતાં હવે તો પ્રભુ પર શ્રદ્ધા રાખી જીવ સટોસટની બાજી ખેલવાને જોન શ્રાવક આજે તૈયાર થઈ ગયો.

વસ્તુપાળ કડક બન્યો, જાણે કોઈ યમદુતનો અવતાર જોવો પોતાનો રૂઆળ બનાવ્યો ખંભાતના તમામ દરવાજા બંધ કરાવ્યા. કોઈપણ માણસ જઈ શકે નહીં તેમ આવી શકે નહીં પોતે ફક્ત પચાસ માણસોને લઈનેજ દરીયાના કીનારા પર જવા માટે તૈયારી કરી.

આ વખતે સમુદ્રમાં શંખની તૈયારી જોતાં ભલભલાના હાંજ ગગડી જાય તેવી રીતનો લડાઈનો સરંજામ ગોઠવેલો તૈયાર હતો. શંખ ધારે તો ઘડીકમાં ખંભાતને હતું નહતું બનાવી દે તેટલી તૈયારી તેની પાસે હતી પણ એક મરણીયો સોને ભારે એ કહેવતનો સચોટ અભ્યાસ કરી વસ્તુપાળ નીડર થઈ પોતાના સ્વભાવ મુજબ સમુદ્ર નજીક આવી પહોંચ્યો.

તે વખતે શંખ સમજ્યો કે વસ્તુપાળ મારી સાથે સુઝેહ કરવા સાડ કે સમજીતી કરવા સાડ આવ્યો છે.

તેજ વખતે નીમકહરામ સદીકને શંખે વસ્તુપાળ પાસે મોકલ્યો સદીક આવ્યો અને બોલ્યો કે જનાબ બેડો પાર ધાયું કામ પાર પાડીને આવ્યો છું, નામદાર શંખની ઉરાસતાએ તો હદ કરી કે લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા સાક્ષાત તમારા ચરણોમાં આવી ઉભી છે માટે આપ જરાપણ વીલંબ કર્યા વીના ખંભાતનો કમળે તેને આપી દો. અને ખંભાતની તમામ સત્તાના અધીકારી આપ બનો, કદાચ ખંભાત ન આપું તો.

મંત્રી બોલ્યા—તો નામદાર વાણીયા મૂઝ નીચી કરે કારણ કે શંખના લડાઈના સાધન સાથે તમારા સાધનની કશી પણ કીંમત નથી માટે આપે નાહકની જીંદગી જોખમમાં નાંખવી તેના કરતાં તો આપનો જન બચાવી લેવો તેવી મારી દોસ્ત તરીકેની સલાહ છે. સાથી કે વાણીયાને કોઈ પણ જાતની નાનમ નથી. ક્યાં આપ ક્ષત્રી છો માટે જાના માના રસ્તો માપી જાઓ.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તમારી દોસ્ત તરીકેની સલાહના માટે આભાર અને શંખની ઉદારતા માટે ઉપકાર.

પણ મંત્રીજી આપ હજી બૂઝ ખાઓ છો, જે આશા ઉપર આપ ભર્યો રાખો છો પણ મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે પાટણ અને ધોલકા ઉપર મારવાડના રાજાઓ હલ્લો કરવા નીકળી ચૂક્યા છે ત્યાંનું લશ્કર બધું પાટણ અને ધોલકા સાચવવા સારું રવાના કરવામાં આવ્યું છે માટે ખીજ લશ્કરની મદદ આપને મળી શકે તેવું મને દેખાતું નથી. કદાચ આપે સંદેશો કહાવ્યો તો નહીં જ હોય. જતાં મોકલાવ્યો હોય તો તે સંદેશો તમારો પાણીમાં ગયો છે એ વાત સાંભળી મંત્રી વીચારમાં પડ્યો. સદીકનું બધું કાવત્રુ વસ્તુપાળ સમજી ગયો.

ત્યાં બધી બાબતનો પૂરતો વોચાર કરી પરીણામની આશા રાખ્યા વગર મંત્રીએજ સદીકને જવાબ આપ્યો. મારા સમાચાર શંખ લુંટારાને કહેજો,

તમારી આપવા ધારેલી ભેટ તેને હું મારી ડોકરે મારું છું. વળી મીઠ્યા અબીમાન મૂકી તમને હુકમ કરું છું કે તમે ચાલતા જાઓ કારણ કે તમારા દાગા પગે દુખાવો બહુ થતો હતો, કારણ તેથી મને તમારા ઉપર દયા આવે છે. આ શંખ વગર લેવા દેવાએ પોતાના પમને શું કામ શીક્ષા આપે છે. બાકી હું તો જાતનો વેવલો વાણીયો

પણ મારી માતાએ જે મને ત્રાજવું તોલતાં શીખવ્યું છે તે ત્રાજુડી મારી શમશેર ને શમશેર વતી દુશ્મના રૂધીર ખેંચીશ અને તેના માથાનું તોલ મારી તલવારની ત્રાજુડીથી કરીશ.

માટે તારી બહાદુરી ખાર પુતળાં બાંધી નમાલા હીચકારાઓને કરાવે છે તો આજે તું પણ તેરમું પુતળું બાંધવા તારી માએ સવાશેર સુંઠ બાંધી હોય તો ઉતર મેદાનમાં.

ત્યાં સદીક બોલ્યો જનામ, જરા વિચાર તો કરો. આપે શું છોંકરમત કરવા ધારી છે.

ત્યાં વસ્તુપાળે જવામ આગ્યો કે મારી જવાબદારીનું મને લાન છે તેની જેટલી તાકાત હોય, તેટલી અજમાવીલે, વસ્તુપાળ-ભીરૂ નથી તેમ કાયર નથી. તેમ વીલાસી નથી મને મારા માલીકનું ફીત કઈ બાબતમાં સમાયલું છે તેનું મને ખરાબર લાન છે. માટે આપ ખુશીથી પધારો અને તમારો દાવ અજમાવી લો.

ત્યાં વસ્તુપાળે પોતાના જે સૈનીકો હતા તેમને બધાને બોલાવ્યા, બોલો બીરાદરો હવે ખરાખરીનો ખેલ આગ્યો છે જેને મરવાની બીક હોય તે ખુશીથી પધારો, કાઈ પાછળથી દગો ન આપશો. આવો જીંદગી કુર્યાન કરવાનો વખત જીંદગીમાં હંમેશાં મળતો નથી. માટે બોલો બીરાદરો તમારો જે વીચાર હોય તે સત્વર સત્વ અને બીલકુલ શરમ રાખ્યા વગર મને જણાવી લો ત્યાં ભુવનપાલ બોલ્યો, કે નામદાર આપ શુ અમને નમાલા અને હીચકારા સમજો છો અમારી જીંદગી તો રાજ્યની વફાદારી માટે, કુર્યાન છે માટે આપ હવે તે બાબત કશું પણ બોલશો નહીં. બધા સૈનીકો મંત્રીના નામ પર પોતાનો જન આપવા તૈયાર છે. શાહબાશ, ભુવનપાલ અને મારા બીરાદરો વસ્તુપાળ તમારો મંત્રી નથી પણ તમારાજ જેવો નાનામાં નાનો અને અદનામાં અદનો રાજ્યનો સૈનીક છે.

જ્યાં બધું સૈન્ય તૈયાર થયું. ત્યાં ભુવનપાલ, પાનનું બીડું ચાવ્યું છે તે યાદ છે, વચનની કીંમત. જન સાથે જન આપવાનો અને પ્રેમમાં પણ પ્રભુતા મેળવવી તે તો સાચા મરદનું કામ છે, આ શબ્દો સાંભળતાં ભુવનપાલ ચમક્યો અને પોતે વીચારમાં પડી ગયો. ત્યાં વસ્તુપાલ હસ્યો,

ચમકવાનું કંઈ કામ નથી. વસ્તુપાલ મરદની કીંમત કરી શકે છે પોતે જીવી જાણે છે તેમ મની જાણે છે, પોતાના માલીકની ટેકને ખાતર-પોતાની વહાલામાં વહાલી ચીજનો પણ ત્યાગ કરી શકે છે. સમજ્યો ભુવનપાલ - જો જો સામું શત્રુનું ઇજ કાળની માફક આપણા ઉપર હલ્લો કરવા તલસી રહ્યું છે. તેમ તેમ ભુવનપાલ મંત્રીના બોલ સાંભળી વીચારમાં ગરકાવ બનતો ગયો. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો, ભણે શંખ ઉપર તારો હાથ ચઢાવજે પણ પાછી પીઠ ધરીશ નહી. પણ છેવટની અણીએ મારી લાડકવાઈ બહેન વચનૂને ભુલીશ નહી. ભુવનપાલ મારી વચનૂનો પ્રેમ નાગ ઉપર ધણી વખતથી છે તે હું જાણું છું માટે મારી મરનાર માતૃશ્રીની શાક્ષી એ મારી બહેનનું સગપણ તારી સાથે કરૂ છું અને મારી બહેનનો હાથ તને સોંપું છું તેનું શીલ, તેનું ચારીત્ર, તેની કાલી ઘેઝો બાપા ભુવનપાળ તે ભુલીશ નહી, ત્યાં ભુવનપાલ વીચારમાં પડ્યો. વાડ મંત્રી વસ્તુપાળ ફેટલો ગંભીર, ફેટલો મુત્સદી, ફેટલો ટેકીલો, ત્યાં તો ભુવનપાલે પડકાર કર્યો, જે શંખ હોય તે શંખ વગાડવા આવી પહોંચે અને તેની બહાદુરી બતાવી શકે છે,

ત્યાં તો બનાવટી શંખ ત્રણ ચાર બનીને આવ્યાં બધા બનાવટી શંખને ભુવનપાલે પોતાના બાહુબળથી બધાને ઠાર કરી ચમદારમાં પોચાગ્યા ત્યાં તો શંખ ઉપર શંખ આવના ગયા ત્યાં ભુવનપાલ બોલ્યો કે શંખની માએ ફેટલા શંખ કુતરીની માફક જણ્યા છે કે

જ્યાં જુઓ ત્યાં શંખ જ શંખ. ત્યાં ભુવનપાલ બહાદુરી ભરી વીરતાથી પોતે પોતાનું બલીદાન વચ્ચેના પ્રેમ માટે આપી રહ્યો હતો. ત્યાં સાચો શંખ આગ્યો. થાકી ગયેલો ભુવનપાલ હતાશ ન થતાં પોતાની તલવાર, બાલો, વીંઝતો ગયો. શંખ પણ તેની બહાદુરી જોઈ તાબુ થયો, જ્યાં શંખ પર જેવો ઘા મારવા જાય છે ત્યાં તો આવતું ખજર ભુવનપાલના પડખામાં વાગે છે ત્યાં ભુવનપાલ હંમેશના માટે આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી તેની અમરનામના મુકતો જાય છે.

જ્યાં ભુવનપાલ મરણ પામ્યો. ત્યાં તો વસ્તુપાળ ને જોશ આગ્યો, ધન્ય છે વીર તારા આત્માને ત્યાં શંખ કહે કાં વાણીયાભાઈ તમારે પણ ભુવનપાલની જગા લેવા માટે શીખવું હોય. તો આપ, પણ પંદારો, મારા વસ્તુપાળ ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો મુંઝાશે નહીં. રાજા શંખ ધણી દીવસે વાણીયા અને ક્ષત્રીયનો મુકાબલો થવાનો પ્રસંગ આગ્યો છે. ખુશીથી આપ આપનો દાવ ચલાવો, વસ્તુપાળ ઝીલવા તૈયાર છે, ત્યાં તો જેવો શંખ વસ્તુપાળ ઉપર બાલો વીંઝવા જાય છે તેવોજ બાલો વસ્તુપાળે પોતાના હાથ પર ઝીલી લીધો છે, સામ સામી મહારથીઓ પોતાના બાહુબળની પરીક્ષાની કસોટી બતાવે છે. મંત્રી ક્રમ કર્યો. પાછો હઠતો નથી. છે તો જાતનો વાણીયો પણ તેની કાયા લોખંડી છે, ત્યાં સુર્યાસ્ત થવા આગ્યો, યુદ્ધનો અંતમ પુરો થતો નથી. બાવીનીબીતરમાં શું સમાયજી છે તે તો જ્ઞાની જાણે પણ શંખ અને વસ્તુપાળ સામ સામી યુદ્ધ ખેલી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું

રણચંડિકા અનોપમા

ધોલકામાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો છે પાટણ અને ધોલકા ઉપર મારવાડના રાજાએ ચઢી આવે છે તેવા સમાચાર મળતાં અનોપ ખોલી કે નાથ વખત પાણી બતાવવાનો આવ્યો છે આપ સુખેથી પાટણની રક્ષા માટે પધારો લશ્કર પણ સાથે લઈ જાઓ ધોલકાની ચિંતા કરશો નહિ પધારો દેવ આ દાસીની નમ્ર વિનંતિ છે કે ખાંડાના ખેલ ખેતી દુશ્મનને પકડી તમારી ફરજ બજાવો અનોપમા તો તમારી છે ને તમારી રહેશે અનોપમામાં આત્મા રાખશો નહિ. આચી સેવા રાજભક્તિ અને નીમકહવાલી.

તેજપાળ પોતે પણ રાણા વીરધવજને સાથે લઈ પાટણ તરફ કુચ કરી ગયો ત્યાં તો શાખૂ અને લલિતા બે જણ કાગરોળ કરતાં કરતાં અનોપમા પાસે આવ્યા. દેરાણી સત્યાનાથ વળી ગયું તમારા જેઠા આફતમાં છે ખંભાતમાં શંખ મોટું સમ્રાટ લઈ દરિયો રોકીને બેઠો છે તમારા જેઠાએ જેતણ્યા ઉપર સંદેશો મોકલાવ્યો છે કે લશ્કરની મદદ તરત મોકલો.

જેઠાણીજી આપ માયકાંગલા થઈ કહપાંત કરો તે, શરવીર પતીની બીને શોભે નહી. શું તમે તમારું દબિત ક્યાં ગુમાવ્યું છે શું પતીની પાછળ સતી થવાની તૈયારી કરવાની. નથી શું તમને તમારા અંતર

આત્માની જ્યોત ચમકતી નથી. મારો જેક તો એક શંખને નહીં સો શંખને પૂરા પડે તેવા છે પણ તમે આવા બીકણુ અને બીરૂ હશે તેતો મેં આજ જાણ્યાં. કાં લલીતા લાભુ. કાં શોખૂબહેન. તમારી સાહેલીને પણ આ વખતે બૂલી ગયા. ક્યાં ગઈ તમારી તથવાર, ક્યાં ગઈ તમારી કરાર. થાઓ તૈયાર અને જાઓ પતિની મદદ માટે. ક્યાં ગયો તમારો કવિતાનો પ્રેમ. ક્યાં ગુમાવી તમારી શ્રવણતા, ક્યાં ગુમાવ્યું તમારું વીરાંગનાપણું.

ત્યાંતો બન્ને દેવીઓ લલિતા અને શોખુ પોતે લકાઈનો પોશાક પહેરી હાથમાં હથીયાર લઈ રાજ્યગદમાં આવી. ત્યાં અનોપમા પોતાના આત્મા સાથે નીશ્ચય કરી તમામ જાતના શત્રુો ધારણુ કરી રણ-ચંડીકાની માફક ઘોડાપર સ્વાર થઈ ઘોલકાના બજારમાં નીકળી ત્યાં તો હજારો માનવમેદની અનોપમાનો લકાઈનો પોશાક જોઈ ઘોળકાના નવયુવાનો પણ યુદ્ધમાં સાથ આપવા અને ઘોળકાનું રક્ષણ કરવા તૈયાર થયા. આ પ્રમાણે અનોપમાએ વગર લશ્કરે લશ્કર તૈયાર કરી રાજ્યગદના મેદાનમાં આવી ઊભી રહી. આ વખતે સોખૂ અને લલિતા પણ પોતાના પતિને સહાય કરવા સારૂ જેતલયા પાસે આવી અને બોલી કે રાજ્યમાતા જરા ક્ષત્રાણીનું તેજ અને ગૌરવ બતાવવા બહાર નીકળો અને તમારા મંત્રી વસ્તુપાળ આજે ખંભાતમાં પોતે હજારો સૈનીકની વચમાં એકલા ઝડુમે. અમારો પ્રાણનાથ આજે મોતના દાવ ખેલી રહ્યો છે ત્યાં તમે રાજ્યગદની મહેલાતમાં બેસી તમે સુખ અને વૈભવ ભોગવી રહ્યાં છો. આ પ્રમાણે વસ્તુપાળની બન્ને દેવીઓ રાણી જેતલયાને મેણાં સંજગાવી રહી હતી.

આ ધાંધલ વખતે પણ જગાણિપુરના ત્રણ મહારથીઓ સામંત-સિંહ, અનંતપાળ અને ત્રિલોકસિંહ ઘોળકાના રાજ્યમાં નોકરી શોધવા આવ્યા હતા અને રાજ્યના મહેમાન થયા હતા. આ વખતે આવેલા

ત્રણે જણાએ જેતલગા રાજ્યમાતાને કહાવ્યું કે હમો પણ તમારી સાથે યુદ્ધમાં સાથ આપવા તૈયાર છીએ. અમારા અહોભાગ્ય કે આવતાંની સાથે અમને આવો અલભ્ય લાભ મળે કયાંથી. માટે આપ બીલકુલ બલરાશો નહી.

ત્યાં તો દીકરાની માયા મૂકી રાજ્યમાતા પણ પોતાના કુમળા બાળકનો ત્યાગ કરી પ્રભુતા ભરસે રાખી. જેતલગા થોડું લસ્કર ત્રણે સરદારો અને વસ્તુપાલની સ્ત્રી સોખૂ વીગેરે ખંભાત જવા માટે તામડતોમ તૈયારી કરી.

ધન્ય છે આવી વીરાંગનાઓને જે વખત આવે પોતાના પ્રાણની પરવા કર્યા સિવાય આજે પોતાની માતૃભૂમીનું લુણ દીપાતી અમર નામના કરી ગઈ છે.

ધોળકા શહેરનો આજરોજ અજન્મ દેખાવ થઈ રહ્યો છે જ્યાં જુઓ ત્યાં અનોપમાની શૂરવીરતા અને નીડરતા. લલિતા શોખૂનો અજન્મ પ્રભાવ. રાણી જેતલગા પણ યુદ્ધના મોખરે જવા તૈયાર થવું વીગેરે વીગેરે વાતોથી આજે ધોળકા પોતાનું જાન લુલી ધોળકાનું રક્ષણ કરવા અને અનોપમાની આગેવાની નીચે પોતાના પ્રાણનું બલીદાન આપવા ધોળકાની સારી પ્રજા એક અવાજે તૈયાર થઈ હતી. અનોપમા બોલી કે ભાઈઓ આજે રાણા વિરધવળ અને તમારા સેનાપતિ તેજપાળ પાટણની રક્ષા કરવા માટે ગયા છે રાજ્યમાતા જેતલગા પણ ખંભાત પોતાના મંત્રી વસ્તુપાળને સહાયતા આપવા અને દુશ્મનોને મહાત કરવા આજે મેદાને જંગ ખેડવા તૈયાર થયા છે. મારા જેઠાણી શોખુ બહેન પણ પોતાના પતિની પાછળ રણચંડિકાના સ્વરૂપમાં ખંભાતનું રક્ષણ કરવા તૈયાર થયા છે મારી લાડકવાઈ નણદંબેન વયળુ પણ પોતાના ભાઈને વિશ્વમાળ પહેરાવવા માટે

જવા તઈયાર થઈ છે આવી પરિસ્થિતિ ધોળકાની તમામ જવાબદારી મારા પતિની તેમજ રાણાજીની ગેરહાજરીમાં સેનાપતિની જગ્યા પર આજે હું ઊભી છું. ધોળકાનો એકપણ યુવાન પોતાના પ્રાણનો મોહ ન રાખતાં પોતાની માતૃભૂમિની સેવા કરવા કટિબદ્ધ થશે બોલો જય સોમનાથ બોલો જયભવાની.

આ પ્રમાણે અનોપમાનો પડકાર ચાલુ થયો અને ધોળકાની પ્રજાનો કોઈ અજન્મ જાદૂભર્યો દેખાવ થઈ રહ્યો ધોળકાની તમામ જવાબદારી માતા જેતલબાના સાથે અનોપમાદેરી અને લલિતા બન્ને દેરાણી-જેઠાણીએ ઉપાડી લીધી અને શહેરના રસ્તા બંધ કરી હથિયાર સજી આવતા દુશ્મનને બેટવા અને તેને મહાત કરવા તૈયારી કરી દીધી.

જેતલબાને ખાત્રી થઈ કે ધોળકાની જવાબદારી દેવી અનોપમાએ લીધી છે તેમાં સહાયતા લલિતાએ આપી છે તેમજ મારા કુંવરને પણ સાચવવાની પ્રતિજ્ઞા દેવી અનોપમાએ લીધી છે હવે મને ધોળકાની કે ધોળકાની પ્રજાની જરાપણ ચીંતા નથી

જય ભવાનીની જય ધોણબાના અવાજ કરતું લશ્કર અને પહાડી પહેલવાન જેવા ત્રણ સરદારો અને લશ્કરના કમાન્ડર તરીકે રણચંડિકા શાખૂ વગેરે જરાપણ ટાઈમ ગુમાગ્યા વગર વીસામો લીધા વગર ખંભાતનો રસ્તો પકડ્યો.

ખંભાતના દરિયા કાંઠે રાજા શંખ અને વસ્તુપાળનું સામ સામી યુદ્ધ થયું વીકટ અને ભયંકર સ્વરૂપમાં ચાલે છે અને મહારથીઓ પોતાના પ્રાણની પરવા રાખ્યા વગર જીવ સટોસટના ખેલ ખેલી રહ્યા છે શંખનું લશ્કર વસ્તુપાળની બહાદુરી જોઈ ચમકી રહ્યું છે. શું આ તે વાણિયો છે કે કોઈ વિકરાળ રાક્ષસ છે.

ત્યાં નીમકહરામ સદીક આ બધો ખેલ જોઈ રહ્યો છે ત્યાં તો જય ગુજરાત, જય ભવાની, જય જગદંબેના અવાજના લલકાર સાથે સામેથી લશ્કર આવતું જણાય છે ત્રણ શુરવીરો મારતે ઘોડે શ્વાસ ખાધા વગર પોતાના શરીરની પરવા રાખ્યા વગર પોતે મંત્રીનો બચાવ કરવા માટે આવી પોઆ. ત્યાં સદીક ચમક્યો અને બાજી પલટાણી અને શંખ ચેત્યો કે હવે આવી બન્યું.

ત્યાં તો ત્રણ સરદારો પડકાર કરી બોલ્યા કે ક્યાં ગયો તારી માનો ટાપર શંખ, કુતરીનો જણ્યો હોયઅતો ભાગજો અને માના પેટે અવતર્યો હોય તો સામી છાતીએ ધા ઝીલવા તઈયાર થા.

આવી વિચિત્ર ભાષા વસ્તુપાળના સાંભળવામાં આવતાં જ તેને દેવી અનોપમા યાદ આવી કે આ ભાષાતો ચંદ્રાવતીની આબુખાબુના વિભાગોની છે વસ્તુપાળ અનોપમાને માટે એક સાચી ગૃહદેવી તેમજ શીલવતી તેમજ બુદ્ધિશાળી અને ગંભીરતાની મૂર્તિ હતી તેવું તેના હૃદયમાં સંપૂર્ણ અનોપમા માટે માન અને ગૌરવ હતું.

બોલો જય રાણા વિરધવળની બોલો જય મંત્રી વસ્તુપાળની જય ગુર્જરેશ્વરીની. ત્યાં તો લશ્કર આવી પોઆયું હતું.

શંખનું સૈન્ય અને સદીકના વહાણુ વિગેરે ભાગવા માંડ્યા અને લઘાઈ શાંત થઈ. તે વખતે રાણી જેતજ્યા આવી પોઆ કે બાઈ વસ્તુપાળ ધન્ય છે તમને અને ધન્ય છે તમારીજનેતાને માતા મને યશ્ન આપતાં પહેલાં તમારા વિરમદેવકુમારની દોરી ખેંચનાર જે તમારો ગુલામ નોકર હતો તે ભુવનપાળ આજે પોતાની બહાદુરી બતાવી ને અમર નામ કરી ખંભાતને આબાદ બનાવી ગયો.

મા તેને નમન કરો જે ભુવનપાળને મારો સાચો અંગરક્ષક બનાવ્યો હતો. અને મા મો કહેતાં મારી છાત્ર ચાત્રી નથી પણ

મારી બેન વયળુને તેની સાથે લગ્ન કરવાનું પણ વચન આપ્યું હતું મા આજે મારી બહેનનું ખત્રિદાન આપી રહ્યો છું ત્યાં તો કુસકા ખાતી ખાતી કાઠ વ્યક્તિ રોતી હોય તેમ લાગ્યું.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે મા જેતલબા કાણુ રૂવે છે.

ભાઈ તારી બહેન વયળુ રૂવે છે.

ત્યાં વસ્તુપાળની છાતી ફાટી જાય છે અને બહેનને બોલાવીને કહે છે કે બહેન તારી પીડા તારૂં રદ્ય એક ભગવાન જાણે કે તારો ભાઈ વસ્તુપાળ જાણે છે બહેન મેં તારો હાથ સૂર્ય નારાયણની સાક્ષીએ જીવનપાલને સોંપ્યો આજે બહેન તું ખૂશી થા કે તારો પતિ આજે મરતાં મરતાં પણ અમર નામના કરી પોતાનું જીવનધન્ય કરી ગયો છે બેટા તું કોની દીકરી. માતા કુંવરગાઈની દીકરી જે માતાએ સાચુ જ્ઞાન તો બેટાને મરતાં શીખવાને માટે આપણને ગડયુક્તીમાં આપ્યું હતું. તે જ્ઞાન આજે દીપાવ અને ગુજરાતના ઇતિહાસમાં તારૂં નામ અમર કર.

ત્યાં તો લશ્કરી પોસ્ટાકમાં પોતાની પત્નિ સોખૂ આવી કે ત્યાં વસ્તુપાળ વિચારમાં પડ્યો કે આ નવો સૈનિક કાણુ.

ત્યાં સોખૂ આવી પોતાના પતિના અણે પડી. પોતાની નજીક વયળુને પણ પોતાની છાતી સરસી દાખીને હિંમત આપવા લાગી.

ત્યાં વયળુ પણ મરનાર પતિ જીવનપાલને હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પોતે પતી તરીકે ધારણ કરી આખુ જીવન વીંધવા અવસ્થામાં મુખાવીશ અને મરનાર પતિના માયાપતી સેવા કરીશ. મારા વીરા તારા સહોદા આજે મને મીઠા દુધ જેવા લાગે છે ધન્ય વીરા તે તારી બહેનને આજે માતૃભૂમિની તેમજ પતિના માતાપિતાની સેવા કરવાનો અવસર આપ્યો મારા વિર માતા પણ તારા માટે આજે સ્વર્ગમાંથી આશીશ આપી રહી હશે વયળુ વસ્તુપાળને તેજપાળની

બહેનો જે ભાઈઓએ પોતાના લોહી રેડી આજે ગુજરાતની પ્રજાને તેમજ ખંભાતની પ્રજાને માટે જે જોખમ ખેડી આજે દુશ્મનોને હઠાવ્યા છે તેવા ભાઈની બહેન થવાને માટે હું પ્રભુનો ઉપકાર માનું છું ભાઈ સંસારિક સુખ ભોગવતાં ભોગવતાં પણ મોત તો આવવાનું હતું. મારા પતિનું આવું મહોત તો કરોડોમાં કાર્મિક ભાગ્યશાળી સ્ત્રીને મળી શકે. જે મારો પતિ મારા પ્રેમને ખાતર આજે પોતાની કાયા અર્પણ કરી માલિકનું લુણુ ફલાલ કરી પોતાનું જીવન ધન્ય કરી ગયો ભાઈ હવે આ તારી વયજીના શશુમાર ઉતારી દેવાની આજ્ઞા કર, મારે તો જીવનપર્યંત ફક્ત તેમના કુટુંબની સેવા અને મારા જીવનમાં પ્રભૂ ભક્તિ કરવાનું બાક મને એવી આશીષ આપ.

આ પ્રમાણે ભાઈ બહેનનો વાર્તાલાપ સાંભળી આખું સમૂહ્ય મમગીન અને ઉદાસ થઈ ગયું, માતા જેતલયાએ પણ વસ્તુપાળના આત્મભોગ અને પોતાની બહેનનું બચીકાન આપી મારા રાજ્યની તેમ રાજ્યની જેને સેવા બજાવી પોતાનું જીવન ધન્ય કર્યું.

ત્યાં માતા જેતલયા બોલ્યા કે વીર વસ્તુપાળ હવે તારા શબ્દો અને બહેન વયજીના શબ્દો સાંભળી શકવા માટે માફ રહ્ય અત્યારે કમકમે છે બેન વયજીના માથે આવેલી આફત અમારા આત્માને કોરી ખાય છે. હવે ભાઈ કૃષ્ણ કરો બહેનને જ્ઞાંત કરી જરા આશ્વાસન લો.

ત્યાં ખંભાતની પ્રજા વસ્તુપાળનું પરાક્રમ જોઈ અને જાંબને જીલી પૂછડીએ લગાવેલો જોઈ આખી પ્રજા વસ્તુપાળને માંન આપવા માટે આવી છે.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે માન તો શુરવીરને હોય મારા જેવા કાયર અને વૈભવમાં રચીપચી રહેલાને ન હોય.

પ્રકરણ ૨૪ મું

ભુવનપાલનું સન્માન

પ્રજા આનંદ અને ઉમંગથી ફૂલના હાર હજારોની સંખ્યામાં લઈ વસ્તુપાળને પહેરાવવા આવી હતી. ત્યાં વસ્તુપાળ કે જેને માન આપવા પ્રજા આવી છે તે પ્રજા બધી ભુવનપાલના શયની અંતિમ ક્રિયા કરવા શમશાન ભુમિમાં આવે છે અને આખી ગુજરાત માટે પોતાના પ્રાણનું અલ્પિદાન આપી સ્વર્ગ સંચર્યો તે મહાપુરુષને મારા કાઠી વંદન હો એમ કહી પોતાની પાત્રડી ઊતારી ઘૂસકે ઘૂસકે આંખોમાં આંસુધારા વહેવડાવવી ત્યાં તો આવેલી બધી પ્રજા તેમ આખું સમૂહ બધા સૌ ભુવનપાલની શમશાન યાત્રામાં જોડાયા. અને એક બાદશાહને જે માન અંતિમ વખતે મળે તેના કરતા પણ હજાર ગણું માન ભુવનપાલને આપવામાં આવ્યું. આ વખતે વસ્તુપાળની મહત્તા એક પોતાના સાધારણ સમૂહનિક પર આટલો બધો પ્રેમ અને તેના આપેલા અલ્પિદાન માટે આટલું માન આપવામાં આવ્યું તેથી તો મંત્રીની શોભા ધણી વધી.

આવેશ ત્રણ સરદારો પણ વસ્તુપાળની ઉદારતા અને લાગણી જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

આજે રણભુમી શમશાનભુમી બની ગઈ. જેના માટે માન આપવા સારૂ શહેરમાં પ્રજાએ રોશની કરી. દેવમંદિરોમાં દીપમાલાઓ પ્રકટાવી હતી. ઠામઠામ ડંકાનીશાન અને બૂંગજોના અવાજ વાગી રહ્યા હતા. ખંભાતની સ્ત્રીઓ પણ ખંભાતમંત્રી વસ્તુપાળને આશી-

વાંદ આપવા કુમકુમ અને અક્ષય લઈને ઊભી રહી હતી. તે આનંદની વાત એક પલકમાં ફરી મઈ. વસ્તુપાળે પોતાનો ખેસ માથે ઓઢ્યો. સારી પ્રજાએ તેનું અનુકરણ કરી રહી. આનંદના મહોત્સવમાં મહા શોકજનક દેખાવ થઈ રહ્યો હતો.

ત્યાં વચબુકા રોઈ રહી હતી. ત્યાં પાછો વસ્તુપાળ આવ્યો અને બોલ્યો કે બહેન મેં મારો સ્વધર્મ બળવ્યો છે. તારો સાક્ષી પ્રભુ છે અને હું છું. મારે બહેન હવે તું રડતી બંધ થા અને તારા આત્માને શાંતી આપ.

ભુવનપાળનો મૃતદેહ ચંદનના કાષ્ઠથી બાળવામાં આવ્યો અને પલકમાં અગ્નીદેવના ખપ્પરમાં બળી ખાખ થયો અને આખી માનવ મેદની પણ ખંભાતના નગરમાં સૌ સૌના સ્થાનમાં સમાઈ ગઈ અને રાત્રીના છેલ્લા પહોર વખતે બધું ખંભાત ન્યારે શાંત નીદ્રામાં પોઢી રહ્યું છે તે વખતે વસ્તુપાળ રાજ્યમાતાને મળવા સારૂ ગયા અને બધી તમામ વાતચીત કરવા માગતા હતા. પણ વસ્તુપાળને નહોતો બૂલાતો ભુવનપાળ.

જેમ જેમ રાણી જોતલખ વાત કરતા જતા હતા તેમ તેમ મંત્રી વિચારની હારમાળા ગોઠવતો હતો. હવે પછી શું કરવું.

ત્યાં તો સોખૂ બોલી કે નાથ અમને ઉત્તેજન આપનાર ફક્ત દેવી અનોપમા બહેન હતા. સતીઓની પતિ પ્રત્યેની ફરજ કેવી રીતે અદા કરવી તે પાક જો શીખવ્યો હોય તો તે દેવી અનોપમાને આભારી છે.

નાથ અનોપમાદેવીએ તો ઘોલકામાં હદ કરી નાંખી છે. બલ-બલ ક્ષત્રીઓને શરમાવે તેવી રીતે આખું ઘોલકાને લશ્કરના રૂપમાં બનાવી દીધું હોય તો તે ફક્ત દેવી અનોપમાની લાગણી તેની ગંભીરતા અને તેની આત્મભોગ આપવાની શક્તિ નાથ રાજ્યમાતા

જેતલયા પણ તૈયાર થયા હોય તો પણ તે પ્રતાપ દેવી અનોપમાના છે. પાટણમાંથી સંદેશ આવ્યો કે પાટણ આફતમાં છે.

ત્યાં તો રાણાજી અને તેજપાળભાઈ પાટણની રક્ષા કરવા ચાલ્યા ત્યાં તો સંદેશ આવ્યો કે ખંભાત સૈન્ય મોકલ્યો ત્યારે તો રાણી જેતલયા મુઝાયા અને ઉપર આભં નીચે ધરતી આવી સ્થિતિમાં રાણીજી ખૂબ અકળાયા તેવામાં આ ત્રણ સરદારો આવી પહોંચ્યા. તેમને પોતાની ઉદારતા ખતાવી અને તેઓ અમારી સાથે આવવા માટે તૈયાર થયા. ત્યાં મારા દેરાણી અનોપમાદેવી તો જાણે સાક્ષાત્ રણચંડીકાના સ્વરૂપમાં સેનાપતીની જગ્યા ઉપર જાણે પોતે જ ન હોય. પતિની ગેરહાજરીની જવાબદારી પોતાની જ ન હોય. તેવી રીતે પોતે પ્રતિજ્ઞા કરી કે મારા પ્રાણના ભોગે કુંવર વિરમદેવની અને ધોલરાની પ્રજાની જાન જોખમની જવાબદારી હું ઉપાડી લઉં છું. ત્યાં તો સોમેશ્વરભાઈ અને મારાં મોટા બહેન લલિતાદેવી પણ દેવી અનોપમાના વચન પર પણ મોતના ખેલ ખેલવા તૈયાર થયાં.

આ સ્થિતિમાં નાથ અમો આપની સેવામાં હાજર થયા અને આ બધો યશ્ હોય તો આવેલા ત્રણ સરદારો અને રાજ્યમાતા જેતલદેવીને આભારી છે.

વસ્તુપાળે બધી વાત સાંભળી. વાત સાંભળતાં તેને અનોપમા દેવી પ્રત્યે કોઈ અજબ ભાવના પેદા થઈ. ધન્ય છે ચંદ્રાવતીના ધણ્યાંગ શેઠની દીકરીને તેના ચર્ણોમાં આ વસ્તુપાળના કોટી કોટી વંદન હો તેમ મનમાં બોલ્યો.

આ બધી વાત સાંભળતાં વસ્તુપાળની છાતી ઉછળતી નહોતી. તેની ઉદાસી ફક્ત ભુવનપાલના મૃત્યુની અને બહેન વયલુકાના જીવનની હતી. વાત સાંભળી વસ્તુપાળ પોતાના કાર્યમાં ગુંથાયો. અને સૌ વીખરાયા.

આવેલા ત્રણ સરદારોનું યોગ્ય સન્માન કરી રાજ્યમહેમાન તરીકે પરોણાગત સાચવવા હુકમ કર્યો અને વસ્તુપાળે તે ત્રણે ખીરા ઢરોનો અંતઃકરણથી આજાર માન્યો અને સૌને ધોલકે વધાય કર્યા.

પ્રકરણ ૨૫ મું

રાણાએ માનેસો અનોપમાદેવીનો ઉપકાર.

ખંભાતનું કામ સમાપ્ત કરી વસ્તુપાળ હવે સદીકની શોધમાં પડ્યો છે ત્યાંસુધી આપણે ધોલકા અને પાટણ તરફ નજર નાંખીએ. ન્યારે પાટણ પર ચદાઈ આવે છે તેવા સમાચાર મળતાં રાણો અને તેજપાળ રવાના થયા ત્યાં તો માલુમ પડ્યું કે આ સમાચાર કોઈ દુશ્મને ખોટા આપી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો ઇરાદો હતો. આવી હકીકત ન્યારે રાણાને અને તેજપાળને સમજાઈ ત્યારે રાણો અને તેજપાળ બન્ને જણા ધોલકા બણી પાછા ફર્યા. ત્યાં તો ગામડે અને ગામે ગામે લોકો અનોપમાના જ ગુણો ગાતા હતા. શું રાણાજી અને તેજપાળ સેનાપતીની ગેરહાજરીમાં તો અનોપમાદેવીએ તો હદ કરી આખું ધોલકું લડાઈના રૂપમાં ફેરવી નાંખ્યું. જાણે કોઈ મહાદેવીનો અવતાર લાગ્યાની ભેરૂ ગરીબોની માતા અને રાજ્યપ્રજાની સંપૂર્ણ લાગણી ધરાવનાર. આવી આવી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં બન્ને જણ જેમ જેમ નજીક આવતા જાય તેમ તેમ અનોપમાની કીર્તિની

વાતો તો ભોઠા પોતાના સાચા રક્ષના ભાવથી વખાણુ કરતા હતા. જાણે જગદંબાનો અવતાર. પેટે અવતાર લેવા જેવી બાઈ છે. ધન્ય છે તેની જનેતાને. ત્યાંતો બીજી બાણુ પણ સાંભળવામાં આવ્યું કે મંત્રી વસ્તુપાળે પણ ખંભાતમાં હદ કરી. રાણી જેતલબા અને સોખુ બાઈ અને ત્રણ કોઈ વીર સરદારો પણ ખંભાતના મંત્રીની મદદે જવા ઉપડી ગયા અને પોતાના બહાલા રાજકુમાર વિરમદેવને પ્રભુના ભરૂંસે સોંપી પોતાના રાણાજીની ગેરહાજરીમાં પોતાની ફરજ પૂરી કરવા ચાલ્યા. ત્યાં તો અનોપમાદેવીએ કુંવર વિરમદેવને પોતાના બાહુબળમાં લઈ તેની રક્ષા કરવા સાક્ષાત ભવાનીદેવીની માફક તૈયાર થઈ અને આખા ધોલકાની તેમજ પ્રજાની સાચવવાની તમામ જવાબદારી પોતાના શીરપર લઈ લીધી. તે વખતે વસ્તુપાળના પત્ની પણ લલિતાદેવી પણ રણ્યંડીકાની માફક રાજ્યગઢની રક્ષા કરવા હથીયાર સજી ઉભા રહ્યાં. આવી આવી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં રાણો અને તેજપાળ તો આભા જ બની ગયા. ત્યાં રાણાજીને અનોપમાદેવી માટે સંપૂર્ણ એક પોતાની જનેતાની માફક દુષ્પ્રેમ રક્ષમાં પ્રકટયો. ત્યાં તેજપાળ પોતાની પત્નીની સુવાસ સાંભળતો પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યો એને વીચાર કરવા લાગ્યો કે ક્યારે દેવીના દર્શન કરું અને તેને મારા બાહુપાશમાં લપેટી લઉં. આ વીચારમાં ને વીચારમાં રાણા વિરધવળ તથા તેજપાળ અને તેનું સૈન્ય ધોળકાના દરવાજામાં આવતાંજ પ્રજાએ રાણાજીનો જય અને દેવી અનોપમાનો જયનાદની ધોષણાથી ધોલકાને ગળવી મૂક્યું. રાણાજીએ ધોલકાની પ્રજામાં જે વિકાસ નીડરપણું જેતાં જ રાણા પોતે પોતાના મનમાં બોલ્યા કે ધન્ય છે દેવી અનોપમા. તેંતો ધોલકાની પ્રજાની રાણક બદલાવી મુકી રાણાજી જ્યારે રાજ્યગઢમાં આવ્યા ત્યાં તો રાણી જેતલબાએ પોતાના સ્વામીને વંદન કરી અનોપમા દેવીની સ્તુતી કરવા લાગી. ત્યાં તેજપાળ વિચારે છે કે આપણો તો કોઈ ભાવ જ પૂછતું નથી. ત્યાં તો રાણાજીએ જેતલબાદેવીને કહ્યું કે હાલને હાલ

દેવી અનોપમાને બોલાવવા માટે પાલખી મોકલે. જ્યાં સુધી એ મહા જોગમાયાના દર્શન નહીં કરે ત્યાં સુધી મારા રંધ્યને ચેન નહીં પડે. તેજપાળ ધન્ય છે તને તેં ક્યારે તારી દેવીને આ યુદ્ધના પાઠ શીખવાડ્યા. ધન્ય છે તારી બહાદુરીને અને અપૂર્વ શક્તિ. પાલખી બોઈઓ ઉપાડી અનોપમા દેવીને બોલાવવા સારૂ જ્યાં તેજપાળના મુકામ પર આવ્યા. ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓને અનોપમા પોતે પોતાની બુદ્ધી અનુસાર સ્વમાન અને નીડરતાને ઉપદેશ આપી રહી હતી. અને બોલી કે બહેનો જ્યાં સુધી આપણે આપણી જાતનું રક્ષણ કરવા શક્તિમાન ન થઈએ ત્યાં સુધી આપણે આપણા શીયળનું સંરક્ષણ દેવી રીતે કરી શકીશું. માટે બહેનો પ્રાણ જાય તો બલે પણ પોતાનું સ્વમાન અને શીલનો પ્રાણના જોખમે પણ સાચવવા તેજ આપણી સ્ત્રીજાતીનો ખરો ધર્મ છે. જ્યાં સુધી તમે ધરના ખૂણામાં બેસી રહેશો ત્યાં સુધી તમને જગતની હવાનું ભાન નહીં આવે. આજે મ્હેઝેઝે આપણી ધરધરની ફૂટના કારણથી આજે આપણા ઉપર સર્વોપરી સત્તા ભોગવી રહ્યા છે અને આપણી હીન્દુ જાતિને મુલામ બનાવી રહ્યા છે. માટે બહેનો આપણે ગુલામી બંધનનો નાશ કરવા કટીબદ્ધ થવું જોજી મારો તમને ઉપદેશ છે.

ત્યાં બોઈ આવ્યો બોલ્યો કે બા અનોપમા આપશ્રીને રાણાજી હાથને હાથ બોલાવે છે.

અનોપમાં જવા તૈયાર થઈ સાથે લલિતા પણ ગઈ, બન્ને દેરાણી જેઠાણી સાથે ચાલ્યાં, રાજ્યગદમાં આવ્યાં. રાજ્ય માતા જેતલજાને પગે લાગ્યા રાણાજીને પણ હાથ જોડી આશીર્વા આપી. ત્યાં તો રાણાજી બોલ્યા કે ધન્ય છે બહેન તમે તો અમારા જેવા પુરૂષો ના કરતાં પણ હદ કરી ધોલકાની પ્રજામાં નવ ચેતન રેડ્યું અને મારા કુંવરને સાચવવાની તેમજ ધોલકાની અને પ્રજાની જ્ઞાન જોખમની જવાબદારી ઉપાડી જે સેવા બજાવી છે, તેના માટે બહેન હું તમારો આભારી છું. માટે ધન્ય છે બહેન તમારી જનેતાને અને ભાગ્યશાળી મારો સેનાપતી તેજપાળ કે તમારા જેવી પવિત્ર સ્ત્રીનો સ્વામી બન્યો

પ્રભુ તમને સુખી રાખે અને આ વિરધવળ હમેશના માટે તમારો ઉપકાર નહીં બૂલે, ત્યાં અનોપમાં બોલ્યા કે રાજન સૌ કાઈ પોત-પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યું છે, મારો ધર્મ મારા પતિની ગેરહાજરીમાં તેમની જવાબદારી મારે લેવીજ જોઈએ અને પતિની જે ફરજ હતી. તે પત્ની તરીકે મારે સંભાળવી. એજ મારી પવિત્ર પ્રથમ ફરજ સમજીને મેં મારૂં કર્તવ્ય બજાવ્યું. પણ રાજન ધન્ય છે મારી જોડાણી લલિતા બહેનને તેમને તો આખી પ્રજા ઉપર ગદુઈ અસર કરી ને પોતાનું કર્તવ્ય જે બજાવ્યું છે તે કાર્ય તો કદી બૂલી શકાય તેમ નથી. તેમ રાજ્યમાતા જેતલખા અને સોખૂ બહેન તથા વયજીકા બહેન વિગેરે મંત્રી વસ્તુપાળના સમાચાર આવતાંજ ખંભાત જવાની તૈયારી કરી ત્યાં ત્રણ સરદારો પણ તેમની સાથે જવાનો ઉત્સાહ બતાવ્યો અને એ ત્રણ સરદારો ન હોત તો આજે ખંભાત પણ તમારૂં ન હોત, અને મારા જેક વસ્તુપાળે જો શરવીરતા ન બતાવી હોત તો આજે શંખ પોતાની સત્તા જમાવી ખંભાતમાં બેઠો હોત, પણ રાણાજી મુળ ઉપકાર તો માનવાનો હું ભુલી ગઈ જે તમારી પગથાંપી કરનાર તમારી સોનાની અંગુડી ચોરનાર જે તમારો નોકર હતો તેનું નામ બદલી મંત્રીજીએ ભુવનપાલ રાખ્યું હતું. તે ભુવનપાલે તો હક કરી. શંખના બનાવટી શંખને શંખજા બનાવી બધાને યમદાર પોહચાડી પોતે પણ સ્વર્ગ દેવીને વરવા માટે હમેશની નાંદ્રા લઈ પોઢી ગયો ખરો ઉપકાર તો ભુવનપાલનો આવી અનેક વાતો સંભળાવી રાણાજી આ બધી વાત જાણી તેમની વેંત વેંત જાતી ઉજળવા માંડી અને પોતે મનમાં ખુશી થવા માંડ્યા. ક્રૂર ખુશી નહોતો થતો કુંવર વીરમદેવ તેને આ બાબતમાં કશો આનંદ આવતો ન હોતો. મંત્રીની બહાદુરી પર હૃદયમાં અનેક રીતની અદેખાઈ રાખતો હતો, રાણાજીની આજ્ઞા માગી અનોપમા અને લલિતા પોતાના મુકામ પર આવ્યા અને તેજપાળ પણ પોતાને સ્થાને જવા સારૂં રજા લઈને ઘેર આવ્યા.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

તેજપાળ અને અનોપ

તેજપાળ જ્યાં પોતાના મઠાન પર આવ્યો ત્યારે નોકર આરી ઘોડો લઈ ગયો પોતાનો સરંગમ ઊતારી તેજપાળ પોતાના આસન ઉપર બેઠો. બોલ્યો કે કાં દેવી કાંઈ આવેલા મહેમાનનો ભાવ તો પૂછો ત્યાં અનોપમા આવી, બોલી કે પધારો પ્રાણેશ બોલો શો દૂકમ છે દૂકમ હવે એજ કે કાલથી મારો સેનાપતીનો હોદ્દો તમે સંભાળજો અને હું ઘર કામ કરી તમારી ફરજ હું ખજવીશ.

વાહ વાહ ધણુંજ સારું આટલા પ્રેમ ભર્યા શબ્દ આજે ધણાજ મહીને સાંભળવામાં આવ્યા તેથી મારા આત્માને હું આજે ભાગ્ય-સાળી માનું છું.

ત્યાં તો તેજપાળ પોતે અનેક વિનોદની વાર્તા કરી અનોપમાને પોતાના બાહુપાસમાં વીંટાલી દીધી. અને બોલ્યો કે હવે બોલો હવે કાણુ છોડાવવા આવશે,

નાથ મને છોડાવવાની ચીંતા કરનાર તો પ્રભુએ મને એવો શોધી આપ્યો છે કે જેની જગતમાં જોડ નથી. તેના જેવો કાંઈ બહાદુર અને શુરવીર નથી તેના આગળ તો ભલભલા રાજાઓ પણ અમકે છે તો બોલો દેવી તેવો કાણુ છે, લ્યો બતાવું છું ત્યાં તો તેજપાળના ગાલ પર ચૂંબન કરી બોલી કે આ મારો દેવ મને બાંધનાર અને છોડાવનાર ત્યાં તો તેજપાળ પણ આનંદના અવેશમાં

આવી અનોપમાને અનેકવાર યુગ્મન કરી પોતાની અંતરની આગ
બુઝાવી અને બન્ને પ્રેમીયુગલ આનંદ વીનોદમાં જીવનનો રસ પીવા
લાગ્યા.

કાલી બલે કસ્તુરી પણ, જીવન તણી દેનાર છે,
સોમલ બલે હોય ઉજળો, પણ પ્રાણનો હરનાર છે.
અનોપમા જરી સ્થામ હતી. છતાં સુંદરદેદાર છે,
પ્રેમની મુર્તી સમી, કાષ્ઠ દેવીનો અવતાર છે.
સાચી વીરાંગના અનોપમાં, શીલગુણનો ભંડાર છે.
દુઃખસુખમાં સરખી સદા, અભીમાન નહીં લગાર છે.
તેજપાલ મુણુ ગાતો થકા અનોપમાં નૌતમ નાર છે,
ધન્યભાગ્ય અનોપમાનું, કે તેજપાળ જેવો ભરથાર છે.

ન્યારે બહુ રાત વીતી ત્યારે અનોપમા બોલી કે નાથ રાત્ર્ય-
કાળના કામમાં કૃપા કરી ઉતાવળ ન કરતાં ખૂબજ વીચાર કરી પમણું
ભરવા આ દાસીની બીનંતી છે.

શરવીરો સાહસીક હોય છે સારા સારનો વિચાર કરવાની
શુરવીરોમાં એ ટેવ ઓછી હોય છે પણ કેટલીક વખત શુરવીરતાની
સાથે ગંભીરતાની પણ જરૂર છે માટે મારા રદ્યના દેવ હવે જરા દાદા
થઈ આ અનોપમાને જરા પોતાની ગણુશો, અલગી ન કરશો, ત્યાં
તો તેજપાળ બોલ્યો કે દેવી તમારા વચનો ન્યારે ન્યારે સાંભળું
છું. ત્યારે મને ધણોજ વીચાર આવે છે તું કાષ્ઠ ભવિષ્ય જોઈ ને
બોલતી ન હોય. તેવું મને લાગે છે, તારા બોલ ઉપર મારો ભાઈ
પણ તારૂં બોલેલું વચન ઉઘાળી શકતો નથી. માતાનો પણ તારા
ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, પણ દેવી પેલી વાત યાદ છે કે જ્યારે
આપણે લગ્ન ગ્રંથીથી ન હોતા જોડાયા અને હડાલા ગામમાં મુકામ

હતો રાતરે જંગમમાં ધન ઢાટવા મમા હતા. તે વખતે તારા ઉપર
ગુસ્સે થઈ મેં તને કેવી ચુંટણી ખણી હતી. ત્યાં અનોપમાં સરમાઈ
મઈ હવે ઘેલી વાત મૂકી મારા ખોળામાં માથું મુકી જરા આરામ
કરે અને થાક ઊતારે તે તમારી ચુંટણીમાં મને ધણોજ આનંદ
આવ્યો હતો, પણ વા હતા એટલે હું કંઈ ખોલી ન હોતી. એકલા
હોત તો મલ્લગલીયા કરત સમજ્યા મારા સેનાપતી દેવ, હવે પોઠો
મારા પ્રાણેશ, મારા જીવનના આધાર તમારા સુખમાં માફ સુખ,
પ્રભુ આપ તો મારા હૃદયના દેવ છો હું તો આપના ચરણકમળની
રજધું છેવટે બન્ને પ્રેમીઓ જન્મતની જન્મળ મુકી. બન્ને પવિત્ર
આત્મા એક-એકની હૂંફમાં પોઠી ગયાં, અને પ્રભાત થયું.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

પાપીને પાપની શીક્ષા.

આજે આનંદમાં ગરકાવ થઈ ગયેલા ખંભાતની પ્રજાને બીજી
કાંઈ બાબત યાદ આવતી નહોતી. ત્યાં જુઓ ત્યાં વસ્તુપાળ મંત્રીની
ખોલ ખોલા ખોલાતી. પણ મંત્રી વસ્તુપાળને આનંદની વાતમાં

પણુ રસ આવતો નહોતો. ખંભાતની પ્રજા તો તેમ સમજતી હતી કે હવે આપણે રામરાજ્યમાં બેઠા છીએ પણ પ્રજાને જે કટોદુશ્મન જે સદીક હતો તે ક્યાં છે તેનું શું થયું તેની પણ કોઈને દરકાર નહોતી. પણ આપણા વિજેતા મંત્રીને તો સદીકની ચાલચાલ જુઠાતી નથી. તે સદીકેજ શંખને બોલાવ્યો હતો, ધોલકામાં પણ ખોટા સમાચાર તેનેજ મોકલાયા હતા ગુજરાતની હરોયાળા બૂમીને વેરાન કરનાર એ પાપી ચંડાળ હતો.

ન્યારે ભુવનપાલ શંખની સાથે યુદ્ધ લડતો હતો સદીક લગાઇનું પરીણામ શું આવે છે તે જોવા માટે પોતે આંટા મારતો હતો જે શંખ અને તેનું લશ્કર દરીયા વાટે નાશી મયું તે વખતે શંખે સદીકને પણ સંધર્યો નહી, ધોખીનો કુતરો ન રહ્યો ધરનો કે ધાટનો, વસ્તુપાળે સદીકની તપાસ કરવા સારૂ ચારે તરફ માણસો મોકલ્યા આખરે ખખર મળી કે સદીક પોતાના વડાજીમાં ત્રણ દીવસ થયાં દરીયામાં રોકાયો છે કારણ કે તેની માલ મીલત ખંભાતમાં હોવાથી તે બીજે જઈ શકતો નથી, ખંભાતમાં સદીક આવે તો મંત્રી વસ્તુપાળ તેને મારી નાંખે, આ બીકથી તે ખંભાતમાં આવતાં કરે છે.

ત્યાં ખખર લાવનાર માણસને મંત્રીએ પૂછ્યું કે શું સદીક અહીં આવવા માગે છે, હા. નામદાર ત્યારે સદીક તો બીચારો બહો માણસ છે તે ક્યાં બીચારો આપનો દુશ્મન હતો, તે તો આપનો ખીરાદર છે. તેનો તો રાજ્ય ઉપર ઘણોજ ઉપકાર છે એ ન હોત તો આજે ગુજરાત નહોત, માટે ગાંડો છે શા માટે ન આવે ખુશીથી આવે તેના માટે મને સંપૂર્ણ માન છે કે સદીક કોઈ દીવસ બે ઇમાની કરે જ નહી, આવી આવી વાતો વસ્તુપાળની સાંભળવાથી તેનાં જે સગાં વહાલા હતા. તેને વિશ્વાસ પડ્યો અને જરૂર વસ્તુપાળ પોતે સદીકને કોઈ જાતની ઇજા નહી કરે.

ત્યાં તો સદીકની મુલાકાતવાળા માણસોએ મંત્રીજીને વીનંતી

કરી કે આપ તેને બોલાવવાની આજ્ઞા આપો અને કાંઈ જાતનું તેને પોતાના જીવનું નુકસાન ન થાય તેવી ખાત્રી આપો. તો સદીકને અમો બોલાવો લાવીએ ત્યાં મંત્રીએ સદીકના જનનું જોખમ નહીં થાય તેવું વચન આપ્યું.

જ્યારે સદીકને બોલાવવાની મંત્રીએ આજ્ઞા આપી. ત્યાં તે નગરજનો આવી મંત્રીજીને વીનવણી કરી કે એ પાપીને પાંડા કાં બોલાવ્યો તેને તો અમને હેરાન કરવામાં આકરી રાખી નથી માટે આપ જરા વિચાર કરો.

તમો પ્રજાજન બહુ ભગ્ના હો સદીક શેઠ તો ખુદાના અવતાર છે તેનામાં જે ભગ્નાઈ છે તેવી ભગ્નાઈ બીજામાં ભાગ્યે જ હશે મંત્રી પણ જાણે પોતાનાણાં કંઈ પણ બુદ્ધિ જ નથી તેમ બોલવા લાગ્યો. તેમ પ્રજાજન પણ મંત્રીને નિંદવા લાગી કે મંત્રી એતો પ્રજાની સચક્ષ સદીકને ઈમાનદાર બનાવ્યો, આવી આવી વાતો જ્યારે ઘેર ઘેર થવા લાગી. તે વાત તેના માણસો દ્વારા સદીકને પોતાના વહાણમાં પહોંચી ત્યાં સદીક ખુશ થયો અને વસ્તુપાળની બેવકુફાઈ પર હસવા લાગ્યો.

જેમ જેમ વાતો સદીકના સાંભળવામાં આવી તેમ તેમ સદીકને ખાત્રી થઈ ગઈ કે હવે પોતે આઝાદ છે.

ત્યાં જ્યારે સદીક શેઠ દરિયાના કાંઠે ઉતર્યા, ત્યાં તો મંત્રી પોતે સદીકને માનપૂર્વક લેવા ગયા અને પોતાના જ મહેમાન બનાવ્યા અને એટલી બધી આગતાસ્વાગતા કરી કે સદીક સમજ્યો કે મંત્રી તદ્દન અક્રૂર વગરનો બુદ્ધિ છે જ્યારે મંત્રીએ સદીકને હદ વગરનું માન આપ્યું ત્યારે પ્રજા પણ સદીક શેઠના માટે માન આપવા અને જમવાનું કહેવા માટે તઈયારી કરી. ત્યાં તો પ્રજાના

આગેવાનો આવ્યા કે સાહેબ સદીક શેઠ તો આજે અમારા મહાજનના મહેમાન થશે માટે કૃપા કરો આપ હા કહો.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યા કે બાઈ ઉતાવળા શીઠ થાઓ છે. આજ તો મારા મહેમાનોને આજ તો મારે ત્યાંજ તેમના માટે જમવાનું નક્કો કરેલું છે તો સાહેબ આવતી કાલના માટે હા કહો પણ મારા શેડોયાઓ સદીક શેઠ હવે ખંભાતની બહાર જવાના જ નથી માટે આજ તો અમારાજ મહેમાન રહેશે આવતી કાલ માટે બોઈ લેવાશે.

જેમ જેમ પ્રજ્ઞના આગેવાનોનો આગ્રહ અને મંત્રીનો પ્રેમ જોતાં સદીકને ખાત્રી થઈ કે હવે હું સલામત છું.

ત્યાં તો અનેક જાતની સુંદર પાક શાક બજારમાં વીગેરે સેંકડો ચીજો એવી સુંદર વાનગીઓ બતાવી હતી કે જોડલા જમવા બેઠેલા તમામ લોકો રસોઈની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

જ્યાં બધા જમી ઉઠ્યા, પાનસોપારી ગુલાબ થયાં, ત્યારે સૌ કામ વિખરાયા.

ત્યાં સદીક શેઠ માટે કાઈ સારામાં સારો શુશ્રોભીત પલંગ ખીજાવી સુવા માટે પથારી કરી આપી, સદીક શેઠને પગ ચંપી કરાવવાની ટેવ હતી.

ત્યાં તો વસ્તુપાળે કરી મુકેલી ગોઠવણ મુજબ પાંચ મલ્લ ચંપી કરવા માટે આવ્યા, ત્યાં તો મલ્લે એવી ચંપી કરી કે સદીક શેઠ બેઠી ગયા.

ત્યારમાઠ વસ્તુપાળની સુચના મુજબ જ્યારે પાંચે મલ્લોએ ચંપી એવી શરૂ કરી કે સદીક શેઠના તમામ સાંધા જુદા કરી નાંખ્યા.

સદીક તો જુમે પાડવા અને પગ ચપ્પી ખુદાને ખાતર બંધ રાખે માટે જન નીકળી જાય છે.

અરે મંત્રીજી આ તે પગચાપી થાય છે કે મારો જન લેવાની દમાજાજી રચાઈ છે.

તેમ તેમ મલ્લ લોકો ચાપી જોશમાં એવી કરો કે સદીક શેઠના શરીરના તમામ ભાગ લુલા પડી ગયા. ન ઊઠી શકાય કે ન બેસી શકાય ખાટલા શરણ કરી નાંખ્યા.

વાહ મંત્રીજી વચન આપી દગો ઠીક કર્યો, ના સદીક મેં જીવતો રાખવાનું વચન આપ્યું હતું તો મેં તને જીવતો રાખ્યો છે, ધણું જીવો અને કરેલા પાપ ભોગવો,

હાય ખુદા પરવર દીગાર, મારી શી હાલત, મંત્રીજી મારા પર આવી કઠોર શીક્ષા કરતાં તમને કંઈ પણ દયાનો ભાવ પણ ન આવ્યો.

સદીક શેઠ તમે તો ગુજરાતને દયા એવી બતાવી છે કે ગુજરાત ખીચારી આજે ખીજનની દયા ઉપર જીવી રહી છે તારો તો ગુજરાત પર એટલો બધો રોષ હતો કે તારો તો ગુજરાતને ખીજનની ગુલામ બનાવી તારે તારો સ્વાર્થ સાધવો હતો. માટે સદીક શેઠ ગભરાવવાની જરૂર નથી. તમારી પાસે તો શક્તિની ઘણી ઘણી જાતની બુદ્ધિઓ હશે તે ખાઓ અને સાજ થાઓ.

હવે તો હું સાજો ચઢશિ જહાંનમમાં. મંત્રીજી જલા થઈ મને મારે ઘેર પહોંચાડો.

સદીક શેઠ તમારૂં ધરખાર કંઈ છે જ નહીં. તમારૂં ધર ગણો કે મહેલ ગણો તે આ પલંગ અને આ પંચારી. ત્યાં સદીક ચમક્યો. પોકે પોકે રોવા માંડ્યો. ખુદાની ખાતર મને મારા ઘેર પહોંચાડો.

મંત્રી તમારાં પગે પડુ છું. શેઠ પગે લાગેા ખુદાને કે તમારા પાપની શીક્ષામાંથી બચાવે. તમારા સગાંવહાલાંને વદાય ક્યાં છે. તમારી માલમીલકત બધી જપ્ત કરી છે અને તે રાજ્યમાં જમા થશે તેની નોંધ પણ થવા માંડી છે. માટે સદીક શેઠ બચ્ચ લેતાં ગુજરાત ખોઈ બીજાનું 'બુંદુ' તાકતાં તમારી શું દશા થઈ તેનો ખ્યાલ કરજો. હવે રાજ્ય તમારી ઉપર કાઈપણુ જતનો બુલમ નહી કરે.

ત્યાંતો નોકરાને હુકમ કર્યો જત્યો આ પાપીને ખંભાતના માણેકચોકના બજારમાં મુકી આવેા. લોકા ખાવા આપશે તો ખાશે બલે રીઆઈ રીઆઈને મરે. જો તેને કાઈપણુ આશરો આપશે તો રાજ્ય તેને સખ્ત શીક્ષા કરશે. આખરે પાપી પોતાની પાછળની છાંદશી રીઆઈ રીઆઈને ખતમ કરી અને આખરે પાપનો અંજમ પાપ આવે છે.

પ્રકરણ ૨૮ મું

વીરનું સ્મારક

વસ્તુપાળ મંત્રી સદીકની તમામ મીલકતની નોંધ કરી કરોડો ઉપરની સંખ્યાની મીલકત થયા આવી તો પણ ઘણી મીલકત નોંધ્યા વગરની રહી ગઈ તે તમામ અસખ્યા સરસામાન વીગેરે તમામ

સદીકનું જે કંઈ હતું તે લઈ મંત્રી વસ્તુપાળ પોતાના રસાલા સાથે ઘોલકામાં આવ્યા.

ન્યારે રાણા વીરધવલ સમક્ષ સારો દરબાર બેઠો છે ત્યાં આપું જામ સદીકની મીઠકત જોવા માટે રાજ્યગઢમાં આવ્યું છે ત્યાં અનોપમા પણ હાજર હતી. સેનાપતી તેજપાળ પણ હાજર હતા.

આ વખતે વસ્તુપાળે તમામ મીઠકત સોનું, ચાંદી, હીરા, મોતી, પન્ના, માણેક, રત્નો કરોડોથી પણ વધુ મીઠકત જોતાં રાણાજીની તો છાતી ખેંસી ગઈ. છેવટે મંત્રી બોલ્યા કે તેના ઝોરડામાં પણ માટી બરેલી હતી તે માટી પણ અણખોલી કીમતની છે. તો રાણા બોલ્યા કે બહે ગમે તેવી હોય પણ હું તમને માટી બેટ આપું છું.

માહારા રાજધિરાજ બોલા ન ચરો.

અરે વાણીયા તને કહું છું જ મેં તને માટી આપી આપી ને આપી મારા બાપના બોલે આપી.

ત્યારે બાપુ સાંબળો એ માટી નથી સોનું છે. તેનું નામ તેજ-તુરી નામની માટી છે. માટે કહું છું કે આપ છોકરમત ન કરો.

બસ હવે તું બોલી રહ્યો. ગમે તો સોનું હોય કે દેવતાઈ ચીજ હોય તો પણ મેં તને આપી તે આપી.

જેત્રી નામદારની આજ્ઞા. તેમ કહી વસ્તુપાળ બોલ્યો કે મારું ધન તે પણ આપના રાજ્યનું છે. માટે તે બધું પ્રજાકલ્યાણ અને ધંધાની આબાદી માટે ખેડૂતના કલ્યાણ માટે ખર્ચાશે.

તેતો રાણા કહે આપણને તેમાં સમજ નહીં પડે તેથી તમારી બ્યાન પોતે તેમ કરવા તમને સત્તા છે.

ત્યાં મંત્રી બોલ્યા કે નામદાર એક વચન માયું છું આપશો. બોલ શું વચન આપું. તો એજ માયું છું વીરની વીરતાનું સ્મારક અને તેનું પુજન. આપ તેમાં મને સહાનુમતી આપશો.

કરણ કે મને ધારતી લાગે છે કે આપ હા. નહીં કહો. રાણો બોલ્યો કે વસ્તુપાળ તું શું બોલે છે તે સમજતું નથી તો સાંભળો શ્રાવકોઓના ઇતિહાસમાં કે વાગ્દેલાના ઇતિહાસમાં કે ચાવડાના ઇતિહાસમાં જે થયું નથી. તે મારે કરવાનું છે અત્યારસુધીમાં તો મોટા મોટાઓના સ્મારકો મંદિરો વાવ કુવા તળાવો બંધાયા છે. પણ મારે તો આપ નામદારના હસ્તેજ તેનું ખાતમુહૂત કરાવવું છે. ત્યાં બોલ્યો કે ભાઈ તેજપાળનું સ્મારક કરવું છે કે દેવી અનોપમાનું સ્મારક કરવું છે. તારી લલિતા કે સોખૂનું કરવું છે કે તારે તારી બહાદુરીનું કરવું છે કેનું સ્મારક કરવું છે તે તો બોલ ના. ના. નામદાર મારે તો એક આખરી ધડીના સૈનિકના નામનું સ્મારક કરવું છે.

હાં તો વીરધવળ રાણો બોલ્યો કે વસ્તુપાળ તમારી વાત મારા સમજવામાં આવતી નથી. શા માટે તમે બોલી શકતા નથી કેમ શાથી અચકાઓ છે. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે જે ઇતિહાસમાં બન્યું નથી. તે મારે બનાવવું છે. જગતના કોઈ રાજ્યો નહીં ક્યું હોય તેવી વાત મારે કરવાની છે. માટે રાણાજી હું બોલતા જરા વીચાર કરું છું.

ત્યાં રાણા ફરી બોલ્યા કે વસ્તુપાળ કોઈપણ જાતનો સંકોચ રાખ્યા વગર ખુશીથી બોલો. લે માફ વચન.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે રાણાસાહેબ, એક વખતનો તમારો પગચાળો કરનારો તમારા પગની અંગુઠી ચોરનાર. તે તમારા નોકર તે આજનો જીવનપાલ. તેનું સ્મારક મારે ખંભાતમાં કરવાનું છે અને તેનું ખાતમુહૂત પણ આપ નામદારના શુભ હસ્તે કરાવવું છે.

ત્યાં તો રાણાજી તો તેમ સમજતા હતા કે વસ્તુપાળ કોઈ મંત્રીનું કે કોઈ રાજ્યનું કે પોતાની અનોપમા કે લલિતાનું કંઈપણ નામ રહે તેવી વાત માગશે, પણ મંત્રીએ તો હદ કરી. કે એક

સાધારણ સૈનીકના સ્મારક માટે એની આટલી બધી ઈન્તેજરી. ત્યાં તો રાણાએ મંત્રીને શાખાશી આપી. અને પોતાની બાથમાં બીડ્યો. ધન્ય છે વસ્તુપાળ જગતના ઇતિહાસમાં કાષ્ટએ ક્યું નથી. તે તમે આજે કરી બતાવો છો. જરૂર તે ખાતમુહૂર્તમાં મોટા રાણાજીનાજ શુભ હસ્તે કરાવીશ. ત્યાં વસ્તુપાળ ખુશી થયો તે પછી પેલા ત્રણ સરદારો જે નોકરી રહેવા આવ્યા હતા. અને જે બહાદુરી બતાવી હતી તેમને બોલાવ્યા. ખુબ સન્માન આપ્યું ત્યાં મંત્રીજી વસ્તુપાળે ત્રણ જણની ઓળખાણ આપી કે આ ત્રણ સરદારો નહોત તે આજે ખંભાત પણ નહોત. અને આ આપનો વસ્તુપાળ પણ નહોત.

બોલો મારા બીરાદર તમે શું પગાર લેશો, તે ખુલાસો કરશો ત્યાં ત્રણમાંથી જે મોટો હતો તે બોલ્યો. એક મહીને લાખ દ્રામ લઈશું. આપની મરજી હોય તો હા કહો, ન હોય તો ના કહો. રાણા વીરધવળ— તો પગાર સાંભળી ઠરીજ ગયા આટલો મોટો પગાર કેવી રીતે અપાય ત્યાં મંત્રી સમજ્યો રાજાને શુરવીરોની કદર નથી. પણ મંત્રી ગમ ખાઈ ગયો ત્યાં રાણાએ પોતાની અશક્તિ બતાવી તો કંઈ નહી રાજાને જેવી આપની મરજી ત્યાં ત્રણ જણાને શોભે તેવા સરપાવ શેલા વીગેરે પોતાના મોઝાસર સરપાવ આપી રાજા ખુશીથી વધાય કર્યો, વસ્તુપાળ પોતે બધી હકીકત રાણા વિરધવળને સમજાવી. પોતે પેલા ત્રણ સરદારો ને પણ માનપૂર્વક વધાય કરી પોતાના મુકામ પર આવી. ત્યાં પોતાની બહેન વયજૂકાને બોલાવી ને જીવનપાલના સગાંવહાલાં અને તેના માયાપનાં નામ જાણી લીધાં. બહેન પણ ભાઈની તમામ વાત જાણી ખુશી થઈ અને પોતાના પતિનું સ્મારક થશે એમ જાણી તેના રદ્યમાં એક જાતનો આનંદ થયો. ધન્ય છે વયજૂકાના પવિત્ર પ્રેમને અને ધન્ય છે તેના વસ્તુપાળ જેવા ભાઈને. જેન વયજૂકાની સ્થીતી જેતાં વસ્તુપાળની આંખોમાં આંસુ આવ્યા. પણ લાચાર. જ્યાં ભાવી પ્રતીકૂળ હોય ત્યાં કોઈ શું કરે.

અકરણ ૨૯મું.

અનોપમાની વેદના

જ્યારે વસ્તુપાળ અને બહેન વયજીકાની વાત ચાલતી હતી ત્યારે અનોપમા તે વાત પોતે બધી સાંભળતી હતી. પોતાના પતિની સાહસિકતા ઉપર તેમજ પોતાના વડીલ વસ્તુપાળની બુદ્ધિ ઉપર જેટલી તેની મમતા અને શ્રદ્ધા હતી તેના કરતાં તેની શ્રદ્ધા બહેન વયજીકા પર વધારે હતી.

જે બહેન પોતાના દરેક કાર્યમાં પોતે કટલો આનંદ આપતી હતી તે બહેન જ્યારે આજે તેને વિધવા વેશમાં જોતાં અનોપમાની જાતી ફાટી ગઈ છે તેના શરીરમાંથી જાણે ચેતન છૂટી ગયું હોય તેવી સ્થિતિ તેની થઈ રહી છે. જ્યારે વયજીકા પોતાના ઝોરઝ તરફ જતી હતી તે વખતે અનોપમાએ બહેન વયજીકાને ઓઢાવી પોતાની ઝોદમાં બાંધી બહેન તમારી સ્થિતિ જોતાં આજે મારા આત્માને કંઈ એન પડતું નથી પણ બહેન જેના ભાઈઓ આજે મુજરાતના માટે પોતાના પ્રાણના અલિદાન આપવા સુધીની તૈયારી કરી રહ્યા છે તો તેની બહેન પણ મુજરાતના ગૌરવને જાળે તેવું બલીદાન આપી આજે તમે તમારું જીવન ધન્ય બનાવ્યું છે બહેન વીરની પત્ની વીરાંગના જ હોય તેને દુનિયાના વૈભવની લાલસા ન હોય. વૈભવ તો બહેન ક્ષણભંગુર છે પણ ધર્મ અને પ્રેમ એ બેજ વસ્તુ જીવનનો વિકાસ કરનારા છે તો બહેન ધોરજ અને શાંતિથી આવેલા કષ્ટને સહન કરી તમારા મરનાર બહાદુર પતિએ તમારો

પ્રેમ મેળવવા માટે જ મોતના ખેત્ર ખેલ્યા. એક સાધારણ નોકરમાંથી આજે તે વિર અન્યો અને ગુજરાતના ઇતિહાસમાં તેનું નામ અમર કરી ગયો. માટે એવાં ક્યાંથી ભાગ્ય હોય કે એવા વીરની પત્નિ ખનવાનું સૌભાગ્ય તો કાઈ ભાગ્યશાલીના ભાગ્યમાં હોય તો બહેન તમે તો ખુશી થાઓ કે તમારો પતિ એક બહાદુર શંખ જેવા રાજાને મહાત કરી પોતે પોતાનું કર્તવ્ય અભરી ગયો. માટે તમે પણ તેમના પગલે ચાલી તેની વીરતાનું પૂજન કરી સારી સમાજને તમારા જેવા આત્મ ભોગ આપવાનો પાઠ ઘેર ઘેર શીખવાડી સારી ગુજરાતની બહેનોને તમારા જેવી વીરાંગના બનાવો અને કહો કે વીરની પૂજા કરતા શીખો, વીર બનતા શીખો વૈભવ અને તિલાસના સુખોની ભાવનાનો ત્યાગ કરી માતૃભૂમિની સેવા કરતા શીખો.

આ પ્રમાણે અનોપમા પોતાની વેદના વયભુકા બહેનને સમજાવી રહી છે. ત્યાં તેજપાળ આવ્યાં.

દેવી,

ત્યાં અનોપમા બોલી કે બહેન તમારા ભાઈ આવ્યા છે.

જ્યાં તેજપાળને જોતાં જ વયભુકા પોતે ભાઈના ગળે બાંધી પડી અને ઘુસકે ઘુસકે રોવા માંડી અને બોલી કે ભાઈ તેજ તમારે તો ખુશી થવું જોઈએ તમારી બહેન આજે તમારા પગલે ચાલી વીરના પૂજન પૂજવાની અધીકારી બની છે. જેને મારા પ્રેમના માટે પોતાના જીવનનું બલિદાન આપી ગુજરાતનું ગૌરવ વધારી આજે અમર નામના કરી ગયા. તો હું શું તેમના ચરણોની પૂજા કરી મારી ગુજરાતની સેવા તેમ તેમના માતાપિતાની સેવા કરી. મારી જીંદગી આનંદમાં ગુજરીશ.

ત્યાં તેજપાળ સેનાધિપતી છતાં પોતાની બહેનની આ સ્થિતિ જોતાં પોતાની આંખોમાં પણ અશ્રુધારા વહેવા લાગી.

ત્યાં અનોપમા બોલી કે નાથ શુરવીરની આંખમાં આંસુ શોભે નહિ તમે તો મોતના ખેલ ખેલવા રાત દિવસ જાઓ છો ત્યાં તમને તમારી અનોપમા યાદ આવે છે શું થશે. માટે જે પુરૂષો જ્યારે યુદ્ધના મેદાનમાં જંગ ખેલવા જાય છે ત્યારે તેની સ્ત્રીઓ તો કહે છે કે નાથ બહાદુરી અતાવી કીર્તિદેવી વરીને મારા શયનભુવનમાં આવી આ દાસીને આલિંગન આપશે પણ પીઠ બતાવી બીકણ બની પ્રાણ બચાવી ઘેર આવશે નહિ તે શું પાઠ ભુલી ગયા આપ જ્યારે પાટણની રક્ષા માટે ગયા ત્યારે મેં કશું હતુ કે આપની ફરજ ન ચૂકશો. માટે શુરવીરની આંખમાં આંસુ શોભે.

વયજીકા બહેન તમે તો એટલા બધા ખૂશી થાઓ કે તમે અને તમારા ધતિએ તો ગુજરાતના ઇતિહાસને ગૌરવવંતો બનાવ્યો છે. ભૂતકાળમાં પણ તમારો ઇતિહાસ લોકો વાંચશે ત્યારે જરૂર તમારા બંને જણને ધન્યવાદ આપશે અને કહેશે કે ધન્ય છે એ વિરતે અને ધન્ય છે એ વીરની વીરાંગના વયજીકાને.

ત્યાં તો તેજપાળ પણ દેવીના વચન સાંભળી રતબંધ થઈ ગયા અને મનમાં બોલ્યો કે ધન્ય છે આની નીકરતા અને ગંભીરતાને ત્યાં અનોપમા બોલી કે—

દુઃખ પડે તો નાથ મારા કોઈ દિવસ ડરવું નહિ આવે કદી જો આપદા નીરાશ કદી બનવું નહિ જાય બધો દુનીઆનો વૈભવ પણ ઇજત જાશે નહીં આશ્વર જવાનું સૌને ત્યાં છે મોતથી ડરશે નહિ. શુદ્ધ પ્રેમમાં પ્રભુતા વસી માટે પ્રભુને ઓળખો

સચ્ચા રહ્યના બાવથી સત્ય વસ્તુ નીરખો,
અલિહાન આપી વીર જનો, તે નામના કરી ગયા
કંગાલ ને કાયર જનો મોતથી જે ડરી ગયા
માટે કહું છું નાથ માહારા અલિહાન આપને પ્રેમથી
કોંકરી આ અનોપમાને રાખને નાથ સ્નેહથી

ત્યાં રાત ઘણી વીતી ગઈ તે વખતે વયમૂકા પોતાના સ્થાને
મઈ અને તેજપાળ અને અનોપમા પણ ભુવનપાલ અને વયમૂકાના
આત્મઅસીદાનની પ્રશંસા કરતા કરતા નિદ્રાવશ થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૩૦ મું

વીરની વીરતાનું પૂજન

ખંભાતમાં આજે કાઠ અનેરી ધામધૂમ થઈ રહી છે હજારો
લોકો આજે ખંભાતમાં આવી રહ્યા છે જ્યાં નાતગતના ભેદભાવ
સિવાય સૌ કાઠ વીરની વાતો કરી રહ્યા છે.

ભાઈઓ ધોળકાના વાણિયાએ ભુવનપાલની યાદગીરી માટે
ભુવનપ્રસાદ કાઠ અસૌક્રિક દારોગરી વાલો એવો બનાવ્યો છે કે
જેની જોડ એ વખતમાં ભાગ્યે જ હશે.

જ્યારે ભુવનપ્રસાદ તૈયાર થયો ત્યારે તેની પ્રતિષ્ઠા શંભુની કરવા મંત્રી શ્રાવક જૈન હોવા છતાં મંત્રીએ પોતે કરી. અને પોતાની ફરજ બજાવી અને હજારો માણસની વચ્ચે જ્યારે ભુવનપાલના આત્મભોગની વાત જ્યારે વસ્તુપાળે કરી ત્યારે તો ત્યાં આવેલી તમામ જનતાની આંખમાંથી આંસુનો સાગર વહેવા માંડ્યો તેના માતાપિતા અને નિકટના જે સગાંઓ હતા તેમને પણ તે વખતે વસ્તુપાળે બોલાવી રાખ્યા હતા. તેઓને પણ આ ભુવનપ્રસાદની પ્રતિષ્ઠા વખતે ધણાજ સન્માન સહિત બોલાવ્યા. તે વખતે વૃદ્ધ માતાપિતાની સ્થિતિ જોતાં તો આવેલી જનતા પણ શોકમાં ગરકાવ થઈ ગઈ અને દરેકની આંખમાં આંસુ આવ્યા અને ગમગીની ફેલાઈ રહી.

આ વખતે ભાટ ચારણ અને કવિઓએ વસ્તુપાળની બીરદાવણી ગાવા લાગ્યા અને વસ્તુપાળ પણ કવિ ચારણો વીગેરેને છૂટા હાથે પોતાની લક્ષ્મી આપવા માંડી. જાણે બીજો રાજ કરણનો અવતાર સમે વસ્તુપાળ શોભવા લાગ્યો. વસ્તુપાળ જ્યારે ભુવનપ્રસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી પોતાના બનેલીનું નામ અમર કર્યું, તે વખતે બહારગામના હજારો માણસો ત્યાં ભુવનપ્રસાદને જોવા માટે આવવા લાગ્યા.

તે વખતે કેટલાક શ્રાવકો પણ આ પ્રસાદ જોવા આવેલા તે શ્રાવકોની સાથે એક મહાન જૈનયતિ મલ્લવાહનસૂરી પણ તે વખતે પધારેલા લોકોએ તેમ ભાટ ચારણો અને કવિઓએ વસ્તુપાળની એટલી બધી પ્રશંસાની કવિતાઓ લલકારી કે વસ્તુપાળને સેજ ગર્વ આવ્યા જેવું થયું. ત્યાં મલ્લવાહનસૂરી જોવા ભુવનપ્રસાદમાં જોવા માટે દાખલ થયા. ત્યાં બોલ્યા કે આ બધી વસ્તુ કરતાં મૃગલોચની તેમ સારંગલોચની રંભા જેવી સ્વરૂપવાન સુંદરી શોભી રહી છે. ત્યાં વસ્તુપાલ આ શબ્દો સાંભળી ને આવેલા મલ્લવાહનસૂરી પર ક્રોધ

આગ્યો અને બોલ્યો કે આપ જૈન સાધુ થઇને આવા શૃંગારીક શબ્દો દેવમંદિરમાં કેમ બોલ્યા. ન્યારે મલ્લવાહનસૂરી આ શૃંગારીક બોલ્યા તે વખતે હજારોની મેદની પ્રાસાદના ભવ્ય મેદાનમાં ઉભી હતી. અને સૌ કોઈ આ શબ્દો પર ટીકા કરતા હતા, આ બાબત જોતાં વસ્તુપાળને મલ્લવાહનસૂરીનું મોં જોવાની પણ ઈચ્છા ન થઈ અને મનમાં સૂરીશ્વર પર ધીક્કાર છૂટ્યો. આ પછીથી બીજા કટલાક યતિ મહારાજ પણ સારી સંખ્યામાં વસ્તુપાળ મંત્રીને ધન્યવાદ આપવા આવ્યા હતા. ન્યારે બધી શુભ ક્રીયા પૂરી કર્યા પછી આવેલા બીજા યતિઓએ વસ્તુપાળને આર્શિવાદ આપવા સારૂ મલ્લવાહનસૂરીનેજ મોકલ્યા. ત્યાં સૂરીશ્વર મંદિરની બહાર આવી ભર સભામાં મંત્રીના સામે લાંબો હાથ કરીને બોલ્યા કે—

આ સંસારમાં સાર રૂપ કંઈ એક મૃગલોચનીજ છે આ શબ્દો ન્યારે મલ્લવાહનસૂરી ફરી ફરી બોલ્યા ત્યારે વસ્તુપાળથી સહન ન થઈ શક્યું, ત્યાં તો વસ્તુપાળ આવી બોલ્યો કે મને ક્ષમા કરજો આપ એક જૈન સાધુ થઈ ને દેવમંદિરમાં—પ્રભુના નામના બદલે શૃંગારીક શબ્દો બોલી કેમ આપ દોષ ગાંધો છો ત્યાં મલ્લવાહનસૂરી હસ્યા. વસ્તુપાળ આપ તો કવિ છો, શાક્ષર છો છતાં તમે મારા બાવને સમજી શક્યા નહીં તેજ મને નવાઈ લાગે છે. મારા જે શબ્દો બોલેલા છે તેનો ભાવાર્થ ન્યારે તમે સમજશો ત્યારે તમને તમારી બૂલનો જરૂર પસ્તાવો થશે. હું તો એમ બોલ્યો હતો કે હે સારંગ લોચની. હે મૃગલોચની જેવી સુંદર કુંવરઆઈ માતા તને ધન્ય છે કે તારી કુક્ષીમાંજો તેં વસ્તુપાળ જેવા પુત્ર રત્નનો જન્મ આપી, તેં તારું જીવન સાર્થક કર્યું છે અને વસ્તુપાળ જેવા માતૃભક્તિવાળા પુત્રને ધન્ય છે જેને તારી કુખ દીપાવી છે માટે હે માતા કુંવરઆઈ આ મલ્લવાહનસૂરીના તને હજારો વાર પ્રણામ છે. આ શબ્દો સાંભળી વસ્તુપાળ તો શરમીંદો બની ગયો અને પોતાના મગજમાં જે કવિતાનો અને કાવ્યનો અભિમાન હતો તે આ મલ્લવાહનસૂરીના અગાડી

ઓસરી ગયો. જ્યારે વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ગુરૂદેવ આપ મને ક્ષમા કરો, આપની અપાર વીદ્યતા અને ગંભીરતા જોઈ આજે મારા અંધ નેત્રો ખુલી ગયા છે હું વસ્તુપાળ અમે તો શ્રી પાશ્વનાથ સ્વામીના કીર્ત્તરો છીએ અને મહાદેવી સરસ્વતીના ઉપાસકો છીએ અમે જ્યારે તમારી ધોળકામાં સરસ્વતી પ્રત્યેની ભાવના અને વીદ્યતાના વખાણ સાંભળવામાં આવ્યા ત્યારે અમને લાગ્યું કે આવા સરસ્વતીના ઉપાસક મહાપુરૂષની જરૂર મુલાકાત કરવી એવો અમારા હૃદયમાં ભાવ ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે અમે સાંભળ્યું કે એક અદનામાં અદના સેવકના આત્મભોગની મહત્તા વધારવા સાડ તેમજ પોતાની મહત્તા દુર કરી અન્યની મહત્તા શોભાવવા ખાતર ખંભાતમાં ભુવનપ્રસાદ નામનું મંદીર વસ્તુપાળે બનાવ્યું છે અને પોતે જૈન છતાં શુંબુ દેવની પ્રતિષ્ઠા પણ પોતે કરી કાઠી પણ જાતનો જૈનેતરનો બેદ રાખ્યા સિવાય મંત્રી આજે નવી દુનીયામાં પગલા પાડી રહ્યો છે તેથી અમેજે જાણ્યું કે જે માતાની કુક્ષીએ આવા પુત્ર રત્ન પાડે તે માતા તો એક સુંદર સારંગ લોચની અને પ્રભોચની સમાન પવિત્ર અને મહા સતી હોય તેજ આવા પુત્ર રત્નનો જન્મ આપી શકે જ્યારે પુરેપુરો વિસ્તાર વસ્તુપાળના સમજવામાં આવવાથી પોતાની થએલી ભૂલ અને કરેલી અવગણા માટે વસ્તુપાળે કરે જોડી વંદના કરી ગુરૂદેવની પાસે ક્ષમા માગી અને આશીર્વાદની યાચના કરી ગુરૂએ આશીર્વાદ આપ્યો કે ધન્ય છે વસ્તુપાળના વિવેક અને વિનયને.

પ્રકરણ ૩૧ મું

અનોપમાની ત્યાગ ભાવના

અનોપમા પોતાના નિવાસસ્થાનમાં વીચારતી હતી. પોતાની નજીક વચનૂકાના પર તેનો અચામ પ્રેમ હતો તેની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવતાં અનોપમા મનમાં રડતી અને કર્મની વીચીત્ર ગતીનો ખ્યાલ કરતી હતી શાશનદેવની કૃપાથી અનોપમાને પણ એક તેજસ્વી બાળક હતો. તેનું નામ લુણ્સી હતું તે પોતાના મોસાળ ચંદ્રાવતીમાંજ મોટા થતો હતો તે પણ પોતાની માતા પાસે થોડા વખતથી ઘોલકે આવી ગયો હતો.

માતા પોતાના પુત્રને કહે છે કે બેટા આ જમતમાં જો જીવનનો વિકાસ સાધવો હોય તો મારી આપેલી શાખામણ ઉપર જરૂર મજબુત અને કર્તવ્ય પરાયણ રહે જો, પહેલું તો એ કે પોતાના કુળને દુષણ લાગે કે અપકીર્તિ થાય તેવા મોઝારાકૃત્યથી સદા દુર રહેવું, માટે બેટા પહેલા તો પિતાની મીઠકત પર વિશ્વાસ ન રાખતાં તું તારા પગ ઉપર જીવતા શીખજો, કોઈ પણ સંજોગોમાં અસત્ય વસ્તુનું આચરણ કરીશ નહીં. દુખી દીનની સેવા કરજો. પણ તેને રીખાવી દુખી કરીશ નહીં. પરાઈ સ્ત્રી માતા અને પોતાની બહેન ગણી તેની અને તેટલી સેવા કરી તેના દુખનો ભાગીદાર બનજો દુઃખન સામે ટક્કર ઝીલવા તારા બાપુથી પણ સલાયો બનજો બેટા કોઈ પણ દિવસ વિશ્વાસઘાત કોઈથી કરીશ નહીં. ગમે તેવા દુખના પ્રસંગમાં પણ પ્રભુ ભક્તિ અને ધર્મની શ્રદ્ધાને ગુમાવીશ નહીં. ન્યાયનીતિનું

વન ઉપાર્જન કરી તે ધનથી ગરીબોના દુખ દૂર કરજો બેટા લક્ષ્મી
 ચંચળ છે તે કાઠની ચઢી નથી. થવાની નથી. માટે પારકી આશાએ
 જીવવા કરતાં પોતાની બાહોશી અને બહાદુરીથી તદ્દન જીવો, અને
 સ્વમાનની કીંમત આંકજો તારા બાપુ તથા કાકાજી તો આજે કાઠ
 જીદી દીશામાં પ્રયાણ કરી રહ્યા છે પણ વખત આવે તો તને તેઓના
 કાર્યમાં કંઈપણ ઉણપ દેખાતી હોય તો વિનય અને વિવેકથી સત્ય
 વસ્તુ સમજાવજો. અનોપમાંનો દીકરો બલે થયો બેટા પણ તારા બાપુ
 એ જ આજ મેલવી છે તેનાથી સવાઈ મેળવી તારી માતાના
 આત્માને શાંતી આપજો. જીવનભર સેવા કરવામાં છે તે બીજામાં
 નથી. તેટલું સમજી માતાની શીખામણ પુત્ર બરાબર એક ધમ્મનથી
 શ્રવણ કરી પોતાની માતાના અર્થમાં પોતાનું શીર ઝુકાવી બોલ્યો
 કે આ તારો લુણ્ણસી તારી શીખામણના એક એક શબ્દને પોતાના
 મોઢા સાથે સાચવશે અને તારો દીકરો તારા આશીર્વાદના પ્રત્યેક
 મારા બાપુ અને મારા વડીલના પગલે જરૂર નીતિથી ચાલી પોતાના
 સ્વમાનની કીંમત જરૂર શીખશે. પોતાના બાળકના આવા સુંદર વચનો
 સાંભળી માતાના હૃદયમાં અનેરો આનંદ આવ્યો ત્યારે માતાએ
 વિચાર કર્યો કે— પોતાના મનમાં ચાલી રહેલી દૂષી ભાવના પોતાના
 પતિદેવને કહેવો અને તેમની સંમતિ-હોય તો મારે-મારા જીવનનો
 કાર્યક્રમ બદલવો. ત્યાં તેજપાળ આવ્યા. સતિ ઊભી થઈ વિનયથી
 બોલી. નાથ જરા આરામ કરો, પછી મારે તમને કંઈ વાત કરવી
 છે તેજપાળ પણ પોતાની પ્રીયતમાની ગંભીર મુખ મુદ્રા જોઈ બોલ્યો
 મારે આરામની જરૂર નથી, પીના સંકોચે ખુશીથી બોલો નાથ,
 આપના કુંડુંમાં એક એવી ભથંકર વસ્તુ સાચવવાની છે અને જીવન
 કાળ તેમ બહેન વયજૂકા પર ઉપકાર કરી આપ વયજૂકા બહેનના
 સહોદર તરીકે આપ આટલો આત્મભોગ આપી આપની દાસી અનો-
 પમાને કૃતાર્થ કરશો. ત્યાં તેજપાળ તો ચમકી ગયો પોતાની પવિત્ર
 પતીપરાયણ દેવીની મનમાં સ્તુતી કરવા માંડ્યો, અને પોતે મહા

ગુચ્યવસ્તુમાં આવી પડ્યો, આ વખતે બન્ને દંપતી પણ ભરચુવાની અવસ્થામાં હોવાથી તેજપાળનો આત્મા મહા વિચારમાં પડ્યો ત્યારે સાહસીક પુરૂષ પણ કોઈ વખત પોતાની સાહસીકતાથી જગતપર ધડો ખેસાડી શકે છે તેવીજ રીતે બોલ્યો કે દેવી ધન્ય છે તમારી માગણી માટે જરૂર વિચાર કરી તમને સંતોષ આપીશ, નાથ જેના ધરમાં વીધવા બેઠેન કે દીકરી હોય તેના મા-બાપ કે વડીલ પણ હોય તે જ્યારે પોતાના સુખ વૈભવનો ત્યાગ કરે તોજ તે વિધવાનો વૈધવ્ય ધર્મ સચવાઈ રહે નહીં તો સચવાવવો મુશ્કેલ છે આવી અનેક વાતો કરી તેજપાળ પણ પોતાના જીવનને ધન્ય માનતો કે મારા અહો ભાગ્ય્ય કે હું આવી પવિત્ર પ્રિયતમાનો સ્વામી બન્યો.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

પહેલા વચન પછી સંઘ

વાંચક વર્ગ હવે આપણે ખંભાત પર નજર નાંખીએ ખંભાતની પ્રજા આજે દરેક બાબતથી વસ્તુપાળ મંત્રીની બાહોશાઈ અને દાર્પ-કુશળતાથી સુખી છે ખંભાતમાં હવે કોઈ જાતની ઉપાધી જેવું નામ પણ નથી વળી વસ્તુપાળની બન્ને પત્નીઓ સોખૂ-અને લલિતાદેવી

પણ ખંભાતમાં મંત્રી વસ્તુપાળની સાથે જ રહે છે બહેન વયજૂકા તો ભુવનપ્રસાદના મંદિરમાં પોતાના પતિદેવનું પુજન કરે છે અને પતિના વૃદ્ધ મા-આપની સેવા કરી પોતાનું જીવન વ્યતિત કરે છે.

ત્યારે વસ્તુપાળની લલિતાને પણ એક પુત્ર રત્નનો જન્મ થયો છે. તેનું નામ જોતશી પાડવામાં આવ્યું છે તે. આજે પાંચ મહીનાનો આળક પારણામાં જુદી રહ્યો છે અને બધા આનંદની વાતો કરતા કરતા વસ્તુપાળે લલિતા દેવીને વાત કરી કે ખંભાતના આવકો સીદ્ધાચલજી અને રૈવતગીરી. ગીરનારની યાત્રા કરવા સાડ થન થની રહ્યા છે તો મારો વિચાર પણ એક સંઘ કાઢી દરેક ગામમાં આમંત્રણ આપી બધાને યાત્રાનો લાભ આપવાનો છે તો દેવી લલિતા તેમાં તમારો શું વિચાર છે.

નાથ આવા શુભ કાર્યમાં કંઈ અભાગણી હોય કે ના કહે ખૂશીથી આપ સંઘ યાત્રાનો વિચાર નક્કી કરી દેવી અનોપમાને પણ ઘોળકે ખજર આપો. અને સમગ્ર જોન સમાજને તેમ સાધુ સાધ્વીને આમંત્રણ આપી મળેલી લક્ષ્મીનો સદ્ગુપયોગ કરો.

ત્યાં પત્નિની સલાહ મળતાં વસ્તુપાળે વિચાર નક્કી કર્યો. અને કાસદને ઘોળકે મોકલ્યો તેજપાળ અને અનોપમાદેવીને સમાચાર મોકલાવ્યા કે આપ પણ સંઘ યાત્રામાં જોડાવવા સાડ તૈયાર થઈ રહો.

કાસદ રસ્તો કાપતો કાપતો ઘોળકામાં તેજપાળના મુકામ પર આવી. દેવી અનોપમાને સમાચાર આપ્યા કે મહામંત્રી વસ્તુપાળે વિનંતિ કરી અને આગ્રહપૂર્વક કહાવ્યું છે કે આપ પણ સંઘમાં સાથે આવવા માટે તૈયારી કરો, જેકનું આમંત્રણ સાંભળી અનોપમાને સહેજ હસવું આવ્યું સાથે દીલગીરી પણ થઈ. ત્યાં કાસદને પોતે સમાચાર આપ્યા કે મારા વડિલને કહેજો કે સંઘમાં આવવાની બીલકુલ ઇચ્છા નથી પછી તો વડિલનો હુકમ હશે તો જરૂર આવીશ પણ

મારો આત્મા ના પાડે છે કે મારે આવવું નથી. કાસદ સમાચાર લઈ ખંભાત પહોંચ્યો. મંત્રીને સમાચાર આપ્યા, 'સમાચાર સાંભળી વસ્તુપાળ વિચારમાં પડ્યો કે કંઈકે દેવી અનોપમાને ખોટું લાગ્યું છે માટે આલ ધોળકે જઈને મળી આવી વાતનો ખુલાસો કરે. મંત્રી વસ્તુપાળ સાંભળી સ્વાર થઈ તાબડતોબ ધોળકા આવ્યા.

નાનાભાઈ તેજપાળે ભાઈને નમસ્કાર કર્યા પુત્ર લુણસીએ પણ કાકાને નમસ્કાર કર્યા. દેવી અનોપમાએ પણ નમસ્કાર કર્યા. ત્રણે ત્રિપુટી સાથે બેઠી છે લુણસી વસ્તુપાળના ખોળામાં બેઠો છે ત્યાં વસ્તુપાળે વાત ઉપાડી કે અનોપ શા માટે સંઘમાં આવવાની ઈચ્છા નથી.

ત્યારે અનોપ બોલી કે જેઠા અત્યારે તો યાત્રા શોભશે નહિ.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યા કે ખંભાતના આવકો તો એકે પગે ચનચની રહ્યા છે અને તમારી જેઠાણીનો પણ સંપૂર્ણ સહકાર છે તો તમે કેમ ના પાડો છો તેની મને સમજ પડતી નથી.

વડિલ તમને સમજ પડ્યા વિના આ કાર્ય ઉપાડવાનો વિચાર કર્યો હશે આવકો ગિચારા યાત્રાનો લાભ લેવા કેમ ખુશી ન હોય પણ સારાસારનો વિચાર કર્યા વગર જે પગલું ભરવામાં આવે તે ભવિષ્યમાં દુઃખરૂપ થાય છે માટે આપ શાંતિથી વિચાર કરશો.

અનોપમાં જેમ જેમ વચનો બોલતી જતી હતી તેમ તેમ વસ્તુપાળ પણ તેની નિડરતા ઉપર ખુશી થતો હતો. ત્યારે કહ્યો તમારી કંઈ સલાહ છે મારી તો સલાહ એજ કે બહેન જેતડાવાને આપેલું વચન યાદ કરો. બહેનનો ગએલો માલ પાછો લાવી વામાસ્થલીને જમીનદોરત કરી સૌરાષ્ટ્રનો કબજો મેળવી વિજયયાત્રા પૂરી કરી પછી ધર્મયાત્રાનો વિચાર થાય તો સારું. શાંતી કે સૌરાષ્ટ્ર આજે ધોળકા

પર અને પાટણ પર મીટ માંડી રહ્યું છે કહાય તમે સંઘલઈનીકળ
રસ્તામાં ન કરે નારાયણ ને કંઈ લડાઈ થઈ તે વખતે તમે સંઘ
સાયવશો કે મુદ્ધમાં જશો માટે સૌરાષ્ટ્ર કમળે કરી ભૂમિકા સ
કરી રસ્તો સરલ કરી પછી મારા વડિલ ખુશીથી યાત્રા સંઘ. કા
યશ મેળવો. પણ પહેલાં તો આપેલું વચન પૂર કરવા તમે આજ
ન કરો, આપ ખંભાતમાં સત્તાધારી બન્યા મારા બન્ને જેઠાણી અ
ભાઈ જેતશીના આનંદમાં કર્તવ્યપરાયણતા ભૂલી ગયા.

રાણી જેતલબા પણ રાણાજીના પ્રેમમાં મશગુલ બની પે
લીધેલી પ્રતિજ્ઞા વિસરી ગયા, તમારા ભાઈ પણ સેનાપતિ બનેબન
પણ તે પણ જરા પ્રમાદી બની આજે પોતાની કંઈ દિશ્વામાં
પરિસ્થિતિ છે તે પણ સમજી શકતા નથી. માટે વડિલ મારી વ
બે આપશ્રીને ઠીક લાગતી હોય તો કર્તવ્ય જે અધુરું છે તે આપે
વચન અને લીધેલા સોમન પાળો, નહિ તો જેવી વડિલની ઇચ્છા
તો બાળક છું મને જે સત્ય સુબયું તે સત્ય આપની રૂપર સંક
વગર દીલ દુભવ્યા વગર મેં કહ્યું તેની સાથે પણ વયજૂકા બહેન
જીવન પવિત્ર અને સંયમી કેમ બને તેના માટે પણ વડિલ આ
વૈભવ વિલાસનો મોહ ઓછો કરી બહેનને સંયમમાં મગ્નબુત બ
વાનો પાઠ શીખવાડો અને ભાઈ તરીકેની ફરજ ભૂલી ન જ
પૂરી કરો.

વસ્તુપાળને અનોપમાના શબ્દોની બહુજ અસર થઈ અ
સમજ્યો કે મને ગંભીર બૂલ કરતા આ મહાદેવીએ બચાગ્યો મન
ખોલ્યો કે મારી માતા કુંવરબાઈની ખોટ બે આજે પૂરી પાડી સા
સલાહ આપી હોય તો તે ફક્ત દેવી અનોપમાને આજારી છે માતા
મરતાં મરતાં જે વચનો કહ્યા હતા કે કંઈપણ નાનું-મોટું કામ કર
વખતે સલાહ લો તો અનોપની લેશો તે વાત આજે સત્ય અ
સાચી પડી.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આ બધું તમને સમજાવ્યું છે એ સમજાવે
કાણુ સમજ્યો આ બધા તેજલના ક્રમ છે હોય જનેજને લોકાના મહેલના
સાંભળવા પડે, સૌરાષ્ટ્રના રાજ્યો તમારા સામે દુશ્મનાવટ
અને બહારવટુ ખેડે રાણી જેતલના પશુ પતિની શોડમાં પૂરાઈ રહે
તો જે બહાર હોય તેને સાંભળવું પડે ને.

ધન્ય છે દેવી તમારી બુદ્ધિ અને કાર્યદક્ષતાને તમે તો અમારા
કુટુંબમાં એક રત્ન સમાન છો કે તમે મારા જેવાને કર્તવ્યદિશાનું
ભાન સમજાવ્યું.

પ્રકરણ ૩૩ મું

વસ્તુપાળની કાર્યદક્ષતા

અનોપમાની અનુપમ સલાહથી વસ્તુપાળને પોતાની બુદ્ધિને
ગર્વ ઉડી ગયો અને બોલ્યો કે બહુરતના વસુધરા, પોતે સ્નાન
બોજન ઢિયાને પતાવી રાજગૌર સોમેશ્વર પાસે ગયો. અને વામાસ્થ-
ળીની આગતમાં સોમેશ્વર દ્વારા કામ લેવા નિશ્ચય કર્યો કારણકે આ
પ્રશ્ન જેટલો સહેલો હતો તેટલોજ મુશ્કેલ હતો કારણ કે આ તો
વાત જેતલનાના પિયરની હતી.

ત્યાં વસ્તુપાળ સોમેશ્વરના પાસે આવ્યા. ત્યાં સોમેશ્વર પાસે બીજા કોઈ બે વ્યક્તિઓ બેઠેલી હતી. ત્યાં સોમેશ્વરે રમુજ કરી પધારો બીજા કરણરાજ વસ્તુપાળ.

કારણકે વસ્તુપાળના દાનની પ્રશંસા ચારે દિશાએ પ્રસરી હતી અને જનતાએ તેને પણ ઘણા ઘણા સન્માનના શબ્દોથી પદવીઓ આપી હતી. કાં સોમેશ્વર ઠીક તમે પણ મારી થેકડી કરો છો. કાં શી વાતચીત ચાલે છે વાત એજ કે તમે તમારી બે પત્નીઓ અને જેતશી સાથે ખંભાતમાં મોજ કરો. કારણ કે તમે હવે વૈભવવાળા સત્તાવાળા એટલે તમને કાણુ કહે પણ આ બે પ્રજાજનો તમારા સંબંધી ફરિયાદ કરવા આવ્યા છે.

ત્યાં તો મંત્રીની નજર તે બંને વ્યક્તિઓ પર પડી. અને તરત ઓળખ્યા. વાહ, વાહ આ તો આપના જુના અને જાણીતા દેવરાજ પાટીલ.

ત્યાં તો આડો અવળી વાતો કરી દેવરાજ પાટીલને પૂછ્યું કે આપ ગામડેથી અતરે કેમ પધારવું થયું.

થાયજને ભાઈ જ્યારે જ્યારે મારા મનને ઊમળકો થાય ત્યારે આવું બાકી તો આનંદ છે પણ મંત્રીશ્રી તમે તો હવે ખંભાતમાં પણ આનંદ અને વૈભવ વિકાસના કામમાંથી ઉંચા પણ આવતા નથી, તેમ દેવરાજ પાટીલ બોલ્યો, તેજપાળભાઈ પણ હમણાં બધુ આગળનું પાછળનું બૂલી ગયા છે. રાણાજી પણ જાણે મોટી ધાક મારી બધો વિજય કરોને આવ્યા હોય તેમ શાંતિથી રાજ્યમહેલમાં આનંદ ભોગવી રહ્યા છે મારા વીરધવળનો કોઈ ચારણ કે કોઈ કવિઓએ તેનો બિરદાવલીના ગુણગાન ગાયા નથી ત્યાં સુધી મારે હૈયું શાંત થતું નથી.

ત્યાં બાઈ બોલી કે બધા વિજયના ધણી તો આજે બે લા-
ઈઓ જ છે. બધી શુરવીરતા નિડરતા આજે તેમનામાંજ સમાઈ
મઈ છે. બધા બાટ ચારણો તેમનાજ ગુણ ગાય છે પણ મારા
વિરૂનો કોઈ ભાવ પણ પૂછતું નથી.

ત્યાં મંત્રી ચમક્યો અને બોલ્યો કોણ મદનબા.

ત્યાં મદનબા ચમકી ગઈ મારૂં નામ કોઈપણ વ્યક્તિ જાણતું
નથી અને આ શું.

મંત્રી પણ શાણો હતો મારી ગભરાણો નહિ, અમે તો તમારા
બાળકો છીએ. તમે તો અમારા પૂજનિક માતાના રથાને છો.

માતા મંત્રી ઉપર ભરસો રાખણો કે રાણાને હવે શાંતિથી
વૈભવ ભોગવવા નહિ દઉં તેને તેની ફરજનું ભાન કરાવીશ.

આટલી વાત સાંભળ્યા પછી બંને વ્યક્તિઓ ચાલી ગઈ અને
શાંતિ પથરાઈ. બંને સોમેશ્વર અને મંત્રી વસ્તુપાળ વાતચીત કરી
મોડી રાત્રે જુદા પડ્યા સવારનો પહોર થયો રાજ્ય પુરોહિત સોમે-
શ્વર પૂજનો સામાન લઈ દેવી જેતલબાને આર્શિવાદ દેવા ગયો જેત-
લબા બોલ્યાં કે સોમેશ્વર શું મંત્રી આવ્યા છે.

હા બા આવ્યા છે અને પોતે સિદ્ધાચલજીનો સંઘ કાઢવાના છે.

એમ કે લ્યો ત્યારે બહુ આનંદની વાત ત્યાં જેતલબા બોલ્યા
મંત્રી મને સંભારતા હતા છે તો કુશળ ને હા, બા સંભારતા હતા
અને ધોળકાની હકીકત બધી પૂછતા હતા.

શું પૂછતા હતા.

કંઈ નહિ. તે તો અમારા બંને જણનો મિત્રાચારીની વાતો.

બા. મંત્રીનો વિચાર કંઈ સંઘ કાઢવા માટે મુકાયો છે. શા માટે બા
એ પૂછ્યું. શા કારણથી ત્યાં લાગ જોઈ સોમેશ્વર બોલ્યો કે મંત્રીએ કીધું

કે કલાય સંઘ કાઢું અને સૌરાષ્ટ્રના રાજાઓ તરફથી કંઈ હલ્લો કે ધીંગાણું થાય, તેનો પણ જય તો ખરો ને, કારણ કે હજુ આપણી આસા સૌરાષ્ટ્રના રાજાઓ ક્યાં માને છે. વળી વામાનસ્થલીની વાત જે શાન્ત પડી ગઈ છે તે પાછી તાજ થાય, અને નવી ઉપાધી આવી પડે. આવા કેટલાક વિચારથી વસ્તુપાળ મંત્રીનું મન જરા સંઘ કાઢવા માટે કચવાય છે.

ન્યાં પોતાના પીયરના ગામનું નામ સાંભળતાંજ રાણી જેતલ બા શરમાઈ ગયાં અને બોલતાં બંધ થયા, તે વખતે લાગ સાધી સોમેશ્વર બોલ્યો. કે લોકો તો જેમ ઠીક લાગે તેમ બોલે, તેમાં લોકોના આપનું શું જય છે, લોકો શું કહે છે, જેતલનાએ પૂછ્યું. લોકો તો કહેજ ને રાણાજીએ કંઈ એવો ધાડ મારી કે શાન્તીથી રાજ્ય મહેલમાં રાણીજીની પાસે ને પાસે જરાઈ ગયા છે, ગામને મોંઢે ગરણું બંધાય છે, હ્યો બા હવે હું જઉં છું. ત્યાં જેસતબા બોલી કે જાઓ છો ક્યાં ઊભા રહો. મને સલાહ આપતા જાઓ મારે હવે શું કરવું.

બા. અમે બ્રાહ્મણભાઈ લાડવા સિવાય બીજી વાત ન સમજીએ માટે જ્યારે પત્રાળી જમાડવાની વાત હોય ત્યારે બ્રાહ્મણભાઈની સલાહ પૂછવી. હ્યો જયશંકર ત્યાં રાણીના મનોભાવ ગલ્લાયા. પોતાની બૂલ પોતાને સમજાઈ અને સોમેશ્વરને કહ્યું કે બોલો હવે કેમ કરવું, તો હ્યો, બા. સાહેબ આપણા તો સત્તાહ એજ કે જ્યાં સુધી સૌરાષ્ટ્રનું કાર્ય ન પૂરું થાય ત્યાં સુધી મંત્રીજીને સંઘ કાઢવાનું બંધ રખાવો, લોકો તો એટલે સુધી બોલે છે કે રાણીએ રાણાજીને નમણા અને ડરપોક બનાવ્યા છે માટે અમે તો બ્રાહ્મણભાઈ સીધી વાત આવડે, બાકી તત્તવાર-પટાગાજીમાં અમારું કામ નહી. તે કામ તો ક્ષત્રીઓનું અને મંત્રીઓનું બાકી આપણે તો બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણ,

સોમેશ્વર તમે રાણાજીને વાત તો કરો, ત્યારે હું કહું તેના કરતાં આપજ કહોને.

બા. બીજો વિચાર પણ સાથે સાથે કરવાનો છે, બધી યશ કીર્તિ જ્યારે મંત્રીઓ મેળવી જાય. અને રાણો એક પૂતળાની માફક બેસી રહે તો બવિષ્યનું શું તેનો કંઈ વિચાર કર્યો. તક મેળવી સોમેશ્વરે વાતમાં ને વાતમાં ધા કર્યો.

બોળી સોરઠીયાણી. વિચારના વમળમાં પડી ગઈ અને પોતાના બાઈ સાંગણના ભૂતકાલમાં કરેલા પરાક્રમે યાદ આવ્યા પોતાનું સર્વશ હુંદી પોતાની સમી બહેનને લિખારણ બનાવનાર પોતાના બાઈ ઉપર તેને અત્યંત ક્રોધ આવવા લાગ્યો. અને તેના શરીરના તમામ રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં અને વેરની તૃપ્તિ કરવાની તમન્ના પોતાના રહ્યમાં જાગી.

સોમેશ્વર જ્યારે રાણી જેતવ્યાની મુખમુદ્રા જોતો જતો હતો ત્યાં સોમેશ્વરે જવાની રજા માગી, અને ફરીવાર બોલ્યો કે મંત્રીજીને સંઘ કાઢવાની ના કહી દેજો. અને બા રાજ તો કામકાજમાં હોય તેજ સારા.

કારણ કે નવરો માણસ નંખોદ કાઢે અને નવરો હોય તો અનેક જાતના દેખાવ સુઝે. માટે તમે તમારૂં બવિષ્ય વિચારજો, નહિ તો બા તમે જાણો છો કે વખતે નવી રાણી પણ આવી જાય.

જાઓ મુરદેવ તમે આજે મારી પ્રતિજ્ઞાનું ભાન કરાવ્યું હું તો રાજગદમાં રહેનારી મને શું ખરર પડે કે બહાર પ્રજાજનમાં શી શી વાતો ચાલે છે માટે હવે આપ જઈ મંત્રીજીને બધી વાત કહો અને હું પણ વામાનસ્થળીનું વેર વાળ્યા સિવાય જંપીશ નહિ. માટે આપ પધારો.

સોમેશ્વરે તક સાધી વાત બરાબર ગોઠવીને એવી કહી કે

રાણી જેતલ્યા પોતે જાતે જ વામનસ્થળીનું વેર વાળવા માટે તૈયારી કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે સોમેશ્વર પોતપોતાનું કાર્ય સંપૂર્ણ પુરૂ કરી હવે ક્યા રસ્તા ઉપર જવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા પોતે મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળ અને અનોપમા પાસે આવ્યા. અને વસ્તુપાળ મંત્રીને સઘળી વાતચિત કરી.

રાણીજી તો હવે એક પગે તૈયાર થઈ ગયા છે છ મહિનામાં જો સૌ રાષ્ટ્ર માફ ન કરે તો માફ નામ સોરઠીયાણી નહિ.

શાયાશ સોમેશ્વર તમે પણ હદ કરી આખરે પ્રતિજ્ઞાનું જ્ઞાન રાણીજીને આવ્યું. તો ખરું. પણ સોમેશ્વરે મુળ વાતની તમને ખબર છે. આ વાતની ઉત્પત્તિનું મુળ કારણ દેવી અનોપમાને આજારી છે અને આજે મને અને જાઈ તેજપાળને અને રાણી જેતલ્યાને બધાને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવ્યું, માટે તેનો મારા કરતાં પણ બુદ્ધિમાં ચતુરાઈમાં મંત્રીના પણ મહા મંત્રી તરીકેનું મુંગા મોંઢે થોડું બોલી કામ કરી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૩૪ મું

સૌરાષ્ટ્ર પર ચઢાઈ

રાણી જેતલ્યા પોતાના અંતઃપુરમાં પોતાની જવાની તૈયારીને । બધો સરસામાન ગોઠવે છે ત્યાં રાણા વિરધવજ્ર આવે છે કાં રાણીજી શું થાય છે કંઈ નહીં એ તો રાજાઓની ફરજ આજે મારે બજાવવા

સાડું વિચાર થયો છે તેથી બધો સાજ સજવાના કામમાં છું હાલમાં આપ પધારો એશઆરામ કરો. અને સુખે આરામથી પોટો ત્યાં રાજ ચમક્યો શું બોલ્યાં કંઈ નહિ. રણવાસમાં ખેસી કંકણોના ખખડાટ સાંભળો અને તેના વિદ્વાસ-મોજમાં મશગુલ બનો. અને ખાંડાના ખેલ ખેલવા માટે નાથ મને જવાની રજા આપો કારણકે આજના રાજ્યો ખાંડાના ખેલથી ગભરાય છે અને રણવાસમાં છુપાઈ છુપાઈ પોતાનું જીવન ગુજારે છે ત્યાં તો ગમે તેટલો પણ ક્ષત્રીય રાજ્ય-ખીજનું લોહી છે એકદમ રાણો ચમક્યો, બસ બોલતા બંધ થાઓ હાલને હાલ હું મારી ફરજ બજાવવા તૈયાર થઉં છું. બોલો જેતલયા શું છે. હોય શું નાથ મારા બાઈ સાંગણના ભૂતકાળના પરાક્રમે ભૂલી ગયા. જ્યાં સુધી મારા પીયરનું સત્યાનાશ ન નીકળે અને વામનસ્થળી જમીનદોસ્ત ન થાય ત્યાંસુધી રાણાજી તમારી સાથે કોઈ પણ જાતનો વૈભવવીલાસ ભોગવવાની હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. જે બાઈએ મને બીખારણ બનાવી. માડું સર્વશ લુટી લુટારાની પેઠે ભાગી જઈ આજે આનંદ ભોગવી રહ્યો છે તે બાઈ સાંગણના જ્યાં સુધી તેના કરેલા પાપનો બદલો ન લઉં ત્યાંસુધી મને જરા પણ શાન્તી કે સુખ નહિ મળે.

ત્યાં રાણાજીએ જેતલયાને કોધું કે-હું કાલને કાલ વામાનસ્થળી ચઢાઈ લઈને જઈ છું અને સોમનાથ ભગવાનની સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે તમારા પીયરનું ગામ વામાનસ્થળીને-પાયમત્ર ન કરું. અને તમારા સાંગણને જીવતો ન માડું તો મને સોમનાથ ભગવાનના સોગન છે ત્યાં તો નીશાનડંકા ગગડાવ્યા લસ્કરને તૈયાર થવાનો હુકમ આપ્યો આખા ઘોળકામાં વાત પ્રસરી કે રાણો, સૌરાષ્ટ્ર પર ચઢાઈ કરવા જાય છે આ વખતે સૌરાષ્ટ્રીયાણી જેતલયા પણ પોતાના પતિની શુરવીરતા જોઈ મુગ્ધ થાય છે.

તે વખતે વસ્તુપાળને ખજર પડી કે રાણાજીનો નીશાનડંકા ગગડાવીને સૌરાષ્ટ્રને તામે કરવા જાય છે તે વખતે વસ્તુપાળ આખા

અને બોલ્યા કે મહારાણા મારે તમને કંઈ વાત કહેવી છે ત્યાં રાણા બોલ્યા મારે તમારી વાત જરા પણ સાંભળવી નથી. ન સાંભળવી હોય તો તમારી મરજી પણ વસ્તુપાળ સાંભળાવ્યા સિવાય રહેવાનો નથી. પણ હું કહું છું મારે તમારો એક પણ શબ્દ સાંભળવો નથી તે નથી. આનું નામ જ રાજ્યના સ્થંભ રૂપે રાજ્યોની અકલનું દેવાળું તો વસ્તુપાળ શું તને તારા મંત્રીપણાનો અભીમાન આવ્યો હોય તેમ લાગે છે તો નામદાર-એ મંત્રીપણાની મુદ્રીકા આ વખતે જ વસ્તુપાળ તમને પાછી આપી પોતાના સ્થાન પર જાય ત્યાં રાણો ચમક્યો. હાં. હા. બોલ ભાઈ બોલ તારે જે કહેવાનું હોય તે કહે કહું શું મારે કપાળ જ્યાં સુધી વામાનસ્થળી ન જતો ત્યાં સુધી નીશાનડકાના ગગડાટ શોભે નહીં રાણાજી. ગાજતા મેઢ-વરસે નહી ભસંતા કુત્તા કાટે નહી માટે જવાની ના નથી કહેતો પણ જાઓ તો બુદ્ધી પહેંચાડી જાઓ અને રાણી જેતણાને એક જ વહેંચમાં બેસાડી. અડવાણા શરીરે તેમના પીયર મોકલો અને તમારો સંદેશો ત્યાં પહેંચાડે વળી તમે ખંભાતના દરીયા માર્ગે સૌરાષ્ટ્રના ખંદેરે પહાડી રસ્તે જઈ વામાનસ્થળીની નજીક તમારો પડાવ કરો જો જેતણાનું કહું ન માને તો રાતો રાત છાપો મારી તમારી બહાદુરી બતાવી તમારી પ્રતીષ્ઠા પૂરી કરો ત્યાં રાણો બોલ્યો કે શું માફરે દગો કરવો ના ના આ તો રાજ્ય રમત છે ઉતાવળા શો આવરા ધીરા શો ગંભીર રાણાજી જરા સમજો તો ઠીક પછી તો આપની મરજી.

વસ્તુપાળની સલાહ રાણાજીને ગમી પણ જેતણાના ગળે ઉતરતાં મહીનાઓના મહીના વિત્યા આખરે જેતણા તૈયાર થયાં અને રાણાજી એકલા જ આ લડાઈમાં જશે ત્યાં મંત્રીઓની કશી પણ મદદની જરૂર નથી. વસ્તુપાળે કીધું કે બધી શરત મારે કબુલ મારી શરત પણ એ છે કે તમારે ઉતાવળ કરી રાણાજીને યુદ્ધમાં એકદમ જવા દેવા નહી તો તમારી આંખોમાં બન્ને બાબુથી આંસુ જ

હેશે. માટે આપ જે કામ કરો તે ખુદીપૂર્વક કરશો. એટલી મારી
નંતી ધ્યાનમાં રાખશો. ત્યારે જેતલના બોલ્યાં કે તમે કહો મારે
કરવું અને કેવી રીતે ત્યાં જઈને કહેવું. ત્યારે મંત્રી બોલ્યા કે
આપને ત્યાં એકલાં જ ત્રણ ચાર માણસોની સાથે જ લઈ સાધારણ
હેલમાં બેસી જવું અને જ્યારે તમે વાયાનસ્થળી પહોંચો તે વખતે
ઈ પણ જાતનો કર રાખ્યા સિવાય તમારે તમારા ભાઈને મહુ જ
વેનયથી સમજાવવા છતાં ન સમજે તો તમારે-ત્યાં સીધા ચાલ્યા
માવવું અને તમારા સાથે ગુપ્તચર જે હોય. તેની સાથે રાણાજીને
માચાર મોકલી આપને-આપણો પ્રતિજ્ઞા પુરી કરવી પણ જેતલના
મને કીધા સીવાય ચાલતું નથી. આ બાબત તમારા સગાભાઈની
તમારા પીયરનું નામ નીશાન નહીં રહે માટે તમારું મન મજબુત
ાય અને સાચી સોરઠીયાણી તરીકે જે જીવવા માગતા હો અને
મારા પતિદેવનું નામ અમર કરવા માગતા હો તો જરા પણ દયા
માધા સિવાય રાણાજીને તેમની ફરજ બજાવવા રોકશો નહીં.

પણ જે તમારો ભાઈ સમજી જાય અને તમારી લુટેલી અના-
ત મીલકત પાછી આપે તો જ કરશો પણ કલેશ ન કરતાં રાજ-
પુશીથી પાછા આવશે મંત્રીની સલાહ જેતલજાને ગળે ઉતરી અને
પોતાના પીયર જવા માટે સોરઠીયાણીએ તૈયારી કરી. આ બધો
ચુક રચો અને તૈયારી કરી વસ્તુપાળ પોતાના મકાન પર આવ્યા
છી પોતાના ભાઈ તેજપાળ અને અનોપમાને બોલાવ્યા. અનોપમા
માવી. તેજપાળ આવ્યો કહો મોટાભાઈ શું આજા છે-ત્યાં અનોપમા
ભલી કે મોટાભાઈને જે વિચાર છે તે વિચાર જે હરકત ન હોય
કહું ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે-શું મોટાભાઈ કરતાં તમે વધારે
હી શકશો ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ભાઈ-તે-જે કહેશે તેમાં જેટલી
મહત્તા અને વીચાર હશે તેટલો વિચાર મારી વાતમાં નહીં હોય,
વસ્તુપાળે અનોપમાને કહ્યું કે મારી બુદ્ધિ આમાં કામ કરતી

નથી. રાણાજીએ વાયાનસ્થલી જવાની હઠ પકડી છે અને મંત્રીની કોઈ પણ જાતની મદદ લેવા તેની મરજી નથી. પણ વડીલ તેની મરજી હોય या ન હોય પણ માલીકનું રક્ષણ કરવાની ફરજ પહેલી તો સેનાપતીની છે તો શું તેમના રક્ષણ માટે ન જવું. જરૂર જવું. વસ્તુપાળ. ખોટ્યા. તો કેવી રીતે જેકણ તમે કહેશો તેમાં બરાબર તેની ગોઠવણી હશે બાકી અનોપમા કહેશે તે તો બી છે બીની બુદ્ધિ તો પગની પાતી સુધી હોય ના ના દેવી તમારું કહેવું અસ્થાને છે આમાં તો તમારી જ સલાહની જરૂર છે શાથી કે તમારા સૌભાગ્યના જીવનના મોતનો સવાલ છે આ વખતે બુદ્ધિમાન વસ્તુપાળે અનોપમાની બુદ્ધિની કસોટી કરવા સાર તેની સલાહ પુછવા નક્કી કર્યું. ખોટો અનોપમા તમારી શું સલાહ છે તમારી હાલતને સંભાળો અનોપમા પોતાનું ચાતુર્ય બતાવે છે અને મંત્રીએ જો પોતાનો બ્યુહ રચ્યો છે તે સમજાવે છે,

રાણાજી ભલે- દરીયા માર્ગે જાય-રાણી જેતલબા ભલે એકલા જાય પણ તમારા નાના ભાઈની સાથે સારામાં સારા યુનંદા માણસો બાવાનો વેશ કરીને પગ રસ્તે આડકતરી રીતે વામનસ્થળી પહોંચી જાય અને તમામ સૈનીકા ત્યાં જુદા જુદા સ્થાન પર પોતાનો વેશ બદલી નગર ચર્યા જોઈ બધી બાતમી મેળાવે અને તમામ ભાઈ રાજ્ય મહેલની પાસે વૈદ બનીને-નાની સરખી હાટડી રાખે દવાખાનું ચલાવે તે વખતે રાજ્યમહેલમાં જતી આવતી વ્યક્તિઓ પર ધ્યાન રાખી રાજ્યમહેલમાં જવા આવવાનો પગ કરે પણ તે સાથે મારા પિતાના નામથી બનાવડી પત્ર લખીને રાજને બતાવવો કે તેજ-પાળના સસરાને જરૂરનું કામ હોવાથી તેજપાળને ચંદ્રાવતી બોલાવે છે. જો આપ હુકમ આપો તો તેજપાળને મોકલું. તેટલે રાજ હા પાડશે-અને તેને પણ શાન્તી થશે કે તેજપાળ ગયો. અને હું એકલો બહાદુરી કરીને આવીશ માટે-મારી તો સલાહ આ છે.

વસ્તુપાળે જે બ્યુહ ગોઠવ્યો હતો તે જ બ્યુહ અનોપમાના મુખમાંથી નીકળતાં વસ્તુપાળ સમજ્યો કે અનોપમા કોઈ સાધારણ સ્ત્રી નથી પણ કોઈ અલૌકિક માયા છે તેજપાળતો પોતાની સ્ત્રીની વાત સાંભળી. તાજુમ થયો ધન્ય છે દેવી અનોપમા કે મારા અહોભાગ્યથી હું તારા જેવી રમણી પામ્યો આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં આનંદીત થયો. અને વેશપલટો કરી જવા તૈયારી કરી.

ત્યાં સવાર થયું. વસ્તુપાળે રાણાની સાથે વાત કરી કે તેજ-પાળના સસરાનો પત્ર આવ્યો. ને જરૂરી કામ માટે બોલાવે છે. સાથે સાથે આપણા રાજ્યના પણ કેટલાક કામો પણ કરવાના છે તો તે માટે આપની આજ્ઞા માગે છે. રાજ્યએ હા પાડી. ત્યાં વસ્તુપાળે તેજ-પાળને જવાની રજા આપી. અનોપમા પોતાના સ્વામીને રદ્યથી આલીંગન આપી ભેટી પડી. નાથ જાઓ અનોપમાનો આત્મા સાક્ષી પુરે છે કે આપ જરૂર ભગવતી પ્રતાપે અને શાસન દેવના પ્રતાપે યશ અને કીર્તિ લઈને આવશો.

તેજપાળે પોતાની સાથે થોડાઘણા પચીસત્રીશ માણસો લઈને જવા તૈયાર થયો અને આડો રસ્તો લીધો અને વીરમગામ પછી સોરકનો રસ્તો પકડ્યો. ત્યાં ત્યાં બધાએ જુદા જુદા વેશપલટા કરી બળ્ભેચ્ચ્યા-રની દુકડીઓ કરી બીજા માગતા માગતા બધા વામાનસ્થલીના રસ્તે કુચ કરી. કોઈ આઘ્રણ બન્યો કોઈ જોશી બન્યો. કોઈ રાજવૈદ બન્યો. તેજપાળ તો વૈદની દવાઓ વાટનાર તરીકે બલબતાની મજૂરી કરનાર બન્યો.

બધા વામાનસ્થલી આવી પહોંચ્યા. રાજ્યમહેલના આગળ કોઈ વૈદની દુકાને તેજપાળે દવા વાટવા સાડ પોતે ત્યાં રહ્યો.

તે પછી કેટલાક દીવસના આંતરે એક સાધારણ વેલકું રાજ્ય-મહના નાકે આવી બિહું. સાથે નથી કોઈ માણસ નથી કોઈ સીપાઈ.

ત્યાંતો રાજ્યગદમાં ચામુડરાજ અને સાંગણરાજના નામની ખીરદાવલીએ બોલાઈ રહી છે અને ઘંટ વીગેરે યોધડીયા વાગી રહ્યા છે અને નેકી પોકારાય છે.

રાજ્યના અમલદારો અને ભાયાતો વીગેરેની ઠઠ જમી છે ત્યાં તો મહેલમાંથી એક સાધારણ પોશાકમાં પોતાની બહેન જેતલબાને ઉતરતાં સાંગણે જોઈ. તે વખતે રાતના વખતે રાતના ખુલ્લા મોઢે જ્યારે રાજપુતાણીને કચેરીના આવાશમાં જોવામાં આવી. ત્યાં તો સોરઠી રાજકુળના રીવાજ પ્રમાણે એક મોટો આઘાત થયો કહેવાય.

જેતલબાના અંગપર વાલની વીંટી પણ નથી. પોતાની આંગળીએ ફક્ત પોતાનો કુંવર વીરમદેવ પાંચ વરસનો સાથે ચાલતો હતો. આવા સાધારણ પોશાક રાતના અંધારામાં કાઠ ઓળખી શક્યું નહીં. જ્યારે અજવાળુ પડ્યું ત્યારે સાંગણે ઓળખી કે કાણ જેતલ શું તું એકલી આવી. ચામુડ પણ ચમક્યો ને બોલ્યો કે તું આવી સ્થિતિમાં કેમ આવી. દરબાર બરખાસ્ત કરી પોતાની બહેનને અંદર મોકલી. જ્યારે બધા જમવા ટાણે બેઠા ત્યારે જેતલબાને પણ જમવા બોલાવવા લાગ્યા ત્યાં જેતલ બોલી કે આજતો મારે ઉપવાસ છે.

આવા વિચિત્ર પ્રસંગે જેતલબાના આવવાથી ગામમાં અનેક પ્રકારની વાતો થવા માંડી કે રાણાએ જેતલને કાઢી મેલ્યા. કાઠને પણ રાણાજી યુદ્ધ કરવા આવે છે તેવો ખ્યાલ સ્પષ્ટને પણ ન આવ્યો.

જ્યારે બધા પોતપોતાના કામથી પરવાર્યા ત્યારે ભાઈઓએ બહેનને પૂછ્યું કે આમ એકાએક કેમ આવવું થયું. ત્યાં જેતલબાએ થોડો સમય જવા દીધો અને મહેલની અગાસી પર ચઢી જોયું કે મારું લશ્કર ક્યાં છે તો છેટેથી મશાલો બળતી જોઈ. પોતે પોતાના મનમાં સમજી. રાતના ખીજ પહોરે પોતાના ભાઈઓને બોલાવી ને કહેવા માંડ્યું, ભાઈઓએ પૂછ્યું કે બહેન તારી આ દશા કેને કરી

ભાઈ મારી આ દશા માં હું લુંટાણી છું.

પણ તું ખોલતો ખરી ક્યાં લુંટાણી કાણે લુંટી.

લુંટનાર ભાઈ ચામુંડ મા જણ્યો ભાઈ હતો તેને લુંટી.

અરે ગાંડી જરા સ્થાન્ત થા અને શું હકીકત છે તે ખરાખર કહે. ભાઈ કહેવા જ આવી છું. જેતલ ફફડતા હોઠે ધ્રુજતા અંગે ખોલી કે ભાઈ આ નગારાં ચોઘડીયા મશાલો વીઝેરે કોની કરો છો.

પાટણના સ્વામીએ ઉઠીને મને તમારી પાસે હકીકત કહેવા મોકલી છે. પણ બહેન તું ગાંડુ ગાંડુ શું ખોલે છે નહીં ખોલું ભાઈ પણ મારી કકળતી આંતરડી ખોલે છે. સોરઠની ધરતીમાં હું પેદા થઈ છું. બે હાથ જોડી બંધવા વીનવું છું કે સગા થઈ શત્રુ ન બનો. શાણા થઈ ચોર ન બનો. જરી તમારી આ દુઃખી બહેનના આંખના આંસુ સામે જુઓ. મારા ફાટેલા તુટેલા ચોદણા સામે મારા શરીર ઉપર હેમની કટકી નથી. તેના સામું જુઓ. મારો નાથ તમને વીનવતી કરે છે અને કહેવરાવે છે કે કંઈ સમજો.

તું પણ જેતલ કંઈ ગાંડી થઈ છે તારૂં બેજુ અસકી ગયું છે. મને લાગે છે કે રાણાએ તને કાઢી મૂકી છે અને રાણો અમને તને આવા બીખારી વેષે મોકલી અમને દયાવવા માગે છે. અત્યાર સુધી સાંગણ ચૂપ હતો ત્યાં સાંગણ પોતે ખોલ્યો.

ત્યાં તો જેતલ ખોલી કે હું તો તારૂં મોં જોવા પણ માગતી નથી. ત્યારે બહેન બલે મારૂં મોં જોવા માગતી ન હોય તો તું મારા ખોલ પણ સાંભળી લે. જો જાણે એમ છે કે કદાપી અમારે ને રાણાને ધીંગાણ થાય તેમાં રાણો કદાપી મરી જાય ત્યારે તું ચૂડા વગરની થાય તે તને શીકર થઈ છે. બહેન તું ગભરાઈશ નહીં. કદાપી રાણો મરી જશે ને તું રાંડીશ તો અમે ખીજા ઠેકાણે પરણાવી

તારો ચૂડો કાયમ રાખીશ. આપણે તો ફરીવાર ચૂડો પહેરાય તેમાં કંઈ નાનમ નથી.

જેતલ બોલી ધન્ય છે મારા માડી જ્યાં વીર છતાં ધણીએ રંડાપો આપવા તૈયાર થએલા નરરાક્ષસ. મારો ચૂડો ભાગતાં ભાગતાં તો તારી બાયડીઓના ચૂડા ભાગશે. હું તો આવીતી મારા પીયરના બલના માટે કે મારા પીયરનું તાળુ ન દેવાય પણ હવે તો મારો ચૂડો જ્યારે તમારા જ લોહીથી રંગીશ ત્યારે જ મારા આત્માને શાંતી થશે. હ્યો બાઈ રામરામ છે. બેન અત્યારે ક્યાં જાયો છો. મારે લાંબે જવું નથી ફક્ત પાદર સુધી જ જવું છે. વેલડામાં બેસી હંકાયું”.

ત્યાં તો ચામુંડરાજે કહ્યું કે જેતલની પાછળ કોઈ જાયો કંઈક નવા જુની કરી બેસશે. ગાડી બહાર કાઢવા જ્યાં દરવાજો ઉઘાડયો તે વખતે જ જાણે કોઈ નદીના પાણીની માફક અગ્નિયું લશ્કર આવી લાગ્યું. પલકવારમાં તમામ દરવાજાનો કબજો કરી લીધો. ત્યાં ગીરનારના દરવાજે રાણાજી ઘોડા પર સવાર થઈ આવતા જેતલને જોઈ બોલ્યો કે રાણી શો સદેશો છે.

ત્યાં જેતલ બોલી કે પધારો મારા નાથ. જરાપણ દયા ખાધા વગર મનમાં કશો વીચાર કર્યા વગર આજે મારા પીયરનું જડામુળ બીએડી નાંખો. તમને તમારી ભવાનીની સોગન છે મારા ચુડાની શીકર કરશો નહીં તે તો શીકર મારા બાઈઓએ રાખી છે. મારો ચૂડો ભાગે તો મને ખીજો ચૂડો પહેરાવવાની તૈયારી પણ કરી રાખી છે. ત્યાં રાણો ક્રોધે બરાયો. મારા નાથ હવે મારા સામું ન જોશો. મારા સ્વજનની દયા ખાશો નહીં. ત્યાં તો જય ગુર્જરેશ્વરી જય ગુર્જરેશ્વરીની ઘોષણા થવા માંડી. જ્યાં આ છેડાથી કે ખીજા છેડા સુધી

ધૌપણના પડધા સંજળાવવા લાગ્યા. ત્યાં તો ચામુંડ અને સાંગણને ખબર પડ્યા કે રાણો વેર લેવા આવ્યો છે.

રાણાજીના ઘોડાએ પોતાના માલીકના હુકમ પ્રમાણે રાજ્યગઢના કીલ્લા પર પોતાના પગ જમાવી દીધા. આ વખતે રાત અંધારી હતી. કોણ કોણ છે તેની પણ ગમ પડતી નહોતી. ગામમાં તો નાશાભાગ થઈ રહી હતી. રાજ્યગઢના યોગાનમાં રાણાજી આવી પોચ્યા. જેતલ પણ તેની સાથે હતી.

ત્યાં તો રાણાએ પડકાર આપ્યો કે હજુ તમે મારા સ્વજન છો સગા છો તમને વચન આપું છું કે સમજો નકામો માનવ સંહાર ન કરો કે ન કરાવો.

તે વખતે રાજ્યગઢની પેઢીના ઉપર બે બાઈઓના વચમાં એક નાનો બાળક દેખાયો. પણ અંધારે કોનો બાળક છે તે ખરાબર ઓળખાયો નહી. ત્યાં જ્યારે મશાલના તેજના અજવાળામાં જ્યાં બાળકને જુએ છે ત્યાં તો જેતલ ચમકે છે.

ત્યાં તો ઉતાવલે ઉતાવલે પોતાની ગાડી હંકારી ત્યારે બાળક સાથે હતું કે નહી તેની ખબર નહોતી. પણ બાઈજીનેના ઝઘડામાં પોતાના વહાલા બાળકને લેવો બૂલી ગઈ.

ત્યાં જેતલદેવી બોલ્યા. નાથ મારો વિરમ. ગાડીમાંથી ઉતર્યો હતો કે નહી. ત્યાં રાણો બોલ્યો કે ના ના તમે એકલા જ હતા.

ત્યાં તો રાણી જેતલદેવી પોતાના બાળક માટે ખુમાખુમ પાડવા લાગી. કોઈ મારા વિરમને લાવો. પણ લાવે ક્યાંથી વિરમ તો મામાના કબજે પડ્યો હતો.

સાક્ષાત યમરાજના અવતાર બે મામાઓ હતા. જેના રદ્યમાં દયાનો તો છાંટો પણ નહોતો. તેઓ એક નરરાક્ષસ જેવા હતા.

આવા કૃતદંતી કુર રદ્યના નરપીશાચોને દયા ક્યાંથી. આખી રાણાની
 બાજુ બન્ને બાઈઓના પાંચ આંગળામાં હતી. જરા જો ધીંગાણ
 થાય તો વિરમનું મહોત જ હતું. રાણો ચમક્યો વીચારમાં પડ્યો
 બોલ્યો રાણી હવે શું કરવું જો વિરમને કબજો લેવો હોય તો તેની
 ક્ષમા માગવી પડશે દુનિયામાં હાંસી થશે. ત્યાં વીરમની ચીસો સંભ-
 ળાવવા લાગી. ઓ મા ઓ મા બોલવા માંડ્યો અને ચોધાર આંસુએ
 રડવા લાગ્યો પણ આ નરપીશાચ મામાઓને બાણેજ પર તલબાર
 પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય તે અશક્ય હતું. તે તો જેમ એક રમકડું
 હાથમાં રમાડે તેમ તેના બાણેજને ઊંચો ઉછાળે અને હાથમાં લઈ
 ગરદનથી પકડી લાંબો હાથ કરી બતાવે ત્યાં જેતલનો આત્મા ચીરાઈ
 જાય. માન્યા બાઈએ તો હૃદ કરી ત્યાં રાણી જેતલ સમજ્યા. હવે
 બીક્ષા માગવા કરતાં તો બલે મારો વિરમ પણ મરે. પણ હવે તો
 મારા માડીજયા નરરાક્ષસ વિરોનું નીકંદન કાઢ્યા સિવાય મારા
 આત્માની જલતી જ્વાળા શાંત નહી થાય.

નાશ બલે જાય આપણો વિરમ તમે જરાપણ દીકરાની લામણી
 રાખશો નહીં. જે થવાનું હોય તે બલે થાય પણ તમે હવે વામા-
 નસ્થલીને લાંગી બૂદા કરી મારા બાર્નના લોહીમાં માનીચુડીઓ
 રંગો અને મારી લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરો. નાથ આપ હયાત હશે
 તો ધણા વિરમની માતા થઈશ - પણ આ પાપી યમદૂતનો હવે નાશ
 કરો. બોલો જય બત્રાની જય ગુર્જરેશ્વરી જેતલદેવ બોલવા લાગ્યા.
 બલે ગયો મારો વિરમ રાણાએ પણ પડતો બોલ બીલી લીધો અને
 રાણો વિરધવત્ર રાજ્યગઢ ઉપર ધસ્યો. ત્યાં મશાલ ચોલવાતી-લાગી.
 વિરમની ચીસનો અવાજ કાંઈ ઊંડાણ જગાએથી નહી જેવો સંભ-
 ળાયો. રાણો સમજ્યો કે વિરમ મરી ગયો ત્યાં રાણો પણ સિંહની
 માફક પોતાની તલવાર ચલાવતો ચલાવતો સેંકડો માણસનો સંહાર
 કરી પોતાનું બળતુ હૃદય શાંત કરતો હતો. રાણો ભુલો ગયો-

પોતાનુ ધોલકુ ભુલી ગયો પાટણુ ભુલી ગયો વૈભવ ભુલી ગયો પુત્રનો પ્રેમ એકજ તમજા કે પાપીને-પાપની શીક્ષા આપવી અને મારી રાણી જેતલની પ્રતીજ્ઞા પૂરી કરવી ત્યાં તો રાણાએ ધમશાણુ મચાવ્યું. બન્ને બાઇઓને શોધ્યા અને બન્ને બાઇઓની સામી છાતીએ યુદ્ધ કરી બન્ને પાપીને પરલોક પહોચાડ્યા અને વામાનસ્થકી ભાગી. અને રાણાએ પોતાની આણુ વર્તાવી. રાણી જેતલની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી. પણ વિરમનો અવાજ ન બૂઝાયો. અને રાણા બોલ્યો-કે મારે વિગમ.

પ્રકરણ ૩૫ મું

રામ રાખે તેને કોણુ ચાખે

વિરમના વિયોગની ઉદાસીમાં રાણા પણ હતાશ થયા વિજય તો મલ્યો પણ પોતાનો લાડકવાયો વીરમ ગુમાવ્યો. ચારે તરફ બધી જગ્યાએ તપાસ કરી. એકપણુ જગ્યા જોયા વગર બાકી ન રાખી નહિ છતાં વિરમનું હાડ કે નામનિશાનનો કંઈપણુ પત્તો લાગ્યો નહિ.

રાણા બુમો પાડતો વિરમને પોકારતો પોકારતો શોધવા લાગ્યો પણ વિરમનો પત્તો ન લાગ્યો તે નજ લાગ્યો. ત્યાં રાણી જેતલદેવીને પણ પત્તો ન મળ્યો રાણી જેતલદેવી તો પુત્રની રડતી ચીસો સાંભળી તેજ વખતે મુર્છા વશ થઇ ગયા હતા તે વખતે કોઈ બે અજાણ્યા મુશાફરોએ રાણીને ઉપાડી જઈ નીર્જાય સ્થાનમાં લઇ ગયા હતા. અજાણ્યા માણસો કોણ હતા તે માલમ પડ્યું નહિ વાયાનરથલીને રાણાજીએ પાકો બદોબસ્ત કરી પોતાના નામનો સીકકો જમાવ્યો. અને તમામ રાજ્યગઢની સંપત્તીની નોંધ કરવા માંડી તો અસંખ્ય કોટી દ્રવ્ય અને સોનાના સીકકાઓ નીકળ્યા. આ સિવાય બીજો પણ ધણોજ સામન નીકળ્યો. કહેવતમાં કહ્યું છે કે ચોરીનો માલ ચંડાળે જાય અને પાપી હાથ ધસતા થાય.

રાણાજીએ પોતાનો વિજયનો આનંદ માનવા માટે પોતાના વિરમનો અને રાણીજીનો પત્તો નહીં લગાવાથી જરા પણ ઉદાસીન બનાવતાં. હુકમ આપ્યો કે ખુબ બળવો દોલનો શરણાઈ કાઢ પણ બાબતે ક્યાસ ન રાખો જ્યારે જ્યારે વાયાનરથલીને ઈતીહાસ લખાશે ત્યારે જરૂર મારો વિરમ અને મારી જેતલના યશગાનો ગવાશે આવી અપૂર્વ ભાવના એક શુરવીર ને જાજે તેવી રીતે બતાવી-પોતાના વિજયનો દરબાર ભર્યો ત્યાં તો રાણાને પોતાનો ભુતકાળ યાદ આવ્યો પોતાની માતા પણ સાંભળી આવી અને બુના મિત્રો અને સાથી પણ યાદ આવવા લાગ્યા તે બધું પોતાના મનમાં સમાવી દઈ દરબાર ભરી રાણા બોલ્યા કે આજનો ઓતસવ એવો ઉજવો કે મને મારા આત્માની સાથે કોઈ વસ્તુનો ખ્યાલ પણ ન આવે.

રાણાજીની આવી શુરવીરતા અને નીડરતા જોઈ પ્રજાજનો પણ ચક્રીત થયા અને વિજય દરબાર બરખાસ્ત કરી રાણાજી પોતે પોતાના નિવાસસ્થાનમાં ગયા ત્યાં સુઈ ગયા.

ત્યાં તો સેનાપતિ સોમવર્માએ આવી જગાડ્યા કે રાણાજી જાઓ.

રાણો જાગ્યો બોલ્યો કે શું છે.

અન્નદાતાં રાણી જેતલબા કુંવર વીરમદેવ અને મંત્રી તેજપાળ અત્રે પધાર્યા છે.

શું મારો વિરમ. શું મારી જેતલ ક્યાં છે, ક્યાં છે જલ્દી બતાવો શું ભૂત થઈને તો નથી આવ્યા ને સોમવર્મા ના ના આપ જરા સ્વસ્થ થાઓ અને બહાર પધારો.

રાણો બહાર આવ્યો. બહાર જય ગુજ્જશ્વરીના જયનાદો સંભળાતા હતા.

ત્રણ ને જોતાં રાણો ગંભીર બન્યો પોતાના વિજય વખતે ખોટો આનંદ ન બતાવાય ત્યાં ત્યાં રાણા બોલ્યા કે તમે ક્યાંથી મંત્રી અહીં. ત્યારે તેજપાળ બોલ્યો કે ત્રણ મહીનાથી તેજપાળે બધી વાત કરી પોતે વૈદની હ્વાઓ વાટનાર તરીકે નોકરી રહ્યો હતો. શું ત્યારે તમે જ વિરમને બચાવ્યો. ના નામદાર પ્રભુએ બચાવ્યો,

ત્યાં રાણો બોલ્યા કે મને તારા ઉપર એવી તો ચીડ ચડે છે કે તને જાણે શું કરી નાંખું. આખરે મારા યશમાં તું ભાગ પડાવવા પણ આવ્યો.

નામદાર અત્યારે ઝાઝુ બોલશે નહી. પહેલાં આપ મજાતી કરો, દુશ્મનોને તાબે કરો અને ગુજરાતનું વર્ચસ્વ જમાવો. પછી આપણો હીરસો વહેંચવાની વાતો કરીશું. ઝાઝા કૂડાશે નહી. નહી તો પાછા કરમાઈ જશે તો પાણી મારે સીંચવું પડશે.

ત્યાંતો વીરધવલ રાણાએ જાહેર કર્યું કે અમારો મુકામ હજુ ધણા દિવસ રોકાશે. જેટલા ગુજરાતના દુશ્મનો છે તેને શોધી શોધી ને જમીનદોસ્ત કરવા છે કાઈ રાગ કે જાગીરદાર ને પણ જવા દેશે

નહી. આ પ્રમાણે રાણાનો હુકમ છૂટતાં. પ્રજા ખુશી થઈ દુઃખનો તામે થયા. ક્ષમા માગી. લોકો વણીકા વહેપારીઓ વગેરે પ્રજાજનો રાણા વિરધવલને ધન્યવાદ આપતા હતા. અને તેમના યશોગાન ગાતા હતા.

પણ રાણી જેતલદેવીને તો આ બધા યશ ગાન ગાનારાઓની જરૂર ન હોતી. જરૂર હતી. કવિની જે કવિ મારા પતિના યશનું કાવ્ય બનાવી મારા રાણાની કીર્તિ ઉજ્જળ કરે. ઠામ ઠામ શોધ કરાવી પણ કોઈ ચારણ કે કવિ દેખાયો નહી. આખરે એક કવિ આખર પથારીમાં પડ્યો હતો. અશક્ત હતો. ચાલવાની શક્તિ ન હોતી. અશીણનો કસુઓ પણ મળ્યો ન હોતો, કેવલ નિરતેજ સ્થિતિમાં પથારી વશ પડ્યો હતો. આવા સમાચાર કોકે આપ્યા, રાણી જેતલયા કવિની પાસે ગયા, અને બોલ્યા કે ધણું જીવો મારા દેવી પુત્ર આજે રાણી જેતલ પોતાના પતિના યશગાનનું કાવ્ય સાંભળવા અને જનતાને સંભાળાવવા સાડ વીનંતી કરવા આવી છે પધારો કવિરાજ કાણુ દેવી જેતલયા બહે પધારી શુર્જેશ્વરની રાજ્યમાતા ધન્ય છે. તારી ટેક અને નેકને બા. જેતલ હું અશક્ત છું બોલી શકવા માટે લાચાર છું. બોલવાના શબ્દો શોધું છું પણ જડતા નથી. ત્યાં જેતલ બોલી, કે કવિરાજ ગુજરાતની રાજ્યમાતા તમને બોલો પાથરે છે. કે મારા પતિના યશગાનની ફક્ત ચારજ લીટી સંભળાવી મારી ઉકળતી આત્માને શાન્ત કરો. પધારો મા કાલે સવારે દરબાર ભરાવજો. યાદ આવશે. એવું કહીશ.

પધારો મા પધારો, ધન્ય છે તમારી પતિબક્તિ અને ધન્ય છે મા તમારી વીરતાને.

ત્યાં તો બીજા શરવીરો પણ કવિ પાસે જઈ પોતાના નામની પણ કંઈ કવિતા બોલે એવી વિનંતી કરવા લાગ્યા. કવિ તો પોતે

અશક્ત દશામાં પડ્યા હતા. અને બોલ્યા કે બાઈ જેવો વખત હશે તેવું બોલાશે.

પ્રભાતનો પ્રહોર થયો આખી પ્રજામાં આનંદ આનંદ છવાઈ રહ્યો છે રાણી જોતલખાને આજે આનંદની સીમાનો પાર નથી. કવિરાજ આજ મારા પતિના યશગાનની કવિતા ગાશે. મારા રાણાની કીર્તી જગમાં વિખ્યાત પામશે. લોકો ધન્યવાદ આપશે એજ વિચારમાં રાણી પોતાનું સર્વજ્ઞ બુદ્ધી મધ. રાજ્ય દરબાર ભરાયો, રાણાજી પોતાના સ્થાન પર આવ્યા. મંત્રી તેજપાળ અને સેનાપતિ સોમવર્મા પણ આવ્યા પ્રજાના સૌ આગેવાનો પણ આવ્યા. તાબાના રાજાઓ, જાગીરદારો પણ આવી પોતપોતાના સ્થાન પર ગોઠવાઈ ગયા.

તે વખતે હજારોની મેદનીની ઠઠ જામી હતી. ત્યાં કવિરાજની સવારી લાકડીના ટેકે ટેકે ધીમે ધીમે આવી રાજ્ય દરબારમાં તેમનું સન્માન થયું. પધારો કવિરાજ પધારો. કવિરાજ પોતાના સ્થાન પર બેઠા, ચારે તરફ નજર નાંખી બોલ્યા.

ધન્ય ધન્ય વિરધવળ, રાણાકુળ ઉજવળ ક્યું.
શુરવીરતા ખૂબ દાખવી, ગુજરાતનું ગૌરવ બચું.
વામાનસ્થલી બાગી રાણા, પ્રતીક્ષા પૂરી કરી.
સૌરાષ્ટ્રની ભૂમી મહી, તેં નામના અમર કરી.
થર થર ધ્રુજવ્યુ સૌરાષ્ટ્રને, દુશ્મનો તાબે કરી.
પ્રજાતણા દુખ સર્વે, લીધા રાણા તેં હરી.
પાપીઓના પાપની. શીક્ષા કરી તેં ન્યાયથી.
ભૂમી પવિત્ર થઈ ગઈ, તું આવ્યો અહીં ન્યાયથી,
આશીશ પ્રજાજન આપતી રાણા વિરધવળને,
પ્રજા તણા પાલન બનજો, કહેતી પ્રજા આપને.

આટલો કાવ્યનો દુહો સાંભળતાં રાણી જોતલખાના હૈયામાં

આનંદનો પાર ન રહ્યો. કવિરાજને ન્યાસ કર્યો, હજારો દીન દુખીને દાન આપી. પોતાના પતિનો વિજય મહોત્સવ પૂરો કરી ફરખાર બરખાસ્ત કરી રાણા અને જેતલ પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યા અને રાણી જેતલબા પોતાના અસુર ભાઈઓના મૃત્યુનું જરા દુખ લાવી રડી લીધું. અને પોતે શ્યામ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા. અને મનમાં બોલી કે હવે વસ્તુપાળની વહુરાણી શોખૂને તેના આપેલા સવાલનો જવાબ આપીશ કે મારા રાણાએ એકલા હાથે વિજય મેળવ્યો છે અને કવિઓએ મારા રાણાની ખીરદાવલીઓ પણ ગાઈ છે.

જ્યારે બધું શાન્ત થયું ત્યારે જેતલે મંત્રી તેજપાળને પૂછ્યું કે મારા વિરમને તમે કેવી રીતે બચાવ્યો, ત્યાં તો તેજપાળે બનાવટી વાત કરી, પાટણ પહોંચ્યો ત્યાં તો મોટા રાણાબાપુએ કપડા આપ્યો અને તે વિરધવળને એકલો કેમ જવા દીધો. મને ન દેવાનો કપડા આપ્યો અને કહ્યું કે તેના હુકમ પ્રમાણે તું લડાઈમાં સાથે ન ઉતરીશ પણ છૂપા વેશે તું તારાથી બનતું બધું કરી મારા વિરધવળને સહાય કરજે અને જો મારો વિરધવળ પીઠ બતાવી પાછો આવશે. તો ગુજરાતની આબરૂ જશે માટે તું તારે છૂપા વેશે જઈ તું તેની મદદમાં જા તેથી મારે મેટારાણાના વચનનું ઉલ્લંઘન કેમ થાય તેથી મારે લાચારીથી આવવું પડ્યું.

તેજપાળે વિરમને કેવી રીતે બચાવ્યો તે બધી વાત કરી રાણી જેતલે તેજપાળનો ઉપકાર માન્યો આખરે મા જણ્યો ભાઈ એ દગો કર્યો, પણ ધરમના ભાઈએ તો બહેનને તો બરોબર બદલો વાળી આપ્યો કે તે બદલો જ્યારે ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે લોકાના મુખમાંથી નીકળશે ધન્ય છે આવા ધરમના ભાઈઓને રાણી જેતલબાએ પણ ઘોળકાની બધી વાતો કરી અને દેવી અનોપમાનો તો હજાર હજારવાર ઉપકાર માનવા લાગી. અને તેને ધન્યવાદ આપવામાં પણ બાકી ના રાખી. અને બોલી કે જગતમાં કરોડો સ્ત્રીઓ હશે પણ અનો-

પમા તો એકજ છે તેની જોડ જગતની કરોડોમાંથી મળવી મુશ્કેલ છે ધન્ય દેવી અનોપમા ત્યાં તેજપાળ શરમાઈ ગયો પોતાની પત્નીની અપૂર્વ વિરતા અને કાર્ય પરાયણતા જોઈ તેને અનોપમા બણીજ યાદ આવી, અને મનમાં નક્કી કર્યું કે ઘોળકે જઈમારા બાહુપાશમાં એવી લપેટું કે છૂટવાજ ન પામે, તેજપાળ પોતાના સ્થાન પર ગયો ત્યાં જેતલબા બોલો કે નાથ આપણો વીરમ આજે જીવતો જેતાં ફટલો આનંદ આવ્યો. માટે જેણે રામ રાખે તેને કાણ ચાખે.

પ્રકરણ ૩૬મું

અનોપમાની કર્તવ્ય પરાયણતા.

આર્યવર્તના ઇતીહાસમાં કંઈક બહેનોએ પોતાના આત્મબલો-દાન આપી પોતાની અમર નામના કરી ગઈ છે અને પોતાની સુવાસ જગતના અર્જુ ધરી ગઈ છે, તેમાંની આ અનોપમાં પણ તેના ચારીત્ર બળથી પોતાના સેવાભાવથી આખી સારી ગુજરાત પર પોતાની ઇજત આપરૂ વધારી રહી છે, રાણો વિરધવલ રાણી જેતલબા અને તેજપાળ વામાનસ્થક્ષીના યશોગાનમાં પડ્યા છે ત્યારે ઘોળકામાં

અનોપમાં પોતાનું કર્તવ્ય ફવું બજાવી રહી છે તે. તેનો ખ્યાલ આજે તેજપાળને કે રાણાને નથી.

અનોપમા સવારના પહોરમાં ઉઠી સ્નાનક્રીયા પતાવી જીનેશ્વર ભગવાનની પૂજા વીગેરે કરી પોતાના સ્થાન પર આવી હજારો ગરીબોને દાન આપતી જાય છે. જાતી ભેદ માનતી નથી ગમે તો જૈન આવે શૈવ આવે કે જાંચ અગર નીચ આવે પણ અનોપમાના દ્વારથી કોઈકદી ભુખ્યો જતો નથી. દરેક દુઃખી આત્માને સંતોષ આપી બધાને જમાડી પોતે જમતી હતી. આ પ્રમાણે તેનો રોજનો કાર્યક્રમ હતો. અનોપમાની ધીરજ તેની સહનશીલતા અને તેની અમૃતમય ભાષા એટલી બધી વિવેકી અને વિનયવાળી હતી કે ભલભલા પણ અનોપમાના અગાડી માનની દ્રષ્ટીએ જોતા હતા.

અનોપમાના અનુપમ કાર્યોથી મંત્રી વસ્તુપાળ બહોજ સંતોષ પામતો હતો. વળી ગુપ્તદાન પણ એવું આપતી હતી કે જમણો હાથ આપે તો દાખો હાથ ન જાણે, આ પ્રમાણે હજારો નીરાધાર કુટુંબને પણ સંપૂર્ણ સહાય આપી. તેનો આશીર્વાદ લેતી હતી, ધણા ધણા મહાન વીદ્વાન જૈનાચાર્યોએ પણ અનોપમાના ગુણગાનના ધણાજ કાવ્યો બનાવી તેને એક દેવી તરીકે સંબોધી છે, આવી પવિત્ર ભાવનાવાળી અનોપમાં પોતાના જીવનમાં વૈભવ વિલાસની ભાવના ન રાખતાં કક્ત પોતાનું શું કર્તવ્ય છે તેનાજ ઉપર પોતે પોતાની શ્રદ્ધા ધરાવતી અને કામ કરતી.

એક વખતના સમયમાં અનોપમા હજારો ગરીબોને દાન આપી રહી હતી અને વખત પણ ઘણો વહી ગયો હતો. પોતે ગરીબોને જમાડ્યા સિવાય જમતી ન હોતી. તે વખતે પોતાને જમવાનું ઘણું મોડું થઈ ગયું હતું તેવામાં એક મુસાફર આવ્યો. મુસાફરને શાંતીથી જમાડ્યો, તેની આગતા સ્વાગતા કરી અને અનોપમા બોલી કે બાઈ

આપનું નામ શું અને શું ધંધો કરો છો, અને આપ ક્યાં જવાના છો.

ત્યારે મુસાફર બોલ્યો બહેન હું ગુજરાતમાંથી આવું છું, મારું નામ શોભન છે. હું શીલ્પી છું. અને શ્રી સીદ્ધરાયજી ઉપર પ્રભુની પ્રતિમા ધડવા માટે જઈ છું. આટલી વાત સાંભળતાંજ અનોપમાને વિચાર આવ્યો. લુંણિંગભાઈની માંદગીનો ખ્યાલ આવ્યો મરતાં-મરતાં તેની ઇચ્છા આણુ ગીરીરાજ પર પ્રભુનું ત્રિંબ પધરાવવાની અંતીમ ઇચ્છા હતી તે દરેક બાબત વિચારતા અને લુંણિંગનો ચહેરો જોતાં અનોપમાને ખ્યાલ આવ્યો. રૂપ તેમના જેવું. ભાષાની મધુરતા પણ તેના જેવી. જ્યારે અનોપમાએ પૂછ્યું કે તમારી ઉંમર કેટલી ત્યારે તેને પોતાની ઉંમર બતાવી. તે વખતે લુંણિંગભાઈના સ્વર્ગવાસને આજે કેટલા વરસ થયા તે વીચારમાં તે વરસ અને શોભનશીલ્પીનું ઉપરનું પ્રમાણ બરાબર લાગ્યું. જરૂર પોતે સમજી કે ભાઈ લુંણિંગનો જ આત્મા આ શોભન શીલ્પી છે ત્યારે પોતે પૂછ્યું કે આણુ ગીરીરાજ ઉપર પ્રભુ પ્રતિમા પધરાવવામાં અને મંદિર બનાવવામાં કેટલો ખર્ચ આવે. આપ પાછા સિદ્ધરાયજીથી ક્યારે આવશો જ્યારે આપ ત્યાંથી વિદાય થાઓ ત્યારે જરૂર આપ અત્રે આવી જશો મારો વિચાર આણુ ગીરીરાજ ઉપર પ્રભુ પ્રતિમા પધરાવવાનો અને અસાધારણ અન્નેડ મંદિર બનાવવાનો ભાવ છે.

આ વાતચીત કરી-ત્યાં શોભન ચાલ્યો ગયો તેટલામાં મંત્રી વસ્ત્રુપાળ આવ્યા ત્યારે માલુમ પડ્યું કે અનોપ હજી જમીનથી ત્યાં મંત્રી બોલ્યા કે આ પ્રમાણે કાયાને કષ્ટ આપી તમે શું કરવા ધાયું છે.

વડીલ તે તો ખાવા પીવાનું અને વૈભવ ભોગવવાનું તો હમેશનું

છે પણ દુઃખી જનને દાન આપવાનું તો જીવનમાં ફરી ફરી આવતું નથી.

આ પ્રમાણે વાત કરી ત્યાં વસ્તુપાળ સમજ્યો કે ધન્ય છે. આ દયાની દેવીને તેવામાં એક કર્ણ દેખાવ. અનોપમાના જોવામાં આવ્યો બહારગામથી એક કુટુંબમાં ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ હતી. ચાર પાંચ બાળક હતાં. ચાર પાંચ પુરૂષો હતા. દેખાવ ઉપરથી કોઈ ખાનદાન લાગતા હતા. મોં ઉપર ગરીબાઈની છાપ હતી માગવું ને મરવું તેના આત્માને અસહ્ય લાગતું છતાં ભાગ્યને વશ થઈ દેશ મુકી દૂરદેશ પોતાના પેટનો ગુજરો કરવા આવ્યા હતા. આખો દીવસ કર્યા પણ કંઈ આશરો ન મળ્યો. તે વખતે અનોપમા પોતે જમવા બેઠી હતી. બહારથી કોઈ માણસે આવી કીધું કે-આ-બહાર કોઈ દુખી કુટુંબના બાર પંદર માણસો બીચારા આંખમાં અસુ લાવી પોતાના ભાગ્ય ઉપર રડે છે. તરત અનોપમા જમતાં-જમતાં હાથ ધોઈ બહાર આવી, તે કુટુંબને જોતાં જ તેના આત્મામાં દયાનો ઝરો વહેવા માંડ્યો ત્યાં અનોપમા બોલી કે-ભાઈઓ અને બહેનો આપ આ જગા ઉપર બેસો. જરા પણ મુઝાશો નહિ. હૃદયમાં દુઃખ લાવશે નહીં કર્મને આધીન આપું વિશ્વ છે. માટે ભાઈઓ મુખ-દુઃખ તો આવે અને જાય. માટે આ તમારૂં જ ઘર સમજશો. આ પ્રમાણે આવેલું કુટુંબ અનોપમાની મધુરી વાણી સાંભળી. સારૂંએ કુટુંબ અનોપમાના ચર્ણોમાં પડ્યું જ્યારે પુત્ર પોતાની માતાને ચર્ણ પડે તેમ આં આખા કુટુંબને અનોપમાદેવી ઉપર પોતાની જનેતા કરતાં પણ વધારે પ્રેમ આવ્યો. ધન્ય છે દેવી તમે તો એક દયાની મુર્તી છો. ધન્ય છે તમારી સેવાભાવી લાગણીને.

નાના બાળકોના શરીર ઉપર ફાટેલાં-કપડાં બહેનોના અંગ ઉપર પણ ફાટેલા ઓઢણા અને કાપડાં પુરૂષોની કાયા ઉપર થીંગડા

મારેલા ધોતર અને ખુશા આ જોતાં જ અનોપમાની આંખમાં આંસુધારા વહેવા માંડી. હે દેવ શું તને જરા પણ દયા આવતી નથી. આવાં બીચારા નિરાધાર ગરીબો પર જરા પણ તારી કૃપા નથી. ત્યાં તો પોતાના માણસને બોલાવી. તમામ જાતની સગવડ કરાવી પોતાની એક જગામાં બધાનો મુકામ કરાવી કપડાં વીગેરે બદલાવી સ્નાનાદિ ક્રીયા વીગેરે પતાવી બધાને સાથે લઈ પોતે જમવા બેઠી. આનું નામ શ્રાવક ધર્મ અને સાચી દયા આજે તો ખોટા આડંબર અને વાહવાહના લુપ્ત ધનવાનો પોતાની સાચી વસ્તુ હુલી ગયા છે પોતાના દુઃખી બાઈજીહેનોની કઈ પરિસ્થિતી છે તેનો પણ ખ્યાલ ચૂકી ગયા છે; જો ધનવાનોના ધનનો ઉપયોગ આવા દુઃખી આત્માઓના બદા માટે કરવામાં આવે તો હજારો ગરીબો આજે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવીને આર્શિવાદ આપી રહ્યા હોય. પણ તે તો આજના ધનવાનોની આશા રાખવી તે નકામી છે.

જ્યારે આવેલું પરદેશી કુટુંબ જમી કરી સ્વસ્થ થયું ત્યારે વડીલ વસ્તુપાળને અનોપમાએ અરજ કરી કે-આ બાઈઓને કંઈક ધંધો અપાવો વસ્તુપાળે આવેલા મુસાફરોને ધંધા માટે સહાય આપી સારા કુટુંબની ધ્વિતિ પલટાવી નાંખી. ધન્ય છે દેવી અનોપમાની દયાને અને તેની ઉદારતાને.

વસ્તુપાળ પણ અનોપમાનું દયામય અને સેવામય વર્તન જોઈ મનમાં ને મનમાં પુણ્યભાવ દર્શાવતો અને કહેતો કે આતો કેઈ અલૌકિક માયા છે કે પોતાના જીવનના સુખની પણ જેને પરવા નથી. જેને પરાયા દુખ કેમ દૂર થાય ગરીબ કેમ સુખી થાય એજ ભાવના આખા જીવનમાં જેને ઓતપ્રોત બનાવી છે જ્યારે આવેલા મુસાફરોના કામથી પરવારી મંત્રી વસ્તુપાળ અને દેવી અનોપમા પોતાના વિશાળ-હોલમાં બેઠા છે. સાથે લુલુસી પણ કાકાના ખોળામાં બેઠા છે ત્યાં તો વાયાનસ્થળાથી સમાચાર આવ્યા અને

વિજયની વધામણી કીધી. તેજપાળ મંત્રીએ બળવેલી ભાતુભાવના રાણી જેતપાએ બતાવેલી શુરવીરતા અને રાણા વીરધવળે બતાવેલી બહાદુરી વીગેરેના તમામ સમાચાર મળતાં વસ્તુપાળ બોલ્યા કે-લ્યે દેવી વાયાનસ્થળીના વિજયના સમાચાર તેમ તમારા પતિની ભાતુ-ભક્તિના સમાચાર આવી ગયા ખુશી થાઓ દેવી હવે તો તમે સંધ-યાત્રામાં જોડાશોને-અને સંધના સંધવણ બની સંધની સેવા કરશો. ને ત્યાં પાછી અનોપમા બોલી. વડીલ વારે ઘડીએ તમે મને પૂછો અને હું તમારા ઉત્સાહભર્યા કાર્યમાં આડી જામ કરું તે મને ઠીક લાગતું નથી. ત્યાં તમને મારા પ્રત્યે કંઈ ખોટું લાગી જાય. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે વળી પાછું શું છે શું આપ બૂલી ગયા. ભાઈ લુણિંગની માંદગી વખતે લુણિંગભાઈ શું બોલતા હતા. મારે આખું મીરીરાજ ઉપર પ્રભુ પધરાવવા છે ને તેની મરતાં મરતાં અંતીમ ઈચ્છા હતી આપે તે ઈચ્છાનો જવાબ પણ એવો આપ્યો હતો કે જરૂર તારી ઈચ્છા પૂરી કરીશું. તો જ્યાંસુધી મરનાર ભાઈની અંતીમ ઈચ્છા પૂરી ન થાય અને આખુંમીરીરાજ ઉપર પ્રભુ ન પધરાવે. ત્યાં સુધી તો સંધ યાત્રા શોભશે નહિ. પહેલાં કરેલી પ્રતિજ્ઞા યાદ કરો. ત્યાં વસ્તુપાળ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે-આ શું અનોપમાની યાદશક્તિ શું તેની લુણિંગ પ્રત્યેની ભાવના ધન્ય છે દેવી ધન્ય છે આજ તમે મને મારી ફરજનું ભાન કરાવી મને આભારી કર્યો છે હું તો તમારો કેટલો-આભાર માનું.

વસ્તુપાળે તો પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો કે અમારા પુર્વ કર્મના પુણ્યયોગે અમને પણ માર્ગદર્શક બતાવે તેવી ધરવખુ ગૃહદેવી મળી અનોપમાના શબ્દો ઉપર વસ્તુપાળને ઘણી અસર થઈ અને પુછ્યું કે આ વાત તમને આજે કેમ યાદ આવી. ત્યાં ખુલાસો આપ્યો હજારો મરીબો જમી ગયા પછી પાછળથી એક લુણિંગભાઈના સ્વર્ગવાસને જોટલાં વરસ થયાં તેટલી જ ઉમરનો-શોભનદેવ નામનો શિદ્ધી અહીં આવ્યો.

હતો મેં પૂછ્યું કે શીદ જાઓ છો તેને કહ્યું કે સીદ્ધાચળજી પ્રભુની પ્રતિમા ધડવા. ત્યાં મને તેના ચહેરા પર નજર નાંખી ચોકસાઈ લુણિંગભાઈનો જ અવતાર હોય તેવો દેખાવવા લાગ્યો. તે વખતે મને આ લુણિંગભાઈની વાત યાદ આવી. અને આપની સમક્ષ રજુ કરી ત્યાં તો મંત્રીને પણ વાત ખરાબર યાદ આવી. ત્યાં મંત્રીએ કહ્યું કે હું તેની હાલતને હાલ ખબર કઠાવું છું અને શોધી મંગાવું છું. પણ માણસોને ચારે દીશાએ મોકલ્યા પણ શોખન હાથ આવ્યો નહીં.

આ વાત જ્યાં પૂરી થઈ ગઈ વસ્તુપાળ પોતાના સ્થાનકે ગયો ત્યાં તો વીજળી વેગે સમાચાર આવ્યા કે રાણા વિરધવળ અને મંત્રી તેજપાળ વાયાનસ્થળીને વિજય વરીને આવે છે ગામમાં ધામધુમ થઈ રહી છે શહેરમાં ઠામઠામ આશોપાલવના તોરણો બંધાવવા માંડ્યા ગામના લોકોમાં પણ અપૂર્વ ઉત્સાહ આવ્યો અને રાણા વિરધવળનું અને મંત્રી તેજપાળનું ઘોળકાની પ્રજાએ વાજતે ગાજતે સુંદર રીતે સ્વાગત કર્યું અને રાણી જેતલબા પણ પોતાના પતિ વિજય કરીને આવ્યા તેથી તેમના રહ્યમાં ખુશાલી અને આનંદનો પાર નહોતો. સૌ લોક પોતપોતાના નિવાસસ્થાને પધાર્યા ત્યાં તો તેજપાળ પોતાની પ્રીયતમાને બેટવા સાડે ઉતાવળો થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં રાણા પાસે રજા માગી પોતે પોતાના મુકામ આવ્યો ત્યાં દેવી અને પમા પતિનું સ્વાગત કરવા બેઠી રહી હતી. પધારે પ્રણેશ ત્યાં અને પમાએ પોતાના પતિનું સ્વાગત કરી. કુશળ પૂછ્યા તેજપાળ બોલ્યો. દેવી આજ તો મારે તને એવી બચંકર શીક્ષા આપવી છે કે-તું તારી જીંદગી સુધી યાદ કરે-તો જેવી પ્રણેશની મરજી. દાસી શીક્ષા ખમવા તૈયાર છે.

બોલો નાથ શી શીક્ષા આપો છો. ત્યાં તેજપાળ બાહુપાશમાં

વીંટાળી દીધી અને અનોપમાના મુખ ઉપર ચુંબન કરી તેજપાળ અનોપમાના હૃદયમાં આરામ ભોગવી રહ્યો. હતો અમી રાત્રીના ટાઈમ વખતે નિદ્રાદેવીની સ્વારી પધારી બન્ને યુગલ આરામથી પોઠી ગયા.

પ્રકરણ ૩૭ મું

જીનાં સંભારણાં

વસ્તુપાળ પોતાની રૂમમાં બેઠા છે. ત્યાં તે લવણપ્રસાદ રાણા આવ્યાના સમાચાર આપ્યા. વસ્તુપાળ રાણાજીને મલવા ગયો. રાણાએ વસ્તુપાલને છાતી સરખો દાખ્યો અને ઘણો જ પ્રેમ બતાવ્યો ત્યાંતો લવણપ્રસાદ બોલ્યો કે-તમને કંઈ વાત કહેવા મારી મરજી છે. ખુશીથી બોલો આપુ એવી તે શી વાતો જે વાત કહેતા આપ મુઝાઓ છો.

રાણાએ જ્યારે કીધું કે-તમો જ્યારે વીસ વરસ પહેલાં પાટણ જતા હતા બહુવા સાર ત્યારે મેં તમને ખીજાવ્યા હતા, અને તમારી થેકડી કરી હતી. તે દીકરાઓની માતા કેવી ભાગ્યશાળી હશે કે જોને આજે મારું પાટણ ગુજરાત અને ધોલકાને શોભાવ્યું છે ધન્ય છે તે જાનેતા કેવી સુંદર હતી. તે માતાનું શું રૂપ શું ગંભીરતા

શું તેનું પ્રભાવશાળી મુખાર્વીદ વીગેરે અનેક શબ્દોથી લવણ રાણો વખાણ કરતો હતો. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આપુ ફરી એકવાર બોલો કે—મારી મા કેવી હતી. સાંભળ શીલવતી હતી ધર્મપરાયણ હતી. કર્તવ્ય પરાયણ હતી. સમયની જાણ હતી સેવાભાવી હતી. અનેક ગુણોથી અત્રંગિત તે તારી માતા હતી. ત્યાં માતાના ગુણ સંભારી વસ્તુપાળનો આંખમાંથી ચોધારે આંસુ આવ્યા મા તું જો અત્યારે હોત તો તારા આત્માને કેટલો આનંદ થાત ત્યાં લવણપ્રસાદને પણ પોતાની રાણી યાદ આવી તે વખતે એ રાજસંન્યાસી લવણપ્રસાદે નીસાસો નાંખી મદનને સંભારવા લાગ્યો. ત્યાં વસ્તુપાળ સમજ્યો અને બોલ્યો કે મા મદન હજુ અહીં છે મોતના છેલ્લા શ્વાસે તેનો આત્મા હવે જવાની તૈયારીમાં છે ત્યાં લવણપ્રસાદ બોલ્યો કે ભાઈ હવે ઝાઝીવાર બોલીશ નહીં જેવી ભાવીની પ્રાપ્ત્યતા મનુષ્યનું ધાર્યું કંઈ કામ આવતું નથી માટે મનુષ્ય માત્ર ભૂતને પાત્ર હોય છે સર્વગુણસંપન્નનો ઈશ્વર છે માટે મારી જે ઇચ્છા હતી તે એટલી જ હતી કે ફક્ત જે વખતે મેં તમોને બાળક અવસ્થામાં જરા દુભાવ્યા હતા તેની મારે ક્ષમા માગવી જોઈએ.

તેથી જ મેં તને બોલાવ્યો હતો માટે હવે તું કંઈપણ આગળ બોલ્યા સિવાય તું તારા કામ પર બેસ્યો જ ત્યાં તો રાણાજીને ખબર આપી કે તેજપાળ મંત્રીના ધર્મપત્ની આપશ્રીને મળવા માટે આવ્યા છે તો આપ પધારે ત્યાં વસ્તુપાળ ચમક્યો કે દેવી અહીં કેમ આવી હશે છતાં ગંભીરતા ધારીને પોતે બોલ્યો ગયો.

ત્યાં રાણાજી પણ અનોખાને મળવા માટે ઊડ્યા. રાણાજીના ચહેરા ઉપર ગમગીનતા છતાઈ રહીતી. આત્માના જાંડાણમાં કાઈમહાન વેદના તેમને સતાવી રહી હતી. તેવા સમયમાં ચારીત્ર શિરોમણી દયાની દેવી અને ગંભીરતાની મુર્તિ રાણાજીને નમસ્કાર કરી સામે વિનયથી ઊભી રહી બોલી પ્રિતાજી આપ કુશળમાં છોને રાણા અમર્યો તેના મનના મનોભાવ વાંચવા માંડ્યો સમજી શક્યો નહીં કે

અનોપમા શા કારણે આવી છે ખોલો દીકરી શા કામે તસ્દી
 લેવી પડી જ્યારે આપ વડીલ થઈ આપની ફરજ ન સમજો તો
 બાળકપ્રુધિની દીકરીએ પોતાના પિતાને વિનંતી કરી સત્ય વસ્તુ
 સમજાવવો તે પુત્રી તરીકે મારી ફરજ સપજું છું. રાણાજી અનોપમાની
 ભાષા અને ખોલવાની ચતુરાઈ જોઈ નવાઈ પામ્યો. તેની બબ્બ
 આકૃતિ અને શીલનું તેજ પણ કોઈ દેવી જણાયું ત્યાં લવણપ્રસાદ
 બોલ્યો કે ખેટો સંકોચ રાખ્યા વગર ખુશીથી કહે. તો સાંભળો.
 પિતાતુલ્ય રાણાજી ગઈ ગુજરી ભુલી જાઓ તમારા દીકરાના સામુ
 જીઓ અનક કષ્ટો વેડી જેને પોતાના વહાલા બાળકને ગમે તેવા
 સંજોગો પણ મોટો કરી રાજા બનવાને લાયક બનાવ્યો તેના આત્માની
 શું પીડા હશે તે કાઈ વખત આડકતરી રીતે પણ આપે જણાવા
 પુરતી પણ બિદારતા બતાવી નથી. આજે એ દીકરાની માતા રસ્તાની
 રખડતી બીખારણ અને આપના હૃદયથી મરી ગયેલી મદન રાણી આજે
 છેલ્લા શ્વાસે જીવી રહી છે એના આત્માને હવે કોઈ જાતની તમન્ના
 રહી નથી ફક્ત તમન્ના એટલી જ કે આપ હવે હૃદયમાં ગુસ્સો ન
 રાખતાં છેલ્લા શ્વાસે બહાલબર્યા શબ્દોથી તેને ક્ષમા આપી તેનું
 મરણ સુધારેં દુખ લાગે તો દીકરીને ક્ષમા કરશો પણ એક રાજ્ય
 રાણી તરીકે જેનું સ્થાન આજે તમારા હૃદયમાં શોભતું હોત પણ
 બાવીની પ્રાપ્ત્યતા અગાડી મનુષ્ય તો પામર છે. માટે આપ દયાના
 સાગર છો. પ્રેમના પરીક્ષક છો ત્યાગબાવનાની મુર્તિ છો અને રાજાના
 વેશમાં આપ સાચા સન્યાસી છો તો આ આપની દીકરીની
 વીનંતી ધ્યાનમાં લઈ આપ કૃપા કરી આપની એક વખતની મહા-
 રાણી આજે આશ્વરા વગરની તેમજ જગતથી તરછોડાયેલી સાધારણ
 સ્ત્રી તો તમારી તેના પર આખર સ્થિતિએ પણ પ્રેમની સરીતા નહિ
 વહે શું છેક આપ હરયના નીજુર છો આપના હૃદયમાં મદનબા માટે
 કીંચીત પણ જગ્યા નથી બસે જગત તેને મરી ગયેલી જાણે છે. પણ
 આજે એ ફક્ત એક તેના વિરધવળ માટે અને આપની છેવટની

ઘડીએ ક્ષમા માગવા માટે જીવતાં છે જ્યાં રાણો બોલ્યો કે બસ દીકરી હવે ઝાઝુ બોલોશ નહીં. મૃત્યુ પામેલા પ્રેમને હવે સજીવન કરવા સારુ મારા આત્માને ઉશ્કેરીશ નહિ દીકરી તું હજી બાળક છે છતાં તારી બુદ્ધિ અને ચારીત્રશીલ આગળ આ તારો વૃદ્ધ પિતા લવણુરાણો લાચાર છે.

બાપુ જરા પણ આત્માને કલેશ કરશે નહીં. આશા લઈ આત્માની જો અંતીમ દશાએ આશા પણ પૂરી કરવામાં ન આવે તો બાપુ મરનાર આત્માની સદ્ગતી થતી નથી. અને તેનો આત્મા દુર્ગતિમાં જાય છે.

માટે છેવટની ઘડી જ્યાં આવી રહી હોય. હવે આપ અને મદન ફરી કોઈ પણ વાર મળવાના નથી તો શું તમને તમારા દીકરાની જનેતા તરીકે પણ તમને તેના માટે કંઈ પણ મમતા કે માયા નથી.

રાણો મહાત્ થયો, આખરે અનોપમાના બોલવાના વચનો પર તેને શ્રદ્ધા થઈ અને છેવટે પોતાના મનથી મરી ગયેલી મદનને છેલ્લા શ્વાસેજ પણ ક્ષમા આપવા સારૂ તૈયાર થયો—પણ ત્યાં તો ફરી પાછો લવણુપ્રસાદ, રાણા બોલ્યા કે, દેવી મને આ બધી પંચાતમાં પકવાનું અને મને ઉપદેશ આપવાનું શું કારણ, કારણ ફક્ત એટલુંજ મદન-બાની સર્વ હકીકત મારી ધ્યાન બહાર નથી. દેવરાજ પાડીલ અને મદનબાની પવિત્ર ભાવના મારાથી અગ્નણી નથી વિરધવલ માટે અને આપના માટે તેમની લાગણીનો પાર નથી ગુજરાતની ગૌરવતા ભરેલી સ્થિતિ જોવા માટે બન્ને આત્માઓની અધીરાઈનો પાર નથી આવી લાગણી ભરેલા આત્માને જ્યારે પોતાના અંતીમ સમયે જો તેની મનની ઇચ્છા પૂરી કરવામાં ન આવે તો બાપુ ભવિષ્યમાં તેનો આત્મા દુભાય અને ભવિષ્યમાં કંઈ અનીષ્ટ થવાનો સંભવ રહે તેથી થએલી બુલતો બૂલાવવાની નથી. પણ સાંભળો બુલ થવી એ તો મનુષ્ય સ્વભાવનું મુખ્ય લક્ષણ છે થએલી બુલની ક્ષમા આપવી તે વિવેક છે.

અને થએલ જીલની ક્ષમા આપવી તેના જેવી ઉદારતા આ વિશ્વમાં એક નથી માટે આપ તે મદનજ્ઞાને અંતિમ સમયે તેને ક્ષમા આપી તેના આત્માને શાંતી આપો.

ત્યાં લવણપ્રસાદ ઉઠ્યો બોલ્યા ચાલ્યા વગર અનોપમાની પાછળ પાછળ ઠાઈ પણ ન જીએ તેવી રીતે ગયો. જ્યાં મદનજ્ઞા માંદગીના બીછાણે છેલ્લા શ્વાસનો દમ ખેંચી રહી છે ત્યાં લવણપ્રસાદ પોચ્યા. દેવરાજ પાટીલ ગમગીન સ્થિતિમાં બેઠો છે અને ત્રણ ચાર અળણી વ્યક્તિઓ પણ બેઠી છે ત્યાં જઈ લવણપ્રસાદે મદનને બોલાવી મદનરાણી જરા શુદ્ધીમાં આવી સમજી કે મારા દેવ આવ્યા છે ત્યાં પોતાનું શરમીંદુ મોં ઢાંકી દઈ મહામુસ્કેલીએ બે હાથ જોડી તેના ચણીની રજ શીર પર લઈ બોલી કે હાશ, હવે મારો આત્મા ને શાંતી થઈ. ત્યાં લવણ રાણો ગદ્ ગદ્ અવાજે મહામહેનતે બોલ્યો કે તને ક્ષમા છે.

આખું વાતાવરણ ગમગીન બની ગયું. મદનરાણીનું દેહ પંખીકુ ઉડી ગયું. અને શય પડી રહ્યું. ત્યાં વસ્તુપાળ આવ્યો, અને મદદ-માની અંતિમ ક્રીયા કરવા છેક સુધી રોકાઈ મરનારના આત્માને પ્રભુ સદ્ગતિ આપો. એ પ્રાર્થના કરી. ત્યાં અનોપ ખૂણામાં ઉભી હતી. વસ્તુપાળ બોલ્યો કે શાહ્યાશ દેવી મારા મંનની કલ્પના તમે જાણી લઈ જે ઉત્તમ કાર્ય મરનાર મદનજ્ઞાના માટે બજાવ્યું. તેના માટે આ વસ્તુપાળના દેવી તને હજારોવાર ધન્યવાદ છે. શાક્ષાત તું પુણ્યાત્માની પવિત્ર મુર્તિ છો, અનોપમા શરમાઈ નીચી દ્રષ્ટી કરી પોતાના નિવાસસ્થાને ગઈ અને સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં ગુંથાયા.

પ્રકરણ ૩૮ મું

પાટણ-અને ખંભાતના આગેવાનો ધોલકામાં

સમય સમયનું કામ કરે જાય. મનુષ્ય પોતાનું કર્તવ્ય બજાવે જાય આં પ્રમાણે જગતની ચાલુ ઘટમાળનો રીવાજ છે. આજે પાટણનો રાજા ભોળા ભીમદેવ ધણા વૈયંધી પોતાના પાપી આચરણથી બચકર ખીમારી ભોગવી રહ્યો છે. ઉઠરા બેસવાની પણ શક્ત નથી. ગુજરાતની ગાદી આજે રાજા વગરની સુતી છે તો પ્રજાજનોના આગેવાનો વિચાર કરી ધણા સદ્ ગૃહસ્થો ધોલકામાં આવ્યા. ત્યાં તો જ્યાં જુઓ ત્યાં વિજયની વાતો ચાલતી હતી. રાણા વિરધવજીની પદાદૃગી માટે પાટણની પ્રજાની માગણી તેમને પાટણમાં ધામધુમ સાથે વિજય પ્રવેશ કરાવવો. આ વખતે વસ્તુપાળ અને તેજપાળ અને અનોપમા ત્રણેની ત્રીપુટી પોતાના નિવાસસ્થાનમાં બેઠી છે ત્યાં બચિષ્ઠમાં ક્વી રીતે કાર્ય કરવું અને આજુ ગીરીરાજ ઉપર કેવાં સુંદર મંદિર બનાવવા અને પોતાના મોટાભાઈ લુણીંગનું નામ ક્વી રીતે શોભાવવું એજ વાત ઉપર ત્રણે ત્રીપુટી ગંભીર વીચારણા ચલાવતી હતી. ત્યાં પ્રજાના આવેલા આગેવાનો મહામંત્રી વસ્તુપાળ પાસે આવ્યા. આવનાર ગૃહસ્થોને વસ્તુપાળ અને તેજપાળે સુંદર સ્વાગત કરી તેમને આસન પર બેસાડી ધોલકે આવવાનું કારણ પુછવા માંડ્યું. ત્યાં તો અગેવાન ગૃહસ્થો બોલ્યા કે અમારી અરજ એકજ છે કે રાજા ભીમદેવ આખર સ્થીતીમાં છે પાટણની ગાદી રાજા વગરની ખાલી છે માટે અમારી અરજ એક છે કાંતો રાણા લવણપ્રસાદ ગુજરાતના રાજ્યનો મુગટ

સ્વીકારે. નહીં તો રાણા વિરવરગ સ્વીકારે આ પ્રમાણે વાતચીત ચાલે છે ત્યાં તો લવણપ્રસાદને માણુમ પડ્યું કે મંત્રીશ્વરને ત્યાં બધી રાજ્ય વ્યવસ્થા માટે પ્રજા આવી છે. તેજ વખતે રાણા લવણે અનોપમાદેવીને ખાનગી બોલાવવા સાડ માણુમ અને પાલખી બંને મોકલ્યા. અનોપમા પતિની આજ્ઞા માગી. રાજ્યગઢમાં જવા માટે તૈયાર થયાં રાણા લવણપ્રસાદને અનોપમા માટે લાજુજ સન્માન અને દીકરી તરીકે તેના પર પુજ્ય ભાવના અને પીતૃપ્રેમ હતો. અનોપમા આવી. પિતાતુલ્ય રાણાને નમસ્કાર કરી આસન પર બેઠી.

રાણાએ કીધું કે દીકરી પાટણ અને ખંભાતની પ્રજાના આજેવાનો રાજા ધીરાજ મને અને વિરવરગને બતાવવા માટે આવ્યા છે. પણ જ્યાં સુધી મારી હૃદયની વેદના અને જે હકીકત મારા જાણવામાં છે તે હકીકતનો બદલો લીધા સિવાય પાટણનો રાજા શાંતીથી રાજ્ય કરી શકશે નહીં. તેથીજ બેટા મે-તને બોલાવો છે-કહો પિતાજી શું આજ્ઞા છે જ્યાંસુધી ગુજરાતના પાવતખત ઉપર દુશ્મનો ટાંપી રહ્યા છે અને ઘોળકાને ઉમેલ્યા ચારે તરફના રાજાઓ એકપણે થઈ રહ્યા છે અને ગોધરાનો અજિમાની રાજા ધુવ્વડે પોતે બહાદુર છે તે બતાવવાની રૂએ પાટણના રાજાને કહેલું મોકલ્યું છે એક ચુંદડી અને મેશની દાબડી અને તેની સાથે પત્ર આ સદેશો આવ્યાને-આજે ત્રણ વરસ થઈ ગયા છતાં તેનો ન્યાય આપવાની આજે ગુજરાતના ગુજરાતીઓમાં તાકાત નથી-સદેશમાં ધુવ્વડ લખે છે કે-પાટણનો રાજા બીમ મોકલેલી ચુંદડી પહેરો અને મેંશ આંખમાં આંજી સોળ શણગાર સજી માફ અંતે ઉર શોભાવવા રાણી બનીને આવે બોલ બેટા અનોપ આનો જવાબ પાટણના આજેવાનોમાં કે ખંભાતના આજેવાનોમાં આવવાની તાકાત હોય તો ગુજરાતનું રાજ્ય સાચવવા માટે રાણા કબુલ થાય છે અને પમા સાંભળી ગભીર બની વિચાર કરી જવાબ આપ્યો. આપ કાલ સવારે દરબાર ભરજો અને

અધાને આમંત્રણ આપી બોલાવજો જો જે વાત થાય તે લક્ષમાં રાખી આવેલી બેટ રાજ્ય વચ્ચે બતલાવી તેનો ખુલાસો સમજાવજો અનોપમા પોતાનાથી બનતું કરશે અને ગુજરાતની આબરૂ માટે- પોતાનું સર્વશ્વ લુટાવશે.

શાખાશ દીકરી ત્યાં સુંદર પોશાકનો સરપાવ આપી અનોપમાને વફાવ કરી. નીવાસસ્થાને આગેવાનો બેઠા છે વસ્તુપાળને આગેવાનોની વાત ધ્યાનમાં બેઠી પાટણની ગાદી ઉપર આપ અગર દીકરાને ગમે તેને રાજ્ય સ્થાપીયું. આપ ચીંતા કરશે નહીં.

સૌ પોતપોતાના કાર્ણમાં ગુંથાયા-લવણપ્રસાદે મંત્રીને બોલાવી હુકમ આપ્યો. કાલે સવારે દરબાર ભરો અને આવેલા આગેવાનોની જે કંઈ હકીકત હોય તેનો તોડ લાવો-વસ્તુપાળે હુકમ કાઢ્યો દરબાર સવારે ભરવાનું નક્કી કર્યું. પોતાના સ્થાન પર આવ્યો તે વખતે તેજપાળ અને અનોપમા-બન્ને પોતાના શયનગ્રહમાં બેઠા છે ત્યાં અનોપ બોલી કે નાથ કાલના દરબારમાંથી ખાલી હાથે પાછો ન આવશો-અને બરાબર રાજ્યમક્તિ અને જીવનનું આખરી કર્તવ્ય બજાવવા મારા દેવ મને યાદ ન કરતાં જરૂર બજાવશો બહાદુરી-ભર્યું મોતને સ્વીકારજો લાખોગણી ગુલામીની સાહબી હોય તો તેણે તરછોડજો દેવી મને વાત તો સમજાવો. વાત સમજાવીશ તો વસ્તુથી ચાલી જશે. મારા પત્નીમાં કાયરતા આવી જશે અને અનોપમાના પ્રેમમાં પોતાની ફરજ બૂલી જશે માટે વિશ્વાસ રાખો શાસનદેવ તમારું અમર નામ કરશે અને અનોપમાની વેંત-વેંત છાતી ઉછળશે તેજપાળે અનોપમાની વાત સાંભળી. અનોપમાને પોતાના હૃદયસ્થાનમાં જાલી કરી મુખ ઉપર ચુંબન કરી પ્રેમમય વાતાવરણમાં બોલ્યો કે જાલી કાલના દરબારમાંથી ખાલી હાથે પાછો નહીં આવું. લે મારૂ વચન છે. બસ સ્વામીનાથ મારી લાવના પુરી કરી નેમનાથ ભગવાન તમારૂ રક્ષણ કરે.

સવારના પહેરમાં આવેલા પ્રજ્ઞના આગેવાનો અને તમામ સરદાર અને જાગીરદારો વીગેરે હજારોની સંખ્યામાં રાજ્યસભામાં આવી રહ્યા છે. ત્યાં જોતલખા-સોખુ અને અનોપમા પણ ચક્ર નાંખી દરબાર હોલમાં રાજ્યસભાની શોભા નિહાળી રહ્યાં છે. ત્યાં મહામંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળ પણ પોતાના સ્થાન પર બેસી ગયા છે. રાણો લવણપ્રસાદ અને વિરધવળ બન્ને બાપ-દીકરા પણ પોતાના સિંહાસન પર આરૂઢ થયા છે. ત્યાં વસ્તુપાળે રાણાને અરજ કરી કે પ્રજ્ઞના આવેલા આગેવાનો આપની પાસે અરજ કરે છે કે-પાટણની ગાદી ઉપર આપ અગર રાણા વિરધવળ બીરાજે. વસ્તુપાળ તુ બૂઝે છે રાણો બોલ્યો પાટણ ગુજરાતની ગાદીનો મોહ તો ભર્યના રાજ્ય શંખને છે. અને દેવભીરીના રાજ યાદવને છે, રાજ સિંધલુદેવને છે અને અભિમાની ગોધરાના રાજ ધૂધલને આ બધા દુશ્મનો-આગળ આજે રાજ્યની કઈ કીમત છે. હે આ કાગળ અને બચકુ છોડી એ કાગળ વાંચી જોઈ જેને એ કાગળ લખ્યો છે જેને એ ભેટની ચીજો મોકલાવી છે તે મોકલનાર અભિમાની રાજાને જ્યાં સુધી જીવતો પકડી મોકલેલી ભેટ તેને પહેરાવી આખા ધોળકામાં ન ફેરવાય ત્યાં સુધી પાટણની ગાદી સલામત નથી.

વસ્તુપાળ ચીઠી વાંચી ચીઠીમાં લખ્યું હતું કે પાટણનો રાજ્ય ભીમ આ ચુંદડી પહેરીને આંખમાં મેશ આંજીને-રાજ્ય ધુધલનું અંતે ઉર શોભાવે અને પાટણની ગાદી મને સોંપે.

રાજ્ય ધુધલનું નામ સાંભળતાં-બેઠેલા સભાજનોના મોતીયા મરી ગયા. જે ધુધલનું નામ સાંભળતાં રોતાં બાળક છાનાં રહી જાય. ધુધલનું નામ સાંભળતાં ગર્ભવંતી સ્ત્રીને પ્રસવ થઈ જાય અને ધુધળનું નામ સાંભળતાં લોકા વગર લડાઈએ તામે થઈ જાય. આવી ધુધળની ધાક આગળ તેની વીરતા આગળ તેના શરીર આગળ તેના બાહુ-બળ આગળ ગુજરાતનો એક પણ ગુજરાતી ટકી શકે નહીં વસ્તુ-

પાળે બધી ચોખવટ કરી આવેલા પ્રજાજનોને સમજાવ્યા. ખેડેલા સરદારો અને શુરવીર સામંતોને-ઉરકેર્યા પશુ કાઈ માઈનો પૂત ધુધળને તાળે કરી જીવતો પકડી ચુંદડી પહેરાવી આંખમાં મેંશ અંજલિ લાવવા કાઈ તૈયાર થયો નહી.

વસ્તુપાળ ખોલ્યો કે જે ગુજરાતનો ગરવો ઇતીહાસ આજે જુરાઈ ગયો જે ગુજરાતે અ.પેલા બલીદાનો આજે વેઢાઈ ગયા ત્યાં તો રાજ્યનો સેવક ચાંદીની રકાખીમાં પાનનું બીકુ લાવીને મુક્યું. ધુધળને પકડવા માટે કાણુ આ પાનનું બીકુ ઉપાડે છે.

સમા શાંત થઈ ગઈ. રાણો હતાશ થયો પ્રજાજનો સ્થંભી ગયા ત્યાં તો સેનાપતિ તેજપાળ બોલો થયો ખોલ્યો નામદાર ધુધળને તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે સાડી પહેરાવી મેંશ અંજલિ કાજના પાંજરામાં પુરી જીવતો પકડી લાવોશ એમ કહી પાનનું બીકુ ચાવી ગયો ત્યાં રાણાએ તેજપાળને છાતીમાં બહાલ કરી નીશાનડંકા ગડગડે તેમ તેની છાતી મઝમઝાવી. શાહ્યાશ ખેટા ધન્ય છે તારી માતા કુંવરબાઈને જ્યારે સભામાં તેજપાળનું સાહસ જોઈ આવેલા પ્રજાજનો અને સામંત-સરદારો આ વણિકોનું શૂરાતન અને હોંમત જોઈ ચકિત થયા. શું ક્ષત્રીઓમાં પોતાનું શૌર્ય ચાલ્યુ ગયુ શું ધરતીમાં આજે કાઈ ક્ષત્રી વીર રહ્યો નથી શું આજે નામના રાજાઓ થઈ પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલી ગયા છે આવી અનેક વાતો પ્રજાજનમાં થઈ. ત્યાં તેજપાળ પોતાના સ્વભાવ મુજબ રાણાને નમસ્કાર કરી પોતાના નિવાસ-સ્થાને ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩૯ મું

તેજપાળની બહાદુરી

તેજપાળ રાજ્ય સભામાંથી ધુધળને પકડી લાવવાનું બીકું ઉપાડ્યું. તે વાત પલવારમાં આખા ઘોળકામાં તેમજ આબુખાબુના મામેમાં પ્રસરી ગઈ જ્યાં જુઓ ત્યાં એની એ વાત. આ વાણી-યાઓએ શું કરવા ધાર્યું છે. ધુધળ જેવા શક્તિશાળી અને જુદમી રાજાને પકડી લાવવા તેજપાળે હીંમત ભીડી છે તો રંગ છે તેની હીંમતને આમ લોકો પ્રશંસા કરતા વાતો કરતા હતા.

ત્યાં તો તેજપાળ પોતાના નીવાસ સ્થાને આવ્યો. અનોપમા ઉભી હતી. ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે આજે હું રાજ્યસભામાંથી જીવનના કર્તવ્યનું પાનનું બીકું ચાવી આવ્યો છું. ભલે પાનનું બીકું લીધું જરૂર તમારી હીંમત અને નીમકહલાલ પર પ્રભુ સહાય આપસે ત્યાં આડી અવળી વાતો કહી. તેજપાળ પોતાના ભાઈ વસ્તુપાળ પાસે કેટલીક મંત્રણાઓ કરી અને વસ્તુપાળે જેવી સલાહ આપી તે સલાહ બરાબર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી. હૃદયમાં ઉતારી લીધી અને મોટાભાઈના આશીર્વાદ લઈ પોતાના પુત્ર લુણશીને પ્રેમાલીંગન કરી પોતાની હૃદયરમણી અનોપમા પાસે આવ્યો. દેવી રમ્મ આપો તમારા પતિની ચીંતા કરશે નહીં. લુણશીને બહાદુર અને નીડર બનાવવાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખશે અને મોટાભાઈની આજ્ઞા શીરો માન્ય સમજાશે. હો દેવી જી હું. પધારો પ્રાણેશ શુરવીરતો રણ સંગ્રામેજ શોભે તો તેને તો પોતાની પ્રાણપ્રીયા તલવાર સાથેની સંપૂર્ણ

મહોત્ત સાચવવી. અને તેના સહકાર વડે પોતાની કીર્તી અમર કરવી તેજ માનસાધનું ખરૂં કર્તવ્ય છે. વહાલા પ્રાણેશ અનોપમા તમારી સાથે જ છે અને સાથે જ રહેશે. જાઓ શાસનદેવિ તમારૂં જરૂર રક્ષણ કરશે અને યશ લઈ આપની કોમકાંગી અર્ધાંગિનાને ભેટવા પાછા વહેલાને વહેલા પધારી આ દાશીને અન્નરામૃતનો આનંદ આપશે એજ પ્રાર્થના. બેટા લુણશી તું પણ તારી માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલજે. બાપુજીનો વિનય અને વિવેક સાચવજો અને દુકાન ધર અને બહારના વાતાવરણનો અભ્યાસ કરજો છે. જેવી પીતાશ્રીની આજ્ઞા. બા બા બાપુ જોતે જાણે કાઈ સાચા લડવૈયા આ પ્રમાણે વહાલ-સોયા માણસોની આજ્ઞા માગી, શુભ શુકને તેજપાળે જોધરા તરફ પ્રયાણ કરવા પોતાના સૈન્ય સાથે નીશાન ડંકા ગડગડાવી મુકામ ઉપાડ્યો આખી ધોળકાની પ્રજાએ તેજપાળને હાર્દીક માન આપી તેનેય યશ કીર્તી માટે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરી. ગામની પ્રજાની બધી દીકરીઓએ અક્ષય કંકુથી તીવ્રક કરી વધામણા અને આશીર્વાદ આપ્યા. રાજ્ય પુરોહિત સોમેશ્વર તો તેને હૃદયથી ભેટી પડ્યો. લવણપ્રસાદે વીચાર કર્યો ત્યાં ખ્યાલ આવ્યો તેજપાળને તૈયાર કરનાર ફક્ત વીરાંગના અનોપમાદેવી જ છે. ધન્ય છે તેની હીંમતને અને આત્મભોગને આ પ્રમાણે મનમાં બોલ્યો આ બધા આનંદમાં ફક્ત એકજ વ્યક્તિને આનંદ નહોતો. તે વ્યક્તિ વિરધવળ રાણાનો પાટવં કુમાર વિરમદેવ હતો. તેને આ મંત્રાઓની યશ કીર્તી પ્રત્યે ધૃણા હતી અને કંઈક દૂરે દેખ હતો. પણ હાલ પોતે મૌન રીતે જોઈ રહ્યો હતો. શયી કે તેનો ઉમર નાની હતી.

નરવીર તેજપાળ પોતે શાસનદેવીની પ્રાર્થના કરી પોતાના ચુનંદા ચોદાઓને સાથે લઈ રાતદીવસના સતત પ્રયાસ કરતો કરતો પોતે જોધરાની આજુબાજુના જંગલમાં મુકામ કરી ધ્રુવગની તમામ બાતમી લેવા શરૂઆત કરી, જેમ જેમ સમય વ્યતિત થતો ગયો તેમ તેમ તેજપાલ દરેક બાતમીથી વાકેફ થઈ સમયની રાહ જોતો. પોતેપોતાના

તમામ સરંજમની તૈયારી કરીને સાવધ પણે ધુધળ પર આક્રમણ કરવાનો લાગ શોધવા માંડ્યો એક વખત ધુધળ પોતેપોતાના ઘોડા સૈનીકાને સાથે એજ જંગલમાં નીકળ્યો. તે વખતે બાતમી મળતાંજ તેજપાળ પોતાના સૈનીકાને સાવધ કરી પરીણામની આશા રાખ્યા વગર જયસોમનાથ કરી ધુધળ પર એક સામટો હલ્લો કર્યો ત્યાં ધુધળ અને પોતાના પર આવી પડેલી અણુધારી આકૃતથી અને સાવધ ચમક્યો થતા ગયો ત્યાં તો પાછળથી ધ્રા આવતાં ધુધળ પોતાના ઘોડા પરથી જમીન પર પટકાયો. એજ વખતે તેજપાળના સૈનીકાએ કંઈપણ ટાઇમ ગુમાવ્યા વગર ધુધળને દોરડે વતી જકડી બાંધી ઘોડા પર સ્વાર કરી તેને બીજા રસ્તે ધોળકા તરફ રવાના કર્યો, આ બાબતની જાણ પડતાં જ ધુધળનું સૈન્ય તૈયાર થયું. ત્યાં તો તેજપાળે રાતના હલ્લો કરી ગોધરાનો કબજો લઈ સરદારોને રાજી કરી દરેકનો સહકાર મેળવી. ધોળકાના રાણા વિરધવળની સત્તા જમાવી દીધી અને કંઈ પણ મહેનત વગર ધુધળ જેવા પ્રચંડ રાજવીને તેજપાળે જીવતાં કેદ કર્યો.

નગવીર તેજપાલ પોતે પોતાના સૈન્ય સાથે ધુધળે જે સાડી અને કાજલની દાખડી મોકલાવી હતી. તે સાડી પહેરાવી અને કાજળ અંજલવી. તેને સ્ત્રી વેશમાંના શણગાર સજ્જી. ધૂધળને લાકડાના પાંજરામાં પૂરી આગળ પાછળ પાકો મજબુત પહેરો ગોઠવી ધોળકાના રસ્તે આવવા સારૂ નીકળ્યો, તેજપાળની બહાદુરી જોતાં ભલભલાનાં હાંજ ગગડી ગયા અને વિના સંકોચે ધોળકાની સત્તા સ્વીકારવા તૈયાર થઈ ગયા. ધૂધળાનું શરીર એક પહાડી પહેલવાન જેવું સશક્ત અને મજબુત હતું. તેનો ચહેરો મહા બીકામણો અને રાક્ષસ જેવો હતો તેને જોતાંજ ભલભલાને કંપારી છૂટે તેવી તેની બચકર આકૃતિ હતી. જેમ જેમ ધોળકા નજીક આવતું ગયું, તેમ સમાચાર તેજપાલે પહોંચ્યાડ્યા. ધોળકાની પ્રજાને ખચર પડી કે તેજપાળ મંત્રી કાઈ

નવીન જાતનું જનવર લાકડાના પાંજરામાં પૂરી ઘોળકા લાવે છે ત્યાં તો ઘોળકાની સારી પ્રજા જોવા માટે ઉતરી. જ્યાં જુઓ ત્યાં હજારો માણસની મેદની બહાર ગામથી પણ જોવા માટે આવી હતી જ્યારે ઘોળકાના દરવાજા પાસે આગ્યો. જ્યારે રાણા વિરધવળ, રાણા અને લવણપ્રસાદવીગેરે તેજપાળનું સ્વાગત કરવા તૈયાર ઉભા હતા. ત્યાં તેજપાળ આવ્યાં. રાણી જેતલબા, શોખૂ, લલીતા વીગેરે બધા સ્ત્રી વર્ગમાંથી પણ હજારો જહેનો પણ જોવા માટે અને તેજપાળની શુરવીરતાને વધાવવા માટે હાજર હતી. ક્રૂત ન હોતી અનેપમા તે તો દેવમંદિરમાં પ્રભુ પુજા કરતી હતી. અને પોતાના પતિનું દીર્ઘાયુ ઇચ્છતી હતી.

લાકડાના પાંજરામાં બંધકર વ્યક્તિ જોઈ લોકો તો ડરી ગયા તેનો વિકાળ ચહેરો અને બંધકર આકૃતિ જોતાંજ લોકો ચીચીયારી પાડવા લાગ્યા.

ત્યાં તેજપાળે ભાક્ષાની અણીવતી ધૂવલને ધૂધરાવ્યો. ત્યાં આ ફજેતી જોતાં, ધૂધળા શરમાઈ ગયો અને જીભ કચરી પાંજરામાં ને પાંજરામાં આપઘાત કરી મરી ગયો.

આ દેખાવ અને આ દૃશ્ય ઘણુંજ કર્ણજાનનક હતું. તે વખતે લોકો પણ તેજપાળની વીરતા અને નીડરતા જોઈ અચંપો પામ્યા. રાણાજીએ તેજપાળને શાહ્યાશી આપી. તેજપાળે રાણા સાથે કેટલીક મંત્રણા કરી હતી ત્યાં રાજકુમાર વિરમદેવનું મોઢું જરા વાંકુ થઈ ગયું. તેને આ મંત્રીઓને યશ મળતો, તે ગમતું નહીં.

વસ્તુપાળ વિરમદેવના ભાવને સમજી ગયો.

પ્રકરણ ૪૦ મું

અનોપમાની ત્યાગવૃત્તિ અને સ્પષ્ટ વાત

જ્યારે તેજપાળ પોતે પોતાના બાહુબળથી અને નીકરતાથી રાજ્ય ધૃધલને જીવે તો પડી લાવ્યો. અને પોતાનું વચન પાળ્યું, જાહબાશી મેળવી પોતાના વડીલ બાઈ સાથે પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યા. પોતાના મનમાં બન્ને ભાઈઓને કાઈ જાતનો અભિમાન નથી તેમ કાઈ જાતનો મનમાં ઉમંગ નથી. જ્યારે બન્ને ભાઈઓ ધર ઉપર આવ્યા ત્યારે સૌ કાઈ બન્ને ભાઈઓને અભિનંદન આપતા આવ્યા હતા. સૌ કાઈને આનંદ થયા સિવાય રહે નહીં તેનું આ બન્ને ભાઈઓનું વર્તન હતું, પણ દુનીયા આજે દોરંગી છે. જેની મરજીમાં આવે તેમ બોલે તેને કાઈ રોકી શકતું નથી, નદીના પ્રવાહને રોકી શકાય તો દુનીયાની વાતો ને રોકી શકાય. વસ્તુપાળને કાબ્ય અને સાહિત્યનો પૂરેપૂરો ઉત્સાહ અને વિદ્યાનો સંપુર્ણ ભાવ હતો તેના મકાન પર ઘણા લઢીઆઓને પુસ્તકો લખવા રોક્યા હતા. સેંકડો ગુમાસ્તા પોતપોતાનો કારભાર ચલાવતા હતા તે બધાની તપાસ અને દેખરેખ તેજપાળનો નાનો પુત્ર તેની ઉંમર ફક્ત તેર વરસની હતી. તે રાખતો તેથી તેનું નામ લુણસી હતું. લુણસી નાનો છતાં ચાલાક હતો તેને કાઈ જેતરી જાય કે બનાવી જાય તે ઘણું અશક્ય હતું. લુણસી દરેક કામ કાજ ઉપર સંપુર્ણ ધ્યાન રાખતો હતો. બધા માણસો ઉપર તેમજ નોકર ચાકર ઉપર લુણસીનો કાબુ હતો. સૌ કાઈ તેનું માન સાચવતા હતા. જ્યારે પોતાના પિતા વિજય

કરી આપ્યા પણ તેના મન ઉપર તે વિજયની આપતમાં આનંદ કે

૧ ચૌલક્ય વંશનો ભાયાત ધવલક હતો તેને વ્યાઘ્રપલ્લી (વાધેલ) નો ગરાસ મલ્યો હતો ને કુમારાપાળની માશી સાથે પરણ્યો હતો. આગળ જે વૈરાટપુરી હતી તે સ્થાન તેને સાડે લાગવાથી પોતાના નામથી તેને ધવલકપુર (ધોળકા) વસાવ્યું તે ભાગમાં પોતાની સત્તા જમાવી. ધણી કાળથી તેઓ વાધેલના ધણી હતા તેથી વાધે-લની અવટકથી ઓળખાના ધવલનો સમય ઈ. સ. ૧૧૬૦ નો છે.

૨ ગુર્જરની દેશાધિષ્ટાત્રી મહાશુદેવી વિરધવલના સ્વપનામાં આવી બોલી કે આ ગુર્જર ધરા ઉપર બધા રાજા ૧૬૬ વર્ષ રાજ્ય કરી ગયા હવે તમે અને પિતાપુત્ર તે રાજ્યના બોક્તા છો સ્વામીના અભાવે ગુર્જરધરા મ્લેચ્છોના ત્રાસથી પીડાઈ રહી છે. માટે તમે જો વસ્તુપાળ તેજપાળને મંત્રી બનાવો તો રાજ્યનો પ્રતાપ અને ધર્મની વૃદ્ધિ પામે હું તમારા પુણ્ય બળથી આકર્ષાઈને આવી છું અને તમને સુચના આપું છું.

આ હકીકત-ચતુર્વિંશતિ પ્રજાધ અંતર્ગત વસ્તુપતાના પ્રજાધમાં લખ્યું છે.

૩ વસ્તુપાળે ખંભાતના સદીકને પકડ્યો, અને કેદ કર્યો તેને જુલમ કરી જે મીલકત ભેગી કરી હતી. તે તમામ વસ્તુપાળે નોંધ કરી. ૫૦૦૦ હેમતી છટો. ૧૪૦૦ ઘોડા અસંખ્ય ઝવેરાત કરોડોની કીંમતનું હતું તે બધું ધોળકા રવાના કર્યું વસ્તુપાળે તે વખતે આદે-શ્વર લગવાનના દહેરાસરમાં જઈ મહાપૂજા લણાવી અને સોનાનો કળશ ચઢાવ્યો. પછી ધોળકા ગયો, ત્યાં વિરધવળે માન આપ્યું. ત્યાં એક કવિ બોલ્યો.

હે વસ્તુપાળ તારૂં અપુર્વ પાંડિત્ય તો સરસ લાંબુ.
ચૂરો શંખ કરીને ઉજવળ પરીપૂર્ણ ત્રિશ્વ કરી નાંખ્યું,
ત્યાં કવીને ધણોજ સરપાવ આપી ખુશી કર્યો.

હિસાહ ન હોતો. પણ એક સમજી બાળકને ઉંડી વેદના હતી. તે વેદનાને પોતે પોતાના મનમાં સમજતો હતો કે પોતાની માતા અનોપમા સમજતી હતી.

ન્યારે વસ્તુપાળ ખંભાત જવા પહેલા પોતાનાબાઈ તેજપાળની સાથે મંત્રણા કરતો હતો તેવામાં લુણશી આવી બોલ્યો કે ગોધરાની કુટનો માલના દરદાગીનાથી ભરેલા આવ્યા છે. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તેને રાન્યગઢમાં મોકલી આપો, ત્યાં તો લુણસી બોલ્યો રાણાજીએ મારા પિતાની બહાદુરીના ઈનામ પેટે તેમના ભાગના મોકલી આપ્યા છે અને સાથે આ અર્પણ પત્રીકા પણ મોકલી છે ત્યાં તો લુણશીને કહ્યું કે ઉતરાવી દો. ત્યાં લુણશી બોલ્યો શક્યો નહીં. કેમ બાઈ મૂગો મૂગો ઉભો છે, બોલતો કેમ નથી. બાપુજી મારી માતૃશ્રી ના પાડે છે. તે ધન આપણે ત્યાં ન ઉતરાવશો. ત્યાં તો તેજપાળ વીચારમાં પડી ગયો. અનોપમાના વચન ઉપર તેજપાળ અક્ષર બોલી ન શક્યો. પોતાનો પતિ બહાદુરી કરી ઘેર આવ્યો છતાં અનોપમા વિજય ઓત્સવમાં ન જતાં પોતે દેવમંદિરે મઘ હતી. જરા પણ અબીમાન નહોતો કર્યો.

નોંધ

[રણશુર વ્રત]

લીલાંથી સરિતા સધળીને કરે કાળીયો ને ગાળે,
આકાશે ઉછળે ઉર્મિઓ શીમા પાર વિણુતો ગાળે.
નાચતા કુદતા મકરોને વળી કાચ્યા અંધુ છે
એ સૌ ન્યાં સુધી છેડ અગસ્ત્યે નથી કીધતો સિન્ધુ છે

આ કવિતા સાંભળી કવિને રાણા વિરધવળે ત્રણ હજાર દીનાર આપ્યા અને વસ્તુપાળે પંચોલી પોશાક આપ્યો તે વખતે વસ્તુપાળને ત્રણ વિરૂદ્ધ આપ્યા.

૧ સદીકાન્વયસંહારી ૨ શંખમાન વિમર્દન, ૩ ઘરાહપ્રોલ્લ
સત્પુણ્ય પ્રવાહો જ્ઞાતિપાલને

આ પ્રમાણે તથા પ્રિદ્ધના નામે

[રાસમાલા પા. ૩૬]

કવિષ આપેલી વસ્તુપાલને ઉપમા

શ્રી વસ્તુપાલ પ્રતિપક્ષકાલ ત્વયા પ્રપેદ પુરુષોત્તમે ત્યમ
તીરેડપિ વાઘેરકુતેપિ માત્સ્યે રૂપેપરાનીવત યેનફાલ્લ.

હે શત્રુઓના કાળરૂપ વસ્તુપાળ તેં શંખને હણ્યો તેથી તું
પુરુષોત્તમ વિષ્ણુ જેવો થયો એટલુંજ નહિ પણ તે કરતાં તું વધ્યો
કેમ કે શંખ અમુરને હણવા માટે વિષ્ણુને મેત્સ્યરૂપ ધારણ કરીને
અમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવો પડ્યો. પણ તેં તો તેવું રૂપ ધારણ કર્યા વિના
અમુદ્રના કઠિ રહીને તેં શંખને હણ્યો.

નોંધ.

રાસમાલા પૃ. ૪૪૭ ૪૪૮

ન્યારે અનોપમાદેવીએ દ્રવ્યના ગાડા ઉતારવાની ના પાડી તે
વાત ન્યારે વસ્તુપાળે જાણી ત્યારે વસ્તુપાળ બોલ્યો કે લુણ્ણી જ
ખાતે કહે કે હું મળવા માટે આવું છું.

ત્યાં તો અનોપમા આવી અને વિનયથી ક્ષમી રહી.

કેમ અનોપમા મારા બાઈની બહાદુરી ઉપર અદેખાઈ આવી.

ત્યાં અનોપ બોલી વડીલ અદેખાઈ તો અંતર બળતું હોય
તોજ આવે ને બવિખ્યનો વિચાર અને સારાસારનો ખ્યાલ તો
કરવો જ જોઈએ ને.

તો તમને શા વાંધો છે.

વાંધો મને કંઈ નથી તે તો તમારી ધ્યાન પહોંચે તેમ કરે.
પણ આ ધન મારા પુત્ર લુણ્ણીના ઘરમાં ન જોઈએ લુણ્ણી પોતાના
બાદ્દમળથી અને નીતિથી ઉપાર્જીત કરેલું જ ભોગવે તો બસ છે.

તો આ શું હરામનું નથી રાણાજીએ પુરુષાર્થ સાધ્યો નથી ધુધલે સાધ્યો તે તો ગરીબ રાંક પ્રજાની લુંટને માલ માટે કહું છું કે તે ધનનો ઉપભોગ કુટુંબ માટે ભુલે ચુકે કરશે નહિ.

પણ રાણાને ખોટું લાગશે.

તો સાંભળો ધુધલ પોતે જીભ કચરી આપઘાત કરી મુઝો અને પ્રથમના વખતમાં જો આપને માટે રાણાએ આપને ઘડામાં સર્પને પૂરી સદીકની મિલકત માટેનો ન્યાય કરવામાં આવ્યો હતો તે વાત યાદ તો હશે. પણ તેમાં હું નિર્દોષ થયો છું.

વડિલ તે તો આપની ભુદ્ધિ અને ચાતુર્ય હતું. માટી નહોતી પણ માટીના સ્વરૂપમાં તે સોનાની માટી તે જાંતુરી હતી.

આ પ્રમાણે વાતો અનોપમાની સાંભળી બન્ને બાઈઓ ટાઢ-હીમ જેવા થઈ ગયા. પણ મનમાં તેની નીડરતા અને ત્યાગદૃતીના માટે ગૌરવ ધરાવી રહ્યા હતા.

ત્યાં તો ગાડા જે આવ્યા હતા. તે બધા બહાર ઉમેલા હતા. ત્યારે પ્રજાજન કંઈ નવીન વાતો કરતા હતા. મંત્રીને બાગ ઓછો પડ્યો તેથી ગાડામાંનો માલ ઉતરાવતા નથી.

ત્યાં તો બીજા બોલતા કે ના બાઈ ના મંત્રી હજમ કરવા માગતા હતા એટલે રાજાએ માલને અટકાવ્યો છે આવી અનેક વાતોના ગોળા પ્રજાજનમાં ચાલવા લાગ્યા. ત્યાં જ્યારે આવેલા ગાડાં મંત્રીજી ઉતારતા નથી તેવી ખબર જ્યારે રાણાજીને પડી ત્યારે શોમેશ્વરને હુકમ કર્યો કે તમે જાઓ. ત્યાં સોમેશ્વર વસ્તુપાળ અને તેજપાળ પાસે આવ્યો.

સોમેશ્વર દરેક બાબતે શાણો અને દાદયો હતો. ધાંચમાં પડેલા ગાડાને ઘણીજ સહેલાઈથી ઘાડી વાતનો ઉકેલ ધાવતો હતો.

ત્યાં સોમેશ્વર પંડિત આઘ્યા બને બાઈઓએ સ્વાગત કર્યું.
સોમેશ્વર બોલ્યા કે દેવી આજનો દીવસ સાચવી લો.

તેમાં મારી ક્યાં ના છે તે વિજય ઉત્સવ ઉજવવાનો ફાડ મને
લગ્યો છે અને તે જુદી ઢબનો છે પણ વડિલ સોમેશ્વર બાઈ ધુવલ
જીભ કરડી મુંઝો સદીક રીઆઈ રીઆઈને મુંઝો. સૌરાષ્ટ્રના ઠાકોરોનો
લીંબો ત્રાસ અને તે પ્રજાની લુટાએડી લક્ષ્મી રાજાની ક્યા વખતે
દાન ન અગડે તે નક્કી ન કરેવાય. લુટી ગયા. જ્યારે સદીકના
સગાવવાનાં આવી રોકકળ કરી ત્રાસ ઉપજાવ્યો ત્યારે તેજ રાણાએ
ધડામાં જીવતો સાપ પૂરાવી ને મંત્રીનો ન્યાય કર્યો હતો તે પણ
આજ રાણા હતો-તેથી બાઈ હું તો મારા લૂણશી અને મારા
જેતશીના બિવિખના માટે આ લક્ષ્મી લેવાની ના પાડું છું. પછી
તો આજ પધાની મરજી હોય તે કરો.

આ બધાં સાંભળી ચૂપ રહ્યા. આખરે વસ્તુપાળે લુણસીને
કીધું કે તે લક્ષ્મી જુદી મુકાવી દે હવે આ ચર્યાનો અંત લાવી
પડદો પાડી દો હરામ લક્ષ્મીનો દોકડો પણ આપણી લક્ષ્મીના ભેગો
ન આવવો જોઈએ અને બીજી જે લક્ષ્મી ભેટ ધનામ વીગેરે જે
મળ્યું હોય તેને પણ જુદી તારવી લો અને તેમાંથી દેવી અનુપમા
અંત આપ દાનનામાં પ્રવાહ ખૂબ ઉદારતાથી જરાપણ સંકોચ રાખ્યા
વગર દીનદુઃખીની સેવામાં ઉપયોગ કરો.

૧ રાસણાળાના અન્યના ૪૨૭ પાનામાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ
વસ્તુપાળ માટે કરેલો છે જ્યારે વસ્તુપાળને ખંભાતના મંત્રીની મુદ્રા
આપી વસ્તુપાળ ખંભાત ગયો ત્યાં તેને પોતાની કાર્યકુશળતાથી જે
કામ બજાવ્યું તેના માટે એક કવિએ નીચે મુજબ લખ્યું છે.

[ગીતી]

ધરતી ધાન્ય વડે જેમ સરંજીને ફૂલરંગ બહુભાત
ત્યમ વસ્તુપાળ પમલે કહેવાયુ ધન્ય ખૂબ ખંભાત.

૨ ખંભાતમાં જે કુંથુનાથનું જે દહેરાસર છે તે દહેરાસર વસ્તુપાળ તેજપાળની બહેન વયળૂકા [વયળળદેવી]ના નામથી બંધાવ્યું છે.

પૃષ્ઠ રાસમાલા ૪૧૭

बहुविप्रह संगरचित मडसावनपर महेलयाश्रितया
जयलक्ष्म्येच सदेव्या :वयजल देव्यादिस्त्रे नरदेव

જેતલદેવીના ભાઈ શાંગણ અને ચામુડને વામાસ્થલીમાં હરાવી તેને મારી તેમનું દ્રવ્ય જે વીરધવળે કબજે કર્યું તેની નોંધ કોડોની સંખ્યાનું ઝવેરાત ૧૪૦૦ દીવ્યતુરંગ ૫૦૦ તેજતુરંગ તે સાથે બીજી થતી મીલકત એટલી હતી કેસો પેઠી સુધી આય વાપરે તો પણ ખૂટે નહીં.

રાસમાલા પા. ૪૨૮

આ વખતે અનોપમા પોતાના પતિની વાત ઉપર જરા હસવું આવ્યું. ત્યાં તેજલ ગુસ્સે થયો. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યા કે દેવી પાછા કેમ હસ્યા.

ત્યાં અનોપમા નીડરતાથી બોલી કે પારકાના માલની ઉદારતા આપણે કરીએ ત્યાં ઉદારતા અને દાનનો પ્રવાહ ક્યાં સુધી ટકે.

ત્યારે વસ્તુપાળ બોલ્યો કે વિદ્યામંદિરો અને બાળકોના આશ્રમો કરો ત્યાં અનોપમા બોલી કે તે તો આપ વિદ્યાની રસિકતાવાળા છે તેટલે બંધાવો પણ તે બંધાવવામાં તો આપણી પોતાનીજ કમાઈનો પૈસો હોય તોજ તે કાયમ સુધી ટકી રહે પણ હું તો આપના કુટુંબના શ્રેયમાટે એવું કરવા માગુ છું કે-જે લુંટારા લુંટી ન શકે રાજની દાનત બગડે નહિ અને હજારો વાર તે પવિત્ર ભાવના બોધના રથમાં કાયમ રહે અને જે લક્ષ્મી પાપની આવી છે તેજ

લક્ષ્મીના પાપ દૂર થાય. અને જગત તે લક્ષ્મીથી કરેલી ભાવનાવડે પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરે અને તે જગતના લોકો જુગ જુગ જોશે અને એ વાપરેલી લક્ષ્મીમાંથી એક પાછ પણ કાઢી હરી નહિ શકે.

ત્યાં પાછો વસ્તુપાળ અકળાયો પણ રસ્તો બતાવશે કે વાતોજ કરશે.

ત્યાં અનોપમાના મુખ પર પ્રકાશ પડ્યો અને બોલી કે ગિરિશિખરો ઉપર તળેટીઓમાં ગામોમાં નગરોમાં પ્રભુના પ્રાસાદો બંધાવો સુવર્ણના સ્થંભો બનાવો. એવા શિક્ષાલેખો કાતરાવો જગત જોશે વાંચશે પણ કાંઈ લઈ શકશે નહિ. લેશે એકજ પોતાના આત્મકલ્યાણનો રસ્તો.

વસ્તુપાળ તો અનોપમાની અદ્ભુતતા જોઈ દીંગ પામ્યો ધન્ય છે દેવી તારી ધર્મશ્રદ્ધાને અને ધન્ય છે તારી ત્યાગવૃત્તિને તેં તો અમારું કુળ દીપાવ્યું અમારી હજારો પેઢી તેં તારી.

અનોપમાની સલાહ વસ્તુપાળના રહ્યમાં ઉતરી ગઈ અને બોલ્યો કે કરો કામની તૈયારી તો વડિલ શીલ્પી શોબનનો પત્તો લગાડો.

એ તો હશે આખૂળીરીરાજ ઉપર કાં તો હશે સિદ્ધાચલજી ઉપર.

જેવી તારી ઈચ્છા અનોપમા ચાલી ગઈ.

ભાઈ તેજપાળ આ દેવીને સમજ્યો.

ભાઈ હું તો એ ગાંડીથી ચાક્યો.

ભાઈ તેજ એ ગાંડી નથી આપણે બધા ગાંડા છોએ થોડા વખત પહેલાં કાંઈ શોબન દેવ નામનો સલાટશિલ્પી આવ્યો હતો અને તેના હાથનું ભોજન જમી ગયો હતો તે વખતે આપણા વડિલભાઈ લુણિંગના જેવો જ ચહેરો લાગ્યો અને અનોપમાને ભાઈ

લુણ્ગના મરતાં મરતાં જે શબ્દો બોલ્યો હતો તે શબ્દોનું દેવીને જ્ઞાન થયું અને લુણ્ગનો જ અરતાર આ શોભનદેવ છે તેવી ચોકસ ખાત્રી થઈ જ્યારે ત્યારે શોભન શોભન એવા નામથી દેવી ધણી વખત બમડ્યા કરે છે ત્યાં તેજપાળ કશું બોલ્યો નહિ.

જો જે ભાઈ તેજપાળ માંડો થઈશ નહિ. અનોપમાને તું હજી ઓળખી શક્યો નહિ.

ભલા ભાઈ જીવતાં ન ઓળખી પણ જ્યારે અનોપમા નહિ હોય ત્યારે માથુ પટકતો રહોશ.

હા દૈવ્ય શું બાવિ ક્યાં દેરી અનોપમા અને ક્યાં મારો પ્રેમ-વિહોણો તેજપાળ.

આ પ્રેમાણે વસ્તુત્રાગ નીસાસો નાંખી રહ્યો. મોટાભાઈ પણ એ ધર્મવંતી સાધ્વીજીને મારે પડ્યાંયતું શી રીતે દુશ્મન મરી જાય અને પ્રાયશ્ચિત્ત પોત કરે આવી ધર્મવેત્તજીથી તો હું કંટાળ્યો તેના કરતાં તો સાધ્વી થઈ ઉપાશ્રયમાં બેઠી હોત તો શું ખોટું હતું. જ્યાં સુધી શુજરાત પર નજર નાંખનાર દુશ્મનોનું આવું ધુવ્વજ જેવું મહોત ન થાય. ત્યાં સુધી ભલકની આગ તેજપાળની નહિ હોલવાય. ભલે જીતેને અરેરાટી આવે ભલે શૈવોને થોડો વખત કસપાંત થાય પણ આવી વસ્તુથી જ્યાં સુધી પ્રજા ટેવાય નહિ ત્યાં સુધી શુરાતન આવે નહિ.

પ્રકરણ ૪૧ મું

દેવતાના દીકરા અંગારા

વિરધવળ રાણાનો મોટા કુંવર વિરમદેવના મનમાં વસ્તુપાળ અને તેજપાળ માટે પુર્ણ ધૂષ્ટતા હતી. તેના માટે બીલકુલ માનની દ્રષ્ટીઓ જોતો ન હોતો જ્યારે જ્યારે કાઈ પણ બાબતમાં મંત્રીઓના વખાણની વાત આવે કે તેમની કાઈ સારી વાત કહેતો તેને બીલકુલ ગમતું ન હોતું. એક વખત પોતે ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં દેવ રાજપાટીલ પાસે આવી બોલવા માંડ્યો કે મને તમે વાત સંભળાવો દેવરાજ પાટીલ બોલ્યો કે આપ હજુ નાના છો. ઉતાવળા શીદ થાઓ છો. તમે તો રાજના કુંવર ભવિષ્યમાં તમે રાજ થવાના માટે તમારે આમ એકલા ઘેટાની પેડે ન નીકળવું જોઈએ વિગેરે સારી શીખામણો આપી પણ તેના મગજમાં ક્રોધ હતો ગુસ્સામાં તેનો સ્વભાવ મુંઝાઈ રહ્યો હતો, તે ત્યાંથી એકદમ આગળ ચાલ્યો ત્યાં સોમેશ્વરની દીકરી રેવતી મળી રેવતી જરા બોલવાથી અને ટીખલી સ્વભાવની હતી, ત્યાં તો રેવતીએ વિરમદેવને જોઈ બોલી કે કાં રાજ બહાદુર કઈ બાજુ વાઘ મારવા જાઓ છે. ત્યાં તો બોલ્યો કે મારે તારી મશ્કરીઓ સંભળવી નથી પણ મારે તારા બાપુને મળવું છે વિરમદેવ અકળાયલા સ્વભાવે બોલ્યો, ઓ હો, ઓ હો, જાણે હજુ તો ભોંયમાંથી જીગે છે ત્યાં તો આટલો અધા રવાજ, કાણ જાણે જ્યારે રાજ થશે ત્યારે શું એ કરશે જ્યારે વિરમદેવને રેવતી ચીડાવતી ગઈ તેમ તેમ વિરમદેવનો ગુસ્સો વધતો થયો અને પોતે ઉઝાડી તલવારે સોમેશ્વરના પર ઘા મારવાની તૈયારી કરી ત્યાં તો રેવતી સમજી ગઈ અને પોતે પોતાની માને ખંચી આપી કે બાપુને બાહર મોકલીશ નહી.

વીરમદેવ બાપુને મારવા માટે ઉઘાડી તલવાર લઈ આવે છે ત્યાંથી રૈવતી મંત્રીશ્વરના મકાને આવી અને ખબર આપી.

અનોપમા બા, ઊઠો ઊઠો વીરમદેવ તો મારા બાપુને મારી નાંખવા આવ્યો છે. ત્યાં અનોપમા પોતાના માણસો લઈ સાથે આવવાં તૈયાર થઈ ત્યાં વીરમદેવ પણ તલવાર લઈ ગુરુ સોમેશ્વરના મકાન પર આવ્યો. ત્યાં સોમેશ્વરની સ્ત્રી સોમેશ્વરને રોકવા માંડી કે નાથ આપ બહાર જશો નહી. વીરમદેવ આપને મારી નાંખવા આવ્યો છે ત્યાં સોમેશ્વર બોલ્યો કે શિવ શિવ એ કોઈ કાળે ન બને તું શા માટે મુંઝાય છે એ તો હજી બાળક છે. માટે તું ગલરાષ્ટ્ર નહો ઉડેરા-યલો વીરમદેવ ગુરુસામાં ને ગુરુસામાં બે ચાર ઘા બીચારા નીરપરાધિ કુતરા ઉત્તર મારી પોતે ગુરુદેવનાં મકાનમાં આવવા ધસ્યો ત્યાં ગુરુદેવ પોતાના પગની ચાકડીઓ પહેરી રૂપી જેવા વેશમાં પૂજા કરતાં કરતાં બહાર આવ્યા. પધારો યુવરાજ, જ્યાં પધારો યુવરાજ કહેતાની સાથે વીરમદેવની તલવાર હેઠે પડી ગઈ પોતે ઘરમાં આવ્યો ત્યાં ખબર પડી કે દેવી અનોપમા માણસો લઈ આવે છે. ત્યાં કુંવરને સંતાડ્યો રાજ્યગઢમાંથી પણ વીરમદેવને શોધવા માટે માણસો મોકલ્યાં. ત્યાં સોમેશ્વરે કહ્યું કે કુંવર અહીંજ છે, બહુદીને આવે છે, બધી વાત પતાવી દીધી.

ત્યાં તો અનોપમા આવી, કાં રાજકુમાર શું થયું છે. થાય શું મંત્રીઓની ખોટી બોલ બાલા અને જોહુકમી પણ છે શું હોય શું,

તેજપાલ પેલા ધુવ્વલને પકડી પાંજરામાં પૂરી લાવ્યો તેમાં તેને શી બહાદુરી કરી હતી.

જ્યારે તેજપાળ સેનાપતિ હતો તો ધુવ્વલને હથીયાર આપી છોટા મુકી અને સામ સામી યુદ્ધ કર્યું હોત તો તેજપાળની બહાદુરી તે બહાદુરી હતી, બાકી આમાં શી બહાદુરી. બોલો અનોપમા અમાં

બહાદુરી કાંઈની નહી. ન રાણાજીની કે ન તમારી પણ જોણે ધુધલને ફેવી રીતે તામે કરવા ઉપાય બતાવ્યો. હોય તેની બહાદુરી બાકી તો બધી વાતો તે ઉપાય બતાવનાર કોણ હતા.

ના તેની મને ખબર નથી. તો તે બતાવનાર તો મંત્રી વસ્તુ-પાળ હતા. માટે બહાદુરી તો તેની જ કહેવાય. લ્યો, છાનામાના ઘેર જાઓ. હવેથી આવી ઘેલછા કરશો નહિ. અનોપમાના એકજ વચન કટાક્ષમાં. વીરમદેવ શરમીંદો બની ગયો. અને પોતે સોમેશ્વરની સાથેજ પોતાના રાજ્યગઢમાં ચાલ્યો, ક્યાં રાણો વિરધવળ દેવ સમે અને ક્યાં કુમાર વીરમદેવ.

નોંધ. વસ્તુપાળ માટે કવિઓએ આપેલી ઉપમા.
રાગ ગીતો. અરિ ઊર ઉચાટ કરવા, શ્રી આકર્ષી નિજ કર મહી લેવા.
નૃપ મન-હય વશ કરી લે, ઉત્તમ તે સિદ્ધ મંત્ર છે એવા
માટ નગરવાસી નાનક કવિનું કાવ્ય.

કવિત

એકજ તું અવનીમાં દાન તણો દેવા વાળો
એમ તારા વિષે ધણા સજ્જનો ઉચ્ચારે છે,
સાંભળતાં આવાં વેણુ લાગ તો લાગે છે તું ને,
તેથી તુ ભુવનતળ નજરે નિહાળે છે.
સરસ્વતિ મુખ શોભા દેનાર એ વસ્તુપાળ.
એનું એક કારણ મને તો એક ભાસે છે.
તારા જેવો દાન શીલ બળીતો પાતાલ વસ્યો,
તેને અહિં આણુવા ને જૂમીમાં તકાસે છે.
કળણનગરીના કવિ કમળાદીત્યનું કાવ્ય.

કવિત.

ચલા એવી લક્ષ્મી જેવી, ત્યાગ કલા કરી દીધી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

- વીશાળ નજર અને કાર્ય પદ્ધતી

વસ્તુપાળ દરેક કામથી પરવારી પોતાના ખાનગી ઝોરડામાં બેઠા બેઠા વિચાર કરતો હતો ત્યાં આગળ દવારપાળે સમાચાર આપ્યા કે આપને કાઈ મળવા માટે આવવા માગે છે. ત્યાં વસ્તુપાળે મોં બગાડી બોલીને કહ્યું. આવવા દે. દવારપાળે ચાલ્યો ગયો. આવનાર માણસ વસ્તુપાળનો ખાસ વિશ્વાસુ સુવેગ હતો. તેને બધી બાબતો નજર નાંખી.

માલવાના ધારાનગરીના રાજના શા સમાચાર છે. માલવાના બધા સમાચાર આપ્યા. માળવાનો રાજા પણ પાટણ ઉપર અને ઘોળકા ઉપર નજર બગાડી રહ્યો છે. અને તેને નો દૂધમાં ને દહીંમાં

અર્થાત્નો સંયોગ-એ-તો પામી એવા કારણે પરિણામ એ થયો કે, કિતીં રૂપી પુત્રી બાધ. એની શી કહેવાની વાત રહી એ તો બારણે, ત્રણ ભુવન કહેવાય, સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળ, તેની મહિ ઠેર ઠેર લટકતી ગાળે છે. એવી એની વાત સુણી, લાજના માર્યા જનોતો. લાજ માંહે લપેટાઈ, નીચુ ઘાલી લાળે છે.

પગ રાખવો છે. તે તો દેવગીરીનો રાજા યાદવ સિંગણદેવ અગર દીલ્હીનો બાદશાહ મોજદીન જે ગુજરાત ઉપર ચઢી આવે તો તેને સાથ આપવો અને જૂનું વેર વસૂલ કરવું.

ત્યાં તો સુચના કહી કે માળવરાજનો મારે એક ઘોડો જોઈશે મારા સંદેશાની વાટ જોજે. ત્યાં તો નીપણુંક પણું આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તો દેવગીરીની બધી હકીકત કીધી તે પણુ ગુજરાત પર ચઢાઈ કરવા સારૂ લાટના રાજા સંત્રામસિંહની વાટ જુએ છે અને આપણી હીલચાલની તપાસ કરવા અતરે બે જણુ આવ્યા છે. પુરૂષનું નામ સુચરીત છે અને તેની સાથે એક સ્ત્રી પણ છે, ઠીક તું પણ જા, તું તારે દરેક બાબતથી એતતો રહેજે અને આવેલા ગુપ્તચરો પર બરાબર તપાસ રાખતો રહેજે આ પ્રમાણે ગંજ્યની તમામ બાતમી પોતે પોતાના ખાનગી માણસોથી મેળવતો હતો તે લોકોનો પગાર પણ પોતે આપતો. આ બાબતની ખબર નહોતી તેજપાળને કે નહોતી રાણાને તે તો તેનું હૈયું સમજતું હતું. આવી વિશાળ દ્રષ્ટીવાળો વસ્તુપાળ પોતાના બુદ્ધિબળથી ગમે તેવું અંધર અને મહાભારત કામ પણ સરળતાથી કરવા શક્તિમાન થતો, અને દુશ્મનો તેના નામથી ચરચરતા હતા.

ત્યાં પોતે મોડી રાત્રે પોતાના શયનભુવનમાં આવ્યો. ત્યાં બધા કુટુંબીજનો મોહત્સવમાંથી પાછા આવ્યા અને ગડબડ થવા લાગી. અને પોતાની પત્ની લલિતા અને શોખૂ બન્ને જણુના આવવાના ધમકારા સંભળાયા ત્યાં તો બધી શીકર ઊંચી મુકી પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ગદીતકીયે બેઠો. ત્યાં બોલ્યો કાં લલિતા કાં સોખૂ આવી પોઆ, ખૂબ આનંદ લુટ્યો, લ્યો જરાં બેસો તો ખરા. ના મારા જેતમીને ઊંઘ આવે છે. હું જઉં છું ત્યાં મંત્રી સોખૂ ને પોતાના બહુપાશમાં લેવા માંડી, ત્યાં તો સોખૂ બોલી બહુ સારા લાગે છે

જરા શરમાયો તો ખરા, જરા મારી બહેન લલિતા પાસેજ આવો તો ખરા. હાય, હાય, આવા છેક દિવાના શું થઈ ગયા છે. મંત્રીપણામાં આવી જ વેલ્લગ્ન કરતા હશે. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ભાઈ સાહેબ હવે હદ થઈ તે તો તેના દીકરાને લઈ સુંવા ગઈ તેથીજ હું કહું છું કે ના ભુલો સોખૂ બોલી. ત્યાં વસ્તુપાળ સમજ્યો કે સોખૂનું કહેવું સત્ય છે. જે વસ્તુપાળ કવિતાની રસિકતામાં સંપુર્ણ હતો. ભલ્લભત્તા રાગ્યોને પોતાની દાખીયાણુની બગલમાં રાખતો. આવો બુદ્ધીશાળી આત્મા પણ એક નાજૂક વાતમાં નારી આગળ લાચાર અને શરમી દો બન્યો ત્યાં તો શોખૂ અને વસ્તુપાળ બંને જણ લલિતાના દ્વારપર આવ્યા લલિતાને જગાડી ત્યાં શોખૂએ ધક્કો મારી વસ્તુપાળને લલિતા પાસે મોકલ્યા.

સવારે ખંભાત જવાની તયારી થવા માંડી પોતાનો સરસામન વીગેઝે બરાબર જોડવાયો ત્યાં અનુપમાદેવી આવી બોલી કે આપની આજ્ઞા હોય તો હું ચંદ્રાવતી જઈ આવું. શા કારણે આટલી બધી ઉતાવળ છે થોડા દિવસ પછી જવાશે. શું તેજલે કંકાસ તો નથી માંડ્યો ને નાના વડીલ તેમની પણ ઇચ્છા કેટલાક કામકાજના માટે છે તેને તો હોયજ ને તમારાથી એ થોડા દિવસ છૂટે. નાના મોટા-ભાઈ તેજપાળ બોલ્યા, મોકલવાનું કારણ ફક્ત એટલુંજ કે આશુ-ગીરીરાજ ઉપર લુલુસીના સ્મારક અર્થે કાંઈ સારી જગા જોવા અને ખરીદવા.

અનુપમાની સલાહ પ્રમાણે ત્યાં કણી તે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરીયે. ત્યાંથી ધાર પરમારને પણ મળી આવે. વળી ચંદ્રાવતીથી માહજનનો પત્ર છે. ત્યાંના આગેવાનો તેમજ પ્રજાજનોના હૃદયમાં ધોળકે આવવા માટે મન થયું છે તો તે ખીયારા લડાઈથી થાકી ગયા. અનેરાત રિવસ ત્રાસ વેડી વેડાને જીંદગીઓથી કંટાળી ગયા તો બલે તે ખીયારા અતરે આવે માટે અનોપમા પણ તે બધાને લઈને આવશે.

ચંદ્રાવતીના ખીચારા પ્રજનન આ શબ્દ અનોપમાને સાંભળતાંજ હૃદયમાં આંચકા લાગ્યો અને મનમાં ગુસ્સો ઘણોજ આવ્યો પણ ગમ ખાઈ કશું બોલી નહિ. ત્યાં પોતે કહ્યું કે મારે પાટણ જવું છે તો જાઓ તો રાણાને મારા પ્રણામ કહેશો.

પ્રકરણ ૪૩ મું

સ્વમાનની કીંમત

વસ્તુપાળની રજા લઈ ચંદ્રાવતી જવા માટે અનોપમા તયાર થયા, ચંદ્રાવતી જતાં પહેલાં પોતે પાટણ ગઈ પાટણમાં આવી ને ઠાકુર આસા ઝાલહણને ત્યાં ઉતરી તેની દીકરી સુહડા નામે કન્યા વીશ વરસની જોષ કન્યા ગમી. પોતે વાતચીત કરી. પોતે તરત ચંદ્રાવતી આવી આમ અચાનક અનોપમાને આવતી જોઈ માતા તિહુણદેવી તથા ધરણીંગ શેઠ અને ત્રણે ભાઈઓને આતંદ થયો પણ અનોપમાના મોં ઉપર કાંઈ ગંડી વેદના હતી. પિતાએ પુત્રીને વાત કરી બહેન તારા જેઠે અને તેજપાળે તો હદ કરી. આખા ભારતમાં હાંક વગાડી દીધી. અમો પણ બધા મહાજનના ગૃહસ્થો હવે તો ધોળકા આવવાનું નક્કી કર્યું છે ફક્ત તારા જેઠના આમંત્રણનીજ વાટ જોતા હતા. ત્યાં તો તું જાતેજ આવી.

તારા આવત્રાથી ચંદ્રાવતીની પ્રજા ધણીજ ખુશી થશે બહેન તેં તો અમારૂં નામ દીપાવી તેં તારા જીવનની સાર્થકતા કરી છે. ધન્ય છે બહેન તારી ગંભીરતાને જેમ જેમ પિતા પોતાની અનોપમા સાથે વાત કરતા હતા તેમ તેમ અનોપમા પોતાને બાવ પોતાના મનમાં ધૂપાવી ધૂપાવીને બધું સાંભળતી હતી.

ત્યાં તો ધરણીગશેક બોલ્યા. હવે તો ચંદ્રાવતીમાંથી કંટાળો આવ્યો, આ બાળુ જીઓ તો ઝાલોર, આમ જીઓ તો મેવાડ, આમ જીઓ તો દાહીનો શણ સુરત્રાણ બધાની દાઢ ચંદ્રાવતી ઉપર લાગી છે કાણુ જાણે ચંદ્રાવતી બધાને કેમ વહાલુ લાગ્યું છે. તેથી આવા ભયાનક વાતાવરણમાં રહેવા કરતાં તો અમો બસો કુટુંબ ધોળકાંમાં આવી વેપાર જમાવીશું અને જીનેશ્વર ભગવાનની પુજા કરી જીવન ગુજારી શું. જે આવે તે મંદીરો તોડતા જાય કિલ્લા ભાગતા જાય. જાણે પોતાના બાપનો માલ છે તેમ લુંટ ચલાવના જાય હવે તો બહેન અમે ત્રાસી ગયા છીએ માટે તું કહે તો મહાજનને બોલાવું અને ભેગું કરું.

બલે, પિતાજી ભેગુ કરો, મારે મારા જેઠનો સંદેશો કહેવો છે મારે ઝાઝુ રોકાવાય તેમ નથી. પોતાના ત્રણે પુત્રોને બોલાવ્યા. બિંમ્બાસિંહ આંબા, ઉદલ, તમો ઉતાવળે જઈ મહાજનના શેઠીયાઓને બોલાવો અને તમામ પ્રજાજનને બોલાવો.

ત્યાં તો મા-દીકરી ભેગા થયા, માએ દીકરીને પૂછ્યું. લુણસી કટલા વરસનો થયો, ત્યારે બોલી ચૌદ વરસનો થયો તે પછી બેટા કંઈ પણ સુવાવડ આવીજ નથી.

ના. મા, તું શું આ બોલે છે, શું જમાઈ આખો દીવસ લડાઈ અને યુદ્ધમાં ફર્યા કરે છે તને બોલાવતા પણ નહી હોય, ના. મા, તેમનો જરા પણ વાંક નથી, મેં તેમને એ સ્થિતિમાં મુક્યા છે માટે મહ

તારા જમાઈનો જરા પણ વાંક નથી. તેમને મારી આજ્ઞા લોપી નથી મારા ઉપર ગુસ્સે પણ થયા નથી. પણ મારે તો મારા પતિનો વિચાર કરવો. રહ્યોને-હું તેમને કમ કુઝી કઈ માટે મારે તેમને ખીજ પરણાવતી તેમના જીવનને સુખી બનાવવું તેમાં ફક્ત તારી અને પિતાની આજ્ઞા-મજે તો પાટણમાં ઠાકુર આજ્ઞા ઝાલ્યોની દીકરી સુહાગ વીર વરસતી છે તે મારા ધ્યાનમાં આવી છે અને બાઈ પણ ઘણી સારી છે દીકરી પોતાના પર જીવતાં સોખ-લાવે છે તે જાણી. માતા અચરજ પામી પણ દીકરી બોલી-મા મને મારા લુણસીથી સંતોષ છે પ્રભુ તેને જીવતો રાખશે તો ખસ છે માતા જીવવું થોડું ઉપાધી વધારી શું કરવું માટે મારે તો આજે તેર તેર વરસના વહાણાં વાયાં મા હવે મારા આત્મામાં કોઈ જુદી શક્તિ જ મને અટકાવી રહી છે અને મને મારા પતિનો રાત દિવસ વિચાર આવે છે કે હું કેવી નીબુર કે તેમને જરા પણ સંતોષ આપી શકી નથી.

આ બધી વાત જાણી. માતા તિહુણુદેનીએ પોતાની દીકરીનો આત્મ સંતોષ જાણીને રજા આપી. ત્યાં માતા બોલી કે-તેર તેર વરસ થયાં તું તારા પતિ સાથે નથી બોલતી તેવું તારા ઘરમાં કાઈ જાણે છે કે નહીં. માતા મારા સિવાય અને તારા જમાઈ સિવાય-કાઈ જાણતું નથી.

ત્યારે તું તો બેટા તું ખીજ વિજય શેઠાણી જેવી, ત્યાં પોતે પોતાના પીયરની ચંદ્રાવતી નગરીમાં ધણા વર્ષે આવી. તેથી પોતે ચંદ્રાવતીની અપૂર્વ શોભા. અગણિત જૈન મંદિરો અને સામે આજુ ગીરીરાજની શોભા વીગેરે જોતી જોતી બોલતી કે પ્રભુ ચંદ્રાવતીનું રક્ષણ કરે.

ત્યાં તો માહાજન ભેગું થયું. ગામો-ગામના આગેવાન ગૃહસ્થો

તથા નગરશેઠ-ચાંપલ વીગેરે સૌ આગેવાનો આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તો અનોપમા એક યોગ માયા જેવી શાન્ત અને ભવ્ય મુર્તિ સમાન મહાજનની સભા વચ્ચે આવી પહોંચી. ત્યાં તેના પિતા ધરણસીંગ શેઠ બોલ્યા કે-મારી દીકરી અનોપ માહાજનને ઘોળકે આવવા માટે આમંત્રણ આપવા આવી છે અને સાથે લઈ જવા પણ આવી છે.

ત્યાં અનોપમા બોલી કે-હું લેવા નથી આવી પણ ચંદ્રાવતીને તમે પ્રાણના ભોગે પણ ન છોડશો તેવું કહેવા આવી છું. મારી ચંદ્રાવતીની પ્રજા બિચારી બની આવવા માગતી હોય તો તે સદા બિચારી જ રહેવાની છે.

મહાજનના આગેવાનોતો અનોપમાના બોલ સાંભળી સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને બોલ્યા કે બહેન હવે તો અમે લડાઈથી કંટાળ્યા છીએ કાંઈ પણ રસ્તો સુઝતો નથી. વડીલો તમે બૂલો છો પાટણ ભાગીને ચંદ્રાવતી વસાવ્યું પણ પાટણને ઘોળકા-ચંદ્રાવતી ભાગીને સુખી ન બની શકે ત્યાં તો ભાઈઓ બોલ્યા બહેન અનોપ ત્યાં અનોપ બોલી કે-ભાઈ આ વાંક બધો તમારો જ છે. તમે જ ઘોળકા આવવા સાડું બધાને તૈયાર કર્યા. મારા વિર શું તારા હાથ-પગ આટલી યુવાન ભિમરમાં થાકી ગયા. ધરણીંગ શેઠનો દીકરો થઈ બિચારા બની-ઘોળકામાં આવવા લલચાયા ધન્ય છે વીરા તમારી બહાદુરી અને વીરતાને ભાઈ આખી સંપત્તી જાય. પ્રાણ જાય પણ મારા વીર મરતાં સુધી સ્વમાન ન જાય. તેટલો તો ખ્યાલ જરા શીખવો તો આખી સભા ચક્રીત થઈ ગઈ કે અનોપ શું બોલે છે જાણે કાંઈ દૈવી આત્માની વાણી બોલાતી હોય. લોકો એક નજરથી સાંભળતા હોય તેવો પ્રભાવ અનોપમાનો મહાજન પર પડ્યો.

ત્યાં અનોપમા બોલી બલે તમે બસોધર-ઘોળકા આવશો પણ

તમારી પાછળ લાખો ગરીબ માણસોની સ્થિતિ શું થશે તેનો પણ ખ્યાલ મહાજનને કરવાનો છે.

ત્યારે બહેન અમારો શું વાંક તમારો વાંક કંઈ-વાંક વિધાતાનો અગર વાંક વિમળશાહ મંત્રીનો જે વિમળશાહે તેર-તેર મલેચ્છાના છત્રો લાંગ કરી પોતાની સત્તાનો દોર જમાવ્યો તે વણિકનો વાંક વળી દિક્ષિપાળ પદ પોણા બસો વર્ષથી વણિકે સ્વીકાર્યું તે પણ તેનો વાંક. ભલે વાંક કહો અગર ગૌરવ કહો.

ત્યારે બહેન અમે ક્યાં સુધી આમ રીખાઈએ ત્યાં અનોપમા બોલી કે, દુશ્મનો જ્યાં સુધી તમારા સીમાડા પર આવતાં કંપી ન જોડે ત્યાં સુધી-પણ મારા પૂજ્ય પિતા તુલ્ય વડીલો ચંદ્રાવતીનો ત્યાગ કરવો તે તો એક નામદર્ અને હીચકારા માણસનું કામ છે.

પણ બહેન અમને ધાર-મંડળેશ્વરે પણ જવાની આજ્ઞા આપી છે. તે તમને રજા ન આપે તો શું કરે તે તો બીયારા તમારી ચોકી કરવા અચળેશ્વરની તળેટીના ઉપર પોતાનું સર્વસ ત્યાગી આજે ચંદ્રાવતીની રક્ષા કરી રહ્યા છે અને આટલી વૃદ્ધ ઉમરે પણ પોતાના સોમ દીકરાને આણુ અને યુદ્ધની કેટલી કળાઓ શીખવી રહ્યા છે. તમને તેના રહ્યની જરા પણ લાગણી. હોત તો તમે આજે ચંદ્રાવતી છોડત નહિ. માટે જરા વિચાર કરો. મંડળેશ્વર ધારે તો પલકવારમાં ચંદ્રાવતીની રક્ષા બાગત પોતે અમરપટો મેળવી શકે તેમ છે. ત્યાં અવાજ થયો કે કેવી રીતે.

તો સાંભળો જેમ તમે ચંદ્રાવતી છોડી ઘોળકા જવા તૈયાર થયા છો તેમ મંડળેશ્વર પણ મેવાડ અને દીલ્હી સાથે મેળાપ કરી ચંદ્રાવતીને સાચવી શકે છે. આજે મંડળેશ્વરને માહારાજ પદની લાલચ આપવા કાણુ તૈયાર નથી. પણ તે વૃદ્ધ રાજવી. આજે ગમે તેવા કષ્ટ સહન કરી આરસ પહાણુ પથ્થર ઉપર પોતાની પથારી

કરી રાત દિવસ ચંદ્રાવતીની રક્ષા કરી રહ્યો છે ત્યાં જીવાનો બોલ્યા કે અમારે ચંદ્રાવતી છોડવી નથી વૃદ્ધોને જવું હોય તો જાય.

વૃદ્ધો બોલ્યા કે-ભાઈ અમે જવાની વાત ક્યાં કરીએ છીએ. ત્યાં ફરી અનોપમા બોલી કે-જરા ઇતિહાસના પાના ઊઠેલી જીઓ જ્યારે શાહબુદ્દેન સુરત્રાણ કાળનો પણ કાળ એવો ભયંકર બાદશાહ જ્યારે ચંદ્રાવતીના મંદિરે તોડવા આગ્યો હતો તે વખતે મંડળેશ્વર ધારાવર્ષદેવની તલવારથી ધાયત્ર થયો અને પોઆરા કરી ગયો કુમાર-પાળ રામજી જ્યારે ડોકળ દેશ પર ચઢાઈ કરી તે વખતે પણ મહલીકા અર્જુવને પણ આજના ધારાવર્ષદેવે યમ દ્વાર પહોંચાડ્યો હતો આવી અનેક ઘટનાઓ ચંદ્રાવતીના આંગણે બની મ્હ. ભાઈ ધારાવર્ષદેવ જ્યારે ચંદ્રાવતીના સીમાડે બંને બાપ દીકરો મને મળ્યા ત્યારે લગભગ પંદર વર્ષ પહેલાં મને કદાચ જોઈ હશે. મને ઝોળખી કુશળ પુછી અને બોલ્યા કે જ્ઞેન ચંદ્રાવતીના ગૃહસ્થાને ધોળકે લઈ જવા આવી છો તો ભલે લઈ જા-મારા જેવા અશક્ત આત્માથી હવે ચંદ્રાવતી જેવું રતન નહીં સચવાય.

ભાઈઓ આ શબ્દો તેના શું સૂચવે છે. બોલતાં બોલતાં અનોપમાની આંખમાં કંઈકે આંસુ જણાયાં અને બોલી કે મારા જેઠે મને કહ્યું કે-ચંદ્રાવતીના મહાજનના ગૃહસ્થો ભલે ખિયારા આવે માટે જો લાચાર બની આવવું હોય તો તમારા માટે ધોળકું તૈયાર છે લાચાર બની આવશે તો જેવટ સુધી લાચાર રહેશે મારા મહી-યરની લાજ મને વધારે વડાલી છે. ધોળકાની પ્રજા તમારી સ્થિતિ ઉપર હસશે અને ખિયારા બની આવેલાની દયા ખાશે તે છતાં જો મારી હકીકત તમારા ખ્યાનમાં ન ઉતરે તો ખુશીથી આપ મહાજન અહિંથી ધોળકે આવો. અને ખિયારા બની રહો હું આવેલા ખિયારાઓની સેવા કરીશ પણ અપમાન થવા દઈશ નહિ.

અનોપમાની વાત મહાજનના ગળે ઉતરી. જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો ત્યાં તો યુવાનો બોલ્યા કે અમારે તો ઘોળકામાં ધૂળ ફાકવા જવું નથી. માટે અનોપમા બોલી કે મારી વાત ઉપર જો ઠીક

૩૮૧—શંખ લાટ દેશના ચાહમાન રાજા સિંહનભાઇ-સિંધુ-રાજનો પુત્ર તે એક યોધો હતો. રાજા સિંહણના સૈન્યને નર્મદા તીરથી પાછું હટાવ્યું હતું. એક વખત તે યાદવ રાજાથી કેદ થયો. તેની સમક્ષ જતાં તેને વ્યક્તિગત તેજથી અંગઈ છોડી દીધો. બાર માંડલિક રાજાની મૂર્તિઓ તેના પગે સુવર્ણ સાંકળથી બંધાતી હતી એથી વસંત વિદ્યાસમાં જણાવ્યું છે ખંભાત પહેલાં લાટ દેશના તાળામાં હતું તે રાજા પાસેથી વિરધવળે ખૂચી લીધું હતું એક બાબુ સિંહણની ચઢાઇ બીજી બાબુ મારવાડના રાજાઓનો બળવો એ સ્થિતિનો લાભ લઇ ખંભાત પર શંખે હુમલો કર્યો પણ વસ્તુપાળે તેને હરાવ્યો. વધુ માટે જુઓ હમ્મીરમદ મર્દન (ગા. ઓ. શી)

ક્ષત્રિય સમહ કેલિરહસ્યં જાણતેવણિજો અમલ્ય
અમ્બહોવણિગપિ પ્રધને-મલ્લિકાજુવ નૃપંનજઘાન
દુનરેવણિગહંરણદ્વે વિશ્રુતોહ સિતુચયાકલયામિ
મૌલિજાનુપટલાનિ રિપૂણાં સ્વગનમયો વિતરામિ

૩૮૩—આ હકીકત લઇ તેના ઇતિહાસિક સત્ય સંગ્રહે (વસંત વિલાસ પૃષ્ઠ ૪૩-૪૪)

શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીએ એક ઇતિહાસિક શ્રુતપરંપરા અને તેની પરીક્ષા એ નામના લેખમાં યોગ વિચારણા કરી છે. જી. સં, ૩-૧ પૃષ્ઠ ૧૫૩-૧૬૯.

૩૮૪—જુઓ ગીરનાર પ્રશસ્તિ જયંતસિંહને એ પુત્રો નામે પ્રતાપસિંહ અને બીજો હતો તે બન્નેના શ્રેય માટે વસ્તુપાળે-ખંભાતના કુમાર વિહારમાં એ દેવકુલિકાઓ બંધાવી હતી.

લાગતું હોય તોજ આવવાનો વિચાર માંડી વાળજો નહીં તો બહાદુર
બની જીવજો પણ નામદં કદી થશે નહિ. ગમે તેવા આકૃતના અવસરમાં
પણ જાકૃત માની લેજો ચંદ્રાવતીમાં તમે જન્મ્યા હો તે જ ચંદ્રાવતીને
તમારા પ્રાણના ભોગે સાચવજો પણ કૃપા કરી બિચારા બનશે નહીં.

ત્યાં મહાજન બોલ્યું કે ધન્ય છે દીકરી. તેં તો અમારા સ્વમાન
ની કીંમત રાખી. તારા પીયરની લાજ રાખી. સાથે મંડળેશ્વરની
પણ તેં સુંદર સેવા કરી ધન્ય છે દેવી અનોપમા-તું તો સક્ષાત
સરસ્વતીનો અવતાર. ત્યાં યુવાનો બોલ્યા બહેન અનોપમા ખાત્રી
રાખજો કે ચંદ્રાવતીનો એક પણ બાળ અબાળ-વૃદ્ધ-નાનો કે મોટો
કોઈ બિચારો બની ઘોળકામાં નહિ આવે પણ બહાદુર બની જીવશે
અને મરશે.

શાહ્યાશ મારા વીરાઓ મળુ તમને-શક્તિ આપે મહાજનને
પાછી અનોપમા બોલી કે-મારા જેટને હવે કહીશ કે મારી ચંદ્રાવતીનું
મહાજન તેમ મારું પીયર બિચારૂ બની ઘોળકા નહિ આવે.

પ્રકરણ ૪૪મું

લુણશીના સ્મારક માટે જગ્યા

અનોપમા પોતાનું કર્તવ્ય ચંદ્રાવતીના મહાજન પાસે પૂરું કરી
અર્બુદ ગિરિ ઉપર વિમલ વશહિના મંદિરની યાત્રા નિમિત્તે ગઈ. તે

વખતે ચંદ્રાવતીના મહાજનના આગેવાનો પૈકી કેટલાક અનોપમાની સાથે વિમલવશહિ જોતાં તેના આત્માને કાઈ અતેરો આનંદ પ્રકટયો. ધન્ય છે આવા મહાપુરુષોને જેઓ પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વપયોગ અન્યના આત્માના જલાને માટે કરો ગયા ન કાંઈ લુંટી શકે ન કાંઈ ચોર ચોરી કરી શકે હજારો વાર-એ મહાપુરુષને અનોપમાના વંદન હો વિમલવશહિના મંદિરની બાજુમાં જમીનનો ટુકડો. જોવામાં આવતાં અનોપમાને પૂછ્યું કે આ જમીન લેવી હોય તો મળે. મહાજન બોલ્યું કે-મળે તો ખરી. પણ તે તો બ્રહ્મણ્યની છે. ગમે તેની હોય તે બાઈઓને જે જેમીન આપવાની મરજી હોય તો પૂઝો તો ખરા. ત્યાં બ્રહ્મણ્યને પૂછ્યું કે-જમીન આપવાની છે. શા માટે ન આપીએ પૂરા પૈસા મળતા હશે તો ખુશીથી આપીશું. ત્યાં બાવ પૂછ્યો તો જવાબ એટલો જ મળ્યો કે પૂઝી જુઓ વિમલશાહના વંશના બાઈઓને કેટલા આપ્યા હતા. ત્યાં બહેન અનોપમાને બ્રહ્મણ્યએ જવાબ આપ્યો કે; અઢાર કોડ ત્રેપનગ્રામ રૂપિયા, ત્યાં તો અનોપમા હેમકાઈ ગઈ પોતે અચળગદ તરફ જવા માટે ચાલી ગઈ. મનમાં વિચાર્યું કે; સ્વામી અને, જેડને પૂછ્યા સિવાય શું થાય ત્યાં તો અનોપમાનો સત્કાર કરવા ધારાવર્ષ મહામંડળેશ્વર ઊભા હતા. અનોપમાને આશીર્વાદ આપ્યો ધન્ય છે દીકરી તારી શ્રદ્ધા અને ટેક અને નીડરતાને તારા જેવી જ્યાં સુધી ચંદ્રાવતીના આંગણે દીકરીઓ છે ત્યાંસુધી ચંદ્રાવતી અખંડ રહેવાની છે અને રહેશે દીકરી હું જાણું છું કે ચંદ્રાવતીના મહાજન અકળાયા પણ તેના રક્ષણના માટે બાઈ પ્રહ્લાદદેવે જગા શોધી નક્કી કરી છે અને તે જગા આંહીથી ત્રીસ ગાઉ ઉપર તેનું નામ પ્રહ્લાદનપુર-પાલણપુર રાખવામાં આવ્યું છે અનોપમા બોલી કે ધન્ય છે બાપુ તમારી પ્રજા પ્રેમની લાગણી આ પ્રમાણે વાતચીત કરી અનોપમા બોલી કે ધન્ય છે દેવ મંડળેશ્વર પણ અનોપમાની આકૃતિ સામે સ્તબ્ધ થઈ ગયો. પ્રહ્લાદદેવને અનોપમાએ નમસ્કાર કરી કુશળ પૂછ્યા અને પોતાની જે ફરજ હતી તે બધી વાતચીત કરી પાટલુ

અને ઘોળકાની પરિસ્થિતિ સમજાવી અને ચંદ્રાવતીથી પાછી ફરવા તૈયારી કરી. જમીનની કોમત સંબળતાં અનોપમાનો આત્મા જરા કચવાયો તે સમાચાર વસ્તુપાળને પોતાના છૂપા ગુપ્તચરો તરફથી મળ્યા ત્યાં વસ્તુપાળ તેજપાળ પાસે આવ્યો બધી હકીકત સમજાવી તેજપાળે હા પાડી. ત્યાં વસ્તુપાળે ચંદ્રાવતીના પોતાના માનીતા ધાર પરમાર પર પત્ર લખી જણાવ્યું કે અનોપમાદેવીને જમીન માટે જેટલું દ્રવ્ય જોઈએ તેટલું અમારા ખાતે લખી આપવા બુલશો નહીં.

અનોપમા ચંદ્રાવતીથી થોડા દીવસ બાદ ફરીવાર આણુગીરીરાજ પર આવી. ત્યાં જે વિમલ વરાહી મંદીરની બાજુના જે જમીનના ટુકડા હતા. તે જમીન પર સોનાના સીકા પાથરતી પાથરતી સારી જમીન ખરીદી પણ સોનાના સીકા ખૂટ્યા નહિ ત્યાં બ્રાહ્મણો પણ આ અલૌકિક રમણીને જોઈ તાબુન થયા. આખરે બ્રાહ્મણો બોલ્યા કે-દેવી તમારા સોનાના સિક્કાઓ આગળ મારી જમીન હવે વધારે આપી શકે તેમ નથી કેમકે આપે તો એવી લબ્ધિ મેળવી છે કે-આપતો આપો આણુ ગિરિરાજ ખરીદ કરે તોપણ તમારું ધન તેમ સિક્કા ખૂટે તેમ નથી. માટે દેવી ક્ષમા કરો હવે અમારી પાસે તમને પણ જમીન નથી કે તમને આપી શકીએ ત્યાં તો અનોપમાદેવી પોતાના જેડ લૂણુશીભાઈના સ્મારક માટે જમીન ખરીદી હવે કામની શરૂઆતનો વિચાર કરવા સાડ અને ચંદ્રાવતીના મહાજનને આપેલું વચન હું પણ તમારી સાથે સુખદુઃખમાં સાથે જ રહીશ તે બાબત રજા લેવા માટે પોતાના જેડ અને સ્વામિની પાસે ઘોળકે જવા તૈયારી કરી અને પાટણના રસ્તે પ્રયાણ કર્યું.

૩૮૭ અનૂપમા પત્નિ તેજપાલસ્ય મંત્રિણ

લાવણ્યસિંહ નામાયમાયુષ્માનેતપોલુત ૫૯

તેમપાલેન પુણ્યાર્થે તપોવુત્ર કલત્રર્ચા:

હમ્મર્ચ શ્રી નેમિનાથસ્ય તેને તેનેદ્વર્ચુદે ૬૦

સોમેશ્વર કૃત તે મંદિર પ્રશસ્તિ લેખ જિ. ૨૮૩.

પ્રકરણ ૪૫ મું

ભયંકર ભૂલ

અનોપમાદેવી ચંદ્રાવતીથી લુણ્ણિમભાઈના સ્મારક માટે જમીન આણુ ગિરિરાજ ઉપર લઈ મહાજનને સંતોષ આપી. પોતે પાટણ આવી. ત્યાં સાંભળ્યું કે—વિરમદેવને રાણાજીએ દેશવટો આપ્યો છે અને પોતાના સ્વામી તેજપાળ મૂક્યા આવ્યા છે. ત્યાં પોતે સ્વામીને મળી. તેજપાળે બધી હકીકત કીધી.

વીરમદેવના જીવનમથી તો આખી ઘોળકાની પ્રજા ત્રાસી બિડી છે લોકો તેના નામ પર ધીક્કાર વરસાવે છે પોતે મેળાના પ્રસંગમાં પણ એક વણિકને તથાવાર લઈ મારવા ધસ્યા. ત્યાં વણિક બિચારો મહારાણાના શર્ણુ આગ્યો ત્યારે તેનો બચાવ થયો. રાણી જેતલબા તો તેનું મોં જોવા પણ માગતા નથી. પણ આ બધી વાત ખરી. વીરમદેવને બાપુએ દેશવટો આપીને પાટણ મોટા બાપુ પાસે મોકલ્યો. પણ જરા રાજ્યનીતિથી અકલ્લ તો વિચારવો હતી કે હાથે કરી ધરના માણસને દુસ્મન કાં બતાવીએ છીએ. તમે પણ કંઈ બોલી શક્યા નહિ. મોટાભાઈએ પણ કંઈ વિચાર કર્યો નહિ.

અનોપમા બોલી ત્યાં તેજપાળે જવાબ આપ્યો, કે તારી બધી વાત સાચી પણ વાતમાં વચમાં પડવા જેવું હતું જ નહિ. મોટા ભાઈ પણ ટાઢા પાણીએ ખસ જાય તેમ ઈચ્છતા હતા. માટે કંઈ નહિ. જે બન્યું તે ખરું પણ ભાવિની આગળ કોઈ ડાહ્યું નથી. તેમ વાતચીત કરી.

વીરમદેવને લઈ તેજપાળ પાટણુ આવ્યો. રાણા લવણુપ્રસાદને બધી વાત કરી. અને માહીતગાર કર્યો. વીરમદેવને હવે સમજતી કાલો બનાવવાની સુચના કરી તેજપાળ પોતાના મુકામ પર આવી ચઢ્યો ત્યાં તો પાટણુમાં આ વાત વાયુવેગે પ્રસરી ગઈ. મંત્રીશ્વરની વિરૂદ્ધના માણસોએ વીરમદેવના કાન લંબેર્યા અને ઘણાજ ઉશ્કેર્યો. હતો અને મંત્રિ વિરૂદ્ધ મજબૂત વાતાવરણુ વીરમદેવના હૃદયમાં વિરોધી મંડળે જમાવી દીધું. લવણુપ્રસાદને પણ પોતાના દીકરાનો દીકરો એટલે વાત્સલ્ય ભાવ ઉભરાતો હતો બંને વીરમ આવ્યો કાઈ દિવસ તેનું બાગ્ય જોર કરતું હશે તો કાલ સવારે ગુજરાતનો રાગધિરાજ થશે છુટ્ટો પણ આવી આવી કલ્પનાઓ ઘડતો અને વીરમદેવને લઈભોળા બીમદેવ પાસે જઈ બધી વાત કરી હતી.

આ પ્રમાણે વાત પાટણુમાં પોતાના સ્વામી અને જોઈતી વીરુદ્ધનું વાતાવરણુ પણ અનોપમાએ સાંભળ્યું.

વિરમદેવને મળવાની ઇચ્છા અનોપમાને ઘણી હતી. પણ બધી હકીકત મનમાં સમજી પોતે તરત ધોળકા આવી.

પ્રકરણ ૪૬ મું

અણઉદેલ કોયડા

અનોપમા ધોળકા આવી, સૌ કાંઈ ખુશી થયા. દરેકના આત્માને અનોપમાના આવવાથી સંતોષ થયો. પોતાના હૃદયમાં એક એવી

વેદના જિભી થઈ હતી તે વેદના ફક્ત વીરમદેવના દેશવટાની જો પોતે હોત. તો આ વસ્તુ અને ઘટના બનવા દેત નહિ. ખેર બાવીની ઇચ્છા.

વસ્તુપાળ આવ્યા પણ પોતે અનોપમા પાસે આવતા આવતા ખમચાણા, કુશળતા પૂછી, આશુના ઉપર જમીન લીધાની વાતચીત થઈ ચંદ્રાવતીથી આવતા મહાજનને શક્યા તે પણ વાત કરી લીધી અને કીધું કે તે બીયારા બધા આવવા માગતા ન હોતા. વસ્તુપાળ અનોપમાની બુદ્ધીનું માપ કાઢી ન શક્યો. શાશ્વર હતો. સરસ્વતીનો ઉપાશક હતો છતાં તે અનોપમાનેજ શાક્ષાત સરસ્વતી સમજતો હતો. મનમાં અનોપમા માટે માન ઉત્પન્ન થયું.

ત્યાં અનોપમાએ વાત કરી કે હવે મારે ચંદ્રાવતી જવુંજ જોઈએ, ત્યાંની પ્રજા અને મહાજનને વચન આપીને આવી છું માટે મારે તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો જોઈએ વળી આશુના ઉપર જમા લીધી છે તેના પણ કામકાજની શરૂઆત કરવી જોઈએ. વળી. પાટણમાંથી સારા શુકને આપની આજ્ઞા મળતાંજ મારે મારી ફરજ સમજી ને મારાપતિના સ્વભાવનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. આ બધી વાતનો ફેડ પોતાના જેઠ પાસે પાડ્યો અને વીગતવાર વાત જણાવી. તે બધું કબૂલ કરતાં કરતાં મંત્રી વસ્તુપાળ બોલ્યા કે તમારી વાત મેં તમામ કબૂલ કરી. તો હવે મારી વાત પણ કબૂલ કરો. બધા વર્ષોથી અધૂરી રહેલી આજ્ઞા તમે સંધવણ બની સંધયાત્રામાં પધારો અને મરનાર માતા-પિતાની અંતિમ આજ્ઞા પૂરી કરવા કઠીનદ્ધ થાઓ.

જેવી વડીલની આજ્ઞા. ત્યાં વસ્તુપાળ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો શું અનોપમાની કાર્ય કરવાની શક્તિ વળી અનોપમા જતે જતે પરમાર ધારાવર્ષ દેવના સમાચાર આવેલા. અને પકડાયેલો છુપો જામુસ અને ચંદ્રાવતીની પ્રજાની કાયમ રક્ષા થઈ શકે તેના માટે પ્રહલાદદેવે કરેલી પ્રહ્લાદપુર નગર વસાવવાની યોજના વીગેરેની

તમામ વાત કહી અને ધારાવર્ષ દેવ વૃદ્ધ છતાં પોતાના પુત્ર સોમે-
શ્વરને પણ કૃત્રી રીતે વિદ્યા શીખવાડી. લડાયક થોડો બનાવ્યો છે વળી
આપની આપેલી પુસ્તીકા પણ પ્રહલાદ દેવને આપી છે અને તમારા
તમામ સમાચાર મેં પહોંચાડ્યા છે. તમારો મોકલાવેલો પત્ર પણ
ધારાવર્ષ દેવને મળી ગયો છે વીગેરે વીગેરે ટુંકમાં વાત કરી ચાલી
મઈ અને યાત્રાના યત્નમાં જવાની હીલચાલ અને તૈયારીઓ થઈ ચૂકી-
વસ્તુપાળનો જે અણુઉકલ કાપડો હતો તે અનોપમાએ પોતાની
બુદ્ધિથી ઉઢેલી બતાવ્યો.

મકરણ ૪૭મું

સંઘ યાત્રા

મનુષ્યના ભાગ્યની અજબ બલીહારી છે એક વખત આ વસ્તુ-
પાળ અને તેજપાળ નાની ઉમરના હતા. પોતાની સ્થિતિ સાધારણ
હતી. બહુવા પાંટણુ જતા હતા તેજ ભાઈઓ આજે પોતાના બાહુ-
બળથી તેમ પુરુષાર્થથી તેમજ ભાગ્યની અનુકુળતાથી આજે આખા
ગુજરાત ને ખંભાત-મારવાડ ને મેવાડ ચારે તરફ પોતાની નામના
વધારી આજે પોતાનું નામ શોભાવી રહ્યા છે. વળી બન્નેભાઈ ઓ
જૈનધર્મ પર સુંદર શ્રદ્ધા ધરાવતા હતા. જૈન છતાં તેઓએ દરેક
ધર્મના કાર્યોમાં પોતાની ઉદારતાનો સારામાં સારો લાભ આપી

વિશ્વધર્મની સેવા બળવી પોતાનું કર્તવ્ય સમજી પોતે દરેક ધર્મના કાર્યમાં બાગ લેતા હતા.

આજે તો ચારે તરફ એકજ વાર્તા ચાલી રહી છે કે ચાલો યાત્રાએ વસ્તુપાળ ઠાકુરના સંઘમાં ચારે તરફથી હજારો સંખ્યામાં જનતા યાત્રાએ આવવા સાડે આવવા લાગી કારણ કે આવો પ્રસંગ ધણીજ વખતે મળતો હોવાથી સૌ કોઈ આ સંઘ યાત્રામાં બાગ લેવા તૈયાર થતા હતા. નાના મોટા બાળ અબાળ વૃદ્ધ સાધુ-સાધ્વી વળી જૈન-જૈનેતરો દરેક જણને સુંદર રીતે આમંત્રણો આપી સૌને સંઘમાં આવવાની વસ્તુપાળે ઘોષણા કરી હતી. વળી તે પણ સાથે જણાવ્યું હતું કે કોઈ પણ માણસને પોતાનાં જોખમની દરદાગીના સાયવવાની ચિંતા રાખવી નહીં દરેક જવાબદારી વસ્તુપાળે પોતે ઉઠાવી લીધી હતી. જેના પાસે કોઈ પણ જાતનું સાધન ન હોય તેને દરેક જાતનું સાધન સામગ્રી પુરી કરવાની પણ પોતે જવાબદારી માથે લીધી હતી માટે કોઈ પણ બાઈ અથવા બહેન વિના સંક્રામે આ સંઘયાત્રાનો લાભ નહીં ચૂકે અને સંઘયાત્રામાં આવી મારા ઉપર ઉપકાર કરશે. આટલે સુધી નમ્રતા વાપરી. બધે ડાંડી ખીટાવી હતી. સંઘને સાયવવા સાડે પણ રાણા વિરધવળે પોતાનું સૈન્ય આવવા કબૂલાત કરી પોતાના રાજ્ય તરફથી યાત્રાળુઓના જન-માલની સાયવવાની જવાબદારી લીધી હતી તે પ્રહેલાં સં. ૧૨૪૬-૫૦ માં સંઘપતિ તરીકે આસરાજ (પોતાના પિતા) સાથે વસ્તુપાળ અને તેજપાળે યાત્રા કર્યા પછી પોતાને મંત્રોપદ મળ્યું હતું. ત્યારબાદ સંઘપતિ તરીકે ૧૨૭૭ માં સંઘયાત્રા જ્યારે નીકળી, અને હજારો જનતા મહાસાગરની

૧ ચંદ્રાવતી નગરીની ઐતિહાસિક નોંધ:-- મહાવીરસ્વામીની પાંત્રીશમી પાટે વડગર છ સંસ્થાપક શ્રી ઉદ્યોતસૂરી આજુની યાત્રા કરીને ટેલી ગામના પાદરે સં. ૯૯૪ માં શ્રી સર્વદેવ પ્રભતિ વી. આઠ જણને સૂરીપદે સ્થાપ્યા. તેમાંના તેમની પાટે મુખ્ય થએલા સંવત ૧૦૧૦ રામસેન નામના નગરના વૃષજાળના પ્રાસાદમાં શ્રી. ચંદ્રપ્રજ્ઞની

માફક આવવા ઉલટી તે વખતે સંધની સાથે સરંજમ નીચે પ્રમાણે સંધયાત્રામાં સાથે હતો તેની નોંધ.

પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર શ્રી સર્વદેવસૂરીએ ચંદ્રાવતીના રાજને નેત્રસમાન શ્રી કુંકુણ નામના મંત્રિને જોણે લબ્ધ જનમંદિર બનાવ્યું હતું. તેને દીક્ષા આપી હતી.

૨ મુંજ અને ભોજના રાજ કવિ ધનપાળ જેમણે સંવત ૧૦૨૬ માં પાછં લક્ષ્મી નામ માળા સંવત ૧૦૭૦ તિલકમંજરી કથા. સંવત ૧૦૮૧ સત્યપુર મંડન, મહાવીરોત્સાહ નામનું દ્વંક કાવ્ય રચ્યું તેમાં પણ ચંદ્રાવતીનું વર્ણન કર્યું છે.

૩ આ ચંદ્રાવતીમાં દંડ નામક તરીકે પરમાર રાજને હરાવી ગુજરાતના રાજ બીમનું આધિપત્ય સ્વીકાર કરાવનાર વિમલમંત્રી રહેતા હતા તેમને સં. ૧૦૮૮ માં ધર્મ ધોષ સૂરીના હાથથી પ્રતિમાની પ્રતીષ્ઠા કરાવી છે. તે પહેલા તેઓ ચંદ્રાવતીમાં રહેતા હતા.

૪ ચંદ્રાવતી નગરીમાં સં. ૧૦૬૫ માં શ્રી ધનેશ્વરસૂરીએ સુર-સુંદરીની કથા પ્રાકૃતમાં રચી વળી ઉપદેશ માળાખ વૃત્તીની વાખ્યા કરતાં ચૈત્યવાસમાં વૈરાગ્ય આવ્યો અને પૌર્ણિક પક્ષના શ્રી. ચંદ્રસૂરીના આશ્રીત થયા.

૫ સંવત ૧૩૩૦ ની આસપાસ થએલા પ્રસિદ્ધ માંડવગઢના પેથડકુમારે બીનબીન ૮૦ સ્થળોમાં જિનમંદિરો બનાવ્યા. તે સ્થળો-માંનું ચંદ્રાવતી પણ છે.

૬ શ્રી. માણ્યકપ્રભસૂરીએ આજ ચંદ્રાવતીમાં રાહિલ ધંધલો દેવની સમક્ષ મંત્રવાદીને મંત્રથી હરાવ્યા તેમના સ્વર્ગ ગમનનો કાળ સં. ૧૩૧૪ નો છે. તે પણ ચંદ્રાવતીમાં ચંદ્રગ્રહમાં થએલા શ્રી વિજયસિંહ સૂરીને આજ નગરમાં નવગ્રહ ચૈત્ય ઉપદેશમાલાની વૃત્તીની વાખ્યા કરી હતી.

૭ ગ્યાસુદીનસૂરીના મંત્રિ સોની સંગ્રામે ચંદ્રાવતીમાં એક મંદિર બંધાવ્યાનો અને તેની પ્રતિષ્ઠા સોમસુદરસૂરીના હાથે કરાવ્યાનો પણ ઉલ્લેખ મળે છે.

વાંચક વાંચી જોશે અને વિચારી જોશે. ગાડાં ચાર હજાર ને પાંચશો હતા શય્યા પાલકો સહિત, સાતસો સુખાશનો હતા. ૧૯૦૦ વાહિની પાલખીઓ હતી અને ૧૯૦૦ હાથીઓ હતાં. ૨૧૦૦ સ્વેતા-અર સાધુઓ હતા. ૧૧૦૦ દિગંબર સાધુઓ ૪૫૦ જૈન ગાયકો હતાં. ૩૩૦૦ બંદિજનો હતા.

આ સિવાય સંઘ યાત્રામાં લાભ લેવા સાડે સંખ્યાવગરના ભાઈ બહેનો હતા તેમજ ખીજ અનેક જાતની સગવડ વસ્તુપાળે સંઘયાત્રામાં રાખી હતી. પૃથ્વી પણ આ સંઘ યાત્રાનો ભાર ઝીલવા સાડે પણ ધણાજ હિમંચી સ્થિરતા ધરી રહી હતી. આ પ્રમાણે ૧૨૭૭ ની સાલમાં સંઘ યાત્રાનો સંઘપતિ તરીકે વસ્તુપાળ ઠાકુર અને સંઘવણ તરીકે દેવી અનોપમાં હતા. દેવી અનોપમાનો પોતાના તમામ સમયનો વય આવેલા યાત્રાળુઓ સાધુ-સાધવીઓ વીગેરેને કોઈ પણ જાતની અગવડ ન પડે અને સૌ કોઈપોત પોતાના મંનથી આનંદમાં રહે તે પ્રમાણે શ્રી સંઘની સેવા બજાવી રહો હતી. હજારો દુઃખી:દીનને જોખે જોખે દાન આપતી જતી અને મજેલી લક્ષ્મીનો વિના સકાચે સદ-વય કરતી હતી. વળી વસ્તુપાળની જે પત્નીઓ લલિતા અને શોખૂ તો પોત પોતાના મંનથી ખાવું, પીવું, ઓઢવું અને રમવું તેમાંજ મશગુલ રહેતી હતી, તેમના માથે કોઈ પણ જાતની જવાબદારી નહોતી તેમ રાખી પણ નહોતી-બધી જવાબદારી અનોપ અને વસ્તુપાળ અને તેજપાળને શીરપર હતી.

આ પ્રમાણે સંઘયાત્રા ધણાજ આનંદની સાથે આગળ વધતી જતી. જેમાં સવા જે હજાર તો કોડપતીઓ હાથીદાંતના સુંદર રથમાં બેસી આ સંઘ યાત્રામાં સાથે જોડાયા હતા. વળી કંચન કામિનીના

આવા આવા તો ધણાજ પ્રમાણે ચંદાવતી માટે મોજૂદ છે. ઐતિહાસિકના સંસોધન કરનારા વધુ સોધન કરે.

ત્યાગી હજારો સાધુઓ પણ પોતાના રત્નોદરણ્ય લઈ યાત્રા સાથે વિહાર કરતા હતા. તેમજ નગ્નદેહધારી દિગમ્બર સાધુઓ પણ લગ્ન-લગ્ન હજારની સંખ્યામાં પણ સંઘયાત્રાથી વેગળા રહી વિહાર કરતા હતા. આ પ્રમાણે સંખ્યા વગરના માણસોની હાજરી હજારો જાતની જવાબદારી દરેક યાત્રાળુઓની સગવડ કાઢી પણ યાત્રાળુઓને અસંતોષ ન થાય. તેવી કાળજી બરી દેખરેખ અનોપમા દેવી રાખતી હતી. વસ્તુપાળ પણ પોતાની કાર્ય કુશળતાથી દરેક યાત્રાળુઓની ખબર લેતો અને દરેક અગવડ સગવડની કાળજી રાખતો હતો. તેજપ્રજ્ઞ સંઘના તમામ યાત્રાળુઓના જન-માલની સંભાળ રાખતા હતા. અને કાંઈ પણ જાતના સંઘના રંક કે સાધારણ બાળકને પણ કશી પણ અડચણ ન પડે તેવી રીતે સંઘની સેવા બજાવી. પોતાનું કર્તવ્યમાં મશગુલ હતા.

આકાશના દેવ દેવતાઓ પણ આ સંઘયાત્રાને આર્શીવાદ આપી રહ્યા હતા મામોગામથી હજારોની જનતામાં ભોડો આ સંઘયાત્રા જોવાને માટે ઉતરી પડ્યા હતા. ધરતીમાતા પણ આ સંઘયાત્રાનો ભાર વહન કરવા પોતાને ધન્ય માનતી હતી, આવી અનોપમા સંઘ યાત્રાની શોભા જો ખરેખર શોભાવી હોય તો તે અનોપમા દેવીને આભારી હતી.

આ સંઘયાત્રાનો મહામેળો સંવત ૧૨૭૭ ના માહ વદ ૮ના રોજ શેત્રુજય આવી પહોંચ્યો હજારો રથ, હજારો હાથી. સંખ્યા વગરના યાત્રાળુઓ દરેક બક્ષિત યાત્રા કરવાને ઉતાવળી થઈ રહી હતી. સંઘ યાત્રાની પ્રથમ એક સુંદર પ્રભુનું શુશોભીત દેવાલય હતું. અને પ્રભુના માથે પણ ત્રણ રત્નજડીત છત્રો ખીરાજમાન હતા. પ્રભુ આમજ લલિતા અને શાખૂ બન્ને જણ આમરવીરૂતી હતી. અને પ્રભુ આગલ નૃત્ય કરતી હતી. જ્યારે પ્રભુનો રથ આગળ આદ્યો તે વખતે હજારો

રાની સંખ્યામાં બીજા રથો ચાલવા લાગ્યા, તે વખતે સંધ યાત્રા સીદ્ધાચળ પહોચવાની તૈયારી વખતે કુંગર ઉપર જમની બાજુએ દુર્ગાપક્ષી બોલી.

ત્યાં તો મંત્રિના દૂતમથી રથ બોલે રખાયો, શુકન જોવાવાળાને બોલાવ્યો અને આ દુર્ગાપક્ષી શું બોલ્યું તેનો ભાવાર્થ પૂછવા મંત્રીને વિચાર થયો.

ત્યાં તો શુકન જોવા વાળાએ જવાબ આપ્યો.

જે દુર્ગા બોલી છે તે દુર્ગા કુંગરની દીવાલના ખારમા થર ઉપર બેઠી છે. અને તે સુચવે છે કે આપના ભાગ્યમાં સાડી બાર યાત્રાઓ છે બાર આખી અને એક અડધી ત્યાં વસ્તુપાળે અરધીનો અર્થ પૂછ્યો. ત્યાં શુકન શાસ્ત્રીએ કીધું કે તેનો ખુલાસો પછીથી સમજાવીશ, રથ રોકવાનો દૂકમ આપ્યો. હજારો માડામાં સ્તવન સંજાર્યો ચાલતી હતી. પ્રભુ ગીતો ગવાતા હતા. હજારો બળદની ધુધરમાળથી આખું આકાશ ગાજી રહ્યું હતું હજારો ગાયક અને વાજાંત્રોવાળાથી ભયંકર સૌરાષ્ટ આજે સોહામણો દેખાતો હતો.

સંધયાત્રાનો સંધપતિ વસ્તુપાળ એક દાનેશ્વરી અને બુદ્ધીશાળી મહા આમત્ય હતો, સંધની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સેવા મૂર્તિ અને દાન-મૂર્તિ, દેવી અનોપમા હતા.

લલિતા અને શોખૂ જેઠાણી હોવા છતાં અનોપમા દેવીની સંપૂર્ણ આમાન્યા પાળતા હતા, શોખૂને તો આ યાત્રા કરવાનો પ્રસંગ પહેલ વહેલો હતો તેથી તે પાલખીમાં ન બેસતાં પગપાળે ચાલી આનંદ લેતી હતી લલિતા સેવાભાવી મુર્તિ હતી. દુઃખી યાત્રાળુ હોય તો તેને સહાય કરતી. તેની સગવડ સાચવતી. કાઠનો રૂપાળો બાળક હોય તો તેને પોતાની ગાદમાં લઈ સોનાની સોના મહોર બાળકને ઝલકાના ખીસામાં નાંખતી.

આ પ્રમાણે સંઘ યાત્રાનો આનંદ કોઈ અનરે અને અન્નેડ હતો જે સંઘ યાત્રામાં હજારો કવિઓ હજારો બાટ હજારો ચારણ તેમજ સંખ્યાબંધ ગાયકો અને સુંદર સાજવાલા વાજાંત્રો હતાં. આખા સંઘના યાત્રીકો જનને લોકો ધણેજ સુંદર આનંદ આપતા અને યાત્રાળુઓના દીલને બહેલાવતા હતા. લલિતાનો સ્વભાવ પણ ધણે જ દયાળુ અને માયાળુ હતો. કોઈ અનાથ-વિધવાને જોતી તો તેની પાસે જઈ તેની સ્થિતિ જોઈ તેનું દુઃખ દૂર કરવા સેંકડો સોના મહોરો આપતી હતી અને પોતાના પાલવ વડે દુઃખીના આંસુ લોહતી હતી.

ધન્ય છે. આવી સેવાભાવી મુર્તી ને આ પ્રમાણે સંઘ યાત્રાનો મુકામ સીંધ્યાચળ જયો ત્યાં ભોજન વિગેરેની તેમજ સ્નાન વીગેરેની એટલી બધી સુંદર સગવડ હતી કે કોઈ પણ ચીજનો તોટો તેં નામ નહોતું, દરેક જણ આનંદથી નાહીધોહી પ્રભુ પૂજા કરી ભોજન વિગેરે શાન્તીથી જમી. સૌ કોઈ વસ્તુપાળને તેમજ દેવી અનોપમાને ધન્યવાદ આપતા હતા.

આ બધા કાર્યથી અનોપમા જ્યારે પરવારી જતી હતી. તે પછી હજારો અભ્યાગતો દુઃખી બીખારી એવા આત્માઓને દાન છુટા હાથે આપવામાં જરા પણ કંજુસાઈ કરતી નહોતી. બરેલા ઘીના તાવડામાંથી તાંસજે ઘી આપતી અને દરેક અભ્યાગતને મીઠા ભોજન માટે બાકીનું સીધું આપતી હતી.

તેવામાં એક અભ્યાગતે-ઘીનો તાવડો ઝુટગ્યો. તે ઘીના છાંટા અનોપમાદેવીના ચીર ઉપર પડ્યા તે વખતે તેના માણસોએ તે અભ્યાગત ઉપર ધીમે લાકડીનો ધા કર્યો. તે ધા અનોપમાના જોવામાં આવ્યો અનોપમા કંપી ઝડી અને લાકડી મારનારને કહ્યું કે આ ધડીને આ ધડી તું સંઘની બહાર ચાલ્યો જ. સંગયાત્રાના કોઈ પણ સ્થાન પર તારો પગ રાખીશ નહીં.

એ અભ્યાગત જે સુખી હોત તો-શું તે લેવા આવત. કદાપિ હું ભાગ્યવશાત કોઈ ધાંચણુ કે માલધારીના ઘરમાં કદાપી મારો જન્મ થયો હોત તો મારાં કપડાં શું ન બગડત.

શું સંઘયાત્રા શાને માટે છે ભાઈ પાપનો મેઢ ધોવાને માટે છે. આ પ્રમાણે બોલતાં બોલતાં અનોપમાની દષ્ટિ એક બિંસાતા દુઃખી યાચક ઉપર પડી. ત્યાં અનોપમાદેવી બોલી કે ગાંડા આ ઘીના છાંટા પણ મારા ભાગ્યમાં ક્યાંથી આ સંઘ યાત્રાનું માહા પુણ્ય તો આપણા મહારાણા વિરધવળનું છે. આ લક્ષ્મી તો રાણાજી અને અને મોટા બાપુ લવણપ્રસાદની વપરાઈ રહી છે. બધું પુણ્ય તો તે બન્ને ભાગ્યશાળી બાપ દીકરાને જાય છે. મારા ભાગ્યમાં જે ડાઘા અને છાંટા પડે છે તેટલું જ પુણ્ય રહેશે.

આ પ્રમાણે દેવી અનોપમાના ચબ્દો સાંભળી બિભેસો યાચક તરત ત્યાંથી પલાયન થઈ ગયો ફક્ત અનોપમાએ જ ઓળખ્યો હતો.

વસ્તુપાળ તળાટીમાં બિલા બિલા કુદરતની લીલા જોતા હતા. ત્યાં આગળ કવિઓની કલ્પના કરતા હતા. તેની કલ્પનામાં સુંદર સંગીત અને મધુરા સુર હતા. તે કલ્પનામાં પણ વાચા અને પ્રાણુ બન્ને આવી વસ્યા હતા. આ વખતે સામે શોભનદેવ બિભેસો હતો. તેના વસ્ત્રો સાધારણ ગરીબીને શોભે તેવા હતા. શોભનદેવના માટે વસ્તુપાળના હૃદયમાં બિડો પ્રેમ હતો.

ત્યાં તો શોભનદેવે જે સ્મારકો બાંધ્યા હતા. તે પ્રમાણે લલિતા તલાવડી દેરી અનોપમાના નામથી અનુપ સરોવર બાંધ્યું હતું. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે મારી માતાનું સ્મારક તે તો કુંગર ઉપર પોતાની માતાનું કંઈ પણ સ્મારક થાય તે વિચારમાં ને વિચારમાં માતુ-વિયોગી વસ્તુપાળ શોભનદેવની પાછળ પાછળ ચાલ્યો જતો હતો.

ત્યાં તો લલિતા—અને અનોપમા મળ્યાં. વસ્તુપાળે કીધું કે—દેવી અનોપમા ઠીક કર્યું. જેણે કાઠ એ ન ઓળખ્યો તેને તમે ઓળખ્યો રાજ—ખરો પેણુ જરા અવિશ્વાસુ હોય તેટલો રાજ બુદ્ધિશાળી કે આપણને સાવધ રહેવા માટે શીખામણ આપી ગયો.

ત્યાં તો રાજ રાજ્યની વાતો કરતા કરતા ચાલ્યા જતા હતાં. ત્યાં લલિતા—શોખુ બોલી કે હવે અહિં તો આ બધી રાજ્યખટપટની વાતો મુકા.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે હું તો વાતો ઘણી મુકવા માગું છું. પણ વાતો મને મૂકતી નથી. આ પ્રમાણે મંત્રીશ્વરનો સવળો પરિવાર શોભનદેવની પાછળ પાછળ ચાલ્યા કરતો હતો. ત્યાં શોભનદેવ પણ આ લોકાનો પોતાના પર પોતાના સ્વજન જેવો પ્રેમ જોઈ—ખુશી થતો હતો આ પ્રમાણે બધો પરિવાર પ્રભુના દ્વારે આવી પહોંચ્યો ત્યાંતો ધુપની અજળ સુગંધી દહેરાસરમાં દિપકની દીપમાળા ફરતો સુગંધીમય ધુપની સુવાસ કસ્તુરીની સુવાસે આખું પ્રભુ મંદિર સુગંધીથી મહેક મહેક થઈ રહ્યું હતું. ત્યાં અનોપમાએ શોભનને જોતાં ઓળખી લીધો. પોતાનો વડીલ જાણી. પોતે પોતાનો પાલવ સંકલ્યો. ત્યાં મંત્રીને શોભનદેવે બતાવ્યું કે આ—ત્યાં તો વસ્તુપાળનું ધ્યાન એક પાષાણની મૂર્તિ ઉપર ગયું. ત્યાં પ્રતિમા જોઈ મંત્રી ચમક્યો અને નવાઈ પામ્યો. ત્યાં શોભનદેવ બોલ્યો કે આ—આ શોભનદેવ બા—શબ્દ બોલતા બોલતા એક બાળક જેવો લાગવા માંડ્યો અને માતૃભક્તિની લાલી તેના મુખ ઉપર પ્રસરી રહી.

જ્યાં વસ્તુપાળે—પ્રતિમા જોતાં જ બોલ્યો કે શું બા અહીં ક્યાંથી. આ બા બોલતા બોલતા વસ્તુપાળ તો તેના પગ આગળ પોતાનું માથું ઝુકાવી બોલવા માંડ્યો કે બા—બા એક વખત તો બોલ. જોતો ખરી તારો વસ્તીંગ તારો તેજંગ તારી અનોપમા તારી

લક્ષિતા બા જરા તો બોલ. તું ન બોલે તો તને તારા વસ્તિગના
સોમન છે. ઓ બા-ઓ બા શું તું નહી જ બોલે.

જાણે પ્રતિમા સાક્ષાત પોતાની મા જેવું રૂપ. તેના સરીરનો
જેવો ઘાટ હતો તેવો જ ઘાટ તેવી લજ્યા પ્રભુ ભક્તી પર શ્રદ્ધા
ધર્મપરાયણ અને મંબીરતા ભરેલી તેની મુખાકૃતી જાણે પ્રતિમા નહી
પણ પોતાની માતા જ છે તે પ્રમાણે વસ્તુપાળ પોતાની માતાને
સંભાળી વસ્તુપાળ ચોંધારે આંસુએ રડવા લાગ્યો ત્યાં હજારોની
માનવ મેદનીના હૃદયમાં પણ જરા ઝલાની આવી ગઈ ત્યાં તો વિજય
સેન સુરીશ્વર પોતાના સાધુ સમુદાય સાથે તેજ સ્થાન પર આવી
પહોંચ્યા અને બધાના નમસ્કાર ઝીલતા ઝીલતા છેક વસ્તુપાળની માતા
કુંબરચાઈના સ્મારક પાસે આવી પહોંચ્યા. વસ્તુપાળને ખજર પડી
વસ્તુપાળે વંદન કર્યું ત્યાં વિજયસેનસૂરી બોલ્યા કે વસ્તુપાળ તમને
શોભે નહિ. તમારી માતૃશ્રી તો આજે સ્વર્ગગાંથી તમારા ઉપર
આશીર્વાદ વર્ષાવી રહી છે. આ પ્રમાણે વિજયસેનસૂરીશ્વર વસ્તુપાળને
પોતે શાન્તવન આપવા લાગ્યા. મહામંત્રીજી તમે તો વિશ્વના મેદા-
નમાં અનેક શુભ કૃત્યો અનેક યુદ્ધો કરી તમે બન્ને ભાઈઓએ તો
તમારૂં જીવન સાફલ્ય કર્યું છે માટે ભાઈ હતાશ થવાની જરૂર નથી.
આ દેવપુત્ર કીયામાંથી નવરા થઈને મને જેમ બને તેમ જલ્દી
મળો. આ પ્રમાણે વિજયસેનસૂરી વસ્તુપાળને મળી અને યાત્રાજી-
જનોના વંદન સ્વીકારી. ધર્મ લાભનો આશીર્વાદ આપી પોતાના
સ્થાન પર પધાર્યા.

તે પછી તમામ યાત્રાજીઓ પ્રભુની યાત્રા કરી આખો સંઘ
નીચે ઉતરવા માંડ્યો. દરેકના મન ઉપર ઉત્સાહ હતો. વસ્તુપાળ અને
અનોપમાની લોકો પ્રશંસા કરતા હતા અને કહેતા હતા કે હજારો
વર્ષમાં આવો સંઘ કોઈએ કાઢ્યો મથી. ધન્ય છે વસ્તુપાળના માતા

અને પિતાને પિતા આશરાજની દરીદ્રી અવસ્થાના પ્રસંગે પણ આશરાજ પોતાની માતાને પોતે દરેક તીર્થની યાત્રા કરાવી. માતાના આત્માને શાન્તવન આપ્યું હતું.

જ્યારે આખો સંઘ નીચે ઊતર્યો માલણો ફૂલ લઈ આવી. પણ સંઘ તો યાત્રા કરી પાછો ઉતરવાથી માલણો કચવાણી અને ખીચારી બોલી કે હવે અમારા ફૂલ શી રીતે વેચાશે અને કાણુ લેશે ત્યાં તો અનોપમા આવી. બોલી કે-બહેન ગલરાશો નહીં હજી મુખ્ય પૂજનો અમારી તથા શ્રી સંઘને આકી છે દેવનો દેવ એવો શ્રી પવિત્ર શેત્રુંજય ડુંગર ઉપર તો પૂજા કોઈ સંઘ યાત્રાળુઓએ કરી નથી. માટે હાવો તમારાં ફૂલ અને બધા યાત્રાળુઓને કહ્યું કે ભાઈઓ હવે શ્રી શેત્રુંજય ડુંગરની પૂજા કરવી કેમ ભૂલી જાઓ છો ત્યાં તો અનોપમા પ્રભુનું ગીત ગાતી ઉલ્લાસમય સ્વભાવથી પોતે ડુંગરની પૂજા કરી. ત્યાં બધા યાત્રાળુઓએ પણ તેનું અનુકરણ લઈ પૂજા કરી સ્થાલજ્ઞના ફૂલનો વકરો કરાવ્યો અને માલણો પણ અનોપમાદેવી તેમજ સંઘપતિ વસ્તુપાળને આશીર્વાદ આપતી આપતી પોતાના નિવાસસ્થાને આવી ગઈ.

હવે સંઘના યાત્રાળુઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં આવી. સૌ કોઈ આરામ લેતા કોઈ ઝમત જેવા જતા કોઈ જ્યાં ગાયકો-ગાતા હતા, જ્યાં કવિઓ-ચારણો પોતાની કાવ્ય રસનો પ્રવાહ જનતાને ચખાડતા તેવા પ્રસંગે મહામંત્રી વસ્તુપાળ પોતે વેશ પકટો કરી સુરીશ્વર-વિજયસેન પાસે ગયો. વિજયસેનસૂરીએ કહ્યું કે મહામંત્રી ત્રિવલ્કલ ટાઇમ ગુમાવશો નહિ. હું દીલ્હીથી ચોમાસું પૂરું. રોજના વીસ વીસ ગાઉનો વિહાર કરી તમને ખબર આપવા માટે જ આ જોખમ ખેડ્યું છે, બાદશાહ મોજદીનનું લશ્કર ગુજરાત અને ઘોળઘને મહાત કરવાની તૈયારી કરી રહ્યું છે થોડા જ વખતમાં ગુજરાત પર હલ્લો કરશે તથા દેવગીરીનો રાજા શીંઘણ પણ વાટ જોઈ બધી તૈયારી

કરી રહ્યો છે. આ પ્રમાણે ચારેઆબુથી આજે ગુજરાત જોખમમાં છે. માટે તમે તમારું કામ પતાવી જલ્દી ઘોળકે પહોંચી જાઓ નહીં તો પસ્તાવવાનું કારણ થશે મને તો ગુજરાતની પવિત્ર ભૂમિની ગોચરી મારા ઉદરમાં હોવાથી મારે સાધુ થઈને પણ ગુજરાતની પવિત્રતા સાચવવી તે મારો ધર્મ સમજું છું. વસ્તુપાળને સૂરીશ્વરના શબ્દોથી થણો જ આનંદ થયો ધન્ય છે આવા નિસ્વાર્થ ત્યાગીઓને પોતે પોતાની જાતને અપાર કષ્ટ આપી લાંબો વિહાર કરી દીલ્હીથી ગુજરાતમાં આવી. મને સમાચાર આપી આખી ગુર્જરીની સેવા કરી ધન્ય છે માહત્તા તમારી હીંમત અને તમારી માનુભૂમિ તરફની લાગણી. ત્યાં તો બહાર નીકળતાં વસ્તુપાળના ગુપ્તચરોએ સમાચાર આપ્યા કે દેવગીરીના કેટલાક દૂપા જસુસો પણ આ સંઘમાં આવ્યા છે તેમાં એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ છે. સ્ત્રીની તપાસ કરતાં માનુષ પડ્યું કે તે તો દેવગીરીની પ્રખ્યાત ગુણીકા ચંદ્રપ્રમા છે.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરી બીજા પણ દૂપા સમાચાર આવ્યા ત્યાં તો વસ્તુપાળ પોતાના પલટાવેલા વેષમાં જ બનાવટી મૂઝો લગાવી, જ્યાં નાટક ચાલતું હતું ત્યાં જવા તૈયાર થયો. ત્યાં જઈ હજારો માણસની વચમાં એક માણસ પોતે નાટક જોતો હતો ત્યાં અચાનક તેના ખભા ઉપર વસ્તુપાળે હાથ મૂક્યો ત્યાં પેલો અજાણ્યો માણસ ચમક્યો ત્યાં તેના સામું જોયું. અને અવાજ પરીચય લાગતાં તેની સાથે ચાલ્યો ત્યાં વસ્તુપાળે કહ્યું કે વાહરે વાહ નામદાર અમારી પાછળ તમે ગુપ્તચરનું કામ ઠીક બજાવો છો. સમાચાર તો આપવા હતા કે મારે સંઘ યાત્રા જોવા આવવું છે તો બંદોબસ્ત તો કરત. અમારી રાજ્યધાની રાજગતી મૂકી આપ આ પ્રમાણે આવો તે તમને ઠીક લાગે છે ત્યાં તો રાણો શરમાઈ ગયો અને પોતે ઓળખાઈ જવાથી જરા ભાઈ પણ પડી ગયો. ત્યાં રાણો બોલ્યો કે હું તો ગામડાં જોવાનું બહાનું કહી બે-ત્રણ દિવસના માટે નીકળ્યો છું.

તો તો વધુ ઠીક પણ નવાં રાણી લાવવાની પંચાતમાં પડશે; નહિ નહી તો મારા બહેન બિચારાં જેતલખા દુઃખો થશે.

ત્યાં વસ્તુપાળથી વાત કરી રાણો પોતે ધંધુકા જવા નીકળ્યો. અને પોતાના રક્ષકો પણ ધંધુકામાં હતા. ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે નામદાર જલ્દી પધારો લશ્કરની તૈયારી કરી આપના માટે વિજય-માળા પહેરવાનો સમય થોડા જ વખતમાં આવે છે પરમાત્મા શાશ-નદેવ તમને જરૂર વિજય અપાવશે પધારો નામદાર હવે ઠીક કરશે નહી.

આ પ્રમાણે રાણાને વીદાય દીધી અને વસ્તુપાળ પોતાના નિવાસ સ્થાનના તંબુમાં આવ્યો. ગુજરાત પર ચારે બાજુથી આવતી આફતને કેમ નિવારવી તે વિચારમાં તે વિચારમાં ગમગીન બન્યો બસ નિશ્ચય કર્યો કે પોતાને જ પાટણ જવું અને સંઘની જવાબદારી તેજપાળને સોંપવી. વારે-વારે તેજપાળને મોતના મોંમાં ઝોકવો તે પણ ઠીક નહી. ત્યાં તો અનોપમા આવી. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે-અનોપમાદેવી તમે અને તેજપાળ સંઘની તમામ વ્યવસ્થા સાચવજો હું કાલે પાટણ પ્રયાણ કરીશ. ગુજરાત આજે ચારે બાજુથી આફતના ડુંગરામાં ઘેરાવવાની તૈયારીમાં છે. ત્યાં અનોપમા બોલી કે આપ જશો તો સંઘનું શું કેમ તેની જવાબદારી તેજવને સોંપું છું. ત્યાં અનોપમા બોલી કે-શું સંઘને અધવચ્ચ લુંટાવવો છે કે શું તમે જશો એટલે પાટણની મુશીબત અને ઘોળકાની મુંશીબત મટી જવાની છે પણ જેઠા શમજજો કે બીજા ચારે બજી મુશીબત તમે વહોરી લેશો અને જગતના મેદાનમાં તમે વગોવાશો. જ્યાં સુધી અનોપમા પોતાના વહેવારોક કાર્યોમાં સત્તાહ આપતી હતી ત્યાંસુધી તો વસ્તુપાળ અનોપમાનું માન સાચવતો હતો પણ આજે રાજ્ય ખટપટમાં પોતે આડી આવતી જોઈને ખીજવાયો અને બોલ્યો કે તે-બાબતમાં તમે શું સમજો આખર તો તમે સ્ત્રી છો માટે બુદ્ધિથી

ખ્યાલ કરવો તે માફ કામ છે તે તો હું જાણું છું, અમારી સ્ત્રી-
ઓની બુદ્ધિ તો પગની પાનીએ હોય પણ પગની પાની પણ કોઈ
દિવસ હતાશ થએલા હૃદયને પાણી ચઢાવી. પોતાનું કર્તવ્ય અજાણે
છે માટે આપ સંઘમાં જઈ બધી બાતમી મેળવો છો તેમ શું
દુશ્મનો પણ ગુપ્તચર રાખો. તમારી હીલચાલની દેખરેખ નહી
રાખતા હોય. તમે સંઘમાંથી દુર થશો તેવી ખબર જો સૌરાષ્ટ્રના
દુશ્મનોને પડી જશે તો તે લોકો શું શરમ રાખી. સંઘને શાંતીથી
પોચવા દેશે તે તો સૌરાષ્ટ્રના રાજાઓને ખબર પડ્યે-કે વસ્તુપાળ
નથી તેટલી જ વાર લાગશે આ વખતે કઈ સ્થિતિ થશે. તેનો ખ્યાલ
તો કરો વડીલ.

ત્યાં તો વસ્તુપાળ અનોપમા આગળ મહાત થયો અને ગમ
ખાધી-ત્યાં પાછી અનોપમા બોલી કે સંઘના પગલે પગલે તમામ
શત્રુઓ તમારા તેજમાં અંજલતા આવે છે અને જો કદાચ આપ
પાછા ફરશો તો જરૂર એ તેજમાં ન કરે ભગવાન કે કંઈ જાતનાં કાળાં
વાદળો આવી ઊભાં રહેશે.

વસ્તુપાળ પણ અનોપમાની વાતોથી પોતે ચીડાઈ જતો હતો
અને મનમાં ખમડતો હતો અને પોતે વહેવાર કુશળતાના કાર્યમાં
પોતાની માતાની માફક અનોપમાની સલાહ લેતો હતો પણ આ તો
દાવપેચની વાતો તેમાં અનોપમા આથુ મારે તે વસ્તુપાળને ડીક
લાગતું નહોતું આખરે વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આતો રણસંગ્રામની વાતો
છે તેમાં તમે સ્ત્રી ન સમજો બલે આપ વડીલ છો હું તો આપની
બાલક છું પણ આપ જરા શાંતી ધારો અને જેવા આપ છો તેવા
એકવાર આપ ધીર તો બનો ત્યારે જ તમારી વાતનો ઉકેલ તમને દેખાશે.

ત્યાં તો એકજ શબ્દથી વસ્તુપાળ આગળ શરમાઈ ગયો અને
પોતાની તમામ શક્તિ સંકેતી એક ધીર બની વિચારવા લાગ્યો.

ત્યાં અનોપમા બોલી કે આપે જવાની જરૂર નથી. તેમને જ જવું જોઈએ ત્યાં તો અનોપમાના શબ્દથી તેજપાળની મુખમુદ્રા ઉપર જે નીસ્તેજતા હતી તે ખસી ગઈ અને મુખકમળ ઉપર કાંઈ એર ઉત્સાહ તેજપાળને દેખાઈ રહ્યો.

અનોપમાના એકજ વાક્યથી મહાદુર વસ્તુપાળ તેના આગળ મહાત્ થયો અને કંઈ પણ બોલ્યા વગર અનોપમાની વાત ઉપર વિચાર કરવા લાગ્યો, ત્યાં અનોપમાં બોલી કે સૌરાષ્ટ્રના કાંઠે તો તમારેજ રહેવાનીજ જરૂર છે. તાપીના કાંઠે તો તેમનેજ મોકલવાની જરૂર છે,

શા માટે આટલો બધો વખત જવા દીધો. આટલી વારમાં તે છેક ધોળકે પહોંચી ગયા હોત. ત્યાં વસ્તુપાળ તો દેવી અનોપમાના શબ્દો સામે મહાત્ થયો છે અને કંઈ પણ બોલ્યા વગર પોતાની મુદ્રીકા તેજપાળને આપી, અને ગોધરા જવાના રસ્તે થઈ તાપીના કીનારા ઉપર સૈન્ય ગોઠવવાની સુચના આપી બાકીનું લશ્કર આખું તરફ રવાના કરવાનું કીધું. અને ધારપરમાર મંડળેશ્વરને હું સમાચાર મોકલાવું છું. ઉતાવળ ખીલકુલ કરવાની નથી અને જ્યારે મારો મુદ્દાની નીશાની મળે ત્યારે જ દુશ્મનો પર હલ્લો કરજો તેજપાળને તો આટલુંજ જોઈતું હતું, ત્યાં તો અનોપમાએ પોતાના પતિના સામુ તીરછી નજરથી જોઈ જરા હાસ્ય કર્યું. અને મનમાં હસી. તેજપાળ પણ તેના હસવાનો જવાબ આપી રહ્યો હતો.

તેજ વખતે અનોપમાએ પોતાના પતિના આનંદના માટે સુગંધીમય પુષ્પહારો અને સુવાસિત તેલ અત્તરો પતિને સજવવા માટે સાચવેલા હતા. તેજ પતિ અનોપમા આજે પોતાના પતિને લશ્કરી પોષાક સજવવા તૈયારી કરવા માંડી પોતાના પતિને વહાલ-બરી વિદાય આપવાના તમામ સરંજામ તૈયાર કરી રહી હતી, અને યુદ્ધને લગતા તમામ હથિયારો પણ પતિની કમરે લટકાવી હતી. અને

કુમકુંમ તીલક કરતી પતિદેવને વિજયમાળ પહેરાવી બહાલ લયું મુખ
મલકાવી ચુંબન કરાવતી પતિને બોલી કે નાથ પધારો, ત્યાં તો
તેજપાળ બોલ્યો કે અનોપ તેં ઠીક કયું. મને તો આ દેવ દેવીઓ
મમતાં નથી મને તો યુદ્ધ અને તલવારના ચમકાર વિના
જીવનમાં રસ આવતો જ નથી. હ્યો, અનોપ જય શાશનદેવ !
પધારો નાથ, વિજયમાળા પહેરી વહેલા વહેલા આ દાસી અનોપને
દર્શન દેજો.

પ્રકરણ ૪૮ મું

તેજપાળની કરમત

અનોપની રજા લઈ તેજપાળ પોતે ઘોડા પર શ્વાર થઈ ઘોળકે
ગયો ત્યાંથી લશ્કર લઈ દરીયાકાંઠે જઈ પોતાની નૌકાઓમાં સૈન્ય
ગોઠવ્યું. અને પોતે ચાલવા માંડ્યો. હજારો માણસના રસાલા સાથેજ
સિંધણદેવને મહાત કરવા પોચ્યો. ત્યાં તો વસ્તુપાળનો ગુપ્તાચર
સુવેગ પોતાના વેશનો પલટો કરી સિંધણદેવનો વિશ્વાસુ બની ગયો.
તેને લાટના સંગ્રામસિંહ પર અવિશ્વાસ કેમ આવે તે બધી યુક્તિ
પૂર્વક બાજી રમવા લાગ્યો ત્યાં તો વસ્તુપાળના ગુપ્તચરે માલવા જઈ
તેને ઘોળા ઘોડા ચોરી લાવ્યા. માલવાના રાજના જેવા અક્ષરના

પ્રકરણ ૪૯મું

અનોપમાનો પદમા પ્રત્યે વાતસલ્ય ભાવ

સંઘયાત્રા સુખ રૂપે પર્યટન કરી આવી ગઈ હજારો દીન દુખીના આર્શીવાદ લઈ પુન્યાનું બંધિ ભાતૂ બાંધી સર્વ કુટુંબ સુખ શાન્તીથી પોતપોતાના નિવાસસ્થાને આવી વસ્યા. ત્યારે એક દીવસ રાત્રીના સમયમાં મંત્રી વસ્તુપાળની બહેન પદમાનું મુખાવીંદ ઉદાસ જોઈ અનોપમાએ પૂછ્યું કે બહેન ઉદાસી શા કારણથી છે. પરંતુ પદમા શરમના લીધે બોલી શકી નહિ.

ત્યાં તો અનોપમાનો પ્રેમ પદમા પ્રત્યેજ ધણો જ આદરનીય હતો તેથી તેને સમજાવીને પૂછ્યું કે બાબી તમને શું કહેવું. મારી જીજ્ઞાસા ઉપડતી નથી.

બહેન બોલ્યા સિવાય મને શી ખબર પડે કંઈ ખુલાસો આપો

નોંધ : આશરાજને કુમારદેવીથી ચાર પુત્રો. લાવણવાગ (લુલિમ) મલ્લદેવ, વસ્તુપાળ, તેજપાળ, સાત પુત્રીઓ ૧ જલ્હમા, ૨ માહિ, ૩ સાહિજનદેવી. ૪ સોહગા, ૫ વયજૂકા, ૬ પરમલદેવી, ૭ મલ્લદેવ યુવાવસ્થામાં સ્વર્ગવાસ થયો. મલ્લદેવને બે પત્ની તીલાદેવી અને પ્રતાપદેવી, ચૈત્રી લીલાદેવીથી પુર્ણસિંહ નામનો પુત્ર થયો. (અને પુર્ણસિંહને અલ્લાણા દેવીથી પેથક નામે પુત્ર થયો હતો. (જે અર્જુન-મીરીની પ્રતિષ્ઠા વખતે વિદ્યમાન હતો.) કુમારદેવીનું અવસાન થતાં માતૃ પક્ષના ગુરૂ મલ્લધરગચ્છના નરચંદ્રસૂરિએ ઉપદેશ આપી શોક નિવાર્યો હતો.

તો તેનો ઉકેલ લાવવાની સમજ પડે. ત્યાં પદમા બોલી કે બાબી તમારા નણ્ણદોષ મને પરણ્યા પછી મારી પાસે એકજ રાત્રી ના આવ્યા તે પછીથી તેમના દર્શનનો લાભ કે તેમની સેવાનો લાભ આ અભાગીણીને મળ્યો નથી. તેઓ આપણા ઘોલકમાં રહેતી મેનકા નામની ગુણકાના પ્યારમાં પડી મારી જીંદગી ધુળમાં મેળવી રહ્યા છે.

પદમાબ્દેન તમે તો કાણાં છો. જ્યારે તમે તમારા પતિ દેવનો સ્વભાવ તેની પ્રકૃતી ન સમજી શકો તો જરૂર તેનું આ પરીણામ આવે, જ્યારે તમે મેનકા જેવા હાવ ભાવ અને પોતાના પતિને આનંદ આપવાના બદલે તમે તેમની પાસે ક્રોધથી ક્લેશથી વર્ત્યા હતા તેનું આ પરિણામ આવ્યું છે. પણ તમેજ જ્યારે જાતે મેનકા બનવાની અભિલાષા રાખી તેના જેવા હાવ ભાવ કટાક્ષ કરતાં શીખી તમે તમારા પતિદેવને તમારા બનારી શકો છો પણ બાબી તે તો મારા સામુ પણ જોવાને જરા પણ લાગણી રાખતા નથી.

પદમાને જ્યસિંહ સાથે પરણાવી હતી. જ્યસિંહ ધણેજ બહાદુર યોદ્ધો હતો. દરેક કાર્યમાં કુશળ હતો પણ ઘોળકમાં વસતી મેનકાના નૃત્ય અને તેના નયનબાણના કટાક્ષ આગળ તે તદ્દન ધાયલ બની ગયો હતો. તેતો ફક્ત મેનકાના પ્યારમાંજ ગુલતાન હતો.

મેનકા સિવાય તેને સારૂ જગત સુન્ય લાગતું હતું. મેનકા પણ તેના પ્રેમમાં દિવાની બની હતી. આ બધી વાત જ્યારે વસ્તુપાળ મંત્રીના જાણવામાં આવી ત્યારે તેને બુદ્ધી પુર્વક ખંભાતમાં બદલી કરી. તેનો મુકામ ખંભાતમાં રાખ્યો હતો.

૩૮૮ વક્રમે વસુવસ્કં મિત્તેદ્રેનેમિમંદિરમ્

નિર્મમે લુણીગવસત્યાહ યંસચિવેન્દુના

કષોપ લમયં ચિંબં શ્રી તેજપાલા મત્રિટ્ :

તત્રન્યાસ્થન્સ્તંમતીર્થે નિઘળ્પન્નં દકસુધાજનમ્

જનપ્રભસૂરીકૃત્ય અર્જુન કહ્ય.

ન્યારે અનોપમા અને પદમા આ બાબતનો વિચાર કરતા હતા ત્યારે અનોપમાએ સલાહ આપી બહેન, તમે વેશ પલટો કરી ખંભાત જાઓ અને તમે તમારી બુદ્ધિ ચાતુર્યથી તમારા પતિના પ્રેમ પાત્ર બનવાની કોશીષ કરો જરૂર તમને શાશનદેવ સહાય કરશેજ. પણ બાબી મને એકલાને શી રીતે ફાવેજ ત્યાં તો અનોપમા સમજી કે નણુંદ ખીચારી ભોળા છે. બહેન ગભરાશો નહી. બન્ને નણુંદ ભોળાઈ વિચાર કરી યાત્રાળુના વેશમાં તદ્દન નવીન સ્વાંગ બદલી ખંભાતના રસ્તે પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં મેનકાને પણ જ્યસિંહનો વિચાર ન સહન થવાથી તેણે પણ ખંભાત જવા તૈયારી કરી

આ પ્રમાણે બન્ને જણ અનોપમા અને પદમાએ ખંભાત પ્રયાણ કરવાનો વિચાર કર્યો તે પહેલા તો મેનકા ખંભાત પહોંચી જ ગઈ હતી.

નોંધ. વસ્તુપાળ મંત્રીને ૨૪ બીરૂદા પ્રજા તરફથી આપવામાં આવ્યા હતા. તે બીરૂદોના નામ. ૧ પ્રગ્વાટ ૨ જ્ઞાતિ અક્ષરણ ૩ સરસ્વતિ કંઠરભરણ ૪ સચિવ ચૂડામણિ ૫ કૂર્યાક્ષ સરસ્વતિ. ૬ સરસ્વતિ ધર્મપૂત્ર ૭ લઘુભોજરાજ ૮ ખડેરા દાતાર ચક્રવર્તિ ૯ બુદ્ધી અભયકુમાર ૧૦ રૂપે કંદર્પ ૧૧ ચાતુર્ય ચાણાક્ય ૧૨ જ્ઞાતી ગોવાળ ૧૩ સપ્તયદ્વંશ ક્ષયકાળ ૧૪ શંખલરાય માન મર્દન ૧૫ મન્નજાજ્ઞેન ૧૬ ગંભીર ૧૭ ધીર ૧૮ ઉદાર ૧૯ નિર્વિકાર ૨૦ ઉત્તમ જન માનનીય ૨૧ સર્વજન સ્લાધનીય ૨૨ શાન્ત ૨૩ રૂપિપૂત્ર ૨૪ પરનારી સહોદર.

નોંધ: જે જે સાબવાર સુકૃત્યો કર્યા છે તેની શીલાલેખો ઉપરથી લીધેલી નોંધ- ૧૨૪૯-૫૦ માં પોતાના પિતા અશ્વરાજ સંઘપતિ તરીકે તેની સાથે વસ્તુપાળે શેત્રુંજ્ય અને ગીરનારની યાત્રા કરી અને તે પછી પોતાને મંત્રીપદ મળ્યું.

મેનકા ખંભાતમાં કોઈ મકાન રાખી જ્યસિંહની શોધમાં રહી. અહીં પદમાવતી અને અનોપમા પણ 'સ્વાંગ' બદલી પ્રભુ મંદિરમાં રાત્રે આરતી વખતે જવાની તયારી કરી. આરતી વખતે પદમા પ્રભુ સ્તુતી ગાતી હતી. અને તે વખતે જ્યસિંહ પણ તેજ રસ્તે ધોડા પર સ્વાર થઈ જતો હતો ત્યાં તો દહેરાસરમાંથી સુંદર મીઠાશ બરેલો મધુરો અવાજ સાંભળી. ધોડા ઉપરથી જ્યસિંહ હેઠો ઊતરી ગયો. અને મંદિરના ભાગમાં ગયો જે સ્ત્રીઓ ગાતી હતી તેમાંની એક સ્ત્રી બરયુવાન અને તદ્દન સાદાઈ બરેલા પોષાકથી સજ્જ થયેલી જોઈ તેનું લાવણ્ય અને ખેલવાના વિવેકથી સૌ કોઈ ત્યાં તાબુબ થઈ ગયું. અને દહેરાસરમાં સૌ કોઈ

તે પછી સં. ૧૨૭૭ સંઘપતિ તરીકે યાત્રા કરી. સં. ૧૨૭૮ આશુ ઉપર વિમલસતિમાં પોતાના બાઈ મલ્લદેવના પુણ્યાર્થે મલ્લિનાથનો જોખલો બંધાવ્યો. સંવત ૧૨૯૩ થી ૧૨૯૩ સુધી સોદ્ધાચળજીની અગીયાર યાત્રાઓ કરી સં. ૧૨૮૪ તારંગા ઉપર અમૃતનાથના મંદિરમાં પદ્માવતીની મુર્તિ કરાવી અને ૧૨૮૫ માં જે જોખલા બંધાવ્યા. સં. ૧૨૮૫ માં સેરીસામાં નેમનાથ અને માહવીર સ્વામીના જે જોખ બંધાવ્યા. સં. ૧૨૦૬ માં આશુ દેલવાડા ઉપર મંદિર બનાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. ૧૨૪૭ આશુ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી સં. ૧૨૮૮ ગિરનાર પર પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા. સં. ૧૨૮૯ ખંભાતમાં પૌષધશાળા. સં. ૧૨૮૯-૯૩ સુધીમાં આશુ પર દેવકુલિકાઓ બંધાવી સં. ૧૨૯૨ આશુ મંદિરનું કામ પૂરું થયું. સં. ૧૨૯૨ ખંભાત પાસેના અને મારવાડના-ગામ નગરામાં સુર્યના મંદિરમાં રત્નદેવીની જે પ્રતિમાઓની સ્થાપના કરી. સં. ૧૨૯૭ આશુ પર તેજપાળે જે દેવકુલિકાઓ બંધાવી.

[આ સર્વ શીલાલેખ, જૈનધર્મના સુકત્યો છે]

ભિભેલા આત્માઓએ આ બન્ને વ્યક્તિઓને દહેરાસરમાં હર હમેશ આવવા માટે ઘણો જ આગ્રહ કર્યો આ વખતે જ્યસિંહ પણ આ બન્ને સુંદરીઓને જોઈ તે પણ તેની સુંદરતામાં અને તેની ગાવાની મધુર ઢબથી ધાયલ બની ગયો હતો.

તે વખતે ખંભાતના અધિકારી જ્યદેવે દેવળના પૂજારીને પૂછ્યું કે તે આરતી ઉતારનારી બાળા કાણ છે અને તેનું નામ શું છે. પૂજારીએ તરત જ જવાબ આપ્યો કે તે બાળાઓને હું ઓળખતો નથી. તેમ તેને ટુંકમાં જ પતાવ્યું.

આ બાળાએ સફેદ વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં. તેના ભગ્ય લલાટમાં ચંદનનો સુગંધીમય લેપ હતો. તેની કાટમાં સફેત પારાની માળા શોભતી હતી. આ સુંદર બાળાનો કંઠ એટલો બધો મધુર હતો કે સ્વર્ગલોકની અપ્સરાઓનું ઉત્તમ દેવગાન તેના કંઠમાંથી નીકળતા સૂર સાથે તે તુલનામાં દૈવી ભાવનાવાળું જણાતું હતું. જ્યદેવે તો આ બાળાને જોઈ તદ્દન દીવાનાની માફક બની ગયો હતો. જ્યદેવે આ બાળાનું નામ જાણવાની ઘણી જ કોશીશ કરી. ત્યારે જાણવા મળ્યું કે-આ-બાળાઓ ફક્ત ત્રણ દિવસથી જ મંદિરમાં સાંજના આવે છે. આ વખતે જ્યદેવે પોતાની સત્તાના અધિકારે પૂજારીને દમ બતાવી તે બાળાઓના નામનો પરીચય માગવા લાગ્યો પણ પૂજારીએ તો રોકડું પરખાવ્યું કે મને પૂછ્યા વગર આ બે બાળાઓ જાય છે તેને જ પૂછી લ્યો. તમારા જેવા ઉચ્ચ અધિકારીઓનું આવું વલણ હોય તે તમને શોભાસ્પદ નથી માટે આપ આપની સત્તાનો અભિમાન મને બતાવ્યાથી કંઈ પણ વળશે નહિ. પૂજારી વૃદ્ધ અને ગંભીર હતો તે પોતાના મોભાને જાણે તેવો જવાબ આપી. મંદિરમાં ચાલ્યો ગયો.

ત્યાં તો બાળાએ પૂછ્યું કે શ્રીમાન આપને અમારા નામની શી જરૂર પડી છે.

પૂછનારી બાળા યુવાન અને સુંદર બાંધાવાળી હતી સાથેની બીજી સ્ત્રી પ્રૌઢ અવસ્થાને દ્વારે પહોંચી હતી તે રંગે ક્ષ્યામ અને ગંભીર હતી.

ત્યાં તો જયદેવ બોલ્યો કે, ના. ના મારે કંઈ ખાસ તમારા નામની જરૂર નથી. ઠીક તેમ કહી બાળાઓ પોતાના નિવાસસ્થાને જવા માટે નગર તરફ રવાના થઈ આ વખતે જયદેવ પણ ઘોડેસ્વાર થઈ પોતાના મુકામ આવ્યો પણ તેને બીલકુલ ચેન પડ્યું નહીં. તેમ બાળાના સુંદર સ્વરૂપ અને મધુરા અવાજ ઉપર આશક થઈ ગયો હતો અને મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે કોઈ પણ ભોગે તે બાળાને મેળવવી જ.

ઘોળકાથી મેનકા જ્યારથી ખંભાત જયદેવની પાસે આવી હતી. ત્યારે જયદેવે-વસ્તુપાળની બીકથી મેનકા માટે જુદું મકાન રાખ્યું હતું અને પોતે હમેશાં પોતાના વિશ્વાસુ સેવકની સાથે મેનકાના મકાનમાં જતો અને રંગ રાગ ભોગવતો હતો. આ પ્રમાણે જયદેવનો રોજનો કાર્યક્રમ હતો.

આ બાબતની વસ્તુપાળને જાણ નહોતી. નગરના લોકો જ્યારે શાન્તીથી નિંદ્રા લઈ રહ્યા છે તેવા વખતે જયદેવ મેનકાના મકાનમાં જવા તૈયાર થયો, જતાં જતાં સુંદર-અવાજનો પડ્યો સાંભળવામાં આવ્યાથી. ચાલતા અવાજની દીશા પકડી એક મકાન આગળ આવી ઊભો જ્યારે, તે મકાન ઉપર ચઢ્યો ત્યારે એક પ્રૌઢ સ્ત્રીએ જોયો. અને અને પોતે આવનાર જયદેવને કહ્યું કે, પધારો આટલી રાત્રીએ આપને આવવાનું કારણ-ત્યાં જયદેવ પોતાની સાન-શુદ્ધ ભૂલી ગયો.

પ્રૌઢ સ્ત્રીએ જયદેવને મીઠા વચનથી માન આપી. બીજી બાળાને બોલાવી. ત્યાં બાળા બોલી કે, પધારો પધારો જયદેવજી. આજે આપે અમારું મકાન પાવન કરી અમને આભારી કર્યાં.

આ પ્રમાણે પ્રેમના વચનો બાળાના મુખમાંથી સાંભળતાની સાથે જ જયદેવ તો તેના આધિન થઈ ગયો. બીજી આડીઅવળી વાતો બણી કરી અને જયદેવે પૂછ્યું કે આપનું પૂરેપૂરું નામ આપવામાં વાંધો ન હોય તો નામ આપવા કૃપા કરશો. આપ અમારી ઓળખાણ માટે આટલા બધા આતુર કેમ છો તે સમજી શકાતું નથી. છતાં આપને સન્નમન માણસ ધારી અમે અમારી ઓળખાણ આપને આપીએ છીએ. અમે ધોળકાના રહેવાશી છીએ. માફ નામ તેજપ્રભા છે અને મારી સાથે જે નાની બાળા છે તેનું નામ કમલા છે.

આ બાળાઓને જે જોઈતું હતું તે આપોઆપ આવી મળવાથી તે બાળાઓએ જયદેવ સાથે એટલો બધો પરીચય વધાર્યો કે જયદેવ એનકાના મકાન ઉપર પણ જવાનું બૂલી ગયો. કમળાનો કંઠ એટલો બધો મધુર હતો કે જયદેવ તો તેના સંગીતના શુરમાં-ધાયલ ધાયલ થઈ ગયો હતો.

આ વખતે જયદેવની ઈચ્છા કમળાને કંઈ ભેટ આપવાની થઈ તે વખતે તેજપ્રભા બોલી કે, કમળા, જયદેવ તમને ભેટ આપે છે તો ખુશોથી તે ભેટનો સ્વીકાર કરો. આવનાર મેમાનનું મન દુખાવવું તે ઠીક નહીં.

કમળાની મરજી છતાં ઉપરનો ના મરજીનો ડોળ ખતાવી. તે આપેલી ભેટની વીંટી તેના સુંદર નાણુક કરમાં પહેરાવી જયદેવને જવાની ઈચ્છા નહિ છતાં તે ઉઠી પોતાના મકાન તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૫૦ મું

મેનકાની ચાલાકી

પ્રીય જયદેવ કહો કે ન કહો તમે મને પહેલાની માફક પ્રેમ બતાવતા નથી. અને હવે આપ પધારો તમારે કમળાને ત્યાં જવાનું મોકુ થઈ જશે જયદેવ તો મેનકાની ચાલાકી ભરી વાત સાંભળી કહેા જ થઈ ગયો.

અને વગર બોલે-જયદેવ પોતાના મકાન પર આવ્યો. હવે મેનકાએ નિશ્ચય કર્યો કે, માટે મારી હુશીયારી બતાવવી. આવો નિશ્ચય કરી પોતે પોતાનો સ્વામિ ધરી સાદાઇના પોશાકમાં તેજપ્રભાના મકાનમાં ગઈ ત્યાં પોતાની ચાલાકીથી પોતાનું નામ વિજયા રાખી લીધું. તેજપ્રભા સાથે-વાતો કરવા લાગી-તેજપ્રભા તેને આવતાં જ ઓળખી ગઈ હતી અને સમજી ગઈ.

વિજયાએ ધણી વાતો કરી તેજપ્રભાએ પણ તેની વાતનો જવાબ સુંદર રીતે આપી. તેને વદાય કરી ત્યાં તેજપ્રભા બોલી કે કમલા-બહેન આવનાર વ્યક્તિને તમે ઓળખી. ત્યાં કમળા બોલી કે ના. તે જ તમારી સોખ્મ. અને બેઠેલી કળાવતી મેનકા પોતે જ હતી.

ત્યાં તો કમળા ચમકી અને બોલી આવી સુંદર ભાષામાં બોલતી બોળી જણાતી બાઈ થું તે મેનકા હતી તેમ બોલતાં બોલતાં કમળાના મન ઉપર ગમગીની છવાઈ ગઈ. પાછી તે કડકશા અહિં ખંભાતમાં ક્યાંથી. ઠીક જોઈ લેવાશે. કમળાબહેન તમે ગભરાશો નહીં. શાસનદેવ સૌ સારાં વાનાં કરશે. માટે આપને આપનો પ્રયત્ન ચાલુ

રાખવો તેમાં જરા પણ કચાશ રાખવી નહીં. જેવા પડશે તેવા દેવાશે-શકની સાથે શક-થઈએ તો જ કાર્યસિદ્ધિ થાય. માટે હીંમત રાખશો સૌ સારૂ થશે;

આ પ્રમાણે તેજપ્રભા કમળાને આશ્વાસન અને હીંમત આપી રહી. ત્યાં તો જયદેવ આવ્યો. અને જયદેવને આવતાં જ કમળા બોલી કે પધારો નર ભ્રમર અનેક ભ્રમરના ભોગી તમારા શા સન્માન કરે એવી વ્યંગ ભાષામાં આવકાર આપી ઠંડી મશ્કરી કરવા લાગી. અને કમળા હસીને બોલી કે તમારા જેવા અસ્થીર મનવાળા પુરૂષોના શા ભરૂંસા આજે આ ફૂલ સારૂં લાગ્યું કાંતે વળી ખીજી ફૂલ સારૂં લાગે. માટે એવા વિલાસી ભોગી ભ્રમરથી તો સો ગાઉ છેટા સારા આપની લાગણી માટે આભાર. ત્યાં જયદેવ બોલ્યો કે-કમળા કમળા આ તું શું બોલે છે. શું તને મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ નથી. ના ના વિશ્વાસ તો છે પણ તે વખત આવે ખજર પડે જો આ પ્રમાણે કમળા અને જયદેવની વાત ચાલે છે ત્યાં તેજપ્રભા મકાનના આગલા ભાગમાં બેઠી બેઠી બધું સાંભળે છે. ત્યાં તેજપ્રભા બોલી કમળાબહેન હવે ઝાઝો રાત ગઈ છે. માટે જયદેવને જવા દો. કારણ કે તેમને વળી કાક વાટ જોતું હશે. કારણ કે તે તો મોટા લોકા કહેવાય. ઘણા માણસોની મુલાકાતો લેવાની હોય. કારણ કે-મોટા માણસોને પારકા દુઃખમાં ભાગ લેવાની ઘણી ટેવ હોય માટે હવે તેમને જવા દો. ત્યાં કમળા બોલી કે-હવે આપ જઈ શકો છો. કાઈ કાઈ વખત અમે યાદ આવીયે તો સુખેથી આવજો. હવે અમારો પણ ત્રણ ચાર દિવસ-માંજ જવાનો વિચાર છે.

જયદેવ તો આ બંને જણની વાત સાંભળી. તદ્દન દીગમુદ્ધ જેવો થઈ ગયો શું જવાબ આપવો, તે પણ સમજી શક્યો નહી. આખરે એટલું બોલ્યો કે તમે મને આવો અપમાનભર્યો ઠપકા આપશો તે મારી જાણમાં નહોતું મને તો ખાતરી હતી. હું હમેશાં તમારો

થઈને રહીશ. પણ તે માફ ભાગ્ય નહીં બાકી આટલું માફ વચન છે કે જ્યારે જ્યારે તમારે ગમે તેવા સંજોગોમાં મારી જરૂર પડે ત્યારે સેવકને બોલાવશો. મારી તમામ શક્તિની મદદ આપી મારી ફરજ પૂરી કરીશ અને આખું વ્યયન નિભાવીશ. તેમ કહી જ્યાં જ્યદેવ જાય છે, ત્યાં કમળા બોલી કે બોટુ જાગ્યું હોય તો માફ કરશો પણ દરરોજ આવતા રહેશો, સમજ્યા, ભુજશો નહિ. કમળાને વિસારશો નહિ, આટલું કમળા બોલીને સેજ આંખનો ઇશારો બતાવ્યો. તે ઇશારામાં જ જ્યદેવ ફરી ધાવણ થયો અને દુઃખી હૃદયે પોતાના નિવાસસ્થાને ગયો.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

જીતેન્દ્રિય-મહામંત્રો વસ્તુપાળ

વસ્તુપાળે જ્યદેવને બોલાવી ખંભાતની પ્રજાની વાતચીત કરી પોતાને ખંભાતમાં ફાવે છે કે કેમ તે પણ પૂછી લીધું. આખરે વસ્તુપાળે જ્યદેવને તે પણ કીધું કે હાલમાં તમને સંગીતનો શોખ ઘણો વધ્યો હોય તેમ લાગે છે પણ જગતના અનુભવ લેતાં શીખો પણ તેમાં કુચ્છતાં ન શીખો. જો કુચ્છતાં શીખશો તો નીકળવું મુશ્કેલ થઈ જશે માટે જ્યદેવજી તમે મારા બહેની થાઓ છો તેથી આટલું

બોલું છું કે જે કરો તે સમજીને કરશો. વસ્તુપાળથી કોઈ વસ્તુ અજાણી નથી.

જ્યદેવ તો વસ્તુપાળની વાત જાણી સ્તબ્ધ બની ગયો. છતાં હીંમત લાવીને બોલ્યો કે આપ કહો છો તે વાત કદાપી સત્ય હશે તો પણ શું મારા આત્માને જે ગમે છે તે કરવા તદ્દન સ્વતંત્ર છું માટે આપને મારી નમ્ર વીનંતી છે કે મારી ખાનગી વાતમાં આપ જરાપણ ડખત્ર કરશો નહીં. હું મારા કામની જવાબદારી સમજી છું માટે આપની આજ્ઞા લોપવી પડે તે ડીક નહીં ત્યાં વસ્તુપાળ જ્યદેવનો જવાબ સાંભળી ખૂબ હસ્યો અને બોલ્યો કે આજે મારા આત્માને અનેરા આનંદ આગ્યો છે. કારણ કે ખંભાતના હોદ્દા ઉપર આવી. આટલી મારી સામે જે બોધવાની શક્તિ આવી તેથી જ આજે મારી ધારેલી ધારણા પૂરી થઈ છે જે માટે મેં તમને ઘોળકા કોડાગ્યું. તે મારી ધારણા આજે પૂરી થઈ જરૂર તમો-તમારા જીવન ને તેમજ તમારા કુટુંબને હવે શાંતી આપશે. જાઓ જ્યદેવ ત્યાં જ્યદેવ જાય છે ત્યાં દરવાન આવી બોલ્યો કે એક નવયુવાન આપશ્રીને મળવા માગે છે. વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આવવા દે. ત્યાં યુવાન આગ્યો. મંત્રીને નમન કરી બોલ્યો કે નામદાર હું એક પરદેશી છું. નોકરીની આશાએ આગ્યો છું માટે આપ મને આપશ્રીના પાસે ગમે તે ખાતામાં રાખી લેશો તો ઉપકાર ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આપ જાતે કેવા છો ત્યાં યુવાન બોલ્યો કે જાતે વણિક છું ધર્મે જૈન છું નાની ઉંમરમાં માતા પીતા ગુજરી જવાયા તેમજ માફ કાઈપણ નજીકનું સગું નાહો હોવાથી હું નિરાધાર છું તો આપ નામદાર જરૂર નિરાધારના આધાર બનશો ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે વીશ પચીશ વર્ષનો નવજુવાન હું નિરાધાર છું તેવા શબ્દો બોલે તે કેવી શરમની વાત.

ત્યાં યુવાન બોલ્યો કે આપશ્રીની વાત ખરી છે. મારા જેવા નવ યુવાને લાચારી બતાવવી ન જોઈએ, છતાં મારા જેવા નિરા-

ધારને તમારા જેવાના આશ્રયની જરૂર છે. વૃક્ષ વિના વેંચી ચડે ખરી કે

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તમારા સુંદર વચનોની મીઠાશ કાઠ સુંદર સ્ત્રી બોલતી હોય તેવી મધૂરતા બરેલા લાગે છે માટે કહું છું કે તમે કાઠ સ્ત્રીના જેવા લાગો છો કારણ કે નિરાધાર અને લાચાર-પણાની વાત સાચો નવયુવાન તો નજ કરે. નવયુવાને આ વાત સાંભળી ત્યાં તો તે પણ શરમાઈ ગયો છતાં ગંભીર બની ગયો. તે મંત્રીજીની ધ્યાન બહાર નહોતું. ત્યાં તો નવયુવાન બોલ્યો હું ગમે તે છું પણ આપ આપના જ્ઞાતિજનને આશરો આપવા તૈયાર છો કે નહિ. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તમારે કેવા આશ્રયની જરૂર છે ત્યાં નવયુવાને કીધું કે આપશ્રીની પાસે રાત દિવસ રહી શકું અને આપની સેવા બળવી મારી ફરજ અદા કરૂ ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તેવી સેવામાં હું કાઠને રાખી શકતો નથી. કારણ કે ચોવીસે કલાક કાઠને ગુલામીના બંધનમાં રાખવું મને પસંદ નથી. ત્યાં નવયુવાન બોલ્યો કે ફક્ત રાત્રિના વખતે મને આપની સેવામાં રાખો. ત્યાં વસ્તુપાળે જવાબ આપ્યો કે મારી પાસે રાત્રિના નોકરીમાં કાઠને રાખતો નથી. છતાં તમારે નોકરી જ કરવી છે તો તમને નગર રક્ષક તરીકે રાત્રીની નોકરીમાં તમને દાખલ કરવામાં આવશે. ત્યાં તો યુવક બોલ્યો કે-હું કદાચ સ્ત્રી હોઉં તો નોકરી રાખો ખરા કે નહિ. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે તમે ક્યાં નવયુવતી છો તમે તો નવયુવાન છો. માટે જરા સમજીને વાત કરો ત્યાં તો આવેલા નવયુવાને પોતાના પુરૂષના પોશાકના વસ્ત્રો દૂર કરી નાંખી પોતાની અસન્ન સ્ત્રીની આકૃતિમાં આવી બોલી કે હવે તો મને રાત્રીની નોકરીમાં રાખશે ત્યાં તેજ વખતે વસ્તુપાળ પોતે પોતાના રમુજ સ્વભાવ મુજબ સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો કે આટલો બધો પ્રપંચ કરવાનું કારણ અને બોલ્યો કે કાણ મેનકા, હા, નામદાર એજ મેનકા. ન ઓળખી હોય તો ઓળખી લ્યો. માટે મારો આવને નમ્ર પ્રાર્થના છે કે મારી સેવાનો સ્વીકાર કરો અને

આપના હૃદયમાં સ્થાન આપો. આ મેનકાએ ભલભલા રાજા મહારાજા તેમ ઘણા ધનવાનોને દીવાના બનાવી દીધા છે. મેનકાના આંખના ઇશારાથી ભલભલા મુત્સદ્દીને પણ બહુ બનાવ્યા છે છતાં કોણ જાણે મારૂં હૃદય આપના પ્રત્યે વર્ષો થયાં ખેંચાઈ રહ્યું છે માટે આપ મને નીરાશ ન કરતાં જરૂર પ્રેમ સાગરમાં સ્નાન કરાવી મારી આશા તૃપ્ત કરવા કૃપા કરશો.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો મેનકા સાંભળ પહેલા તું તારી લાયકાતને વિચાર કર. તારા જીવનમાં તેં કંઈકના સંસાર પાયમાલ બનાવી જન્મતની ઘણી સન્નારીઓના તેં દીલ દુભાવ્યા છે. તારા જીવનમાં તેં પૈસાનો જ પ્રેમ માન્યો છે. તારો ગુંબસ કંઈ ? તું રસ્તાની રખડતી વેશ્યા, તારામાં ને શ્વાનની ચાલમાં ફેર શો ? શું કાગ-હંસ બની શકશે ? શું સિંહણનું દુધ સોનાના ઠામ સિવાય અન્ય ઠામમાં રહી શકશે ? શું સૂર્ય કદી પશ્ચીમમાં ઉગ્યો સાંભળ્યો છે. તું તારી કંઈ બુદ્ધી ઉપર વસ્તુપાળ ઉપર સત્તા જમાવવા માગે છે માટે વસ્તુપાળ તો પરાઈ સ્ત્રીનો સગો સહોદર છે. માટે તું તો મારી બહેન જેવી છે. ધોળકાના મંત્રી પાસે મેનકા તીક્ષ્ણ આંખના ઇશારા કરતી બોલી કે— આપ ગુજરાતના મહામંત્રી છો. આપનો પ્રેમ જીતવો તે સાધારણ વાત નથી. ફક્ત આપનો પ્રેમ મેળવવા ખાતરજ મેં તમારા બનેલી જ્યદેવને મારો પ્રેમી બનાવ્યો, અને તમારી બહેનને દુઃખી કરી. માટે હું આપને સાફ-સાફ શબ્દોમાં કહું છું કે તમારે તમારી બહેન પદમાને સુખી કરવી હોય અને જ્યદેવને મારા બાહુપાશમાંથી મુક્ત કરાવવો હોય તો આપ મારો પ્રેમ સ્વિકારો. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ધન્ય છે તારી ચાકાકી આખરે પ્રેમના શબ્દ ઉપર પાણી ફેરવી તારા મુખ્ય સ્વભાવ ઉપર ગઈ. તારામાં ને લગાડમાં ફેર શો છે. હજી તું વસ્તુપાળને સમજી શકી નથી. તે સમજવા માટે તારે હજી સેંકડો ભવ કરવા પડશે માટે વસ્તુપાળને તો પર સ્ત્રી-માતા અને બહેન સમાન

છે. માટે તારાથી થાય તે કરવા તું પાછી પાતી મુકીશ નહિ. માટે મેનકા સાંભળ.

આપ્યું પ્રભુએ રૂપ તો	ઉપયોગ કર પ્રભુ પ્યારમાં
પિશાય ભાવના ત્યાગીને	સમજ કંઈ વહેવારમાં
જ્યાં સુધી આ સુંદરતા છે	ત્યાં મુધી સૌ ભોલાવશે
જ્યારે જીવાની વહી જશે	ત્યારે નહીં કાંઈ તુજ પર યુક્તશે
હૃદય મેલ ત્યાગી દઈ.	કર સેવા સંસારની
સમજ લે તું મેનકા	જીવાની દીન ચારની
આ પવિત્ર દેહ પર	પાપ ભારો કાં ભરે
શાને પાપી તું બની	નરક ગલીમાં સંચરે
રૂપ તારું છુટવા	કંઈક યુવાન મલ્યા હશે
પણ બહેન કહી બોલાવનાર	કાંઈ મળ્યો નહીં હશે
માટે ત્યાગી દે નીચ ભાવના	વિકારો દીલના દૂર કરી
પાપનો પસ્તાવો કરી	સંભારને તું શ્રીહરી
વસ્તુપાળ-કહે સુણ મેનકા	પાપ પંથે જઈશ નહીં
મન પર કાણુ રાખજે	શોયળને વેચીશ નહીં

ત્યાં તો મેનકા બોલી કે હું પર સ્ત્રી નથી. એક કળાવતી ગુણીકા છું અને હું ગમે તેની સાથે પ્રેમ આંધવા સ્વતંત્ર છું જે ધડોએ તમે મારા પ્રેમનો સ્વિકાર કરશો તેજ વખતે જયદેવ મારાથી છૂટો થશે. અને તમારો બહેન પદમા પણ સુખી થશે.

તારૂં કહેવું મેનકા હીક છે પણ હજી તું વસ્તુપાળના ધ્યેયને પૂરો સમજી શકી નથી તો જાણી લે બહેન વયજીનું અત્તીદાન પણ વસ્તુપાળે આપ્યું છે અને પદમાનુ પણ અત્તીદાન આપીશ. તેમજ મારા પ્રાણની આહુતી આપીશ પણ પરસ્ત્રી તો આ જીંદગીમાં ભોગવીશ નહીં. સમજ, તું તારો અભિમાન, તારું સૌંદર્ય કાંઈ અધૂરો બુદ્ધિવાળાને બતાવ. બાકી હું તારૂં અપમાન કરતો નથી પણ તારો અસ્વીકાર કરું છું.

મેનકા બોલી કે આપ રસિક છો પણ રસિક પુરુષ આશાભરી લલનાનો તિરસ્કાર જ કરે નહિ. જેનું મધુર હાસ્ય જોવાને જેની પ્રેમભરી વાણી સાંભળવાને અને જેનો કૃપા કટાક્ષ મેળવવાને અનેક પુરુષો પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે તે મેનકા આજે તમારા પ્રેમની માગણી કરે છે પોતાનું સર્વશ આપવા તૈયાર થઈ છે. છતાં તમે માફ અપમાન કરો છો. જહાલા મંત્રીશ્વર શું તમને જરાપણ મારા પ્રત્યે દયા કે પ્રેમ નથી શું છેક આવા નીજુર થશે, શું મારી આશા ભંગ કરશે. આવા મીઠા શબ્દો મેનકા બોલે જતી આંખના ઇશારા કરે જતી છતાં વસ્તુપાળ તો જરાપણ ડગ્યા સીવાય પોતાના વિચરમાં મગ્નતા કરતો ગયો.

આખરે મેનકાએ વસ્તુપાળની પાસે ઘણી આજીજી કરી છતાં જ્યારે કોઈ ઉપાય ન ફાળ્યો ત્યારે ફરી પોતાના જાતિ સ્વભાવ ઉપર આવી અને બોલી કે સાંભળો મંત્રીશ્વર તમને તમારા બુદ્ધિચાતુર્યનું અભિમાન છે અને તેથી જ તમે મારી સાથે અપમાન ભરી રીતે વર્તન કરો છો પણ હું આપને સાફ સાફ શબ્દો કહુ છું કે મારો તિરસ્કાર કરવામાં ભૂલ કરો છો એક લલિતા લલનાની પ્રેમમય માગણી શું ડોકરે મારો છો, તમારું હૃદય રાજ્ય ખટપટના કારણથી નીજુર બની ગયું છે. પ્રેમના શબ્દને તમે સમજી શકતા જ નથી. છતાં હું પ્રાર્થના કરું છું કે જરા આપના હૃદયને કામળ બનાવી દયાનો સાગર ઉભરાવો અને આ જીવન વેલીને તમારો કરી લ્યો. મંત્રીજી તમારી સન્મુખ સૌંદર્યની સજીવ પ્રતિમા મૃદુતાની ખાણ લાવણ્યતાનો ભંડાર અને જગત સર્વ સજીવ-અજીવ વસ્તુઓથી સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ એવી ઉર્વશી જેવી લલના પોતાના પ્રાણને આપના ચર્ણમાં ધરીને ઊભી છે, મારો આશા ભરી લાગણીને મહામંત્રી જરા તો માન આપો, હું તો સમજતી હતી કે ગુજરાતનો મહામંત્રી જેવો કવિ છે તેવો રસિક-પણુ હશે છતાં આજે મારો સમજમાં ભૂલ પડી એમ કહી મંત્રીશ્વરના ચર્ણ પકડી પોતાનું મસ્તક નમાવી પ્રેમની યાચના કરવા લાગી ત્યાં

તો વસ્તુપાળે તેના ચણેને લઈ લીધા અને તરત ઊભો થયો મેનકા પણ ઊભી થઈ અને પોતાના મોઢક સ્વરૂપને વધારે મોઢક બનાવી સામીદષ્ટી કરી ઊભી રહી આ જગા ઉપર વસ્તુપાળના બદલે બીજો કોઈ હોત તો જરૂર મેનકાની સુંદરતા ઉપર ધાયલ થયો હોત અને પોતાનું સર્વશ ગુમાવ્યું હોત પણ વસ્તુપાળતો અડગ ટેકોલો જોઈ હતો, મન વચ અને કંઈ જોના આત્મ સંયમથી મજબૂત હતા, ત્યાં તરતજ તીક્ષ્ણ નજરથી વસ્તુપાળે મેનકાના સામુ જોયુ ત્યાં તો વસ્તુપાળનું પવિત્ર તેજનું જળ મેનકા જોઈ શકી નહી તેમજ કશું બોલીપણ શકી નહિ થોડીવાર પછી બધાં બળને એકત્ર કરી અને બધો હીમત એકત્ર કરી મેનકાએ ફરી પાછું વસ્તુપાળના સામુ જોયુ અનેક જાતની વિકારો બાવનાના હાવભાવ ચાલુ કર્યા અને વસ્તુપાળ ઉપર પ્રેમનાં અનેક પ્રહારો કરવા જરાપણ ક્યાશ રાખી નહોતી. છતાં કરી પણ અસર થઈ નહી ત્રિલોચનધારી શંકરની પેડે વીર વસ્તુપાળ પણ સુદર્શન શેઠની માફક મોહિની સ્વરૂપ મેનકાની આગળ અડગ અને દૃઢ નિશ્ચયથી જાણે નિર્હીંકારી સાધુની માફક ઊભો રહ્યો હતો જગતની કોઈપણ શક્તી વસ્તુપાળને ચલાવવા શક્તિમાન નહોતી. આખરે મેનકા વસ્તુપાળના શુદ્ધ ચારિત્ર આગળ મહાત થઈ ગઈ તેનું તેજ મેનકા સહન ન કરી શકી, તેને લજ્જાથી પોતાનું મોંદુ બે હાથવતી ઢાંકી દીધું. આખરે હતાશ બની જમીન નીચે પડી ગઈ. પણ એ મૃદુ જણાતાં કાતીલ પ્રહારો સામે ઊભેલા વીરપુરૂષને તેની ઉપર આખરે મેનકાની સ્થિતિ ઉપર વસ્તુપાળને દયા આવી. બહેન મેનકા ઉઠ સાવધ થા બૂલી ત્યાંથી ફરી ગયું. મનુષ્યપણાની સુંદર સેવામયી ફરજ શીખ. તારા આપેલા રૂપનો સુંદર રીતે ગરીબોની સેવામાં અને પ્રભુ ભક્તિમાં ઉપયોગ કર તારી સંગીતની કળાનો સારી રીતે વિકાસ કર. અને પતિત આત્માઓને ભક્તિરસના સંગીતથી અત્તાન આત્માઓને સારા સારનું જ્ઞાન કરાવ. શા માટે દુઃખી થાય છે વિષય વાસનામાં લૂપ્ત થનારી બોળી ભામિની વસ્તુપાળના વચન ઉપર

શ્રદ્ધા રાખ. અને કર્તવ્ય પથે તું તારા આત્માને વાળ. તું ગુણકા નથી. પણ સદ્ગુણનો ભંડાર છે. તારા દુર્ગુણો દૂર કરી. ગુણનો ભંડાર બન. અનેક કામાંષ પુરુષોને મોહપાશમાં નાંખ્યા કરતાં તેવા પુરુષોની દયા લાવી તેમના રક્ષમાં સદ્ગુણ રૂપી અમૃત સીંચી તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કર. તારી સંગીતની સુંદર કળા પ્રભુના ચર્ણોમાં અર્પણ કર. અને તેની સુવાસ આખા વિશ્વમાં પ્રસરાવવા પ્રયાસ કર. બહેન મેનકા સુંદરતા આજે છે-ને કાલે નથી. શું તું એમ સમજે છે કે તારી સુંદરતા તારી મધુરતા હમેશ માટે લોકોનું દીવ ખેંચનારી રહેશે. ના ના કદી નહીં તે તો કયા વખતે તે સુંદરતાની બળ્યતાનો નાશ થશે તેની તને ખબર છે ? માટે ગાંડી ન બન. વિચાર કર તને આપેલી બુદ્ધિનો સુંદર ઉપયોગ કરી. આ લોક અને પર-લોકની સાધના કરી તારું જીવન પવિત્ર બનાવવા કરીઅર્ધ થા —તારો સાચો વિષય તો વીરાંગના બનવાનો છે. નહીં કે જન્મતની પતિત થએલી વારાંગના થવાનો છે.

આખરે મેનકા વસ્તુપાળનાં સચોટ રહ્ય ભાવનાના ઉપદેશથી તેના મન ઉપર અસર થઈ પોતાના જીવનનું પોતાને બાન આવું ત્યારે વસ્તુપાળની શરત પાળવા તૈયાર થઈ પણ પોતે વસ્તુપાળની પાસે પોતાની દાસી તરીકે રાખવાની માગણીનો સ્વીકાર કરવા સાડ પ્રાર્થના કરી ત્યારે વસ્તુપાળ બોલ્યો હું કાંઈ પણ રીતે તારી માગણી સ્વીકાર કરી શકું તેમ નથી. પણ મેનકા તારા જીવનને ઉચ્ચ બનાવવામાં હું ઘણો જ ઈન્તેજાર છું. પણ તારી માગણી કબુલ કરીને તો નહીં જ તેમ છતાં જો તું મારી આશા રાખીશ તો તેમાં તું આખરે નીરાશ જ થઈશ. મેનકા બોલી કે શું તમારો આ છેવટનો જવાબ છે. વસ્તુપાળ બોલ્યો કે હા મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ પોતાના હાથે જ સાધી શકે છે. માટે પ્રયત્ન કર.

તો પણ મેનકા બોલી કે એક રૂપસુંદરી લાવણ્યમય મધુરી યુવતીના પ્રેમનો અરે તેની સેવાનો અસ્વીકાર કરવાનું કારણ તો

જણાવશે. વસ્તુપાળે એકજ જવાબ આપ્યો કે, સિંહ કદાપિ પણ તૃણની ઈચ્છા કરતો નથી. આખરે મેનકા સમજી ગઈ કે જેને હું મારી સુંદરતાના અભીમાન ઉપર વિશ્વાસ રાખી વસ્તુપાળને વશ કરવા આવી હતી પણ તેના તપોબળ અને તેના મનોબળના સંયમ આગળ આજે હું તેના ચર્ણોની રજ બની ગઈ અને છેવટે પોતાની સઘળી આશાઓને તિલાંજલી આપી પોતાની જીંદગીસેવામાં સમર્પણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ ચાલી. ત્યાં વસ્તુપાળે આશીર્વાદ આપ્યો.

ત્યાં મેનકા બોલી કે ધન્ય છે. મહામંત્રી વસ્તુપાળ આજે મેનકા પોતાની સુંદરતાનો અભીમાન ત્યાગી હું તમારા ચર્ણોમાં આજે નમું છું. ધન્ય છે. માડી જયા વીર ધન્ય છે તારી નિર્ધાર ભાવનાને, જ્યાંસુધી મહામંત્રી તરીકે તમે ગુજરાતમાં છો ત્યાંસુધી કોઈ પણ શત્રુની તાકાત નથી કે ગુજરાત ઉપર નજર નાંખી શકે. ધન્ય છે પરનારીના સાચા સહોદર-પ્રભુ તમારી ભવોભવ ઉન્નતિ કરે. અને આ રંક અમળાને બળતી અગ્નીમાંથી બચાવી. મને કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવ્યું તેના માટે આપનો ઉપકાર મહામંત્રી આજથી મેનકા વારાંમતના ફીટી સાચી વીરાંગના બની પોતાના જીવનનું કલ્યાણ કરશે.

પ્રકરણ ૫૨ મું

પદ્માવતીની શરૂઆત

મેનકા પોતે વસ્તુપાળના આત્મ સંયમથી પરાજીત થઈ પોતાના આવાસમાં, આરી ત્રણ ચાર દિવસમાં એકાંતવાસમાં રહી. કોઈને મળી નહી. રાત્રીના બાર વાગે પોતાના આશક જયદેવને છેવટની મળવા ગઈ. જયદેવ મેનકાને જોતાં જ વીચારમાં પડ્યો. મેનકાનું પરિવર્તન જોતાં શંકામાં પડ્યો. મેનકા બોલી કે શંકામાં પડવાનું કારણ નથી.

આજથી મેં મારો ધંધો ત્યાગ કર્યો છે. અને તમારો પણ ત્યાગ કરું છું તેમ જ હું મારા જીવનને જુદી દીશામાં પલટાવું છું. માટે હવે આપને અને મારે છેલ્લા રામરામ છે. હવે ઘર ડાહ્યા થગ્ને પણ પર ઘરના ડાહ્યા ન થશો સમજ્યા.

જે તમારા સાળા વસ્તુપાળને મહાત કરવા જનારી હું હતી પણ તેના આત્મસંયમ આગળ હું તદ્દન ગુલામડી બની ગઈ હું સમજતી હતી જેવો રસિક છે તેવો આનંદી હશે જરૂર મારી સુંદરતાને આધીન થશે. પણ મારી ભ્રમણા ખોટી ઠરી જેવો કાર્યકુશળતામાં મુત્સદી છે યુદ્ધના યુક્તિજ્ઞાણી મેદાનમાં શુરવીર છે, દુશ્મનોને તાબે કરવામાં જેવો મહાન છે તેવો જ ઈન્દ્રીય જીતનાર પણ એકસાથે નરવીર છે ધન્ય છે તેના સંયમને. જેના હાથ નીચે જ્યદેવ તમે કામ કરતા શીખ્યા પણ તેની શક્તિનો પરીચય કરતાં ન શીખ્યા, પારસમણી જેવો વસ્તુપાળનો સહેવાસ તે સહેવાસમાં જ્યદેવ તમે ક્યો ફાયદો શોધ્યો તમે શોધ્યું એક જ નવી નવી સ્ત્રીઓ ઉપર આશ્રક થવું અને જીંદગીને પાણીની માફક વેડફી નાખી લોક નીંદામાં નીંદાવવું શું તમારા જેવા લડવીરને આ શોભે છે, ધન્ય છે મહા અમાત્ય વસ્તુપાળને દ્યો મારી ભૂલની ક્ષમા આપશે અને તમો પણ હવે કંઈકે સીધા રસ્તે આવશો, ત્યાં તો જ્યદેવ જવાબ આપે તે પહેલાં તો મેનકા ચાલી ગઈ અને જ્યદેવને પણ વસ્તુપાળ માટે હૃદયમાં ક્રાંતિ અનેરો ભાવ ઉત્પન્ન થયો.

કમળાના સહેવાસથી જ્યદેવના પહેવારમાં ધણેજ સુધારો થવા પામ્યો હતો દરેક મેજશોખનો પણ ધીમે ધીમે ત્યાગ કરતો હતો. તેજપ્રભાના તેજમાં તો એવો અંગ્ગયો હતો કે તેના ચારીત્ર્યજળ આગળ જ્યદેવ એક બાળક જેવો બની ગયો.

કમળા અને તેજપ્રભા નીયમસર દેવમંદિરમાં આરતી ઉતારવા જતાં અને પ્રભુ દર્શન કરી આવતા હતા એક વખતે આરતી ઉતારી ઘેરજતાં જ્યદેવ તેજપ્રભા અને કમલાને રસ્તામાં મળ્યાં સામા સામી દૃષ્ટી થઈ કમળાનું દીલ ઝીવલ બન્યું, ત્યાં પોતાના આવાશે આવી.

કમળાએ તેજપ્રભાને કહ્યું કે હવે આમને આમ ક્યાં સુધી ચાલશે ત્યાં તેજપ્રભા બોલી કે બહેન ધીરજ રાખો હવે થોડો સમય લાગશે અને જેટલું દુઃખ પડ્યું તેના કરતાં વધુ સુખ મળશે. ત્યાં કમળા બોલી કે હું તો તમારા સહેવાસથીજ હીંમતવાળી બની છું. માટે તેજપ્રભા બહેન તમારી આજ્ઞા એજ મારા જીવનનો આધાર સમજી છું.

તો સાંભળી કમળા બહેન મારી સૂચનાની હવે કંઈ અગત્ય દેખાતી નથી. તમે કહો તો જ્યદેવને અહિં બોલાવું. ત્યાં તો જ્યદેવ તરતજ બોલ્યો કે મને બોલાવવાની જરૂર નથી. હું જાતેજ હાજર છું. ત્યાં તેજપ્રભા બોલી કે આપ વખતસર આવી પહોંચ્યા તે ઠીક થયું. તેમ કમળાના સામું જોષ જરા સ્મીત કર્યું. ત્યાં તો ફરી પાછી તેજપ્રભા જ્યદેવને કહેવા લાગો કે હવે અમે ત્રણ ચાર દીવસ પછી કચ્છ જવાના હોવાથી જતાં પહેલાં આપે અમને જે જે સગવડતાઓ આપી છે તેના માટે અમે તમારો આભાર માનીએ છીએ ત્યાં તો જ્યદેવ બોલ્યો કે તેમાં આભાર માનવાની જરૂર નથી. તે તો મેં મારી ફરજ બજાવી છે.

કમળા અને તેજપ્રભાએ જવાની વાત કરી તેથી જ્યદેવના મન ઉપર દીવંગીરી છવાઇ ગઇ તે તકનો લાભ લઈ કમળાને એકલી મૂકી તેજપ્રભા બીજા ખંડમાં ચાલી ગઇ. ત્યાં જ્યદેવ અને કમળા બન્ને જણા એક બીજાની સામસામા જોઈ રહ્યા.

કમળા તો શરમતી મારી નીચું જ જોઈ રહી હતી, ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે કમળા શા માટે શરમાઓ છો. હું કંઈ પરાયો નથી ત્યાં કમળા બોલી કે આપ પરાયા નથી તે સાંભળી બોલી કે એવા મારા ભાગ્ય ક્યાંથી કે તમોને અમારા ઘરનાં બનાવી શકીએ કારણ કે સ્ત્રીઓના હૃદયની દશા તો સ્ત્રીઓજ જાણે, પુરૂષને તેનો અનુભવ ન હોય. પુરૂષને તો નવાં નવાં સુંદર સુંગંધી પ્રખેપોની સુવાસ લેવાની ટેવ હોય તેને સ્ત્રીઓના રહયની દયા ન હોય, સમજ્યા જ્યદેવજી કમળા, કમળા આ તમે શું બોલો છો તમે મારાથી આવી રીતે

જુદાઈ ભરેલું વર્તન ક્યાં સુધી રાખશો. તમે મારાથી લજ્જા અને શરમ ક્યાં સુધી રાખશો. શું તેનો તમે ત્યાગ નહીં કરી શકો. ત્યાં કમળા બોલી લજ્જા તો સ્ત્રીનો સદ્ગુણ છે તેમાં તેની ગૌરવતા સમાયલી. લજ્જા વગરની સ્ત્રી નકામો સમજાવી છતાં પણ તે લજ્જાને ત્યાગ કરવા મરજી પણ થાય છતાં તેવા સંજોગો અનુકૂળ હોય તોને, ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે તમારા વચનનો મારાથી અસ્વીકાર થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે મારે તમને કેટલીક વાતો પૂછવાની છે ત્યાં કમળા બોલી કે જે પૂછવી હોય તે ખુશીથી પૂછો.

ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે કમળા તમે પરણ્યા છો કે કુંવારા ત્યાં કમળા સહેજ શરમાઈ ને ઉત્તર ન આપ્યો. ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે શરમ ક્યાં સુધી રાખશો. ત્યાં કમળા બોલી કે હું પરણી છું કે કુંવારી છું. તે તમે જાણી શું કરશો.

ત્યાં જ્યદેવ વિચાર કરી બોલ્યો કે તમારા જેવી લાયક બાળા મળે તો મારે લગ્ન કરવાનો વિચાર છે તેથીજ મેં તમને પૂછ્યું તો માનો કે હું કુંવારી છું ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે હું લગ્ન કરવા ઉત્સુક છું. તે તો ઠીક પણ કમળા બોલી કે મેં સાંભળ્યું છે કે તમે પરણેલા છો તે વાત ખરી છે ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે હા હું પરણ્યો હતો ખરો એમ કેમ બોલો છો શું તમારી સ્ત્રી અવસાન પામી છે ના હયાત છે તેનું નામ પદમા છે. મારે ને તેનો સ્વભાવ મળતો ન આવવાથી મેં તેનો ત્યાગ કર્યો છે. ત્યાં કમળા બોલી તેથી તમે બીજું લગ્ન કરવા માગો છો ત્યાં જ્યદેવે હા પાડી. અને બોલ્યો કે શું તમે કુંવારા છો, શું મારી સાથે લગ્ન કરવા ખુશી છો, તે તો ઠીક કમળા બોલી કે જેવી રીતે તમને પદમાનો સ્વભાવ ન ગમ્યો અને તેને ત્યાગ કરી તેમ મને ત્યાગ કરો તો મારું શું થાય કારણ કે પુરૂષનો ભરૂંશો શો જ્યદેવ બોલ્યો કે કમળા હવે વધુ વખત ન લંબાવો તમે મારી સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાઈ મને સુખી કરો. ત્યાં તો કમળા ખડખડાટ હસવા માંડી લગ્ન તો કુંવારી સાથે કે પરણેલી સાથે શું તમે પર-

જોલા ઝો, હાજી સાહેબ મને પણ મારા પતિએ પરણીને પહેલીજ રાત્રીના ત્યાગ કરી હતી—ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે તમારા જેવી સુશીલ અને સદ્ગુણી પત્ની તજી દેતાં તેને શરમ આવી. તેના જેવો મુર્ખનો સરદાર બીજો કાણુ હોય—કેક કમળા બોલી કે તમે પદમાને ત્યાગી કાઢી મેનકા નામની ગુણકાના પ્યારમાં પડ્યા છો તે વાત ખરી કે—ત્યાં જ્યદેવ મુઝાયો. પણ સત્ય બોલ્યો કે હા તેના પ્યારમાં હતો પણ તે મેનકા મહામંત્રી વસ્તુપાળના સચોટ ઉપદેશથી પોતે પોતાના જીવનનો પત્રોટો કર્યો અને મારો અને એનો સંબંધ હમેશના માટે ત્યાગ થયો.

માટે હવે કૃપા કરી કમળા તમે હા પાડો અને મારી સાથે લગ્નથી જોડાઓ માને કે હું કુમારી છું. તો તો મારા જેવો બીજો ભાગ્યશાળી કાણુ હોઈ શકે. જ્યદેવ બોલ્યો ત્યાં તો કમળા બોલી કે—ભલે હું લગ્ન કરવાની હા પાડુ, પણ બીચારી પદમાનુ પછી શું થશે તેનો કંઈ વિચાર કર્યો. ત્યાં જ્યદેવ મુઝાયો. આખરે જવાબ આપ્યો કે પદમાની બાબતમાં તમે કહેશો તેમ કરીશ. ત્યાં કમળા બોલી કે તેને બેલાવવી પડશે દરેક રીતે સુખી કરવી પડશે. બોલો મારી શરત છે. મંજુર ત્યાં કમળાની શરત સ્વીકાર્યા સિવાય જ્યદેવનો છૂટકો નહોતો કારણ કે જ્યદેવ કમળાના પ્રેમમાં ધાયલ બની ગયો હતો કમળાનો વિયોગ તેનાથી સહન થઈ શકે તેવી સ્થિતિ નહોતી. કમળાએ જ્યદેવ ઉપર પોતાના બદ્ધ પ્રેમથી સંપૂર્ણ અધિકાર જમાવી દીધો હતો. જ્યદેવે વિના વિચારે કહ્યું કે તમે જે જે શરત કરશો તે મારે સર્વ રીતે કબૂલ છે.

જ્યદેવ બધી રીતે કમળાના કહેવા મુજબ શરત પાળવી કબૂલ થતાં કમળાના હૃદયમાં છૂપે આનંદ થયો, અને જુદાજુદા તીક્ષણ નજરથી જ્યદેવના સામે આંખના ઈશારાથી જરા હાસ્ય કરી બતાવ્યું ત્યાં જ્યદેવ બોલ્યો કે હવે મારી માગણીનો સ્વીકાર થશે કે:

ત્યાં કમળા કાઈ અજબ રીતે પોતાના હૃદયનો ભાવ બતાવી મઈ ત્યાં તો જ્યદેવે ઉડી તરતજ કમળાનો કામળ કર પકડી લીધો. કમળાએ પોતાનો હાથ છોડાવવા ધણી મહેનત કરી પણ જ્યદેવ જેવા યુવાન હૃદયના હાથને છોડાવવો મુશ્કેલ બન્યો અને જ્યદેવ બોલ્યો કે કમળા કમળા બોલ તું મને ખરા જીગરથી ચાહે છે. જેમ જેમ કમળા શરમાતી ગઈ તેમ તેમ જ્યદેવની જીઝાસા વધતી ચાલી, આખરે કમળા બોલી કે તે તો બધું ઠીક પણ મને તમારી પ્રેમ જળમાં ફસાવી પાછી પદમાની માફક ધકેલી તો નહીં મુકાને કમળા શું તને મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ નથી. વિશ્વાસ તો ક્યાંથી થાય પુરુષને પોતાના મનગમતા સાધન ન મળે તો પુરુષ તરત બદલાઈ જાય પણ ખાનદાન માખાપની આગરુ સાચવનાર સ્ત્રીની દેશના દુખનો તેને વિચાર ન હોય. છતાં જ્યદેવજી તમારા ઉપર મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે પણ હવે તો તમે વચનથી અંધારા છો, કારણ કે સ્ત્રીઓ ક્રોધી પણ હોય.

જરા જરા રીશમણી પણ હોય, પોતાના પતિના પ્રેમની ચોવીશે કલાક આનંદ લેવાની અધીરો પણ હોય માટે મારી વાત તમારા સમજવામાં પ્રત્યક્ષ પૂરાવા સિવાય નહીં આવે. આપ બેસો હું જરા અંદર જઈને આવું છું ત્યાં કમળા પોતાના ઝોરડામાં ગઈ સાદો વેશ ત્યાગી દઈ કાઈ નવા સુંદર શણુગારો પોષાકના શોળે શણુધાર સજી પૂર ભભકામાં પોતે બહાર આવી ત્યાં તો જ્યદેવ કમળાની જગાએ બીજી સ્ત્રી જેતાં જરા ગભરાયો અને બોલ્યો કે કમળા ક્યાં આપ કાણુ છો, વાહ રે વાહ જ્યદેવજી એટલીવારમાં જ ભૂલી ગયા. તેજ હું કમળા મારા વહાલા નાથ ન ઓળખી તેજ કમળાના નામમાં રહેનાર આપના ચણીની પૂગરણુ આપણી દાસી પદમા જ્યાં પદમાનું નામ સાંભળતાં જ જ્યદેવ ચમક્યો જાણે પોતાના હૃદયનું સમતોલ ગુમાવી દેવા જેવી તેની રચીતી થઈ ગઈ ત્યાં જ્ય-

દેવ બોલ્યો કે કાલુ કાલુ પદમા આ શુ કમળા કાલુ તું ક્યાંથી સાથે
જે પ્રોઠ બાઇ છે તે કાલુ ત્યાં પદમાએ પોતાની આપવીતી બધી
કીધી નાથ આપનો પ્રેમ મેળવવા માટે જ મારે આ સાહસ ઉપાડવું
પડ્યું. ધન્ય છે વહાલી તારી પતિભક્તિને ત્યાં જ્યદેવ શરમીદો બની
ગયો અને પોતાની પદમાને પોતાના બાહુપાશમાં લપેટી દીધી. ત્યાં
જ્યદેવે ફરી પૂછ્યું કે-સાથે જે બીજી પુખ્ત ઉમરની બાઇ છે તે કાલુ
નાથ તેમને આપે ઓળખ્યા નહીં તેજ પવિત્ર મારા બાઇ તેજપાળની
ધર્મપત્ની અને મારા પુન્ય બાબી અનેપમાદેવી.

આ પ્રમાણે જ્યારે બધો ભેદ જ્યદેવના સમજવામાં આવ્યો.
અને પોતાને પોતાની બૂઝ સમજણી આખરે બોલ્યો કે ધન્ય છે.
વહાલી પદમા તારી અડગ પતિભક્તિ ને તથા તારી નીડરતાને પણ
આ બધી હુંશીયારી પદમા તારી તો હોય જ નહીં. તેતો શક્તિ જમ-
દંબા સ્વરૂપદેવી અનેપમાની જ લાગે છે ધન્ય છે અનેપમા તમારી
હૃદયની નીખાવસતા ને ધન્ય છે તમારી બુધ્ધિ ચાતુર્યને તમે મારા
જીવનને હિન્નત કરવા જે સાહસ ખેડી આજે તમે તમારી નણદ
પદ્માનો સંસાર સુખમય બનાવી આપે આપની ફરજ પૂરી કરી અને
પદમાને નવું જીવન આપી આમારી કર્યો છે.

હવે આ જ્યદેવની પ્રતીક્ષા છે કે પરાઇ સ્ત્રી માતા અને બહેન
સમાન છે. ફક્ત એકજ આશા કે મારા વડીલ તરીકે મારી માતા
તરીકે અનેપમા આપનો શુભ આશીર્વાદ નો જ ભુખ્યો છું આટલું
બોલતા બોલતા જ્યદેવને પોતાના કૃત્યનો પ્રસ્તાવો થયો અને પોતાની
આંખમાં શ્રાવણ બાદરવો વરસવા લાગ્યો અને અનેપમાના ચણામાં
નમી પડ્યો આખરે દંપતિ યુગલને અનેપમાએ આશીર્વાદ આપ્યો
અને પદમા અને જ્યદેવનો સંસાર સદા સુખી બન્યો ધન્ય છે અને-
પમા તારી બુદ્ધિ ચાતુર્યને.

પ્રકરણ ૫૩ મુ.

ખટપટની પ્રપંચમળ

બંને મંત્રીશ્વર અને અનોપમા અનેક રીતે પોતાની શક્તિ કરતાં પણ અધીક રાજ્ય અને પ્રજાની સેવા બળવતા છતાં પાપીઓની પીશાય લીલાના પગલાનો પ્રારંભ પાટણના યુગલીખેર સામંત અને સરદારોમાં થઈ રહ્યો હતો. અને તે લોકો બધા વિરમદેવને ગાંઠી અપાવવાના તરફેણમાં હતા. ખીજી બાજુ રાજા લવણપ્રસાદ વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ ને પાટણનો રાજ્ય વહીવટની જવાબદારી આપવા સારૂ ઉતાવળા થઈ રહ્યા હતા. રાજ્યાંજીએ બંને ભાઈઓને ઘણું ઘણું કહી સમજાવ્યા હતા. તે વખતે મંત્રીશ્વરનો જવાબ એક જ હતો કે બાપુ એક મ્યાનમાં બે તલવારનો સમાવેશ કહી થાય નહીં. એક બાજુ અમે બે ભાઈ ખીજી બાજુ પાટણના પીશાયીઓની પીશાય લીલા. આવી સ્થિતિમાં કેવી રીતે કામ કરવું અને તે પીશાય લીલાનો આગેવાન આપનો પૌત્ર વિરમદેવ. ત્યાં લવણપ્રસાદ સાંભળી સ્તબ્ધ બન્યો ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે-આ મંત્રીશ્વરથી નામદાર કશું છૂપું નથી. હું જો કહું તે સાંભળો, આપના વિરમદેવ કોઈ મધૂરી નામની સ્ત્રીના પ્રેમપાશમાં જકડાઈ ગયા છે અને તેની આંગળીના ઈસારા ઉપર ગઈ કાલનો બેહાદુર વિરમદેવ આજે તદ્દન વિષયની અને પીશાયીક પ્રેમ લીલાની બચંકર વાસનામાં લુપ્ત થયો છે. આ પ્રેમની પછાડી બચંકર કાવત્રાગદાઓનું મોહું બળ છે. તે ટોળાનો નાયક રાજ્યદ્રોહી જયન્તસિંહ છે. વળી ખંભાતમાં જ્યારે શંખ પોતાના બાહુબળના અભિમાનના જોર ઉપર મજબૂત થઈ મુઠ્ઠા કરવા સહીકની સલાહથી આવ્યો તે યુધ્ધમાં ભુવનપાળ અને

મંત્રી ચાચિંગ મહેતા જે રાજ્યના અવિચળ સ્તંભો ગણાતા. તે ન્યારે પોતાના માતૃશ્રુમીના રક્ષણ અર્થે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન અર્પી અમર નામના કરી ગયા. આવી આવી અનેક મુશીબતોમાં પાટણની સ્વાર્થી ટોળી હવે આપણામાં ફાટફૂટ પાડીને ગુજરાતના ગૌરવતાનો નાશ કરવાની પેરવી કરી રહ્યા છે. અને કમ અક્ષતના વિર-મહેવને લદ્દુ બનાવી પોતાના પક્ષમાં ખેંચી બળવો જગાડવા માગે છે અને તે લોકો મહાસામંત ત્રિભુવનપાળના મકાનમાં જ ભેગા થઈ બધી ગોષ્ટી કરે છે અને મહાસામંતના મકાનમાં જયન્તસિંહને ગમે તે વખતે જવાની છૂટ છે. અને તે લોકો રાણા વિરધવળ તથા આ-પણા મહામંત્રીઓનું મૂળ ઉખેડી પાટણની સત્તા પોતાના હાથ પર લેવાની અનેક ઘણી તૈયારી કરી રહ્યા છે. અને વિરમને એવી યુક્તિથી કબજે લીધો છે. કે તમારૂં અપમાન તમારા પિતાએ જે ક્યું તે ઇરાદાપૂર્વક રાણા વિશળદેવને પાટણનો રાજા બનાવવો છે, શાથી કે વસ્તુપાળની અને તેજપાળની લાગણી વિશળ ઉપર છે. તેથી તમારૂં અપમાન કરવાની સજાહ એ સ્વાર્થી મંત્રીઓએ જ આપી છે માટે તમારે તમારા થએલા અપમાનનો બદલો જરૂર લેવો જોઈએ. આવી આવી અનેક ખટપટોની વાતોથી વસ્તુપાળે લવણપ્રસાદને સમજાવ્યા ત્યાં લવણપ્રસાદ વિચારમાં પડ્યા. લવણપ્રસાદના મુખ પર ચિંતાની રેખાઓ જણાવવા લાગી. અને પોતાની પાછલી વૃધ્ધ ઉંમરમાં પણ શાંતિ મળે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ જણાવવા ન લાગી. ત્યારે વસ્તુ-પાળ ખેલ્યો કે આવી અનેક પ્રપંચી લીલાનો વાસ આજે પવિત્ર ભૂમિમાં વસી ગયો છે. માટે નામદાર બહુજ સાવચેતી અને અગમ-ચેતી વાપરજો વખત આવે વધુ પાર ઉતરશે. નાલાયકોને નાચવું હોય તેટલું નાચવા દો. વળી તે લોકોએ તો વિરમને એટલે સુધી કાચા કાનનાને ભંભેર્યો છે કે પોતે પોતાના માતા-પિતાની લાગણી ભૂલી જઈ તે લોકોના હાથમાં રમખાંટની માફક રમી રહ્યો છે અને આ બધી જળ બીજાવનાર ઝેરીલી નાગણ મધૂરીના પ્રેમની લોલા છે. માટે આપ મુંઝાશો નહીં સાવચેતી રાખશો, પ્રભુ સૌ સાફ કરશે.

પ્રકરણ ૫૪ મું.

પ્રપંચોની પાકળતા

વસ્તુપાળની વાત સાંભળી રાણા લવણપ્રસાદ પોતે વિચાર કરી મહાસામંત ત્રિભુવનપાળના મકાનમાં ગુપ્ત વેષમાં બધી ચર્ચા જોઈ અને વસ્તુપાળના વચન ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો ત્યાં સામંત ત્રિભુવનપાળ ચમક્યો નયમંદો ત્રિભુવનપાળ તમારી રાજ્ય તરફની વફાદારી દેશનીકાલ થેએલો રાજદ્રોહી જયવન્તસિંહની ચાલાકી કાચી-અકલના વિરમદેવ ને અજળી સીના પ્રેમ ફસાવી તમારી સ્વારથ મમ ભાવનાની કિલ્લેબંધી મજબુત કરવાનો તમારો ધરાદો મહારાજની દયાની લાગણી તેમની અને ગેરહાજરીનો જે ઉપયોગ કરી રહ્યા છો તે મારાથી અજણ્યું નથી. સમજ્યા મહાસામંત, આથી તમને રાજ્ય તરફથી ભયંકર શીક્ષા કેમ ન કરવી જોઈએ. ત્યાં તો જયવન્તસિંહ બોલ્યો મને શીક્ષા કરનાર કોઈ માઈનો પૂત હું જોતો જ નથી. ત્યાં રાણા બોલ્યા કે વખત આવે ખબર પડશે. કેમ બેટા વીરમ ત્યાં તો વીરમ પોતે શરમાઈ ગયો અને રાણાના સામે નીચું મુખ કરી બેસી રહ્યો.

મહાસામંત ત્રિભુવનપાળને રાણા લવણપ્રસાદે કહ્યું. કે આપ એક રાજ્યના સ્થાનગણતા અગ્રગણ્ય પુરુષ વળી મહારાજ સાથે તમારો દેટલો નીકટનો સંબંધ આપ કયા પદ ઉપર છો તે બધું બૂલી જઈ આપે આજ એક નરપોશાયને ઉત્તેજન આપવા તૈયાર થયા તે તમને શોભે છે ત્રિભુવનપાળ કંઈ પણ બોલ્યા વગર બેસી રહ્યા. પણ જયવન્તસિંહ બોલ્યો કે ખાલી આપ કે મહાસામંત. આપે પાટણની રાજ્યસત્તા છીનવી લીધી છે મોળકાની રાજ્યસત્તા પ્યારી

તેવા સ્વાથી માણસને આ પ્રશ્ન પૂછવાનો અધિકાર હોય જ નહીં. વળી આપ અમારા ખાનગી મકાનમાં આવી આપે આપની લાયકાતને ઝાંખપ લગાવી છે.

ત્યાં રાણો બોલ્યો મારો અધિકાર અને મારી લાયકાત હું સારી પેઠે સમજું છું. તારા જેવો દેશદ્રોહી અને રાજ્યદ્રોહી ગુન્ડેગાર પાપીની સાથે વાત કરવી તે પણ મને શરમ આવે છે સમજ્યો.

ત્યાં જયન્તસિંહ બોલ્યો કે, ત્યારે શું અમારે વાધેલાઓની સત્તા સ્વીકારવી. ત્યાં રાણો બોલ્યો કે વાધેલા તે પણ સોલંકી જ છે. તે તો ઠીક પણ પાટણની રાજ્યમાદીના ઉત્તરાધિકારી તો નહિ જને, જયન્તસિંહ બોલ્યો.

ત્યાં રાણો બોલ્યો આવી વાદાવાદમાં કાંઈને પણ લાભ નથી. મહારાજા બીમદેવે વિરધવળને પોતાનો યુવરાજ બનાવી એ પ્રશ્નનો નિકાલ કર્યો છે; માટે તમે જો ખરેખર સત્યના જ પૂજારી હો અને સાચા રાજ્ય સેવક હો તો તમારે મહારાજાની આજ્ઞાને માન આપી તમારે રાજ્યના સાચા વફાદાર બનવું તેમાં જ તમારી શોભા છે.

એવી ખોટી બાબતનો અમારાથી જરા પણ સ્વિકાર થઈ શકશે નહીં. સમજ્યા રાણાજી તો માંહે માંહે લડી મરો, ગુજરાતના ગૌરવનો નાશ કરો દુશ્મનોના ગુલામ બની હાથમાં કંકણ ધારણ કરો કે ઉપરથી તક્તવારનો ત્યાગ કરી હાથમાં ખંજરી લઈ નાચ કરી આવતા દુશ્મનોનું સ્વાગત કરી તમારી બહાદુરીનું લીલામ કરો.

દુનીયા મહીં છે ના છૂરી જે કાયને કાપો શ્વે
જુઓ કણી હીરા તણી પોતા તણ પોતે હણે
નહીં અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાપાણુ કાપે લોહને
જુઓ છીણો લોખંડની પોતા તણ પોતે હણે

આખરે રાણો સમજ્યો કે પથ્થર ઉપર પાણી છે. વીરમને આજ્ઞા

કરી કે ચાલ. વીરમ રાણાજી પાછળ પાછળ ચાલ્યો પણ તેનું દીલ તો મધૂરીને જોવામાં હતું. મધૂરી વીનાં તેના આત્માને જરા પણ શાંતિ નહોતી, પણ મધૂરી જોવામાં આવી નહી. હતાશ હૃદયે ચાલ્યો લવણપ્રસાદના બોલવાની અસર મહાસામંત ત્રિભુવનપાળ ઉપર બણી જ થઈ કારણ કે તે સરલ હૃદય નોહતો. આખરે થઈ ગયેલી હકીકતની વાત પર અવિષ્યનો વીચાર કરવાની વાતો કરી સૌ સૌના માર્ગે વીખરાયા—

પ્રકરણ ૫૫ મું

તેજપાળ અને અનોપમાની તેજસ્વીતા

દેવી અનોપમાની અપુર્વ બુધ્ધિના પ્રતાપે તેજપાળના કાર્યો પણ કેટલી શરણતાથી પાર પડ્યા હતા. ધોળકાની સમગ્ર પ્રજાનો પ્રાણુ તો દેવી અનોપમા હતી. અનોપમાના બોલ ઉપર પ્રજા પોતાનો પ્રાણુ આપવા પુરતી તૈયારી બતાવવા બહાદુર હતા. દુખીના બેલી નીરાશાની આશા, વાતનો વીસામો આખા કુટુંબમાં તેમજ રાજ્ય-ગઢમાં તેમ વળી ધોળકામાં બધા પાટણમાં રાણા લવણપ્રસાદના આવાસમાં દરેક ઠેકાણે ગુચવણુ ભરી વાતનો ઉકેલનો રસ્તો લાવવા માટે બધાને અનોપમાની સલાહ ઉપયોગમાં આવતી હતી. અને દરેક ઠેકાણે અનોપમાદેવી એક ગંભીરતાથી તેમજ વીચાર કરી પગલા ભરતી હતી કે કોઈ પણ દીવસ પોતે કોઈને પણ અપ્રીય થઈ નથી.

તેજપાળ તો તેની લાવણ્યમય અને ભાષાની મૃદુતામાં પોતે સર્વ સુખ સમજતો હતો.

અનોપમા જ્યારે પોતાના પતિદેવ તેજપાળની સાથે અગા-
શીમાં વાર્તાલાપ કરી રહી હતી. તે વખતે અનોપમાની નજર
ઘોળકાના એક સરોવર ઉપર ગઈ. ત્યાં આગલ એ વ્યક્તિઓ જોવામાં
આવી. તરત પોતાના પતિ તેજપાળને કીધું કે નાથ જરા તપાસ
કરો કે સરોવરની પાળ ઉપર કઈ વ્યક્તિઓ કઈ જાતના દાવ પેચ
ખેલે છે. માટે વિદ્યંબ ન કરો ત્યાં તેજપાળે જોયું અને બોલ્યો કે આટલે
બધે દૂરથી તેં શી રીતે જાણ્યું કે કંઈ રાજ્ય ખટપટની વાત ચાલે
છે. નાથ તેતો તેઓના હાથના ઈશારાથી સમજાય તેવું છે. માટે
આપ પધારો.

તેજપાળ તરત વેષ પરિવર્તન કરી પોતે ચાલવા માંડ્યો ત્યાં
તો જે વ્યક્તિઓ વાતો કરતી હતી, તે તો બંને વ્યક્તિઓ રાજ્યના
સ્થંભ ગણાતા મહેતા ચાહડ અને મહેતા નાગડ હતા. બંને જાણુની
વાતચીત કરતા હતા કે ખંભાતમાં શંખ સાથેના યુધ્ધમાં વિજય
મળ્યો. ચાચીંગ મહેતા અને ત્રિભુવનપાળના મૃત્યુના સમાચાર મળ્યા
છે. આ જોતાં તો વિજય ધણો આકરો ગણી શકાય.

ત્યાં તો નાગડ મંત્રી બોલ્યો કે આવા તો અનેક ભોજો આ-
પવા પડશે અને ભોગ આપ્યા સિવાય ઘોળકાનું રાજ્ય સ્વતંત્ર શી
રીતે બની શકે હજુ તો આપણે જાણ્યા બળવાન રાજાઓની સાથે
સામનો કરવો પડશે. ત્યાં મંત્રી ચાહડ બોલ્યો કે તે વાત મારા
સમજવામાં આવતી નથી. કેવી રીતે આપણે બીજા રાજાનો સામનો
કરવો પડશે. ત્યાં નાગડ મંત્રી બોલ્યો કે આપ રાજ્યના કૃપા પાત્ર
વળી રાજ્યકર્મચારીમાં આપનું સ્થાન અગ્રગણ્ય જ્યારે આપ આવી
રીતે મને પૂછો છો તે નવાઈ લાગે છે તો સાંભળો.

નાના રાજ્યો તો આપણે હરાવ્યા પણ દક્ષીણનો યાદવ રાજ સિંધણ અને બીજો દીલ્લીનો બાદશાહ. ત્યાં ચાહડે પૂછ્યું કે શું સિંધણ એટલો બધો બળવાન છે કે તે ગુજરાત ઉપર ચડી આવે ત્યાં નાગડે જન્માય આપ્યો કે સિંધણ તેને છત્રીશ ગઠ પ્રાંતના અધિપતિને—ત્રિપૂર—માળવા—મથુરા—કાશી પ્રત્યાદિ રાજ્યોને વળી લક્ષ્મીધર તથા બલ્લાળ જેવા મહારથી નૃપતિઓને હરાવી તેના પર વિજય મેળવ્યો છે. તેના સામંતો અને સરદારો તથા સૈનીકો વીગેરે બધા યુદ્ધ વિજ્ઞાન તે જો કદાચ ગુજરાત પર ચઢી આવે તો જરા મુશ્કેલ વાતાવરણ ઊભું થતાં વાર ન લાગે.

ચાહડ મહેતા બોલ્યા કે તે બધી વાત સમજવામાં આવી પણ આપણા સામંતો અને સરદારો તથા સૈનીકોના બળનો આ બંને મહારથીઓને પૂરેપૂરો અનુભવ છે. તેમાં વળી આપણા મહામંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળના બળથી તો તે ઢૂંજે છે અને તેના વખાણ પોતાના મુખપાઠે કરે છે, અને તે બંને બળવાન સત્તાધીશો પણ સમજી ગયા છે. આખા ગુજરાતની સત્તા એક અહિંસાધારી વીતરાગના શ્રાવકો સંપૂર્ણપણે નીર્ભય રીતે ચલાવે છે.

ત્યાં નાગડ બોલ્યો કે હવે આપણે મૂળ વાતપર આવો. આ વખતની લડાઈ વખતે સૈન્યના સેનાપતિની સત્તા આપણે લેવી. કારણ કે બંને મહા મંત્રીઓએ તો ધણી જીતો મેળવી યજ્ઞ ખાટ્યો હવે આપણે પણ આપણી બહાદુરી બતાવવી. માટે બધી રીતે મંત્રીઓજ યજ્ઞ બાંધે તેતો મારા આત્માને ગમતી વાત નથી. માટે દક્ષીણના યાદવ સિંધણદેવ સાથે થોડા વખતમાંજ યુદ્ધમાં ઊતરવું પડશે તે વખતે આપણે ગમે તે યુક્તિથી સેનાપતિપણ આપણે લેવું અને બતાવી આપવું કે અમારામાં પણ ખાંડાના ખેલ ખેલવાની શક્તિ છે અને મંત્રીઓને થોડા વખત માટે આરામ આપવો.

જે આપણને સેનાપતિ પદ ન આપવામાં આવે અને ફરેક વખતે તે બંને ભાઈઓ જ પોતાની બહાદુરી બતાવવાનો લાભ ઉઠાવે અને આપણામાં જાણે કંઈ પણ જાતનું શૌર્ય નથી તેવી કલ્પના કરે અને આપણને જે પોતાની સત્તાથી શુભામે બનાવે તે મને બીલકુલ રૂચીકર નથી. શું તેમના બાવડામાં બળ છે અને આપણા બાવડામાં બળ નથી. માટે ચાહડ મહેતા ગમે તેમ કરો. પણ આ વખતની યુદ્ધની જવાબદારી આપણેજ લેવી.

આ પ્રમાણે વાતો કરતા કરતા બંને જણુ ચાલ્યા આવે છે તેની પાછળ કોઈ બેઠી વ્યક્તિનો પગવર સંભળાય છે ત્યાં ચાહડ મહેતા ચમક્યા. ત્યાં તો સત્તાધીશ અવાજે હોકાટો કરી બોલ્યો કે—ભલા રહો; મહેતા ચાહડ અને નાગડ ત્યાં બંને જણુ ચમક્યા. ત્યાં તો તેજપાળને જોતાં જ બંને મહારથીઓ જરા વિભાસણમાં પડ્યા. ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે—તમારી બધી વાત મારા જણુવામાં આવી છે.

મારી અનોપમા દેવીની વાત સાચી પડી. મહેતા ચાહડ અને નાગડ આજથી તમને સેનાપતિ તરીકે તલવાર આપુ છું. તમે જ તમારું પાણી બતાવજો. જે જે પીડ બતાવી લાગો જતા. સત્તાનો લોભ છે તો તે લોભ તમે પૂરો કરો અને ગુજરાતનું ગૌરવ વધારો. પણ જે જે અધૂરો છલકાય નહિ. બહુજ વીરતાપૂર્વક અને વિચાર પૂર્વક કામ બતાવજો. અને શ્રાવકના ઉપર જે જે વિચારો આવ્યા છે તેનો બરાબર અમલ કરજો.

આ પ્રમાણે તેજપાળ પોતે કટાક્ષ રીતે બ્યંગ ભાષામાં બંને મહારથીઓને સમજાવી દીધા અને સેનાપતીનો હોદ્દો આપવા પણ વચન આપ્યું. તેટલામાંજ અનોપમા આવી અને બોલી કે—મહેતાજી

ચાહક અને નામક આપની હૃદયની લાગણી માટે આભાર. પણ સત્તાના લોભ પ્રત્યે મારો તિરસ્કાર છે.

જ્યાં ગુજરાતીઓ આપસ આપસમાં આ પ્રમાણે એક એકના ઉપર ઈર્ષા રાખતા થશે તો જરૂર આપણા ખીલેલા નંદનવન ઉપર એક દિવસ આકૃત આવશે અને ખીલેલા નંદન વનનો નાશ થશે.

નાથ પધારો મુકામ પર. બન્ને મુત્સદ્દીઓ ચાહક અને નામક કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર ચાલવા માંડ્યું અને મનમાં વિચાર કર્યો. આ તે અનોપમા કે કોઈ દૈવીશક્તિ. શું તેની કાર્યદક્ષતા, ધન્ય છે વીરાંગના અનોપમા ! તારા ચર્ણો તો પૂજવા લાયક છે, તું તો જગતની શાક્ષાત્ જગદંબાનો અવતાર છે.

આ પ્રમાણે મનમાં બોલતાં બોલતાં પોતાના મુકામ પર નામક અને ચાહક આવ્યા અને તેજપાળે પણ અનુપમાની બુદ્ધિ ઉપર ધણોજ વિચાર આવ્યો. ક્યાં શ્યામ અનોપમા અને ક્યાં મંબીરતા વગરનો તેજપાલ. ?

૧ નોંધ--વસ્તુપાળના રચેલા મહાન ગ્રન્થોનાં નામ--(નરના-રાયણાનંદ) નામનું કાવ્ય. (પ્ર. ગાં. ઓ સી. નં. ૨) ૧૬ સર્ગમાં રચ્યું, તેમાં પોતાનું નામ કર્તા તરીકે કવિ હરીહર અને સોમેશ્વર આપેલ અને નામ વસન્તપાલ રાખેલ છે. વસન્તવિલાસ નામનું મહા કાવ્ય. તે કાવ્યોમાં મહાભારતનો તથા કવિ માધકૃત શિશુપાળ વધના નમુના પ્રમાણે સમાવ્યા છે, તે કાવ્યની રચના વિ. સંવત ૧૨૭૭ ૧૨૮૭ ની મધ્યમાં બનાવ્યું તેમ અનુમાન થાય છે.

પ્રકરણ ૫૬ મું

વસ્તુપાળ અને તેજપાળની ધીરતા અને હિંદારતા

અન્ને ભાઈઓ પોતપોતાના બાહુબળથી પોતાનું વર્ચસ્વ જમાવી રહ્યા હતા તેમાં પ્રેરણા પૂરનાર શાક્ષાત દેવી અનોપમા હતી. ન્યારે ન્યારે મંત્રીશ્વરોને કાઈ પણ કાર્યમાં ગુચ્ચવણુ લાગતી હતી ત્યારે તેઓ કાઈ પણ જાતનો સંકોચ રાખ્યા વગર અનોપમાની સલાહ પૂછતા હતા અને તેજ સલાહથી દરેક કાર્યમાં તેઓને સફળતા મળતી હતી. ત્યારે આ પ્રસંગને અનુસરીને સોમેશ્વર પંડિતે એક કાવ્ય લખ્યું છે.

આનીતં ન્યાયતો વિત્તં વ્યસિત્તં ધર્મકર્મસુ ।

યશસ્તુ જનનિ સ્તુત્યં કલ્પલંયસ્યતિષ્ઠતિ ॥

ભાવાર્થ—જગતમાં તેનો યજ્ઞ ફેલાય છે કે જેને ન્યાયથી ધનનો સંગ્રહ કર્યો હોય અને જે ધન ધાર્મિક કાર્યોમાં વાપર્યું હોય. અને ભાઈઓ જેવા યુદ્ધમાં વિજારદ હતા. તેવાજ દાન પુણ્યના કાર્યમાં પણ અજોડ હતા. આ અન્ને ભાઈઓના દાનનો લાભ એકલા જૈન ધર્મીઓને મલતો અથવા એકલા ગૂજરાતમાંજ હતો એમ નહોતું. દક્ષીણમાં શ્રી શૈલ [શ્રી પર્વતકોચીની પાસે], પશ્ચિમમાં પ્રભાસ, જિતરમાં કેદાર અને પૂર્વમાં કાશી સુધીમાં કાઈ પણ દેવાલય એવું નહોતું કે કાઈ પણ ધર્મ કે વિદ્યાની સંસ્થા એવી નહોતી. કે જેને વસ્તુપાળ-તેજ-પાલની મદદ મળતી ન હોય. સોમેશ્વર મહાદેવના મંદીરમાં દરવર્ષે દસ લાખ અને કાશી વિશ્વેશ્વરના મંદીરમાં દરવર્ષે એક લાખની એટ અપાતી હતી. તે પ્રમાણે દારકાના મંદિરને અને પ્રયાગરાજ

મંદિરને ગંગા તિર્થને તથા આશુ ઉપરના અચળેશ્વર મહાદેવને એક એક લાખ દ્રવ્ય પ્રતિવર્ષ પહોચાડવામાં આવતું હતું.

જાણુવા લાયક કે પવિત્ર ગણાતું એવું એક પશુ સ્થલ વસ્તુ-પાળ-તેજપાળની ઉદારતા વગર બાકી રહ્યું હોય, તેમના બંધાવેલા કુવા, વાવ, તલાવ, સરોવર તેમજ જૂના ભાંગ્યા તુટ્યા પશુ હજારોની સંખ્યામાં સુધરાવી તૈયાર કરાવેલો હિસાબ ફક્ત એક પૃથ્વી માતા જાણુતી હશે કે વસ્તુપાળ-તેજપાળનું હૃદય જાણુતું હશે. ભરૂચમાં પશુ ભગુ મહાદેવનું દેવાલય પશુ પાંચ લાખ દ્રવ્ય ખર્ચો સમરાવ્યું હતું.

આવી અનેક ઉદારતાનો હિસાબ ગણતાં પશુ પાર આવે તેમ ન હોવાથી આટલી ઉદારતા છતાં દેવી અનોપમામાં તેમજ વસ્તુ-પાળ-તેજપાળમાં જે લઘુતા અને સેવાભાવ હતો તે તો કોઈ અલૌકિક જ હતો.

જ્યારે જ્યારે બન્ને ભડવીરો જ્યારે યુદ્ધના મેદાનમાં નિકળતા ત્યારે આકાશના દેવો પશુ આ ભડવીર આત્માઓની શૂરવીરતાપર મુગ્ધ બની જતા અને આકાશની દેવાંગનાઓ પશુ પુષ્પવૃષ્ટિ વરસાવતી અને આશીર્વાદ આપતી હતો.

હવે એક વખતના પ્રસંગમાં કંઈ નવિન ઘટના બનવાની આગાહી થવા માંડી. રાણા વિરધવળના કુમાર વિરમદેવ પાટણમાં ગયા તેની પ્રપંચજાળથી બિવિધમાં ઘણુંજ નુકશાન થશે તેવી આ બન્ને મહારથીઓને ચોક્કસ લાગી રહ્યું હતું અને જરૂર નિમકહરામ જયન્તસિંહની સલાહથી મહા બચંકર આફત ગુજરાતને વેઠવી પડશે.

આવા વિચારમાં બેઠા છે ત્યાં અનોપમા બોલી કે વડીલ જ્યાં સુધી દુશ્મન રૂપી તલવાર અને કંટક ન હોય ત્યાં સુધી કામ કરવાની મજા અને હિંમત આવે નહીં માટે દુશ્મનનો તો ઉપકાર માનો

કે આપણો મારગ લોકોની દુશ્મનાવટના કારણથી સીધો સરલ અને નીર્ભય બને છે માટે મરદ તો મોતને હથેલીમાં રાખી ને પોતાના જીવન કર્તવ્યના પાશ્વા જગતના મેદાનમાં ફેડે છે.

પરીણામ આ પાર કે પેલે પાર આકી તો પ્રભુની પ્રેરણા ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે દેવી તમારૂં કહેવું યથાર્થ છે. પણ જ્યાં પેટ ફાટ્યું હોય ત્યાં પાટો શી રીતે બાંધવો. જ્યારે રાજ્યનો માલીક પોતેજ પોતાના આપનો દુશ્મન થઈ બેઠો ત્યાં શું કરવું. કહેવતમાં કહ્યું છે કે કુસંગાસંગ દોષાણા માટે હંમેશાં નકારી અને સ્વાર્થી અભીક્ષાષા વાળાની સોજતનું પરીણામ હંમેશાં વિપરીતજ આવે છે ખેર જેવી શાસનદેવની મરજી. આ પ્રમાણે વાતો ચાલે છે ત્યાં તો ઉજ્જૈનનો હરીહર પંડિત પોતાની વિદ્વતાનું ધમંક બતાવવા ધોળકાના દરબારમાં આવ્યો. રાજા વીરધવજ પણ પોતાના સિંહાસન પર બોરાજ્યા છે. ત્યાં સોમેશ્વર પંડિતને પણ બોલાવ્યા.

તે વખતે રાણા વિરધવલ આવેલા. ઉજ્જૈનીના પંડિત હરી-હરના જ્ઞાનની કીમત કરવા સારૂં બોલ્યા કે અમે વિરનારાયણ મંદિર કરાવ્યું તેમાં અમારા સોમેશ્વર પંડિતે ૧૦૮ શ્લોક બનાવ્યા છે તે શ્લોકો મંદિરમાં કાતરાવવાના હોવાથી આપ તે શ્લોકો સાંભળો અને આપ અભિપ્રાય આપો. ત્યાં રાજાની આજ્ઞાથી ૧૦૮ શ્લોક સોમેશ્વર બોલ્યા.

ત્યાં એકાગ્ર ચિત્તે પંડિતે બ્યાનપૂર્વક સાંભળી લીધા પછી બોલ્યો કે નામદાર માફ કરજો તે શ્લોકો તો ચોરેલા છે. ત્યાં રાજા ખસીયાણો પડ્યો અને સોમેશ્વરને આજ્ઞાત લાગ્યો અને હરીહર પંડિતે રાણા સામે બહુજ નમ્રતાથી કહ્યું કે કાવ્ય બધું સારૂં. પણ બીજા કાવ્ય પરથી લીધું છે નામદાર. ત્યાં આખી સભા ઝાંખી પડી ગઈ.

દરબાર બરખાસ્ત કર્યો સોમેશ્વર પોતાના ઉદાસી મોઢે બર તરફ પાછો વળ્યો કારણ કે સોમેશ્વરના બનાવેલા ૧૦૮ શ્લોકો તે પંડિત બર સલા વચ્ચે બોલી ગયો અને આખી સભાનો કબજો લીધો અને બોલ્યો કે ધોળકા તો હજી બાર તેર વરસનું બાળક છે. તેથી તો વિદ્વાનો અભાવ હોય તો શું ખોટું.

સોમેશ્વર વિચારના ચકાવામાં ચડ્યો છે કાંઈ પણ જાતની શુભ પડતી નથી, ત્યાં તેના પત્નિ દેવતીની બા આબ્યાં. અશ્વાસન આપવા લાગ્યા. બીજા અન્ય મિત્રમંડળો પણ અશ્વાસન આપવા લાગ્યાં. પણ સોમેશ્વરને શાંતિ મળતી નથી.

એટલામાં શોભન શીલ્પી આવ્યો ત્યાં તો દેવતી નમ્ર સ્વભાવે બોલી કે આપ જરા મારા બાપુજી પાસે બેસો હું આવું છું શોભનનો સ્વભાવ ઘણોજ શાંત અને ગંભીર હતો તે આવ્યો પંડિત સોમેશ્વરે આવકાર આપ્યો ત્યાં બેઠો એટલામાં અનોપમા દેવીને માલૂમ પડ્યું કે પરદેશી પંડિતે આવી સોમેશ્વર પંડિતને ઝાંખપ લગાડી છે. ત્યાં દેવી આવી કાં પંડિતજી શી મુઝવણમાં છે. પુરૂષ થઈને હિંમત કાં હારે છે. એ બંને ઉઠીને પંડિત રહ્યો તો ગૌરવ બરેલી ગુજરાતનું તેને પાણી જોયું નહિ હોય. માટે આપ શાંતિ રાખો બધું સાફ થઈ રહેશે છતાં પંડિતને બાહ્ય શાંતિ જોઈતીજ નહોતી.

ત્યાં તો દેવતી આવી. પધારો દેવી. બેટા તારા બાપુ શું કરવા માગે છે. માતૃશ્રી, મારા બાપુ પોતાની રચેલી તમામ કૃતીઓ બાળી ભસ્મ કરવા માગે છે. આખરે તો બ્રાહ્મણને બંનેને પંડિત બન્યા પણ કહેવત કંઈ ખોટી થાય ? વિગ્ર ભુદિ જે પાછળ કોધી છે તે કહેનારે ખોટું કોધું નથી. આખરે અનોપમાએ પંડિતવચનને હીંમત આપી અને બોલી કે—

અતિ બલા ન બોલના, અતિ બલા ન ચૂપ;

અતિ બલા નવ વરસણા, અતિ બલા ન ધૂપ.

ત્યાં તો અનોપમાએ શોભન શીલ્પીને જોયો. અંતરના ઉંડા-
ણમાંથી તેના માટે અપ્રુર્વામાન ઉપજ્યું. કેમ શોભનભાઈ ખુશીમાં તો
ખરા ? હા દેવી, આપના આશીર્વાદથી આનંદ. હવે આખૂ જવાને
કેટલી વાર છે.

ત્યાં અનોપમા બેઠી. આપની વારેવાર. ત્યાં રેવતી આવી આ-
હું પણ આખૂ સાથે આવીશ. અનોપમા સમજી ગઈ કે રેવતી શોભ-
નને ચઢાય છે, પણ શોભન તો જગતની કાઈ વસ્તુને ચાહતો નથી.
ફક્ત પોતાની મળેલી પ્રજાની પ્રસાદી કળા ને પોતાની કરી બેઠેલા
આત્મા જગતના ક્ષણભંગુર ચીજ પર તલભાર પણ મોહ રાખતો
નથી. આખા ધોળકામાં હરીહર પંડિતના જ વખાણુ થવા લાગ્યાં.
અને સોમેશ્વરની નીંદા થવા લાગી.

ત્યાં તો વસ્તુપાળે સમાચાર સાંભળ્યા અને મનમાં વિચાર કર્યો
કે, શું ગુજરાતની વિદ્વતા-શું ખંડિત થશે. શું ગુજરાતીઓ આ
પ્રમાણે જ ખીજની મશ્કરી સાંભળવા સરળયા હશે. ના, ના, મારા
બેઠા તે કદી પણ નહીં બની શકે.

ત્યાં વિચાર કરી પોતે સોમેશ્વરને મળવા માટે આવે છે અને
સોમેશ્વરને કહે છે કે ક્યાં ગયા તમારા પોતાં અને બેઠાં, આમ ને
આમ નમાલાની પેઠે બેસી રહી શું આખરે ખોવી છે ?

બહુ. બેઠો થા, જે ગેરાણી તારી વાટ જુએ છે.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

વસ્તુપાળની ચાણક્ય બુદ્ધિ

વસ્તુપાળ સોમેશ્વરના મ્લોકની ખાત્રી કરી પછી આવેલા હરી
હર પંડિતની પાસે જઈ બહુ જ આદર બાવથી વાતચીત કરવા

લાગ્યો અને એટલી બધી આગતા સ્વાગંતા કરી કે પંડિતનો વસ્તુ-
પાળ ઉપર ખુશી થઈ ગયો. અને રાણા વીરધવલ પાસેથી પણ સા-
રામાં સારો પોષાક અને ઈનામ વીગેરે અપાવી નવાજ્યો.

ત્યાં વસ્તુપાળે સમય જોઈ વાત કાઢી. આપે અમને વખતસર
હીક ચેતાવ્યા નહીં તો અમે સામેશ્વર ઉપર જરૂર વિશ્વાસ રાખ-
વામાં ભૂલ કરત પણ જે થયું તે સારું થયું. હાં આપે કંઈ નવા
કાવ્યનો મન્ય બનાવ્યો છે. ત્યાં હરીહર બોલ્યો કે હા. નૈષધકાવ્ય
બનાવ્યું. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે શ્રી હર્ષે બનાવ્યું છે એવું...ના
તે તો બનાવ્યું હશે પણ આ તો મેં માફ સ્વતંત્ર બનાવ્યું છે. તો
આપ જરા સંજળાવવા કૃપા કરશો ધણી ખુશીથી. ત્યાં તો હરીહર
પંડિતે પોતાના શ્લોકો બોલવા માંડ્યા ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે
કાવ્ય તો ધણું સુંદર છે. પણ હવે તો આને પુરેપુરું વાંચ્યા સિવાય
રાત્રે ઊંઘ પણ નહીં આવે આપ કૃપા કરી વાંચવા આપશો, ધણી
ખુશીથી. હરીહરે પોતાનું બનાવેલું નૈષધકાવ્ય વસ્તુપાળને વાંચવા
આપ્યું. વસ્તુપાળ તે કાવ્ય લઈ પોતાના મુકામ પર આવી આઠ
દશ પંડિતો રાખી રાતો રાત તે નૈષધકાવ્યની નકલ કરી તેના પર
અનેક ચીજોનો ઉપયોગ કરી તે કાવ્ય તદ્દન પુરાણું અને જૂનું કાવ્ય
છે તેવી રીતની ગોઠવણ કરી. લાવેલા કાવ્યનો મન્ય વસ્તુપાળે પાછો
આપ્યો. તે કાવ્યને વસ્તુપાળે પોતાના ખંભાતના પુસ્તક ભંડારમાં
મોકલાવી આપ્યું. હવે હરીહર પંડિત સોમનાથની યાત્રાએ જવા
તૈયાર થયા ત્યાં વસ્તુપાળે ખંભાત પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું અને
ખીજુ પણ કોધુ કે આપ સોમનાથથી પાછા ધોળકા પધારી અમારી
સંસ્કૃતિમાં સુધારો કરી આભારી કરશો. કારણ કે સોમેશ્વર પંડિત તો
અગ્નિ અને બોદા છે. માટે આપના સહવાસથી અમોને લાભ
મળશે અને ગુજરાતની પ્રજા પણ આપણી રૂણી થશે.

આવી મીઠાશ જરી વાતોથી સ્વાર્થી પંડિત તો અંજઈ ગયા

પંડિતજી હરીહર ખંભાત પધાર્યા. વસ્તુપાળે એટલુ બધુ સ્વામત ક્યું કે પંડિત તો ગર્વથી ફૂલાઈ ઢોલ થઈ ગયા ન્યારે પંડિતજીને મુકામ ખંભાતમાં થયો તે વખતે વસ્તુપાળે પોતાનો પુસ્તક બંડાર પંડિતજીને બતાવ્યો. બંડાર બતાવતાં બતાવતાં વસ્તુપાળે બોલ્યો કે નૈષધ કાવ્યની કૃતિ કંઈક મારા વાંચવામાં આવી છે. એવું મને સ્મરણ થઈ આવે છે ત્યાં તો બધા પુસ્તકો જોતાં જોતાં ન્યાં પેલું નૈષધ કાવ્ય મૂક્યું હતું. તે અન્ય તરત જ વસ્તુપાળે લીધો અને પંડિ- તજીને બતાવ્યો અને કીધું કે હું નહોતો કહેતો કે કંઈક મારા વાંચવામાં આવ્યું છે. ત્યાં તો પંડિતજી આભાજ બની ગયા ત્યાં વસ્તુપાળે બોલ્યો કે તેમાં ચીંતા કરવાનું કારણ નથી. આ તો અચાનક હાથમાં આવી ગયું આ તો આપણા બે-જણ વચ્ચેજ આ બાબતની જાણ છે. માટે આપ મુંઝારો નહી. શું મંત્રીજી આપે આ મારી કૃતિ. ત્યાં મંત્રી વસ્તુપાળે બોલ્યો કે ગુરૂજી હું જુદું બોલ- તોજ નથી. હા, હા, તમારું જ કાવ્ય તે મેં ચોરી કરી નવું બનાવ્યું. શું આપ જેવાને આ શોભે. હા પંડિતજી આખા ગુજરાતમાં મારા જેવો શઠ અને જઠ કોઈ નથી.

આપ તો સરસ્વતીના ઉપાસક છો અને વિદ્યાના આશ્રયદાતા છો. તે પણ હું અને હું વિદ્યાનો પણ આશ્રયદાતા છું. ત્યાં પંડિ- તજીને તો વાટે લોહી ન નીકળે તેવી સ્થિતી પંડિત હરીહરની થઈ અને બોલ્યો કે શું મારી વિદ્યા ખોટી છે ના સાચી હોય તો બોલો કે સોમેશ્વર જે રચેલા શ્લોકો છે તે ચોરેલા છે કે તેના બનાવેલા છે. બસ મહામંત્રી વસ્તુપાળે મને હાડો તે શ્લોકો તો સોમેશ્વરના જ રચેલા છે અને તેની જ કૃતિ જ છે તો પણ આવી રીતે કરવાનું કારણ શું હતું. વસ્તુપાળે કીધું ત્યાં પંડિતે પોતાની સર્વ હકીકત સરસ્વતીની પોતાના પર થયેલી પ્રસનતા અને આપેલા વચનના લીધે કોઈ પણ માણસ તે બોલે તે તરત તેના મુખ કંઈ થઈ જાય.

તેથી જ સોમેશ્વર ને શ્લોકો બોલ્યા હતા તે મેં જ્ઞાનથી સંભળ્યા
મેં મુખ-કંઠે કર્યાં.

વાહ પંડિતજી શું સરસ્વતીની કૃપાનો આવો ખોટો ઉપયોગ
કરી તે વિદ્યાદેવીનું અપમાન કરો છો. ત્યાં હરીહર પંડીત બોલ્યો કે
તમને તો હું છોડીશ પણ પેલા મારા ભોળા પંડિતને કાણુ છોડા-
વશે માટે આપ પાછા ધોળકા પધારો. મારા ભોળા રાજાને ફરી દરબાર
બરવાની વીનંતી કરો અને તે બર દરબાર વચ્ચે આપ સત્ય ખુલાસો
આપી કરેલા અપમાનની ક્ષમા માગો નહિ તો સમજી લેશો કે ગુજરાતના
કોઈપણ રાજ્યમાં કે ગામમાં હિંમત રહેવાનું સ્થાન આ વસ્તુપાળ નહિ
રાખે સમજ્યા પંડિતજી. ગુજરાતે ગૌરવતા ગુમાવી નથી. ગુજરાતની
ગૌરવતા તો કાયમ રહેવાની જ છે. તમારા જેવા લે બાગુ પંડિ-
તોને તો ગુજરાતનો બડવીર પોતાના કુડતાના ખીશામાં સાચવી
રૂકે છે. ત્યાં તો પંડિતજી હરીહરભાઈ વસ્તુપાળના આગળ લાચાર
બની ગયા પાછા ધોળકા આવ્યા.

રાણા વીરધવલે દરબાર બર્યો હજારો માણસોની મેદની વચ્ચે
પંડિતજીએ પોતાનો ગુન્હો કબૂલ કર્યો અને પોતાને સરસ્વતીએ
આપેલુ વરદાન તેની હકીકત સમગ્ર સભા વચ્ચે સંભળાવી અને
સોમેશ્વરને નીચા પાડવા માટે જ તેમના બતાવેલા શ્લોકો ને ૧૦૮
હતા તે હું મારા મુખપાઠે કરી અને બોલી ગયો હતો. માટે સભા
જન મને ક્ષમા કરે અને બાઈ સોમેશ્વર પણ મને ક્ષમા કરે. આખી
સભામાં આ ખુલાસો ચર્તાજ ધોલકાની પ્રજાને નવો ઉત્સાહ આવ્યો
અને હરીહર પંડિતને વસ્તુપાળે માનપૂર્વક વદાય કરી ધોળકાની
વહેલી સરસ્વતીને ખેંચી બાંધી. આનું નામ તે શુદ્ધિ અને ચપળતા
આ પ્રમાણે રાણાજી દરબાર બરખાસ કરી સૌ પોતપોતાના સ્થાન
પર ગયા ત્યાં સોમેશ્વર અને વસ્તુપાળ પણ પોતાના મુકામ પર
આવી વસ્તુપાળે-સોમેશ્વરને કીધું કે સંભળઃ—

બહુતર બધુ ગણુતર વીના સૌ નકામુ થાય છે
ચણુતર મજણુત હોય નહી તે મકાન તુટી જાય છે
સમજો આ શીખ માહરી ચણુતર પાઠ કરી જાણજો
નહો તો ખત્તા ખાઈ જશે માટે વિચારી વિચરજો

આ પ્રમાણે વાતચોત ચાલે છે ત્યાં તો અનોપમા તે જાનેની પાસે
આવી ઉભી રહી અધી વાતો સાંભળી. ત્યાં તો બોલી કે વડીલ આ
એક ગરીબ બ્રાહ્મણ આપને મળવા આવ્યો છે. ત્યાં બ્રાહ્મણે કીધું
કે આપની ખીરદાવણીનું કાવ્ય બોલ્યો ત્યાં આપના માણસે આ મને
ફાટેલી પોછોડી ઇનામ આપી છે. તેના ઉપર મેં કાવ્ય બનાવ્યું છે
તે સંભળાવવા માટે મેં અનોપમાદેવીને પ્રાર્થના કરી તો તે મને
લખ આપ્યા—બોલો બ્રહ્મદેવ.

ફાટી પોછોડીના તાર જોતાં કાવ્ય હૃદય હરખાય છે
તુજ દુશ્મન તણી સીઓ તણી આવી દશા થઈ જાય છે
જે તારની પેદાશ પણુ કપાસ ફૂલથી થાય છે
પોછોડીની મહત્તા મટી તુજ યજ્ઞ વિશ્વે મવાય છે
ધન્ય વસ્તુ ધન્ય તેજપાળ ગૌરવતા ધર ધર ભરી
કષ્ટકે દુશ્મન રાજવીની તે તો રક્ષાવી સુંદરી
તે તારે તારમાં તુજ યજ્ઞની સુવાસ તો પ્રસરી રહી
બ્રહ્મદેવ સામુ બોલતો જોડી તારી જડશે નહી

ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે દેવી અનોપમા ભાઈ લુણસીને
કહી આ વિપ્રદેવને બે-હજાર દ્રવ્ય પોષાકમાં આપો. ત્યાં અનોપમાને
વસ્તુપાળ પૂછે છે કે દેવી આ કાવ્યનો અર્થ સમજ્યા, ત્યાં અનો-
પમા બોલી કે હા આપની પ્રશંસા અને દુશ્મનની સીઓની નીંદા
આજ પ્રમાણે સરસ્વતીદેવીની કૃપાનો ઉપયોગ થાય તેમાં શું બોલું.

કેમ તમને આ પ્રશ્નસ્તી ગમી નહી વસ્તુપાળે પૂછ્યું. ત્યાં અનોપમા બોલી કે ક્યાંથી ગમે, વિનોદમાં વિજ્ઞાનનું પતન થતું હોય ત્યાં શી રીતે ગમે.

ત્યાં વસ્તુપાળ ગમ ખાઈ ગયો. બાઈ સોમેશ્વર દેવી અનોપમા તો હવે ધોળકામાંથી વિદાય લઈ લાંબા સમય માટે ચંદ્રાવતી જાય છે. ત્યાંથી પાછી ફરશે કે નહી. કારણ કે તેના વગર મને ઠપકા કાણ આપશે. મને જગતમાં જો ખીક હોય તો તે પવિત્ર અનોપમા દેવીનીજ. બાકી ધોળકા અનોપમા વગરનું સુનું થઈ જશે મારી હરીયાળી કુટુંબોનો લોચી વાડી પણ તેના સીંચન વગર કરમાઈ જશે અને કાર્ત વખતે હું પણ મારી સદાસીકતા અને ઉતાવળીયા સ્વભાવથી ઉત્ત્રાડો પડી જઈશ તો મને કાણ અધાસન આપશે. આ પ્રમાણે ગળાત સ્વભાવમાં વસ્તુપાળ કુખી રહ્યો છે ત્યાં અનોપમા તરત ચાલી ગઈ અને વસ્તુપાળ પોતે પણ ગુરૂદેવના વંદન માટે ગયા.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

અનોપમાનું ચંદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ

સેનાપતિ તેજપાળ તો બ્રહ્મકર્મના રાજ સંગ્રામસિંહની સામે યુદ્ધ કરતા સર પોતાનું સૈન્ય લઈ ગયો હતો. ત્યાં પણ પોતે ઘણું બહાદુરી બોલું વર્તન બતાવ્યું હતું. આ બંન્ના સમાચાર દેવી અનોપમાને મળતા હતા. સમાચાર જાણી પોતાના પતિ પ્રત્યે તેની અણ-

હવે બાવના ઉત્પન્ન થતી હતી. પોતાના પતિને સુખી કરવાને માટે પોતાના હૃદયમાં એક ગુપ્ત વિચાર કરી મૂક્યો હતો. અને તે એ હતો કે મારાથી મારા પતિની સંપુર્ણ બાવના પૂરી થઈ શકતી નથી તો તેમને બીજી પરણાવી તેમની અભિલાષા પૂરી પાડવી તે મારી ફરજ છે.

હવે પોતે ચંદ્રાવતી જવા સાડે રાણી જેતલબાની રજા લેવા ગઈ. રાણી જેતલબાએ અનોપમાને પોતાની છાતી સાથે દાબી દીધી અને રાણીનું પણ અનોપમાના જવાથી ઘણાજ ઉદાસ થઈ રહ્યા હતા. તેમ રાણા વીરધવલ પણ અનોપમાના જવાથી બહુ જ નારાજ થતા હતા. ઘોળકાની સમગ્ર પ્રજા પણ અનોપમાના જવાથી રાજી નહોતી. સૌ કોઈ નાના કે મોટા બાળ કે અબાળ વૃદ્ધ કે યુવાન દરેકને અનોપમાની ખોટ જણાતી હતી અને અનોપમાની ખોટ પૂરી કરે તેવી કોઈ પણ સન્નારી ગુજરાતમાં નહોતી. તે વાતની સંદેહ હતો.

રાણી જેતલબાએ કીધું કે બહેન અનોપમા હવે તું તારા પણ તારા તેજપાળનું ધારજે તું તો સાધુડી થઈ રહી. પણ શું તારે મારા બાઈને પણ સાધુ બનાવવો છે. નારે ના બા તમે પણ સાધુડી થાઓને. ત્યાં જેતલબા બોલ્યા કે પૂછ્યું છે તારી રાણાને તેમને મારા વગર ગમતુ જ નથી. અને મારે પોછો રાત કે દિવસ છોડતા જ નથી, તો બીજી પરણાવો તેમને તો બીજી લાવવાની વાત કહું ત્યાંતો ઘોઘરે બાએ છે એમને તો નીવડેલુ દામ જોઈએ છીએ તેનું કેમ માટે તારા રાણાથી તો હું હવે થાકી છું. હશે બા, તે તો સંસારની માયા એમજ ચાલે. ત્યાં બા હવે આપની દીકરીને રજા આપી આશીર્વાદ આપો ત્યાં રાણાએ કીધું કે અમે પણ હવે અનોપમા ચંદ્રાવતી આવશું. બલે બાપુ આપ ચંદ્રાવતી પધારશે તો ચંદ્રાવતીની પ્રજા આપનું સ્વાગત કરવા વિજયમાળા ગુંથી રાખશે. માટે

આપ જરૂર પધારશે. ત્યાં રાણાએ અનોપમાને સુંદર પોષાક અને સુંદર શ્વેતધારના દરદાગીનાતો દાયજો આપી ધણીજ ખુશીથી રજા આપી. વસ્તુપાળે પણ રજા આપી તમામ ધરના તમામ સ્વ-જનોએ રડતી આંખે સૌએ અનોપમાને ચંદ્રાવતી જવાની રજા આપી. જ્યાં અનોપમા પોતાના રથમાં ચંદ્રાવતી જવા સાડે બેઠી. ત્યાં ધોળકાની તમામ પ્રજાજન અનોપમાને વલોઠાવવા ધણે દૂર સુધી ગઈ.

તેવામાં પોતાનો દીકરો લુણસી એક કાગળ વિરમદેવને આપવા સાડે પોતાની માને આપી ગયો અને અનોપમાએ પ્રથમ પાટણુ જવાનો માર્ગ લીધો.

રથ તથા તેના માણસો ધોળકાથી વિદાય લઈ પાટણુ આવી આવતાંજ અનોપમાએ વિરમદેવની તપાસ કરાવી ત્યાં તો સમાચાર મળ્યા કે તે તો ગઈ રાતે જ રાણા લવણુપ્રસાદે તેમને સાસરે ઝાલોર વદાય કર્યો શા કારણથી વદાય કર્યા ત્યાં તો સમાચાર મળ્યા કે મંત્રી વસ્તુપાળના કહેવાથી રાણાએ વીરમદેવને વિદાય કર્યો ત્યાં અનોપમા ને વીરમદેવના જવાથો ઠીક ન લાગ્યું અને પોતાના વડીલ જેઠ વસ્તુપાળના કહેવાથી જ રાણાને વિદાય કર્યા તેથી તેને પણ આગાધ થયો અને વીરમદેવ પણ અન્ને મંત્રીઓના વખત આવે અ-ખર લઈશ.

તેવા શબ્દો બોલેલા તે પણ સમાચાર અનોપમાને મળી ચૂક્યા કે ત્યાં તો તેજપાળ સેનાપતી બ્રહ્મકચ્છના સંગ્રામસિંહ રાજાને જીતી ગુજરાતની સત્તાની આણુ વરતાવી અને દંડ નાયક સ્થાપી તે સીધો પાટણુ આવ્યો ત્યાં પોતે અનોપમાને મળ્યો જ્યાં અનોપમાના આગ્રહ પોતાની ઈચ્છા નહિ હોવા છતાં ત્યાં સુહા નામની કન્યા સાથે અનોપમાએ કંઈ પણ વામધૂમ વગર લગ્ન

કરાવી અનોપમાએ બન્ને યુગલને ઘોલકા વધાય કયાં અને પોતે ચંદ્રાવતી જવા વિદાય થઈ.

વળી ચંદ્રાવતીની પ્રજાજનને માલુમ પડ્યું કે ચંદ્રાવતીમાં અનોપમા બહેન આવે છે ત્યાંતો આખી પ્રજાએ બહેન અનોપમાનું ભાવ બીનું સ્વાગત કર્યું. ત્યાં તો અનોપમાના જોવામાં આવ્યું અને ચંદ્રાવતીની શૈલુક જાણે તદ્દન કાઈ અતેરી બદલાઈ ગઈ હતી. દરેક યુવાન અને વૃદ્ધના મુખ ઉપર સ્વમાન અને શુરવીરતાની છાયા દેખાતી હતી.

ચંદ્રાવતીનો પુરૂષ કે સ્ત્રી સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં મશગુલ હતા. સ્ત્રીઓ પણ પોતાના પતિની બહાદુરી જોવા માટે તલસી રહી હતી.

ચંદ્રાવતીનો નવયુવાન મોતને પોતાની મુઠીમાં રાખીને ફરતો હતો. વળી ચંદ્રાવતીનો નવયુવાન આજે એકે એક જણ હથીઆર વાપરતાં શીખ્યો હતો. તલવારઆજી, પટાઆજી, કટારીના દાવ, બાલાનું વીંઝ વાપણું, તીર કામકાં વળી મદલ કુસ્તીના દાવપેચ અને લાઠી ચલાવતા હતા,

આ પ્રમાણે ચંદ્રાવતીમાં તો કામે કામ અખાડા ચાલી રહ્યા હતા. વળી દરેક યુવાન ઘોડેસ્વારીમાં હોંશીયાર હતા. કાઈ ઘોડાપર સ્વાર થતો વખતે ટેકાની કે પાવડની જરૂર નહોતી. તરતજ છલંગ મારી પવનવેગે ઘોડાપર સ્વારી કરી ગાઉના ગાઉઓ સુધી જવાની શરૂતો ચલાવતા હતા.

આ બધું અનોપમાના જોવામાં આવવાથી અનોપમાની વેંત વેંત છાતી ફૂલવા લાગી અને મનમાં વિચારવા લાગી.

પરમાત્માએ ચંદ્રાવતીની પ્રજામાં નવચેતના આપ્યું અને દરેકે દરેકના ચહેરાપર કાઈ અજબ ખુમારી દેખાતી હતી.

આજે ચંદ્રાવતી મટીને આખું ગુજરાત દેખાતું હતું, કારણ કે રેકે દરેક પ્રજાજન જય ગુજરાત કહી નમસ્કાર કરતો. ચંદ્રાવતીનો વહેપારી ગમે તે દેશાવર હુંડી લખે તો તેમાં જય ગુજરાત લખી મોતાની સહી કરતો હતો.

આ પ્રમાણે પાંચસો પાંચસો ગાઉ સુધી એકજ ન્યાય, એકજ પ્રેમ અને એકજ શાસન. ન કોઈની રોક ટોક, ન કોઈની જકાત, ન લાંચ કે રૂશવત, ન કોઈ અમલદાર કે અધીકારી પ્રજાનો બક્ષણ અને પણ પ્રજાનો રક્ષક બની પ્રજાની સેવા કરે.

આ પ્રમાણે શાસન કોઈએ ગોઠવ્યું નહોતું. રાજ્યે પકડ વગાડ્યો નહોતો. લાંચા લાંચા હુકમો કાઢ્યા નહોતા. તેતો આપોઆપ માયુવેગે પ્રભુએ બનાવ્યો અને પ્રજાએ વધાવ્યો. બધે એકજ રીતઃ મુંગળ અને શરણાર્થીઓના અવાજ ગુંજતા. દેવમંદિરમાં પણ એકજ માદ, એકજ પ્રેમભીની ભક્તિ, નહીં નાના મોટાનો ભેદ.

જે લોકોને ગોધરા કે લાટમાં જવાની સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી તે ગોધરામાં અને લાટમાં ચંદ્રાવતી તેમજ ગુજરાતના હજારો નવયુવાનો અમુક અમુક હોદા ઉપર આવી રહ્યા હતા.

ચંદ્રાવતીના વહેપારીઓએ ખંભાતમાં જઈ મોટા વહેપારની પેઢીઓ ચાલુ કરી હતી અને કરોડો રૂપીઆનો વહેપાર કરી પરદેશ ફરી અઢળક નાણાં કમાતા હતા પણ આ બધી રાણુક આપવાનું કારણ ન્યારે અનોપમા પ્રથમ આવી હતી ત્યારે પ્રજાને જે ટાણે માર્યો હતો કે જીવવું હોય તો મરતાં શીખો અને જીવનને જીવન બનાવવું હોય, પવિત્રતા અને નીકરતા શીખો, આટલાજ દેવી અનોપમાના વચન હતાં. તે વચનના ખોલ આજે ચંદ્રાવતીની પ્રજાએ સાચા પાક્યા.

પ્રકરણ ૫૯ મું

પરમાર ધારા વર્ષદેવ

ચંદ્રાવતીનું કામ પતાવી અનોપમા આજુ ઉપર જવા તૈયારી કરી. ત્યાં તો આજુ ઊપર યુદ્ધે ક્ષત્રી ધારા વર્ષદેવ મળ્યા, અનોપમાએ નમસ્કાર બોલી કે જય ગુજરાત, પરમારદેવ બેટા અનોપ, જય ગુજરાત યુદ્ધે ધારા વર્ષદેવ, સામે નમસ્કાર આપ્યો. અનોપ અને પરમારદેવ આજુપર ચાલતા ચાલતા વાતો કરતા હતા. પણ અનોપમા તો શોધતી હતી, પરમાર સોમદેવને પણ સામે દેખાયો નહિ ત્યારે અનોપમાએ પૂછ્યું કે—

વડીલ સોમ ક્યાં છે બેટા, તું કશી વાત કરીશ નહિ, સોમે તો મારા કુળનું નામ બોલ્યું છે અને આજે મારી દશા સોમે તો કફોડી કરી મૂકી છે ત્યાં અનોપમા બોલી કે—

તેવું તે શું સોમે કયું છે. બેટા અનોપ, તારા સંબંધમાંથી પાછો વળતો સોમ એક નાલાયક ક્ષત્રીયને ન શોભે તેવું પરાક્રમ કરીને આવ્યો છે. કાષ્ઠ સ્ત્રીનું હરણ કરીને લાવ્યો છે.

ત્યાં અનોપમા વીચારમાં પડી ગઈ. ત્યાં ફરી પાછો ધારાવર્ષદેવ બોલ્યા કે તે તો તારા જોડે હરેલી કાષ્ઠ ક્ષત્રીયની દીકરી છે.

આવી રીતનું કારસ્તાન ગોઠવી તે પીશાય કન્યાએ તેને તેના પ્રેમમાં પાગલ અને ઉલ્લુ બનાવ્યો છે તેથી પોતે આવેશમાં આવી તે કન્યાને પોતે બચાવી લાવીને તે બાળાનો જાણે તે રક્ષણહાર બની ગયા.

ત્યાં તો અનોપમા પણ તે વાતને ઊવટ સુધી સાંભળવા ઉત્કૃષ્ટ હતી તેથી બોલી કે તે પછી શું થયું.

તે પછી તે રૂપસુંદરીને સોમે છાનોમાનો તે બાળાને છુપા ગઢમાં પ્રવેશ કરાવ્યો અને સંભાળપૂર્વક તેને ત્યાં રાખી સોમ તેની માતાને વાત કરી કે મારું લગ્ન આ કન્યા સાથે કરવા સારૂ મારા પિતાની આજ્ઞા અપાવો. તેની માએ મને વાત કરી. મહારી વૃદ્ધ ઉમ્મરમાં મારા માથે કારમી ફરજ આવી પડી છતાં મેં કંઈ ઉકલ કરી ખુલાસો આપ્યો કે—

મારી ના નથી પણ થોડો વખત તેને રાખી જો. તેનું મન જો આપણા ઘાસ જેવા જંગલમાં અને પથ્થરના સહેવાસમાં ગમે તો સુખેથી લગ્ન કરજો.

ત્યાર પછી તો સોમ ધણેજ આકળો અને ધણો ગુસ્સે થઈને દોટ મૂકતો મારી પાસે આવી ખૂબ રડ્યો અને બોલ્યો કે,—

બાપુ ! મારી છોકરમતે મને ગધાડો બનાવ્યો છે, આ પીશ્વાય કન્યા નથી પણ કોઈ કાવત્રાબાજ નીચ વારાંગના છે માટે સાવધાન થાઓ. બાપુ ! તે નાલાયક નીરાધાર નથી પણ તે તો દીલ્લીના બાદશાહ મોઝુદીનની કૃપાપાત્ર છે.

તેને સોમ પાસેથી આજ્ઞાના ગૂપ્ત બંડારો, વળી છુપા રસ્તાઓ ચોકીઓ, શસ્ત્રબંડારો વિગેરેની હકિકત તમામ જાણી લીધી અને તે ફરવા જતી જતી પોતે નાશવાની તૈયારી કરતી હતી ત્યાં સોમના જાણવામાં આવ્યું અને તે પટકાર્થ.

વળી તેની પાસેથી તમામ નકશાઓ, ખીખાં કેટલાંક સાધનો મળી આવ્યાં. તે પછી તો તે નાલાયકે સોમનું બાનું પણ અપમાન કર્યું કે—તું જો દીલ્લીના લશ્કરને આવવા સારૂ તમામ રસ્તો

આપે તો હું તને ગૂજરાતનો મહારાજ બનાવવા માટે વચન બાંધ-
શાહ પાસેથી અપાવું.

ત્યાં તો સોમ ગભરાયો, જાણે તેને આણુને ભયંકર રીતે ઢિડાવી
દેવાની તૈયારી દેખાતી હોય તેવી તેના મનને કલ્પના કરી લીધી,
અને તે નાલાયકનો ચોટલો ઝાલી ખેંચી લાગ્યો તે દીવસથી સોમની
આંખોમાંથી આંસુ સુકાતાં નથી.

પોતાની થયેલી ભૂલના માટે પોતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે પો-
તાના પ્રાણની આહુતી આપવા તૈયારી કરી છે ત્યારથી બેટા અનેાપ
એક બાબુ સોમ કાંઈ બંધું ચતું ન કરી બેસે અને બીજી બાબુ એ
પાપીણી પાછી કંઈ છટકો ન જાય તેથી તે બન્નેની સંપૂર્ણ જાપતા
વડે ચોકી કરીએ છીએ.

ત્યારે અનેાપ બોલી કે-મને તે બાઈ પાસે લઈ જશો. ત્યાં
અનેાપ જાય છે, તે બાઈને બેતાં યાદ આવે છે. આતો સંઘમાં
આવિકા બની હતી તે. અને પોતાના પતિનું મરણ સાંભળી પોતાના
ગામ જવા માટે નીકળ્યાં હતાં તે.

દેવ ! આ તો વિરમદેવે ભગાવેલાં તો નહિ. ત્યાં દેવ બોલ્યા કે
તે બોલી હતી કે વિરમદેવે કાંઈ બાંધને સતાવી હતી અને તારા જેઠે
પણ તેના પ્રેમની માગણી કરી હતી.

આ પ્રમાણે અનેાપમાંએ વાત સાંભળી. પોતે ભયંકર ચીંતાનાં
કારણ બેવા લાગી. ગૂજરાતનું ભવિષ્ય જરૂર ખમડશે. નાલાયક વિષ
બરાબર રેડયું છે. નાલાયક સ્ત્રીના માટે કુમાર વિરમદેવને પાટણ
છોડવું પડ્યું અને ગૂજરાતનો દુશ્મન થયો છે.

અનેાપમાને હવે વિરમદેવના અનાડી ચાળાથી તેના પુનરો-
દ્ધારની આશા બધી ધૂળમાં મળી ગઈ.

આખરે અનોપે પોતાના જેઠ વસ્તુપાળને બધા સમાચાર આપ્યા અને આ પાપીણીને પણ ધણાજ માન મર્ત્યા સાથે રાખી હતી. અનોપમા પણ તેની આગ્રતા સ્વાગતા બરાબર કરતી હતી. મંત્રીના સમાચાર આવ્યા કે-તેને બરાબર સાચવજો. છટકી જાય નહિ.

પ્રકરણ ૬૦ મું

તેજપાળ આખુ ઉપર

અનોપમાએ પોતે પત્ર લખી પોતાના સ્વામી તેજપાળને સુહડાને સાથે લઈને આખૂ આવવા માટે આગ્રહભર્યો પત્ર લખી તેઠાવ્યો હતો, ત્યાં તેજપાળ સુહડાને સાથે લઈ આખૂ આવ્યો હતો. આખૂ આવવાનું તો તેજપાળનું જીવું કાર્યક્ષેત્ર હતું.

અનોપમા અને તેજપાળ આખૂપર ચઢતાં ચઢતાં અનેક રીતે સ્વામીની સાથે આનંદ અને ગમ્મતની વાતો કરતી જતી હતી. પોતાનો સ્વામી આજે એના હૃદયમાં ભર્યો ભર્યો લાગતો હતો. તેજપાળ પણ અનોપમાની વાતો સાંભળી નવાઈ પામતો હતો અને મનમાં વીચારતો હતો કે-પોતાનાપર શોક્ય લાવીને આનંદ અને મસ્તીમાં રમનારી આ તો કોઈ અજબ સ્ત્રી છે, તેના પેટના પાણીનું માપ માપવું મુશ્કેલ છે.

અનોપમાને પોતાનો પતિ જાણે આંખાની પાકી ફેરીના રસની માફક મીઠાશવાળો લાગતો હતો. ત્યાં તો વસ્તુપાળ માટે અને તેજ-

પાળ માટે એક જ વાત ચાલતી હતી. જૂનીને આજૂના મંદિર બંધાવવા મોકલી અને વસ્તુપાળ તો એ સ્ત્રીઓની સાથે આનંદ અને વૈભવ ભોગવે છે અને તેથી અહકદેશ મટાડવા માટે જ આ બધી બાબત પટાવી લેવામાં આવી હતી. આ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓ માટે ફક્ત આજ વાત જણે ચલણી નાણા જેવી થઈ હતી. પણ તેજપાળ તો ખાનગી રાજ્યદારની હકીકત મેવાડ, મારવાડ, દીલ્હી અને સિંધ વીગેરેની મેળેવવા માટે જ ખાસ તેનું આગમન થયું હતું. સાથે વીરધવળ રાણા પણ હતા.

ત્યાં ધારા વર્ષદેવ સાથે તેજપાળ મંદિરનું કામકાજ જોતાં અને આજુમાં કઈ કઈ જગાએ ધાંટી, ખીણ યુદ્ધમાં ઉપયોગ આવે તેવી જગાઓનો ભોમીયો થતો હતો. ત્યાં તો ધારાવર્ષદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે ચંદ્રાવતીની આજુબાજુના ગામની તમામ પ્રજા ધરબાર છોડી પ્રહ્લાદનપુર જઈ વસવાટ કર્યો હતો અને તમામ ગામ નગર ઉજ્જડ કરી નાખ્યા હતા અને દરેક પ્રજાને તુરકનો પોશાક પહેરવા માટે સુચના કરવામાં આવી હતી. આ પ્રમાણે તમામ ગામની વસ્તી દૂર દૂર જઈ વસ્તી જતી હતી, અને ગામ વેરાન જંગલ થઈ ગયાં હતાં.

આ પ્રમાણે તેજપાળે તમામ પહાડ જોયો અને જ્યાં જ્યાં મોરચો નાંખવા જેવો હતો ત્યાં ત્યાં બધી ગુપ્ત ગોઠવણો કરી નાંખી. આખા વિસ્તારમાં ક્યાંય મનુષ્ય જ ન દેખાય. જ્યાં જુઓ ત્યાં વેરાન જંગલ અને ઉજ્જડ જણાય.

આ વખતે સિંધમાં આવેલ મીર શીકારના કાન સુધી પણ નવી નવી વાતો આવવા લાગી તેમ તેમ મીર શીકારની ઢાઢ ગુજરાત ઉપર આવવા લાલચાઈ. અને ગુજરાતના રાજાએ તો ધણા રાજાની તાબેદારી અને ગુલામી સ્વીકારી. કઈક રાજાઓને ગુજરા-

તણો પરણાવી. આવી વાતો સાંભળી પીશાય મીર શીકાર પણ પોતાનું હજારોની સંખ્યાનું બળવાન સૈન્ય લઈ ગુજરાત પર ચઢાઈ કરવા સારૂ નીકળ્યો. જ્યાં જ્યાં મીરનો મુકામ થાય ત્યાં તો તમામ મામ અને ગામડાં ઉઝગડ અને વેરાન લાગે. બાગ્યે કાઈ પ્રમજન દેખાય. ત્યાં તો કોઈ તુરકના વેષમાં દેખાય તો કાઈ ખેતીવાડો કરતો જણાય. ત્યાં તો મીરના માણસો પૂછે કે તમારો પરમાર રાજ ક્યાં છે ? બાઈ તે તો ક્યારનાએ નાશી ગયા અને પ્રહ્લાદનપુર જઈને વસ્યા. મીરને દરેક રાજાએ ગુજરાતમાં જવાનો રસ્તો કરી આપ્યો. ત્યાં તો મીરનું લશ્કર નીર્ભયતાથી ચાલવા માડ્યું અને પોતાની સામે હવે કોઈ પણ માથું ઊંચકી શકે તેમ નથી તેમ જાણી સૈનિકો આણુ પહાડની ખીણના રસ્તે આવ્યા. જ્યાં લશ્કર બરાબર આણુના ઘાટમાં આવ્યું ત્યાં તો માનવદળ ઉભરાયું અને નીકળવાનો રસ્તો તરત અંધ કર્યો.

તે સૈન્યના આગેવાન ધારાવર્ષદેવ હતા. જ્યાંથી ગુજરાતમાં જવાનો રસ્તો હતો તે ઘાંટીમાં પણ માનવદળ ઊભરાયું અને તે રસ્તો પણ અંધ કર્યો. તે સૈન્યના આગેવાન તેજપાળ અને રાણા વીરધવળ હતા. જ્યારે મીરનું તમામ લશ્કર ઠાંસી ઠાંસીને ઘાંટીમાં ભરાઈ ગયું તે જ વખતે પહાડ પર પથ્થરનો મારો વરસવા લાગ્યો અને હજારો માણસનો કચ્ચરખાણ થઈ ગયો, અને મીરનું લશ્કર તમામ જમીનદોસ્ત થયું. તેના સાધનો રોળાઈ ગયા.

આ પ્રમાણે મીર શીકારની તેમજ તેના સૈન્યનો દુર્દશા કરી પાપીને પાપની સંપૂર્ણ શીક્ષા આપી. તે પછી વીરધવળ અને તેજપાળ ધારાવર્ષદેવનું સૈન્ય જોવા ચાલ્યા. ત્યાં તો ધાયલ થયેલા એક સૈનિકને વીરધવળે જોયો. ત્યાં તો સૌરાષ્ટ્રમાં શોવાલયના મંદીરમાં મળ્યા હતા તે વાત યાદ કરી. ત્યારે વાત કરતાં વીરધવળને લાગી

આવ્યું અને બોલ્યો કે આ સૈનિકે તો મને યવનોથી ડરતો દેખી મને ધિક્કાર આપ્યો હતો અને હું મારી ફરજ ચૂકતો હતો, તેમાંથી મને બચાવ્યો હતો ત્યાં નામ પૂછ્યું. ત્યાં તો બોલ્યો કે મારું નામ સોમ. તારા પિતાનું નામ ધારાવર્ષદેવ, શું આ જ ધારાવર્ષદેવનો પુત્ર સોમ પરમાર અને આશુની ગાદીનો વારસદાર તે શું અત્યારે સાધારણ સૈનિક ?

આ પ્રમાણે વીરધવળ અને તેજપાળે આશુનો વિજય કરી ઘોળકા જવાનો વિચાર કર્યો અને ઘોળકાની પ્રજા જે યવનોથી ડરતી રહી છે તેને આજે યવનોની બીક દૂર કરવા માટે હજારો યવનોનાં માથાં-ધડ વિગેરેનાં ગાડે ગાડાં ભરાવ્યાં અને તમામ ગાડાં ઘોળકા લઈ ગયા અને હજારોની સંખ્યામાં યવનોના માથા અને ધડ ઘોળકાની પ્રજાને બતાવી અને પ્રજાની બીકને દૂર કરી. આ માથા અને ધડના હગલા યવનોની લાશના દેખી સિંધેશ્વરના મંદિરમાં એક વૃદ્ધ દેવરાજ પાટીલ હતો અને તેણે દુનિયાના તમામ રંગ જોઈ લીધા હતા. હવે કંઈપણ તેના જીવનમાં અભિલાષાન હતી. પોતાના જ હાથે ખાટલો પાથરી પોતાના જ હાથે સુઈ ગયો અને છેલ્લા શ્વાસે પર-ભોક સીધાવી ગયો.

દેવરાજ પાટીલના મરણના સમાચાર લવણપ્રસાદ રાણાને મળતાં જ બહાદુર રાણો તેના મરણથી દીલગીર થયો અને પોતે કોઈ ન જાણે તેમ સ્નાન કર્યું અને રાણો વીરધવળ તો પોકે પોકે રોયો, તેને ભૂતકાળ યાદ આવ્યો પોતાના પર તેની જે મમતા હતી તે યાદ આવી. પોતે સ્નાન કરી પિતૃવિયોગનું દુઃખ અનુભવ્યું. આ વખતે જ આશુના વિજય પછી પાટણના મહામંત્રીયદે વસ્તુપાળ અને તેજપાળ થયા.

મકરણ ૬૧ મું.

વસ્તુપાળની અજબ રમત

પાટણના મહામંત્રી બન્યા પછી પોતે દરેક રાજ્યની સાથે મિત્રાચારી બાંધવાની આશા રાખી હતી. અને ધારેલી ધારણા એ હતી કે કોઈ ઉપાયે દરેક રાજ્યઓનું સંગઠન થાય તો કોઈ પંદેશો દુશ્મનની તાકાત નથી કે કોઈ કોઈના ઉપર પોતાનો પંજો ઉગામી શકે. પણ તે બાબતમાં તે નિરાશ થયો. તેથી પોતે દિલ્હીના બાદશાહ મોઝુદીનની તક આવે મુદ્દાકાત લેવાનો ટાર્કમ શોધતો હતો. તે પછી પોતે ખંભાત આવ્યો ત્યાં પોતાના મુસયરો દિલ્હી હતા તેના સમાચાર આવ્યા કે મોઝુદીનની મા મક્કાની હજે જવા સારૂ ખંભાતના દરીયામાં થઈને જશે. આ સમાચાર મળતાં જ વસ્તુપાળે પોતાના કેટલાક વિશ્વાસુ ચાંચીયાઓને બોલાવ્યા અને બધી વાતની સમજ પાડી કે જેવું દિલ્લીથી જે વહાણ મક્કા જવા માટેનું આવે તે વહાણ લુંટી લેશે. ત્યાં તો હજે જવાનું વહાણ બરાબર એ ત્રણ દિવસમાં જ આવ્યું અને ખંભાતનો કીનારો થોડે દુર રહેતાં જ વહાણ લુંટાયું. ત્યાં વહાણમાં મુસાફરી કરનાર જે આગેવાન હતા તે પોક મૂકતો આ વસ્તુપાળ પાસે આવ્યો. ત્યાં તો વસ્તુપાળે ધણા જ વિવેકથી વાત કરી.

પોતે પણ દીલગીરી બતાવી. અને કીધું કે આપ ચીંતા કરશો નહીં તમારો લુટાએલો માલ પાછાં પાછો લાવી આપીશું. કારણ કે અમારી હદમાં જે લુંટ થાય તેની જવાબદારી અમારી છે. આપ એ શીકર રહો. ત્યાં આવેલો માણસ બોલ્યો કે વહાણ લુટાયું તેની

ફીકર નથી, પણ તે વહાણમાં તો દીલ્લીપતીની અમ્મા છે અને તે મકકે હજ કરવા જાય છે.

ત્યાં વસ્તુપાળે ખરાબર દેખાવ કર્યો અને બોલ્યો કે શું બાદશાહ સલામતની મા છે આપ શું બોલો છો.

મહેરબાન શું મશકરી તો કરતા નથી. નહીં મુરજી હું સાચુ જ કહું છું કે મારી સાથે હું અમ્માને મક્કા હજ કરવા લઈ જઈ છું. વાહ બાર્ષ વાહ આપે પણ હદ કરી. આમ છાનામાની રીતે દીલ્લીના બાદશાહની જનેતા ખંભાત આવે અને આપ અમને ખબર પણ ન આપો. આ તે ક્યાંનો ન્યાય શું તમારે અમારૂં નાક કપાવવું છે. ચાલો ક્યાં છે માતુશ્રી. ત્યાં તરત વસ્તુપાળ જઈને બાદશાહના માતુશ્રીના ચર્ણોમાં ઝુકી પડ્યો.

અમ્મા-અમ્મા આપે તો અમારૂં તદ્દન ખરાબ દેખાય તેવું કર્યું. આપ જેમ બાદશાહ સલામતની અમ્મા છો તેમ તમે અમારી પણ મા છો. આપ આમ ગુપ્ત રીતે જાઓ તેમાં આપે અમારી કંઈ ઈજ્જતનો ખ્યાલ કર્યો હતો. પ્રથમથી જો આપ આવવાના છો તેવી માલુમ હોત તો અમારા ખાસ વહાણુ આપની સેવામાં હાજર કરત.

મંત્રીની વાત ઉપર તો બાદશાહની મા તો ખુશી ખુશી વાહ વાહ માતુશ્રી આપને હજુ પણ અમારા માટે અવિશ્વાસ. હવે તો આપ અમારા મહેમાન થાઓ અને આપનો લુંટાએલો તમામ માલ અને હજમાં મુકવાની જે જે ચીજો લુટ થી છે તે તમામ આપને જ્યાં સુધી લાવી ન આપુ ત્યાં સુધી મારે ખાવા પીવાની પ્રતીજ્ઞા છે. મંત્રી પોતે કેટલું સાચુ બોલે છે તે સારી પેઠે સમજતો હતો. ત્યાં પોતાના મનને બીક હતી જો કદાચ અનોપમા આ પ્રપંચ જાણુશી તો જરૂર ઠપકો આપશે. પણ કંઈ નહી ઈતીહાસમાં જે

લખાવવાનું હશે તે લખાશે. પણ મારી પોતાની પવિત્ર ભાવના તો એ છે કે મારા ગુજરાતની ગૌરવતા કાયમ રહેવી જ જોઈએ.

અમ્મા તો વસ્તુપાળની વાક્ય ચાતુરી ઉપર આક્રોશ થઈ ગઈ અને વસ્તુપાળને ત્યાં મહેમાન થવાની હા કહી ત્યાં તો લુટાએલો તમામ માલ કરેલો ગોઠવણ મૂજબ તમામ પાછો આપ્યો. અને જોને માલ લુટ્યો હતો તે લોકોને અમ્માના પગે પડાવ્યા અને માફી મંગાવી.

અમ્મા પણ મંત્રીની મહેમાનગતીથી ખુશી ખુશી થઈ ગઈ. ત્યાં વસ્તુપાળે પોતાની પ્રીયા શોખૂમતીને આજ્ઞા કરી કે અમ્માની પગથંપી તારે કરવાની છે.

પગથંપી તો કરવા સારૂ કોઈ મલ્લને બોલાવેને જોવી સહીમતી કરી હતો તેવી. અરે જૂંડી બોલતો બંધ થા. શું અત્યારે વિનોદનો પ્રસંગ છે.

ગુજરાતની જાહોજલાલી ટકાવવા ખાતર વસ્તુપાળે તો બાદશાહ મોજૂદીનની માનું દીલ એવું જીતી લીધું કે, તેનું વર્ણન થઈ શકે તેવું નથી.

ત્યાં તો બાદશાહની માને વાજતે ગાજતે વહાણ પર મુકવા આવ્યા. અને હજારો માણસની હાજરી પણ તે વખતે બંદર ઉપર મુકવા આવી હતી. લલિતા અને શોખૂ ઉપર તો અમ્મા ખુશી ખુશી થઈ ગયા હતા. ત્યાં વસ્તુપાળે અમ્માની સાથે મક્કાની દર્ગામાં ચોડવા સારૂ સુંદર શીલ્પ કળાનું અલૌકિક કાતરણીવાળું આરસનું તોરણ મોકલ્યું. તે તોરણને પણ વાજતે ગાજતે વહાણમાં પધરાવ્યું. સાથે કારીગરો પણ તોરણને ચોડવા સારૂ મોકલ્યા. વહાણ વહાય ચતાં પહેલાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આપ પાછા આવવા માટે વચન આપો.

અમ્માએ વચન આપ્યું. મક્કા જઈ આવ્યા, અને અમ્મા

પાછા ખંભાત આવ્યા. મંત્રીના પર અમ્માતો ખુશી ખુશી થઈ ગયા. અમ્મા તો દીલ્લી પહોંચ્યા ત્યાં બાદશાહ મોજૂદીને અમ્માને પૂછ્યું કે મારા મક્કા જતાં કોઈ પણ જાતની અડચણ તો નહોતી પડી. ત્યાં તો અમ્માને વસ્તુપાળના વખાણ કર્યાં કરે શું ગૂજરાતના મંત્રી શું તેની સી લલિતા અને શામ્. શું તેનો પ્રેમ. અરે અમ્મા હું જે પૂછું છું તેનો જવાબ તો આપ.

બેટા શું જવાબ આપું તેના જેવો દોલાવર અને નેક માણસ મેં કોઈ દીઠો નથી. બેટા મારી સાથે મક્કા સુધી આરસનું તોરણ મોકલ્યું હતું.

અને તે તોરણ ધણું જ કીંમતી હતું શું તેનો આપણા મહજબ ઉપર તેનો ત્યાં બાદશાહ બોલ્યો કે તું તેને સાથે કેમ ન લાવો. બેટા તુ મુલાકાત લઈશ ખુશીથી તો હું મારી સાથે લઈને આવીશું ત્યાં બાદશાહ વસ્તુપાળને તેડવા માટે સરદારો અને અમીરોને મોકલે છે ત્યાં વસ્તુપાળ પોતાના મોભાને જાજે તેવો દબદબાબર્યો પોષાક પોતાની લોખંડી કાયા અને દેખાવડો જાણે કોઈ મહારથી આવ્યો તેવી રીતે બાદશાહ સલામત ને: કુરનીસ કરી સલામ ભરી આશન ઉપર બેઠો ત્યાં તો વસ્તુપાળની વાક્ય આતુરી અને તેની બોલવાની છટાથી બાદશાહનો આંધોન થયો અને બોલ્યો કે મંત્રીજી આપે મારી માતુશ્રીની જે સેવા બજાવી છે તેના માટે આપ કંઈપણ માગો નામદાર માગવાનું તો એકઃ છે આપ ગુજરાતની દોરતી બાંધો ત્યાં બાદશાહ બોલ્યો કે અમે દોરતી બાંધવા નથી આવ્યા પણ શાસન કરવા આવ્યા છીએ. દોરતીમાં અમારી તલવાર મારી દોરતી મારો કયો વારસદાર સાચવશે. ત્યાં તો વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ગરીબ પરવર બવિખ્યની વાત તો બવિખ્ય ના બન્ને બાજુના વારસદાર ઉપર છેડો આવો મારી અને તમ રી હયાતી સુધીનીજ વાત છે. ત્યાં બાદશાહે વચન આપ્યું અને ગુજરાતની દોરતી કાયમ કરી ત્યાં બાદશાહ બોલ્યો કે બીજી

પણુ માગે તો નામદાર આપના તામાની મમ્માણી ખીણમાંના પાંચ આરસના ટૂકડા ત્યાં બાદશાહ હસ્યો આ વાણીયો શું માગે છે જે મીરસીકારના હજારો યવનોના માથા ધડથી ભુદા કરી ગાડે મા. જરી ધોલકામાં ઠલવનારા શું મારી પાસે પાંચજ પથ્થર માગ્યા તે કહી હસવા લાગ્યો ત્યાં બાદશાહ બોલ્યો તારા માટે તારા બાળો માટે પ્રમવર ગુર્જરેશ્વરીની કૃપાથી મારે ત્યાં કાઈ જાતની કમી નથી. મારે જે જોઈતું હતું તે આપે આપ્યું અને મને નહાલ કમ આરસના ટુકડા માટે બાદશાહે કીધું કે શું કરીશ.

જહાંપનાહ-આપના આપેલા આરસના ટૂકડાની પાંચ પ્રભુન મુર્તી કાતરાવીશ. અને તેને મારા આશ્રુ દેલવાડાના મંદિરમાં પધરાવે ને પ્રતિષ્ઠા કરાવીશ. તેના લેખમાં પણ લખાવીશ કે બાદશાહ મોગલ દીનની આપેલી ભેટ એ શું મારા અનાવેલા મંદિરમાં આપને ભવિષ્યનો વારસદાર કયો ભાગશે.

ત્યાં બાદશાહ હસ્યો, આખરે આનંદની સાથે ત્યાં છૂટા પડવા જાય છે ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે આપે જમસુસી કરવા મોકલેલ અંદ્રપ્રભાને આપ નામદારને પાછી સોંપવા મારી સાથે લાવ્યો છું. તમે વસ્તુપાળે તમામ હકીકત અંદ્રપ્રભાની કહી આખરે બાદશાહે ન સંધ્ય અને અંદ્રપ્રભાનો ન્યાય કરવા સાડ મંત્રી વસ્તુપાળને સોંપી તમે આનંદ અને પ્રેમ વચ્ચે મીત્રાચારી કાયમની યજ્ઞ અને વસ્તુપાળે પોતાની કુનેહભરી રીતથી દીલ્હીના બાદશાહને વશ કરી ગુજરાતના ટકાવી રાખી હતી.

પ્રકરણ ૬૨ મું

અનોપમાની ભવ્યતા અને લુણ્ણવસહિત મંદિર

દરેક કાર્યથી નીવૃત્ત અનેલી અનોપમાના હૃદયમાં હવે એકજ તમન્ના બાકી રહી છે અને તે એ પોતાના જેક લુણ્ણિંગની મરતી વખતની આખૂ પર ભવ્ય મંદિર બંધાવી તેમાં પ્રભૂ મુર્તિ પધરાવવાની હતી તે મંદિર કરાવવાની શરૂઆત શોભન શીલ્પીના શુભ હસ્તે વીક્રમ સંવત ૧૨૮૬માં શરૂઆત કરી. મંદિરનુ કામકાજ બાણુજ ધમધોઢાર ચલાવવા માંડ્યું. હજારે શીલ્પીઓ અને મનુરો વીગેરે સૌ કોઈ અનોપમાની આજ્ઞાનુસાર મંદીર સુંદરમાં સુંદર બનાવવાના કાર્યમાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા હતા. જ્યારે કકકકતો શીયાળો આવ્યો કામમાં જરા શીથીલતા આવી ત્યારે અનોપને ચીંતા થઈ કે મંદિર ક્યારે પૂર થશે ત્યાં શોભન શીલ્પીને બોલાવ્યો બાઈ શોભન આ પ્રમાણે કામ ચાલશે

નોંધ વસ્તુપાળ કવિઓનો આશ્રયદાતા હતો. અને તેની કવિઓ પ્રત્યે એટલી બધી બાગણી હતી કે સોમેશ્વર પંડિતે વસ્તુપાળ માટે શ્લોક લખ્યો છે.

સૂત્રકૃતિ કૃત્તાપૂર્વ દુર્ગાસિંહેન ધીમતા
વિસૂત્રે તુ કૃતા તેવાં વસ્તુપાળે ન મંત્રિણા

ભાવાર્થ પુર્વકાળમાં બુદ્ધિમાન દુર્ગાસિંહે સૂત્રોમાં (વ્યાકરણના સૂત્રોમાં) વૃત્તિ વાખ્યા કરી હતી. પરંતુ અદ્ભૂત તો એ કે વસ્તુપાળે વિસૂત્રોમાં (સૂત્રોની રચના કર્યા વગર પણ) વૃત્તિ (આજીવિકા) કરી આપી.

નોંધ: અરિસિંહનો પિતા લવણસિંહ હવું તે પણ વસ્તુપાળનો આશ્રિત હતો તેણે સ્કૃત સંકીર્તન નામનુ ૧૧ સર્ગનુ ૫૫૫ શ્લોકનું

તો મંદિર વર્ષોના વર્ષોમાં પણ પૂર નહીં થાય ત્યારે શોભન બોલ્યો કે-દેવી દરેક કારીગર-દરેક મજૂર કોઈ પણ જાતની આજ્ઞા રાખ્યા સિવાય એવીશો કલાક મજૂરી કરે છે. પણ તમે જાણો છો તેમ શીથીક્ષતા આવવાનું કારણ શીયાળાની ઠંડી તેથી કારીગરોના ટાંકણાં કામ કરવા હાથ ચાલી શકતા નથી. માટે આપને ઉતાવળથી મંદિરનું કામ કરાવવું હોય તો મારી સૂચના સાંભળો. ઠીક લાગે તો તે પ્રયત્ન કરશો. ત્યાં દેવી અનોપમા બોલી કે ખુશીથી તમારી સૂચના સમજાવો તો શોભને પોતાની સૂચના રજૂ કરી. દિવસ અને રાત-પાલીના માણસો જુદા રાખો તે લોકો માટે રસોડા ચાલુ કરો. નાના બાળકોને રાખવા માટે નાના ઘોડીયા બાંધવાની સવક કરો વળી દરેક મજૂરને પોતાનો ખાવા પીવાના માટે પણ રસોડામાંજ ચાલુ પ્રયત્ન કરો. ટાઢમાંથી બચવા માટે સખડીઓ ચાલુ કરો.

આ પ્રમાણે સૂચના થતાંની સાથે જ અનોપમાએ તરત દરેક બાબતનો પ્રયત્ન કરી દરેક કારીગર અને મજૂરને તમામ જાતની

મહાકાવ્યમાં વસ્તુપાળ કરેલા સૂક્ત્યોના વર્ણનરૂપે બનાવ્યું. (વ નં. ૧૭૮૬ વિષયવર્ણન ઈ. એ. ૨૩ પૃષ્ઠ ૪૭૭ થી ૪૯૫ સુધી)

નોંધ અમરચંદ નામના શાંધ કવિનો એક રમજી પ્રસંગ વસ્તુપાળના માટે એક સ્થલે નોંધાયો છે. બ્યાખ્યાન કરતાં એક શ્લોક બોલ્યા:—

અસ્મિન સારે સંસાર સારં સારંગ લોચના

આ સંસાર સંસારમાં મૃગનયની બીઓ સાર રૂપ છે. (આ વખતે મંત્રી વસ્તુપાળ વંદન કરતા આ શબ્દો સાંભળતાજ પોતે વંદન ન કરતાં પાછો ચાલવા માંડ્યો. ત્યાં બીજી લીટી અમરચંદ બોલ્યા:

યત્કુક્ષિ પ્રલવા પતે વસ્તુપાલ લવઃદશ

કે જેની કુક્ષીથી હે વસ્તુપાળ તમારા જેવા જન્મ્યા.

વસ્તુપાળના કવિઓ પ્રત્યે ઉદારતા એટલી બધી હતી કે તે લઘુ ભોજનજ કહેવાતો સોમેશ્વર-હરીહર અરિસિંહને ખાસ આત્મ-વદાતા હતો અને હામોદર નાનકે બચદેવ મદન વિકલ કૃષ્ણસિંહ શંકરસ્વામી સોમાદિત્ય કમાલાદિત્ય વિગેરેનો ખાસ આશ્રયદાતા હતા.

સગવડ કરી આપી અને કામ ધમંધોદાર ચલાવવા માંડ્યું. શોભન દેવ આગસનો ત્યાગ કરી સ્વસ્થ બન્યો. જેમ માખણનો પેડો કોતરે તેમ પથ્થરમાં ટાંકણા મારી નકસો કોતરવા લાગ્યો. જે જે નમુનાઓ બનાવતો હતો તે તે નમુના જાણે જીવતા અને જાગતા જેવા દેવાતા નહોત. ત્યાં વસ્તુપાળ પણ દીક્ષીનું કામ પતાવી આવતા અનેપમા દેવીએ વસ્તુપાળને કહાવ્યું કે આપ દેલવાડે થઈને જશો. ત્યાં વસ્તુપાળ આવ્યો. જાણે બન્ને આત્માઓના વચમાં જાણે કોઈ શરત સુકાતી ન હોય. અનેપમા જાણે ધર્મની દેવી અને પ્રભુ પરાયણ ના ભક્તિ માર્ગના કાર્યમાં કુશળ બની અને પ્રભુ મંદિર બનાવવા નવિ ભાવનામાં ગુંથાણી અને વસ્તુપાળ પ્રજ્ઞના મન મંદિર રચવામાં ગુંથાયો. ત્યાં વસ્તુપાળે મહેનતુ અને મજૂર માણસોના માટેની સુંદર તમામ જાતની સગવડતા જોઈ અનેપમાને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. ત્યાં તો લક્ષ્મીદેવી અને પૃથ્વી દેવીના વચમાં હોડ ચાલી. પૃથ્વી બોલી કે તારી જેટલી શક્તિ હોય, તેટલી આણુ ઉપર ઠાલવજે તેનો તમામ ભાર મારી પીઠ ઉપર ઝીલીશ. ત્યાં લક્ષ્મી બોલી કે હું એટલી બધી લક્ષ્મી ઠાલવીશ કે જોઉં છું કે તુ કેવો ભાર ઝીલી શકે છે. ત્યાં તો લક્ષ્મીદેવીએ લક્ષ્મી સરીતાઓ બન્ને બાજુ વહેતી મુકી દીધી છે. હવે બેમાથી કાણુ થાકે છે તે જ જોવાનું કામ તો પ્રેક્ષકનું છે.

ત્યાં વસ્તુપાળે બધાની સગવડ જોઈ પણ અનેપમે બધાનો વિચાર કર્યો પણ આ શ્રમ જીવતો વિચાર કર્યો ત્યાં અનેપમાના હૃદયમાં છૂપો આનંદ થયો. મેં તો બધું કીધું ત્યારે તે તો બોલે છે હું કાણુ પરણું. કળા ને પત્નીને ત્યારે હું બોલી શકતી નથી. હું જાણું છું કે જ્ઞેન રેવતીનો પ્રેમ આ શ્રમ જીવ શોભન શોધી ઉપર અપાર છે. પણ શોભનતો કળા દેવીને જ પરણી ચૂક્યો છે અને કળામાં જ મસ્ત બની રહ્યો છે. અહિં તો તેનું મન ખુશ ખુશ બાંધે છે. જેવી શોભનની મરજી.

તેમ કહી વસ્તુપાળ દેલવાડેથી અચળગદ ઉપર ગયા. ત્યાં

અનોપમા પણ સાથે જ હતી. ત્યાં તો વસ્તુપાળને સમાચાર મળ્યા કે, દીલ્હીના મોજૂદીનની મિત્રતા બંધાણી તેને માટે વસ્તુપાળને માન આપવા માટે વિજય મહોત્સવ ઉજવવાનો નક્કી થયો છે અને આખી ગુજરાતના અગ્રગણ્ય સરદારો અને સામંતો આં શુભેટા અને રાજાઓ બધા ભેગા થયા છે. ત્યાં વસ્તુપાળે ધારા વર્ષ દેવને ચંદ્રપ્રભા માટે મોજૂદીન સાથે જે.

વાતચીત થઈ હતી તેનાથી વાકેફ કર્યો. આ ચંદ્રપ્રભાની આવૃત્તમાં ત્રણે ત્રીપૂટી સાથે મળી. વાતચીત કરતા હતા ત્યાં ત્રણેના વિચારો અનુકૂળ થતાં બંધીખાનાના દરવાજા ખોલી નાંખવામાં આવ્યાં. ચંદ્રપ્રભાને બહાર ખેલાવો વસ્તુપાળ ખેલ્યો કે—

દીકરી! તારે જ્યાં જવાની ઇચ્છા હોય ત્યાં ખુશીથી જા. તને હવે જવાની છુટ છે પણ જોજે. દીલ્લીપતિની હદમાં બૂલેચૂકે પગ મૂકીશ નહિ. ત્યાં ચંદ્રપ્રભા ખેલી કે—

શું તમને બાદશાહ સલામતની બીક લાગે છે, ના ના તું પણ તારાથી થાય તે કરી લેજે. જરા પણ પાછી પાની કરીશ નહિ. પણ હું તો મોજૂદીત સાથે જે વાતચીત થઈ છે તેથી જ કહું છું કે જે દીલ્લી જઈશ તો નરકનાં દુઃખો ભોગવવાં પડશે, માટે જા બહેન જા. પણ જીભી રહે તને આશુ ઉપરથી હેઠે ઉતરવાનો રસ્તો કાણ બતાવશે. ત્યાં ધારાવર્ષ દેવ ખેલ્યો કે સોમ બતાવશે.

જે લાગ્યો તેજ મૂકવા જશે. અનોપમા ખેલી કે વડીલ! આ શું. ત્યાં ધારાવર્ષ દેવ ખેલ્યો કે તે પછી જ સોમ પરમાર બની શકશે. નહીં તો તેના માટે નવખંડ ધરતી છે, ગમે ત્યાં સ્થાન લેશે.

ત્યાં સોમ પણ પિતાની આજ્ઞા સ્વિકારી પોતે શ્રમ સજીને ચંદ્રપ્રભાને મૂકવા ચાલ્યો. ત્યાં વસ્તુપાળ ધારાવર્ષ દેવને લઈ પાટણ જવા તૈયારી કરી ત્યાં વચમાં પ્રહ્લાદનપૂરથી પ્રહ્લાદદેવ પરમારને પણ સાથે લીધા. ત્યાં તો રસ્તામાં તમામ સમાચાર વસ્તુપાળને મળતા ગયા. દરેક રાજાઓ અને તેના પ્રતિનિધીઓ ગુજરાતના પાટનગર પાટણમાં વિજય મહોત્સવ ઉજવવા સાફ આવ્યા છે ત્યાં સોમેશ્વર પંડિતના સમાચાર આવ્યા કે—

વસ્તુપાળ ! આપ જ્યારે રાજનને મળવા આવો ત્યારે લોહનું કવચ પહેરીને આવશો, કારણ કે રાજા તમને એવા બાથમાં બીડી દેશે કે તે તમો છુટી નહિ શકો, ત્યાં વસ્તુપાળ પણ સમજી ગયો. હવે કોઈ જાતની આ જીવનને અભિલાષા નથી તેમ કોઈ પણ જાતની નીરાશા નથી. વળી બધા આવેલા મહેમાનો ફક્ત આપણીજ વાટ જોવાય છે માટે વહેલા પધારશો.

ત્યાં વસ્તુપાળ જોલ્યો કે-રાજાની બાથ જીરવવાની તાકાત પ્રભુ આપશે. અને તેમના બાહુપાશમાં સમાવવાનું માન પણ વસ્તુપાળને મળશે.

બાકી તો હવે આ જીવનમાં કોઈ પણ બાબતની તમજા બાકી રહી નથી. માટે હવે તો પ્રભુ ભજનમાંજ આત્માને જોડવો.

અનોપમા પણ પોતાના જીવનની ભાવનાની ભગ્યતાની કાર્કોદી બતાવી પોતાનું જીવન ધન્ય કરતી રહી છે અને પોતાનું કર્તવ્ય પોતે તદ્દન આજસ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ચલાવી રહી છે.

卐

પ્રકરણ ૬૩ મું

મંદિરની વ્યવસ્થા

આજી ઉપર દેલવાડામાં અનોપમાએ કામકાજ ખૂબ જ જુદી પુર્વક ચલાવવા માંડ્યું. તેમાં શોભનદેવ પણ પોતે તમામ પ્રમાદને ત્યાગી દઇ ફક્ત પ્રભુની ભૂર્તિઓ ધડવામાં જ મશગૂલ હતો. ન ખાવાની કે ન પાણી પિવાની કે ન ઝાંઘવાની પરવા હતી. મંદિરની રચના. ઉત્તમ પ્રકારની કાતરણીવાળો આરસપહાણનો ગભારો,

ગૂઢ મંડપ, નવ ચોટીયો રંગ મંડપ, બલ્લાનક (દ્વાર મંડપ) ખત્તક (ગોખલા) જગતિ (ભમતી) ની દેરીઓ વળી હસ્તિ શાળા વીગેરેથી શુશોભીત અદ્ભૂત કારણીવાળુ પ્રભુ નેમનાથનું મંદિર લગભગ સાડા બાર કોડ રૂપિયા ખર્ચથી તૈયાર કરાવ્યું. આ બધી મહેનત અનોપમાની હતી. તે મંદિરનું નામ રાખ્યું લુણીગવસહિકા જેમાં નેમ પ્રભુના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા (પોતાના પિતૃ પક્ષના ગુરુ) નાગે-દ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિ, શાંતિસૂરિ આનંદસૂરિ, અમ્ભરસૂરિ, હરિભદ્ર-સૂરિના શિષ્ય વિજયસેનસૂરિના શુભ હસ્તે સંવત ૧૨૮૭ના (ગુ-ફાગણ) માસ (ચૈત્રતર વદ ૩) ત્રીજને રવિવારે બહુ આડંબર અને ધામધૂમથી કરાવી હતી. તે પ્રતિષ્ઠા વખતે આણુ ઉપર લાખો માણસની મેદની ભેગી થઈ હતી. તે વખતે ચંદ્રવતીપતિ શ્રી સોમ-સિંહ તેમના પાટવી કુમાર કૃષ્ણરાજ વિગેરે કુમારો, રાજ્યના બધા અધિકારીઓ ચંદ્રાવતીના સ્થાનપતિના બદ્ધરક વિગેરે ગૂઢા બ્રાહ્મણ સમસ્ત મહાજન તથા અણુદાયણ ઉપરના અચળેશ્વર, વીશળ, દેઉ-લવાડા ગામ, શ્રી. શ્રી માના, મહણુ ગ્રામ, આવુય ગ્રામ, ઓરામા ગ્રામ, ઉત્તરચ્છ ગ્રામ, સિહર ગ્રામ, સાલ ગ્રામ, હેંઉછગ્રામ, આખી ગ્રામ, શ્રી. ધાંધળેશ્વર દેવીય, કોટડી ગ્રામ આદિમાં રહેનારા સ્થાન-પતિ, તપોધન બ્રાહ્મણ, રાઠિય વિગેરે તમામ લોકો તથા બાલિ બાડા આદિ ગામમાં રહેનારા પ્રતિહાર વંશના રાજપૂતો તમામ લોકો આ વખતે પોતાની રાજપુત્રીથી ભગવાન સમક્ષ મંત્રી તેજ-પાળ પાસેથી આ મંદિરનો સાચવવાની તમામ જવાબદારીનો ભાર બધો ઉપાડી લઈ તેજપાળને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કર્યા હતા. તે વખતે મંદિરનો દેખરેખ રાખવા માટે ૧ મંત્રી મલ્લદેવ, ૨ વસ્તુ-પાળ, ૩ તેજપાળ, ૪ લાવણ્યસિંહ, મોસાળ પક્ષના (લાવણ્યસિંહના મામા અને દેવી અનોપમાના ભાઈઓ) ૧ ખીમ્મસિંહ, ૨ આમ્મ-સિંહ, ૩ બલ્લ તથા લૂણસિંહ, જમસિંહ, રત્નસિંહ વીગેરે અને તે ચારે સંતાન પરંપરા ને હમેશના માટે આ મંદિરના દ્રસ્ટી બના-

આ હતા અર્થાત તેમણે તથા તેમની સંતાન પરંપરાને હમેશના માટે મંદિરની વ્યવસ્થા કરવા રાખવા સારૂ નક્કી કર્યા હતા.

આ મંદિરની વર્ષગાંઠ પ્રસંગે નીચે મુજબ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

ફાગણ વદ ૩ ચંદ્રાવતી ઉવરણી તથા કોસરજીવી ગામના જૈનમંદિરોના બધા દ્રુટીઓ અને સમસ્ત મહાજન લોકોએ મહોત્સવનો પ્રથમ દિવસ કરવો.

ફાગણ વદ ૪. કાસહદ ગામના શ્રાવકોએ કરવો.

ફાગણ વદ ૫. વહમાણુ ગામના શ્રાવકોએ કરવી.

ફાગણ વદ ૬. ધઉલી ગામના શ્રાવકોએ કરવો.

ફાગણ વદ ૭. મુંડસ્થલ મહાતીર્થના શ્રાવકોએ કરવો.

ફાગણ વદ ૮ હંડા ઉદ્રા તથા ક્વાણી ગામના શ્રાવકોએ કરવો.

ફાગણ વદ ૯ મડાહડ ગામના શ્રાવકોએ કરવો.

ફાગણ વદ ૧૦ સાહિલવાડા ગામના શ્રાવકોએ કાયમ ખાતે મહોત્સવ કરવો તથા શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના પાંચે કલ્યાણક્રુના દિવસોમાં દેઉલવાડાના શ્રાવકોએ મહોત્સવ ઉજવવો.

આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કર્યા પછી મંદિરના નિભાવ માટે ખર્ચ વીગેરે કરવાની સુમમતા પડે તેના માટે ચંદ્રાવતીના રાજ સોમસિંહે ક્વાણી નામનું ગામ શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના અર્જોમાં અર્પણ કર્યું. તેનું ફરમાન કબૂલ બવિધ્યના રાજ્યો રાખે તેવી રીતે હસ્તાવેજ કરી આપ્યો. આ પ્રમાણે લુણવસહિ મંદિરની સુંદર વ્યવસ્થા વસ્તુપાળ તેજપાળ અને અનોમનાએ કરી પોતાની અંતિમ ભાવના પૂરી કરી અને અનોગમા તે પછી ધોલકા તેજપાલના સાથે રવાના થઈ શોભન શીલ્પીનો કળા દેવીમાં મસ્તાન પણે આશુ ઉપર રહ્યો.

પ્રકરણ ૬૪ મું

રાણા વિરધવલની અંતિમ ઈચ્છા

જેમ જેમ કાળ પોતપોતાનું કામ બજાવે જાય તેમ તેમ મનુષ્ય પણ પોતાના જીવનના શુભ અને અશુભ કૃત્યોથી પોતાના જીવનમાં યશ કે અપયશ બાંધે છે તેવી રીતે રાણા વિરધવલની રાજ્ય કારકીદી તેમજ પ્રજા પર વાતસલ્ય બાવ પણ સંપૂર્ણ હતો. પ્રજાના દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી રહેતો હતો. તેવો નીતી પરાયણ રાજા આજે રાગની પીડામાં ઘેરાઈ ગયો છે અનેક જાતના અશુભ કર્મોથી આજે રાણાની છેલ્લા શ્વાસની ધડીઓ ચાલી રહી છે. પ્રજા પણ રાણાજીને અનેક જાતની પ્રાર્થનાઓ કરી રહી છે પણ જ્યાં આયુષ્યના બંધ જ્યાં જીજ્ઞા બાકી રહ્યા હોય ત્યાં કાઈ શું કરે. આ વખતે રાણાજીએ ગંગાજીમાં જઈ હોડીમાં બેસી પોતાના દેહનો અંત લાવવો એવો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાં ગંગાજી જવાને બધી તૈયારી કરી સાથે તેજપાળ જવા સાડ તૈયાર થયા છે. આખી ઘોળકાની પ્રજાએ અશ્રુભીની આંખે રાણાજીને અંતિમ વીદાય આપી ઘોલકા આજે શોક સાગરમાં ગમગીન બની રહ્યું છે સૌ કાઈ પોતાના સદ્ગુણી રાજાને સંભારી પોકે પોકે અશ્રુએનો સાગર વહેવડાવ્યો છે રાણા ગંગાજી ગયા હોડીમાં બેસવા ગયા. ત્યાં લોકોક કહેવત હતી કે જેનો આત્મા ઉચ્ચ ગતીએ જવાનો હોય તેની હોડી તરતજ પાણીમાં ડુબી જાય અને જે આત્મા નીચ ગતીએ જવાનો હોય તેની હોડીને ડુબતાં ધણીવાર લાગે. રાણા વિરધવલની બાજતમાં પણ તેમજ થયું. હોડીમાં બેસા તો ખરા પણ કાઈ હીસાએ હોડી

હુએ નહોં ત્યાં રાણાને પોતાના હૃદયમાં કાષ્ઠ ઉંડી અભિલાષા યાદો રહી ગઈ હોય તેમ તેજપાળને જણાવવા લાગ્યું. ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે રાણાજી કષ્ઠ ચીંતાથી આપ મુઝાઓ છો કે આપની હોડી કુચ-તીજ નથી. આખરે તેજપાળના સમજવામાં આવ્યું. તેમને ચીંતા વીજળદેવની છે ત્યાં તેજપાળ બોલ્યો કે બાપુ ગંગા માતાના અને યુર્યદેવની શાક્ષીએ સોગન લઉં છું કે આપણા વિશલદેવને ગુજરાતનો મહારાજ બનાવીશ. અને તેની આણુવાર્તાવીજ જ્યાં રાણાએ આ શબ્દો સાંભળ્યાં. ત્યાં તરત હોડી કુચી અને રાણા વિરધવલને આત્મા આલોક મૂકી પરલોક સીધાવી ગયો. તેજપાળ પણ પોતાના માણસોને લઈ અશ્રુભરી આંખે એ પાછો ધોળકા આવ્યો. ત્યાં પ્રજાએ રાણાજીના શોકમાં સાત દિવસ હડતાળ પાડી અને રાણાજીના અવસાનની બધી ધાર્મિક ક્રિયા કરી લાખખો રૂપીયાનું દાન ગરીબોને આપવામાં આવ્યું.

જે વખતે તેજપાળે મરનાર રાણા વીરધવળને વચન આપ્યું હતું કે વિશલદેવને ગુજરાતનો રાજા બનાવીશ તે વચન યાદ કરી તેજપાળે વીજળદેવના ઉતારે પાટણમાં ધોળકાવાસીઓને બોલાવી રાખ્યા હતા. રાણાના ઉઠમણાની રાહ બેવાતી હતી. પ્રભાતનો પહોર ફુટવાની વાર હતી.

તે વખતે ઢોલનગારા ત્રાંસા અને શરણુઓનો બુલંદ અવાજ ગજું રહ્યો હતો, તે વખતે રાણા લવણપ્રસાદે આ પ્રસંગ પર વીરમદેવને પણ તેના સાસરેથી બોલાવી લીધો હતો. ત્યાં રાણા લવણપ્રસાદને માણુમ પડ્યું કે આતો ઢોલ નગારા અને ત્રાંસા વીઝેરે વીજળદેવના ઉતારે વાગે છે. ત્યાં તરત લવણપ્રસાદે તેજપાળને બોલાવ્યો. તેજપાળ, શાના ઢોલ નગારા વગડાવે છે. ત્યાં તો તેજપાળે નીડરતાથી જવાબ આપ્યો કે વીજળદેવને રાજ્યતિલક આજે ક્યું તેના માટે ત્યાં તો રાણા લવણ ચમક્યો. મારી હયાતીમાં તું તેને રાજા બનાવનાર કાણુ. તું તારા મનમાં આટલો બધો ગુમાન રાખે છે. હા, બાપુ, મેં મરનાર રાણા વીરધવળને વચન આપ્યું છે તે વચન

સિદ્ધ કરવા માટે અને રાણા વીશ્વલદેવને પાટણુનો જ રાજા બનાવીશ, અને બનાવીશ. ત્યાં રાણો પણ મક્કમા થયો. જોયું કે તું કવી રીતે વિશલને મારી હયાતીમાં શી રીતે રાજા બનાવે છે. તે તો ઠીક પણ જરા પ્રજાની લાગણી કેના પ્રત્યે છે. તે તો જૂઓ શું રાણાજી તમને ભવિષ્યનું સારા સારનું જ્ઞાન નથી. માટે આપ ગમે તે કરો પણ હું તો વીશ્વલને જ પાટણુનો રાજા બનાવીશ.

આ પ્રમાણે વાદવિવાદ વધી ગયો આખરે લવણપ્રસાદ ગમ ખાઈ ગયો. લોહીની નદીઓ પળવારમાં ચાલે તેવી સ્થિતિ ઉભી થઈ રહી હતી. પણ રાણાએ ગમ ખાઈ ખૂનખાર થતો અટકાવ્યો.

વીશ્વલ અને તેજપાળ અને તેના માણસો પાછા ધોલકે આવ્યા. લવણપ્રસાદે વાન વીસારે પાડી. એક વર્ષ બાદ રાણાનું શરીર અશક્ત બની ગયું. વૃદ્ધાવસ્થા ધણી જ થઈ ગઈ. હવે પોતાના દેહનો ભરસો નથી. તેવું જાણી ત્યાં તો રાણા લવણપ્રસાદે તેજપાળને બોલાવી ધણી જ નમ્રતા પુર્વક સમજાવ્યો વીરમદેવને ગાદી આપવા તેજપાળને હા પાડી. તેજપાળ ધોલકા આવ્યો ત્યાં તો સવારના પહેરમાં જ વીરમદેવને પાટણુના રાજા તરીકે રાજતિલક કરવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાં તો ભાવી કાંઈ જુદીજ વસ્તુ ઊભી કરે છે. વીરમદેવ પાટણુમાં આવેલ છે, સવારે રાજા થવાનો છે તે જાણી ત્યાં તો કાંઈ પાપી પીશ્વાએ વીરમદેવને લવણપ્રસાદની બાબતમાં ઊંધા પાટા બંધાવ્યાં અને એવું ઝેર રેડ્યું કે લવણપ્રસાદ તો તમારી સામે કપટ કરવા માગે છે. માટે તમે ભૂલે ચૂકે તેના પર વિશ્વાસ કરશો નહીં.

આટલા જ શબ્દોથી વીરમદેવને રાણા લવણપ્રસાદ ઉપર ઝુસ્સો આવ્યો. અને રાત્રીના પહેલા પહેરમાં રાણા લવણપ્રસાદના આવાસમાં જઈ વીરમદેવે રાણા લવણપ્રસાદ ઉપર હુમલો કર્યો અને ન બોલવાના વચનો બોલી રાણા લવણપ્રસાદનું મહા ભયંકર અપમાન કર્યું. ત્યાં લવણપ્રસાદ સમજ્યો કે અભાગીઓ જરા પણ ધીરજ રાખી શક્યો નહિ. આટલો વિચાર કરી બુઢાએ વિચાર કર્યો કે આ

પાપીને રાજ્ય આપવાથી પ્રજા દુઃખી થશે માટે વીશલને રાતો રાત બોલાવી મારા હાથે જ રાજતિલક કરી મારી ફરજ પૂરી કરું તે! મારી કીર્તિ કાયમ રહેશે. ત્યાં તો નાગભટ્ટને બોલાવી. બધી વાત સમજાવી સવારના પહોરમાં જ રાણા વીશલને બોલાવી લાવવા કુકમ કર્યો. નાગભટ્ટ પણ સમય ઓળખી રાણા વીશલને રાતોરાત બોલાવવા સાડા સાંઢ હંકારી ચાલ્યો.

ઘોલકે જઈ તેજપાળથી છાનો માનો મળી ગળે વાત ઊતારી સવારના પહોરમાં પાટણુ લાવ્યો અને સહસ્રલીંગના તળાવ ઉપર કાઢીને ત્યાં ગુપ્ત રીતે ઉતારો આપ્યો. ત્યાં લવણુપ્રસાદ રાજાએ કરેલી તૈયારી મુજબ તિલક કરી રાજમગદમાં બોલાવી વીશલને સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો. અને વીશલની છડી પોકરાઈ ત્યાં વીરમદેવના જાણમાં આવ્યું તે વખતે ઘોળકાથી તેજપાળ પણ વાત સાંભળી આવ્યો. અને વીરમદેવ પણ હજારોનું લશ્કર મેદાને ઉતરવા તૈયાર થયો.

પાટણુમાં તો હાલક ફલક થઈ રહ્યું, ધડી પછી શું થશે તે કાંઈ કહી શકતું નહોતું. વસ્તુપાળતો શાંત હતા. ત્યાં આ વખતે દેવી અને પમાની જરૂર હતી પણ તે તો આશુના મંદિર બનાવવામાં મશગુલ બની હતી. ત્યાં તો તેજપાળ વીશલને મલ્યો અને સમજાવ્યો. આ બધું તરકટ છે નાગભટ્ટ જૂઠો છે. બાપુને મે સમજાવ્યા અને જરા દબાણુ પણ કરવું પડ્યું ત્યારે. ને આ રાજ્ય તમને અપાવ્યું પણ તેજપાળના મનમાં આવ્યું કે હવે લવણુપ્રસાદની હાજરી કાંઈ વખત માટે અમંગલ છે માટે તેને રસ્તો લાવવો જોઈએ ત્યાં તેજપાળે રાણા વીશલને કીધું કે જ્યાં સુધી રાણા લવણુપ્રસાદ હયાત છે ત્યાં સુધી તમે સુખે રહી નહી શકો. તેમના પક્ષપાત વીરમદેવ પ્રત્યે છે માટે આપ જો કરો તે સમજીને કરશો.

આટલા શબ્દો વીશલને માટે બસ છે. શું રાણા લવણુપ્રસાદ જીવશે ત્યાં સુધી મને શાંતિ નહી મળે. કીક વિચાર કર્યો રાણા લવણુપ્રસાદને જેર આપવાનો નિશ્ચય કર્યો.

લવંણુસાદનો પણ વિચાર આ વિગ્રહ અટકાવવા સારૂ વીરમ-
દેવને ગાદી આપવા પાછો વિચાર બદલ્યો. ત્યાં સાંજના ટાઈ મે
સમય જોઈ વીશલ દુધમાં ઝેર ભેળવી રાણા પાસે આવ્યો અને
બોલ્યો કે બાપુ આ દુધ પી લ્યો ત્યાં જુદો સમજ્યો આના હૃદયમાં
પણ પાપ પ્રગટયું, લાવ ભાઈ લાવ તે વખતે રાણો જરા પણ અચ-
કાયા વગર વીશલનું આપેલું દુધ બધું પી ગયો અને તરત જ તે
મરણ પામ્યો.

ત્યાં તો વીશલદેવે વાણીયા બાજી ચલાવવી શરૂ કરી પાટ-
ણની પ્રજાએ વીશલને રાજ્યાભિષેક કર્યો ત્યાં વીશલે નાગભટ્ટને
બોલાવી કીધું કે તું હાલમાં શાન્ત બેસી રહે. ત્યાં તો વાત ચલાવી
કે મોટાભાઈ તમારૂં મન દુભાતું હોય તો પાટણની રાજ્યગાદી મુખેથી
ભોગવો મને કંઈ વાંધો નથી. માટે ખુશીથી મોટા ભાઈ મારી પાસે
આવે, આવી મીઠી મીઠી વાતોથી વીરમદેવના પક્ષના માણસો સમજી
ગયા કે હવે વીશળનો પક્ષ બળવાન થયો છે. તેમ મંત્રી તેજપાળનો
પક્ષ પણ બળવાન છે તેમાં વળી વસ્તુપાળ પણ કોઈ અજોડ વીર
પુરૂષ છે માટે હવે વીરોધ કરવામાં કરી શકાયો નથી માટે વીરમ-
દેવને સમજાવીને રાજ્ય સભામાં લાવ્યા. ત્યાં વીશલદેવે પોતાના મોટા
ભાઈના દરજ્જાને શોભે તેવું માન આપી પોતાના પાસે બેસાડ્યો
અને વીશલ બોલ્યો કે આપની ખુશીમાં આવે તે માગો. ત્યાં તો
વીરમદેવ બોલ્યો કે પ્રહ્લાદનપુર, પેટલાદપુર, વિદ્યાપુર, વર્ધમાનપુર
અને ધોળકા એ પાંચ પ્રમણા અને વાર્ષિક ત્રણ લાખની જીવાઈ આપા
એટલે બસ. ત્યાં વીશલ ચમક્યો ત્યાં તો તેજપાળે સમય સુચકતા
વાપરી રાણા વીશલને સમજાવ્યો.

ખુશીથી હા પાડો અને કહો કે આપ્યા આગળ હિપર જોઈ
લેવાંશે. આ પ્રમાણે વાતને મંત્રી તેજપાળે પોતાના કાનૂમાં લીધી.
ત્યાં વીરમદેવ ખુશી થયો અને પોતે મોજશોખમાં પડ્યો અને આ-
ગળનું ચેર ઝેર તદ્દન ભૂલી ગયો અને વીશલદેવ પણ શાન્ત થઈ
રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬૫ મું.

વસ્તુપાળની કુનેહ અને તેન વિરૂદ્ધ કાવત્રુ

જેમ જેમ દિવસો જતા ગયા તેમ તેમ વીરમદેવનો પ્રેમ વીરમદેવ ઉપર કાંઈક ઓછો થતો ગયો ત્યારે વીરમના પક્ષકારોએ વીરમને કીધું કે તમારા માગેલા પાંચ ગામો માગી લ્યો ત્યારે વીરમે મંત્રી પાસે આવીને કહ્યું કે મને આપવામાં કહેલા પાંચ ગામ આપો. ત્યાં વસ્તુપાળે તો આગળથી બુદ્ધિ પહોંચાડી કાંઈક પછતર જમીનમાં માગેલા ગામના નામ પ્રમાણે પાંચ ગામડા વસાવ્યા હતા. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે ચાલો બાપુ તમારા ગામ સંભાળી લો. ત્યાં જે પાંચ ગામ વસાવ્યા હતા તે ગામ બતાવ્યાં ત્યાં વીરમ ને બતાવ્યા કે બાપુ આ તમારા માગેલા ગામ.

શું મંત્રી તમે મને બતાવો છો. તો બાપુ ખાત્રી ન થતી હોય તો પૂછી બુઝો. ત્યાંની રહેતી પ્રજાને ગામના નામ પૂછ્યા તો પોતાના માગેલા ગામના જ નામ નીકળ્યા ત્યાં વીરમ હતાજ થઈ ગયો અને આખરે પોતાનો પક્ષ પણ નબળો પડી ગયો.

હવે પોતાના માટે કાંઈ સ્થાન નથી રહ્યું તેમ જાણી પોતે પોતાના સાસરે ઝાલોર ગયો અને ત્યાં રહેવા લાગ્યો. મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળની કુનેહથી વીરમદેવની વાત પળવાર ઠેકાણે આવી અને પાટણની રાજ્યગાદી બાઈ બાઈના કહેણથી બચી જવા પામી.

આખરે વીજલદેવના સમજવામાં આવ્યું કે-ભાઈ વીરમદેવ કદાપી પોતાના ચસુરના પક્ષને મજબુત કરી પાછો વિત્રલ કરશે, માટે લાવ્ય તેમને પાછા બોલાવી રાજ્યગાદી તેમને સોંપું.

ત્યાં તો વસ્તુપાળ અને તેજપાળ બોલ્યા કે-ના બાપુ ના બને ત્યાં તો તેજપાળે વીરમદેવના સ્વશુર પક્ષને એક ધમકી ભર્યો પત્ર લખ્યો. તેમાં લખ્યું કે જો જરા પણ ગુજરાતના સામે કંઈ પણ તોફાન મચાવ્યું તો કોઈના માથાં ધડ ઉપર રહેશે નહિ. માટે ધ્યાનમાં રાખજો.

ત્યાં તો સ્વસૂર પક્ષ પાટણના મંત્રી તેજપાળના ધમકી ભરેલા પત્રથી કરી જઈ પોતાના જમાઈ વીરમદેવનું માથું કાપી નાંખી તે વીરમદેવનું માથું મંત્રીઓને ખાત્રી આવવા સારૂ તેના ઉપર ભેટ મોકલી આપ્યું અને ગૃહકલેશના પરીણામે વીરમનું મહોત પણ કમોતે થયું.

વસ્તુપાળ અને તેજપાળની કુનેહ ભરી કારકીદીમાં જો નામોશી બન્યું કામ થયું હોય તો વિરમદેવનું માથું કપાવી નંખાવ્યું તેજ.

હવે વીજળ બોલ્યો કે-મહામંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળઆપ હવે વૃદ્ધ થયા છો. આપે ગુજરાતની ધણી સેવા બજાવી માટે આપ હવે વિશ્રાંતી અને આરામ લો.

ત્યાં વસ્તુપાળ પણ તે ઈચ્છાને માન આપી મંત્રીઓ પોતાની સત્તા સુંદર રીતે દીપાવી અને તે સત્તા માનભરી રીતે ત્યાગ કરી. પોતે શાન્તીમાં દીવસો પસાર કરવા લાગ્યા.

વિજલદેવની પાસે રમારક નામનો નીચ સ્વભાવનો અંગરક્ષક હતો તેને રાજના કાન બંબેર્યા અને બોલ્યો કે-રાજ્યનું કરોડો રૂપીઆનું લેણું બન્ને મંત્રીઓ પાસે નીકળે છે માટે આપ તે લેણા ની માગણી કરો અને કરોડોનું ધન લઈ બંડાર તાજો કરો.

ત્યાં કાચા કાનના રાજાએ મંત્રીઓના આપેલા આત્મભોગ,

કેલી મહેનત, ઉઠાવેલી રાજ્યની સેવા પોતાને રાજ બનાવવા સારુ બતાવેલી નીડરતા તે બધુ રાજ સ્વાર્થને વશ થઈ જૂલી ગયો.

ત્યાં તો રાજ્યમાંથી મંત્રીને તેડું ગયું ત્યાં તો મંત્રી વસ્તુપાળ આવ્યા. મંત્રી સમજ્યો. રાજની શુદ્ધિમાં કળયુગ આવ્યો.

મંત્રી બોલ્યા કે-કેમ બાપુ, મને બોલાવ્યો ત્યાં રાજ બોલ્યો કે તમારી પાસે રાજ્યનું ખાણું લેણું છે તો આપો.

હા બાપુ ખુશીથી લઈ લ્યો. ક્યાં છે આજુ ઉપર-ગીરનાર-ઉપર-શૈવુજ્ય ઉપર. ત્યાં આગળ ધનના ઢગલાઓ ખડકેલા છે તે ખુશીથી લઈ લ્યો.

ત્યારે શું તમે નહીં આપો. પણ મેં આપવાની ક્યાં ના પાડી છે. તો આપો, મેં જે સ્થાન બતાવ્યું છે ત્યાં આપ ખુશીથી લઈ શકો છો. તો તમારે બચંકર શીક્ષા ખમવી પડશે.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો, મને તેવી શીક્ષાથી વસ્તુપાળ ડરતો નથી. ફરમાવો, ત્યાં તો માટીના ઘડામાં કાળો બચંકર નાગને પૂરી લાવ્યા અને રાજ બોલ્યો કે--

તમે સાચા હો તો આ ઘડામાંથી તમો ગમે તે બાષ્પ એક બજુ નાગને ઉપાડી ખાત્રી કરી આપો, ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે-જેવો આપનો હુકમ.

ત્યાં તે વખતે આખી કચેરીમાં તમામ પ્રેક્ષકો કોઈ પણ રાજા વિશ્વલના સામું બોલી શકે તેવો ન હતો. ફક્ત એકજ હતો પંડીત સોમેશ્વર ત્યાં બરસલા વંચે બોલો ગયો અને રાજને ન બોલવાના વચનો સંભળાવવા લાગ્યો.

આખરે રાજને પોતાની ભૂલ સમજાણી. કરેલી શીક્ષા પાછી બેઠી. મંત્રીઓને માન ભરી વિદાય આપી.

આ પ્રમાણે વસ્તુપાળ અને તેજપાળને પણ આખરે પોતાના કાર્યની આવી માઠી કદર થતાં તેઓના આત્માને ધણો જ આધાત થયો. તે પછી બન્ને બાઈઓએ રાજ્યકાજના કાર્યમાં માથુ મારવાનું બંધ કર્યું. શાશ્વતદેવની કૃપાથી ઇજ્જત ભરી રીતે પોતાનો પ્રભાવ રાખતા હતા.

પ્રકરણ ૬૬ મું

વસ્તુપાળની છેવટની વીરતા અને અવસાન

સમય સમયનું કામ કરે છે. વસ્તુપાળે પોતાના જીવનમાં અનેક કાર્યો કરી પોતાના જીવનને ઉજ્જવળ કર્યું. હવે એક વખતના પ્રસંગે હિપાશ્રયમાં સાધુ મુની મહારાજ પોતાથી બેસવાની જગા આગળ રજેહણવતી કચરો વાળતા હતા તે કચરો લઈ હિપાશ્રયની બહાર ફેંકવા જતા હતા તેવામાં મામા જેઠવાની ગાડી તે રસ્તે થઈ જતી હતી તે કચરો મામા જેઠવાની ગાડી ઉપર પડતાંજ મામા જેઠવાને ક્રોધ ચડ્યો અને નીચે ઉતરી મામા જેઠવે સાધુ મુની મહારાજને દંડાનો માર મારી ચાલવા માંડ્યો.

આ વખતે હિપાશ્રય આગળ ધણુ શ્રાવકો ભેગા. ત્યાં તો કેટલાક શ્રાવકો વસ્તુપાળને આ સમાચાર આપવા આવ્યા. વસ્તુપાળ જમવા બેઠો છે. જમતાં જમતાં વાત સાંભળી બાહ્ય ઉપરથી હાથ ધોઈ ઉઠ્યા અને બોલ્યા કે—

છે કાઈ માઈનો પૂત. કે મામા જેઠવાનો ડાબો હાથ કાપી લાવે. ત્યાં તો એક નવયુવાન તૈયાર થયો. મામા જેઠવાનો ડાબો હાથ કાપી લાગ્યો, તે હાથને વસ્ત્રપાળે પોતાના મુકામના ઉપર વાંસડા સાથે બાંધ્યો અને રસ્તે જતા લોકોના જોવામાં આવે.

હાથ કાપ્યાની વાત વાયુવેગે આખા શહેરમાં પ્રસરી. વસ્ત્રપાળ સમજ્યો કે હવે મામલો બગડ્યો, ત્યાં પોતે બધા પોતાના માણસોને બોલાવી કહ્યું કે—

જેને પોતાનો જીવ વહાલો કરવો હોય તે ખુશીથી જાઓ. મારી કશી શીકર કરશો નહિ. જેને પોતાના પ્રાણથી ધર્મ વહાલો હોય તેજ મારી સાથે રહે.

તે પ્રમાણે વસ્ત્રપાળના બોલ ઉપર કોઈ પણ શ્રાવક બચ્ચો ઘેર જવાની વાત માંડીવાલી અને બધા શ્રાવક—યુવાનો પોતાના શાશન માટે અને પોતાના મહાવીર પ્રજુના નામ માટે પોતાનો પ્રાણ આપવા કટી-બદ્ધ થયા. ત્યાં તો મંત્રી ઉમરે વૃદ્ધ હતો છતાં તેનો લઘાયક જુસ્સો તેનું ધર્મનું જીવન તો એવું હતું કે—બલબલો યુવાન પણ તેની સાથે કાઈ મુકાબલો કરી શકે તેમ નહોતો.

વસ્ત્રપાળે પોતાના લોખંડી શરીર ઉપર અખતર પહેરી લીધાં, બધાં હથીયારો સજી વૃદ્ધ ચોધો પોતાની છેલ્લી ઉમરે પોતાના ધર્મના માટે પ્રાણની આકૃતિ આપવા નિશ્ચય કર્યો અને બોલ્યો કે—

આ પાર કે પેલે પાર. ત્યાં તો તેની બે પત્નીઓ શોખૂલતા અને લલિતા પણ રણચંડીકાની માફક પોતાના પતીનું અનુકરણ કરી તે પણ વીરાંગનાઓ હથીયાર લઈ કેશરીયાં કરવા સારું તૈયાર થઈ ગઈ. આખા કુટુંબના નાનાથી મોટા સુધી સૌ કુટુંબીજનો પણ વસ્ત્રપાળની આગાને આધીન થઈ.

આવતી આફત સામે ઝડપવા તૈયાર થયા. વસ્ત્રપાળનું મહાન

બધે રણમેદાન બની ગયું. જ્યાં જુઓ ત્યાં હથીઆરના ખણખણાટ બરોબર પોતાના મકાનના દરવાજા મજબુત વાસી વસ્તુપાળ પોતે પોતાના મકાનના જોખ આગળ આવી ઊભો રહ્યો.

ત્યાં તો જોડવા મામા પણ પોતાના ચોદાઓ લઈને વસ્તુપાળ સામે લડવા આવવા નીકળ્યો. પાટણમાં આજે પાણીપતના મેદાન જેવો દેખાવ થઈ રહ્યો.

ત્યાં તો વિશ્વલદેવે સમાચાર આંલળ્યા અને બોલ્યો કે મામાએ ખોટું કથું કે તેને શ્રાવકના સાધુ ઉપર હાથ ઝીપાડ્યો. વસ્તુપાળ બગડ્યો. સાચવવો મુશ્કેલ થશે.

ત્યાં તો રાણા વીશલદેવે તરત સોમેશ્વર પંડિતને બોલાવીને વસ્તુપાળને સમજાવવા સારૂ મોકલ્યો. ત્યાં સોમેશ્વર વસ્તુપાળ પાસે આવી કહે છે કે—

મહામંત્રીજી જરા દરવાજો ઝીંકાડો. ત્યાં વસ્તુપાળે પંડિત સોમેશ્વરને માનપૂર્વક બોલાવી કહ્યું કે—કેમ આવ્યા છો.

આવ્યો છું એટલા માટે, રાણાજીના સમચાર આપવા આવ્યો છું. આપ ડાહ્યા અને સમજી થઈ શું રાજ્ય સામે બળવો જમાડવો ધાર્યો છે. તે આપને શોભે નહિ. ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યો કે—

પંડિતજી ! બધી બાબત સહન થઈ શકે પણ પોતાના ધર્મના વહાલા સાધુનું અપમાન. એક સાધર્મી તરીકે સાચા શ્રાવકને સહન થઈ ન શકે, માટે કહેજો માહારાજાને, વસ્તુપાળના જીવનમાં હવે કોઈ જાતની તમન્ના બાકી નથી.

ધણું આપ્યું, ધણું ખાધું અને ખરગાવ્યું. વણી રાજ્ય અને પ્રજાની આબાહી માટે સેવા બજાવી. હવે તો છેલ્લી પળે શાશન માટે મારો પ્રાણ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે માટે હવે મને મોતનો ભય નથી. મોત તો આવવાનું જ છે તો આવા પરાંપકાર અને ધર્મના કાર્ય માટે શા સારૂ ન મરૂં માટે આપ પધારો.

ત્યાં સોમેશ્વરે આવી રાણા વીશ્ણદેવને સમાચાર આપ્યા કે
બાપુ મંત્રીના છેલ્લા પાટલે મરણીયો થઇને ગિઓ છે. આપાર કે
પેલેપાર અને બોલ્યો કે શ્રાવક કલમ પણ ચલાવી શકે છે અને
વખત આવે પોતાના ધર્મના માટે તલવાર પણ ચલાવી પોતાના
પ્રાણનું બલીદાન આપી જાણે છે માટે બાપુ આ વાણીયાને સમજાવી
લો અને બંગડી બાજી સુધારી લ્યો. ત્યાં તો તરત રાજાએ ફરી
સોમેશ્વરને બોલાવવા સાર પાલખી સાથે મોકલ્યો ત્યાં વસ્તુપાળ
પણ નીભય રીતે રાણા વીશ્ણદેવ પાસે જવા સાર નીકળ્યા.

ત્યાં રાણાએ જોઠવા મામાને બોલાવી બધી હકીકત સમજાવી
અને કહ્યું કે જેવા વસ્તુપાળ આવે તેવાજ તમે તેના પગમાં પડી
મારી માગશો અને કહેજો કે મૂલ થઈ ત્યાં તો આખી રાજસભા
હજારો માણસોથી ગિબરાઈ ગઈ છે ત્યાં વસ્તુપાળ પોતે નીકરતાથી
આવી રાણા વીશ્ણદેવને નમસ્કાર કર્યો, ત્યાં તો જોઠવામામાએ
વસ્તુપાળના પગમાં નમી પડ્યો અને મહાવાલા કરી પોતાની બૂલ
થઈ તેના માટે ક્ષમા માગી અને ફરીથી આવી બૂલ નહીં થાય તેવી
રીતે કબૂલાત આપી. વાંતનો નીકાલ થઈ ગયો. ત્યાં પ્રભુ વસ્તુપાળ
પણ જ્ઞાંત થયો અને રાણો બોલ્યો તમે રાજ્ય અપાવ્યું, તમે મોટા
કર્યો મારા બાપુ આગળ વચનથી બંધાયો તે શું વસ્તુપાળ વડીલ
જીલી ગયા, હું તો તમારો બાળક કહેવાહું.

ત્યાં વસ્તુપાળ બોલ્યોઃ બસ, બાપુ હવે ક્ષમા કરો ત્યાં તો
વસ્તુપાળનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. અને આંખોમાં શ્રાવણ-ભાદરવો
વરસવા લાગ્યો. મામા જોઠવાને માફી આપી. અને ઋતુની વાતાવરણ
સોમેશ્વરની મહેનતથી શાન્ત થયું.

ત્યાં મંત્રી વસ્તુપાળ પોતાના મુકામ પર આવ્યા. તે પછી
કેટલાક મહીના પછી વસ્તુપાળે કોણે કે હવે છેવટનું જીવન શૈવજન્ય

ઉપર વીતાવવું અને પ્રભુના શરણે જઈ પાપનું પ્રાયશ્ચીત કરવું તેવો નીશ્ચય કરી વસ્તુપાળ રાણા વીશળદેવની પાસે રજા માગવા આવ્યો.

બાપુ, હવે આપ મને આશીર્વાદ આપો. હું હવે શેત્રુજય ઉપર જઈશ પ્રભુના શરણમાં માફ પાડીનું આશુખ્ય પૂરૂં કરીશ. ત્યાં તો રાણાએ હા પાડી. આખા શહેરમાં વસ્તુપાળના જવાથી ગમગીની ફેલાઈ ગઈ. દરેકની આંખમાં યોધારે આંસુ વરસવા લાગ્યા. રાણા વીશળદેવ અને પંડીત સોમેશ્વર બીજા સામંતો અને સરદારો પણ વસ્તુપાળને માંડલિકપુર સુધી વહોટાવા ગયા. આખરે વસ્તુપાળે કીધું બાપુ પધારો ત્યાં તો વીશળદેવની આંખમાંથી પણ યોધારે આંસુએ રહવા લાગ્યા. મંત્રીને આખીર બેટી પડ્યો. ત્યાં લેણદેણનો હીસાબ પૂરો કર્યો.

ત્યાં વીશળદેવ બોલ્યો મંત્રી કંઈ માગો. બાપુ માગુ એટલું મારા જોનના સાધુને કાઢી સંતાપે નહીં. અને તેમને કાઢી સંતાવે નહીં. બસ જ, મારી હયાતી સુધી તારા સાધુને બહુમાન સચવાશે.

બસ, બાપુ બહુ આપ્યું. હવે મારો આત્મા બ્રહ્મા જ પ્રકુલીત થયો પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરે અને ગુજરની ગાદી શોભાવી પ્રજાનું કલ્યાણ કરે. એ આશીશ. રાણા વીશળદેવ પોતાના રસાલા સાથે પાછા ફર્યા અને વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ તથા તેની બે પત્ની શોખુ અને લલિતા તથા તેમના માણસો તથા પુત્ર્ય સાધુ મુની મહારાજ વીજેરે સૌ પાલીતાણા જવા આગળ પ્રયાણ કરવા માંડ્યું. ત્યાં વચમાં એકવાલીયા કરીને ગામ આવે છે. ત્યાં વસ્તુપાળના શરીરમાં મહા-વેદના ઉપડી શરીરના સ્નાયુઓ શીથીલ થવા લાગ્યા. ત્યાં બોલ્યો કે ગુરૂદેવ મને હવે જવો જીવ સુધી અન્નપાણીના પચખાણ કરાવો.

એક વખત હું યાત્રાએ જતો હતો ત્યાં સાડા દસમા ચર ઉપર દુર્ગા બોલો હતી તે આજે સાચુ લાગે છે. દશ યાત્રા આખી સંપૂર્ણ

યર્ષ આજે મારી અડધી યાત્રા અહીં જ પૂરી થાય છે. તે વખતે મુની મહારાજે વસ્તુપાળને મંગલિક સંભળાવી. જાંવો જીવ સુધી અન્નજળના પચખાણુ કરાવ્યા. તે વખતે પણ વસ્તુપાળ પોતાના હૃદયથી નમો અરિહતાણું નમો સિધ્ધાણું નવકાર મંત્રની ધૂન મચાવી આખરે ગુજરાતનો વીર શીરોમણી વસ્તુપાળ સંવત ૧૨૯૬ ના માહ વદ પાંચમને રવીવારના રોજ કાળ કરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા. ધન્ય છે વિર વસ્તુપાળ તારા ચર્ણોમાં લેખકના સહજવાર વંદન હો. ત્યાં તો તેની બન્ને ધર્મ પત્નિઓએ પણ પોતાના પતિદેવની પાછળ અણુસણુ કરી બન્ને વીરાંગનાઓ પણ સતો યર્ષ અને પતિની પાછળ તેઓ પણ સ્વર્ગે સંચરી ત્યાં તેજપાળ પોતાના વડીલના સ્વર્ગવાસથી તેના આત્માને પારાવાર આત્મક થયો. તેજપાળ તો પોકે પોકે રડી રહ્યો હતો. અને છાતીફાટ રૂદન કરતો હતો. પોતાની બેઠણી ત્રૂટી જવાથી પોતાના જીવનમાં તમામ જાતનો રસ ઉડી ગયો. વસ્તુપાળને અગ્નીદાહ કરી તેના ફૂલને શેત્રૂજ્ય ઉપર તેજપાળે મોકલાવ્યા.

વસ્તુપાળના સ્વર્ગગમનની જગા ઉપર એક પ્રભુનું સુંદર ભવ્ય મંદિર બનાવ્યું. અને તેનું નામ સ્વર્ગશિહન પ્રાસાદ રાખ્યું હતું. આ મંદિર અંકેવાલાયા ગામની બહાર બંધાવ્યું હતું.

આ પ્રમાણે વસ્તુપાળના સ્વર્ગગમન પછી દેવી અનોપમાના હૃદયમાંથી વસ્તુપાળ પોતાના પિતા તુલ્ય વડીલ જરાપણુ ભૂક્ષાતો નહોતો. વસ્તુપાળના સ્વર્ગગમન પછી અનોપમાની આંખમાં ભાંગ્યે જ આંસુ સુકાયા હશે. જ્યારે જીવો ત્યારે રડતી ને રડતી તેજપાળ ધણીજ સમજાવે. પણ અનોપમાને કંઈજ અસર થતી નહોતી. ત્યાં અનોપમા બોલીકે વિશ્વનો સૂર્ય આજે મારા હરમાંથી અસ્ત થયો. હવે હૃદયની તો આશ્વા ક્યાંથી જ હોય.

પ્રકરણ ૬૭ મું

અનોપમાદેવીના વીયોગ

વસ્તુપાળના સ્વર્ગગમન થયા પછી જાણે તેજપાળના હૃદયમાં તેમજ દેવી અનોપમાના હૃદયમાં કાઈ કારી ધા લાગી રહ્યો હતો. રાત દીવસ ફક્ત વસ્તુપાળનું સ્મરણ થયા કરે બધું ભુલવા માટે પ્રયત્ન કરે પણ તે નકામો જ નીવડે કાઈ રીતે વસ્તુપાળ બૂલાતો નથી. વસ્તુપાળના પુત્રને પણ તેજપાળ બણીજ સુંદર રીતે અધ્યાસન આપી. તેને આનંદમાં રાખવામાં ખામી આવવા દેતો નહિ. આ પ્રમાણે આખાએ કુટુંબમાં વસ્તુપાળ વિના તદ્દન શુન્યકાર લાગતું. વસ્તુપાળની પ્રતિભા અને તેજસ્વીતા તો ગમે તેવા કંઈજ હૃદયના આત્માથી પણ ભુલ્લી શકાય તેમ નહોતી. કારણ કે તેની પરોપકાર વૃત્તી ધર્મની ધગશ ઉદારતામાં તો જાણે કરણનો અવતાર વિદ્યામાં તો સરસ્વતિનો પુત્ર કદર કરવામાં જાણે બીજો. બોજરાજ આવા આવા અનેક ગુણોથી અલંકીત વસ્તુપાળની આજે જગતમાં ખોટ પડી હતી. નાનાથી કે મોટા સુધી દરેકના ઉપર વસ્તુપાળનો ઉપકાર હતો.

આખરે અનોપમા પણ વસ્તુપાળના વિયોગથી બીમાર રહેવા લાગી ત્યાં તેની બહેન સુહાદેવી બણી હીંમત આપે દીલાસો આપે પણ તે વસ્તુપાળના નામને અને તેના ગુણને જરાપણ વીસારી શકતી નહોતી. આખરે પોતે પોતાના દીકરા લાવણ્યસિંહને પોતાની પાસે બોલાવી. વસ્તુપાળના રચેલા પુસ્તકો સાંભળતી હતી. અને

સાંભળતાં સાંભળતાં પોતાની આંખમાં શ્રાવણુ ભાદરવો વરસતો હતો તેજપાળ પણ અનોપમાને જરાપણ દુઃખ થાય કે તેનો આત્મા દુભાય તેવું આચરણ કરતો નહોતો. અનોપમાનો બોલ તે પડતાં ઝીલી લેતો અને તેની ઈચ્છાને માન આપી સુકૃત્યમાં લક્ષ્મી વાપરવામાં પાછી પાતી કરતો નહોતો.

આખરે અનોપમાનું શરીર તદ્દન અશક્ત થયું. ઉઠવા બેસવાની શક્તિ ન રહી ત્યારે બોલી કે સુહસા બહેન હ્યો હવે અંતિમ વખતે હું જે માગૂ તે આપશો. ત્યાં સુહસાદેવોની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. આખુ કુટુંબ એજ દશામાં હજારો માયુસ પણ દયાની દેવી વાળું જીવે તેવી પ્રભુ પાસે મંદિરમાં પ્રાર્થનાઓ કરવા લાગ્યા. ગરીબને દુઃખી માણસો કે જે અનોપમાની દયા ઉપર અને તેના પ્રેમથી જ જીવતા હતા. તેવા તો હજારો નરનારી છાતીફાટ રૂદ્ધ કરતા હતા. કારણ કે તેની લાગણી ધરાવનાર અનોપમા આજે બેલ્લે શ્વાસે જીવી રહી છે. આ પ્રમાણે જ્યારે અંતિમ વખતે પોતાના પતિ તેજપાળ ને બોલાવી નાથ મેં તમને બહુ દુભાવ્યા છે મેં તમને ઘણો જ હપકો આપ્યો છે મેં તમારા માટે જરાપણ સુખની કશીજી રાખી નથી. મારાથી તમાનો કશોપણ સેવા નાથ થઈ શકી નથી છતાં આપે તો મારા પર જે શુદ્ધ ભાવ જણાવી માફ માન સાચવતા હતા. તો હવે આ દાસીની અંનોમ એક અભિલાષા છે તે એ કે આપ મને ક્ષમા કરો અને મારી બહેન સુહસાને જરાપણ ઓછું આવવા દેશો નહિ. નાથ મારા જેવી ભાગ્યશાળી ડાણુ હશે. કે હું મારા નાથને મૂકી કંકુના ચાંદેને સૌભાગ્ય દશામાં પ્રભુના શરણમાં વફાવ થઉં છું.

આખરે અનોપમા દેવીએ આખા જગતના જીવોની પોતાનાં સગાં સહોદર, કુટુંબીજનો, રાજ્યના મેટરોઓની, પોતાના લાડીલા દીકરાની, તેમજ દીકરાઓની વહુઓની દરેકની ક્ષમા માગી અને પોતાના પતિના જ બોળામાં છેવટે માથું મૂકી દેવી અનોપમા હમે-

જના માટે આ જગતમાંથી વદાય થઈ અને સ્વર્ગદેવીની મહેમાન બની. અનોપમાના સ્વર્ગગમનથી આખા શહેરમાં હાહાકાર. હજારો માણસો શ્રમશાનયાત્રામાં જોડાયા. ભાગ્યે જ કોઈ અશક્ત, લૂણું લંગડું કદાપિ શ્રમશાનયાત્રામાં આવ્યું નહિ. બાકી શહેરના તમામ પ્રજાજન, રાજ્યના તમામ અધિકારીઓ વિગેરે અનોપમાની શ્રમશાનયાત્રામાં આવ્યા હતા અને અનોપમા દેવીની જે ભલી લાગણીઓ અને કર્તવ્યપરાયણતાના વખાણ કરતા અને આંખમાંથી અશ્રુઓની સરીતા વહવતા હતા.

જ્યાં તેજપાળના બોળામાં અનોપમા મરણ પામી ત્યાં તે તેજપાળે તે વખતે પોતાના માથાને જમીન સાથે પટકો લોહીની ધારાઓ કાઢવા લાગી અને મહામંત્રી એક વખતનો શુરવીર ચોહો પોતે ચોધાર આંસુએ રડતો જતો અને બોલતો મારી અનોપમા, મારી અનોપમા, મારી જીવનલક્ષ્મી, મારા હૃદયની અધિકારીણી, તું કેમ બોલતી નથી ? અનોપ, ઓ અનોપ, જરા તો આંખ ઉઘાડ, તારો નિષ્કુર તેજપાળ તને બોલાવે. જો તો ખરી તારો લાવણ્ય તને બોલાવે. અરે સુહૃદ તું તો જરા અનોપને બોલાવ-સમજાવ ને કહે કે તારો તેજપાળ તને બોલાવે. તું મારાથી કેમ બોલતી નથી, મારાથી કેમ રીસાણી ? શું મારા પર કંઈ ખોટું લાગ્યું હોય તે ક્ષમા કર.

ના, ના. મારી અનોપ મારાથી રીસાય જ નહિ. મારા ઉપર તો તેની અત્યંત ભક્તિ અને પ્રેમ હતો. અરે. તમે લોકો કેમ આવ્યા છો ? શું મારી અનોપમાને મારી પાસેથી છીનવી લેવા આવ્યા છો. ના, ના આ તેજપાળની પાસેથી મારી અનોપમાને વર્ષ જવાની કોઈની તાકાત નથી.

જાઓ, જાઓ, બસ જાઓ. મારી અનોપને નહિ આપું.

અનોપ, શું મારા સાથે નહિ જ બોલે ? બહાલી, એક વાર તારા તેજની સામું જો. તારો તેજ તારા ગુણો સંભારી આજે તારા નામ પર ચોધાર આંસુનો સાગર ભરવા લાગ્યો છે. છતાં તારા નિજી રૂપ આત્માને મારા પ્રત્યે જરા પણ દયા કે પ્રેમ નથી ? બહાલી સહજા, શું તારાથી પણ નથી સમજતી. ના, ના, અનોપ એવી હડીલી નથી. તે તો દયાની દેવી પરદુઃખલંબન મહા જ્ઞેયમાયા છે. દુઃખી દીનની રખેવાલી છે માટે સહજા, જાને મારી અનોપમાને જગાડ, જગાડ સહજા તારો તેજ કહે છે કે મારી અનોપને જગાડ.

સહજા બોલી નાથ, આ ગાંડાપણું શું કરો છો અનોપમા બહેન તો આપણા બધાની વચમાંથી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના ધામમાં મથા. નાથ, હવે જીવ વગરના પુદ્ગળ પાસે ક્યાં સુધી રહશો. તમારી અનોપમા આજે બધાંને રોતાં મુકી ગયાં અને પોતે પોતાનાં સુદૃ-ત્યોથી હસતાં હસતાં સ્વર્ગ સંચર્યાં.

ત્યાં તેજપાળ હાય, શું મારી અનોપ ગઈ. જીવતાં તો આ પાપી તેજપાળે ન ઓળખી ન હસાવો ન રમાડી. આજે તેજપાળ ચોધારે આંસુ સારતો બોલે છે તેના ગુણને સંભારી શમશાનભૂમિમાં ચિતા પાસે પોકે પોકે રડી રહ્યો છે, અને મારી અનોપ, મારી અનોપને સંભારી રહ્યો છે.

અનોપમાએ જીવી જાણ્યું તેમ મરી પણ જાણ્યું. દરેક જાતની ધર્મક્રિયા, વ્રત, તપસ્યા, બ્રહ્મચર્ય વીગેરે તમામ ધાર્મિક ભાવનાઓ પણ અનોપમાએ ધણી જ સુંદર રીતે કરી હતી. જેના જીવનમાં માન, લોભ કે ક્રોધ તો હતો જ નહિ. જ્યારે તેને જીવો ત્યારે અનોપ હસતી ને હસતી, અને આખી સમગ્ર પ્રજાના પ્રાણ પણ અનોપ હતી.

આંધળાની આંખ

લુલાની લાકડી

ગરીબની માતા અને બહેન હતી. શ્રમશાનયાત્રા પૂરી થઇ અનોપમાનો દેહ ચંદનની ચિત્તામાં અગ્નિદેવના અપ્પરમાં પલવાર બળી ભસ્મીભૂત થયો.

હજારો માણસો રક્તી આંખે શહેરમાં પાછા વળ્યા. સૌ કાઈ એકબે જોડે, ધન્ય દેવી અનોપમા, તારા ચર્ણોમાં અમારા કાઠીકાટી વાર નમસ્કાર હો.

આ પ્રમાણે તેજપાળને એક તો બા વસ્તુપાળનો લાગ્યો હતો તેના પછી બે વર્ષે અનોપમા દેવીનો બા લાગ્યો તેથી તેના જીવનનો રસ ચાલ્યો ગયો. તે પોતે એકલવાયો પડ્યો અને આજુ દેશવાડાનું બાકી રહેલું કામ પોતે પૂરું કરાવવા મક્કમ વિચાર કર્યો.

પ્રકરણ ૬૮ મું

કૌટુંબીક પરિચય

સોલંકી સિદ્ધરાજનો સોમસિંહ બારમા સૈકામાં મંત્રીની પદવી ઉપર હતો. સોમસિંહને ધર્મપરાયણ સીતાદેવી નામે ધર્મ પત્ની હતી. તેને આશ્વરાજ (અશ્વરાજ) નામે મહા પ્રતાપી અને દરેક રીતે હોંશીયાર પુત્ર હતો.

તેને કુમારદેવી નામે ધર્મ પત્ની હતી. તેઓ મુંડાલક નામના નાના ગામમાં કુટુંબ સહિત રહેતા હતા. ત્યાં આશ્વરાજને કુમાર-દેવીના કુશાએથી લુભિંગ-મદ્દલદેવ વસ્તુપાળ તેજપાળ નામના ચાર પુત્રો ૧ જલ્હુ, ૨ ચાહિ ૩ સાહિ ૪ ધનદેવી ૫ સોહમા ૬ વય-જુહા ૭ પરમદાદેવી (પદમાવતી) સાત પુત્રીઓ હતી.

લુભિંગ યુવાન વયમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યો. તેની સ્ત્રીનું નામ લુણદેવી હતું. મંત્રી મદ્દલદેવને પણ એ સ્ત્રી હતી. લીલાદેવી અને પ્રતાપદેવી. લીલાદેવીને પૂર્ણસિંહ નામનો પુત્ર હતો. પૂર્ણસિંહની સ્ત્રીનું નામ અદ્દલણદેવી હતી. તેને પેથડ નામનો કુમાર હતો. આશુ દેલવાડાના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વખતે તે વિદ્યમાન હતો. પૂર્ણ-સિંહની બીજી સ્ત્રીનું નામ મહણદેવી હતું. પૂર્ણસિંહને સહજલદે અને સહમલદે નામની બે બહેનો હતી. વસ્તુપાળને બે ધર્મ પત્ની ઓ હતી. લલિતાદેવી અને શોખૂમતિ (વેજલદેવી) લલિતાદેવીને જ્યન્તસિંહ (જૈતસિંહ) નામનો દીકરો હતો. તેને જયતલદેવી જમ્મણદેવી અને રૂપાદેવી નામની ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી. તે પછી તેજ-પાળને પણ અનોપમાદેવી અને સુહડાદેવી નામે બે ધર્મ પત્નીઓ હતી. અનોપમાની કુશીએ લુણસિંહ (લાવણ્યસિંહ) નામનો બહાદુર પુત્ર હતો. તેને રણસુદાદેવી અને લખમાદેવી નામની બે ધર્મ પત્નીઓ હતી.

તેજપાળની બીજી ધર્મ પત્ની સુહડાદેવીની કુશીથી હિત્વન્ન ચએલ શુહડસિંહ નામનો બીજો પુત્ર હતો. તેને સુહડાદેવી અને સુલખણદેવી નામની બે ધર્મ પત્નીઓ હતી. અને તેજપાળને અહિ-લદે નામની એક પુત્રી હતી.

આ પ્રમાણે તેમનો પરિવાર હતો. તેમાં વસ્તુપાળના પૂર્વ જૈત્ર-સિંહ અને તેજપાળનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ તે પણ પોતાના બાપ જેવા બહાદુર અને નીડર અને કુશળ યોદ્ધા અને વીર હતા. તેની સાથે ધર્મ શ્રદ્ધામાં મજબૂત હતા અને બંને દીકરાઓ પરનારી સહોદર હતા.

હવે તેજપાળે પણ આણુ દેલવાકાનું તમામ કાર્ય ગુરૂદેવ વિજયસેન સૂરીશ્વરની આજ્ઞા મુજબ ધણું જ લબ્ય અને સુંદર કામ કરાડો ફીપીયા ખરચી કરાવ્યું તેમા પોતાની અનુપમા અને મુહુરનામ કાયમ રાખવા માટે બે ગોખલા બંધાવ્યા તે ગોખલાને આજે ચાત્રાળુઓ દેરાણી જોડાણીના ગોખલા કહે છે. એ સિવાય દરેક કુટુંબીના નામથી પ્રતિમા વિગેરે પધરાવી આખા કુટુંબનું નામ પ્રગટ કર્યું. પ્રભુ નેમનાથની મુર્તિ તદ્દન કાળા ઢિંચા કસોટીના પથ્થરની શોભનદેવે બનાવી મુળ ગભારામાં નેમનાથ પ્રભુ ખીરાજમાન કર્યા. પ્રથમ પ્રતિષ્ઠા વિક્રમ ૧૨૮૭ ફાગણ વદ ૪ ને રવીવાર તે પછી બધી દહેરીઓની પ્રતિષ્ઠા વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ થી ૧૨૯૪ મુધીમાં થઈ ગઈ હતી તે હિપરાંત બન્ને ગોખલાની પ્રતિષ્ઠા વિક્રમ સંવત ૧૨૯૭ માં થઈ હતી તે પછી મંદીરનું તમામ કામની પુર્ણાકૃતિ થઈ અને ભાગ્યશાળી વીર પુરૂષો કમાઈ પણ જાણ્યું અને વાપરી પણ જાણ્યું. ધન્ય છે તે વીર પુરૂષોને કે જેને પોતાને માટે ન કરતા પારકાના કલ્યાણ માટે કરી પોતાનું આત્મ કલ્યાણ સાધી ગયા આ પ્રમાણે તેજપાળે પોતાનું બાકીનું જીવન પ્રભુ ભક્તિમાં ગુળરે છે અને વડોલ વસ્તુપાળતો બૂલાતો નથી. પણ બહાલી અનોપ-બહાલી અનોપ સંભારી તેનું સ્મરણ કરતો રહે છે.

શ્યામ શ્યામા ભક્તે હતી પણ હતી ગુણે સર્વોપમા
તેજની છાયા આજે સંચરી સ્વર્ગમાં અનોપમા

બહાલી બહાલી હું રહુ પોકાર નામ અનોપનુ

ગુણ તારા સાંભરે આજે દુખી જીવન તેજનુ

પ્રભુ એવી પવિત્ર સેવા ભાવી દેવી અનોપમાના આત્માને
સર્વ રીતે શાન્તી મળે.

ધન્ય જૈન વિરાંગના દેવી અનોપમા તારું નામ જુગજુગ
લોકા સંભાળશે.

પ્રકરણ ૬૯ મું

‘સૂણિગ વસહી’ ના વિદ્યાપદો

રચયિતા-પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી સિદ્ધિમુનિજી

મહામંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલના કીર્તિદેહને પ્રગટ કરવું આ લઘુ કાવ્ય અપદ્ધ-અષ્ટદ્ધ શૈલીમાં રચાયેલું છે. આ પ્રકારની અગ-
ચાપદ શૈલીની કૃતિઓ બહુજી ઓછી જોવામાં આવે છે. કવિતાનો
પંક્તિઓમાંનાં વિરામચિહ્નોને ધ્યાનમાં રાખીને કવિતા વાંચવાથી
એની સરસતા અને રાચકતા અનુભવી શકાય છે.

(જૈન સત્ય પ્રકાશના અંક ૨-૩ માંથી.)

ગુર્જરાતના ગરવા ગમનાંગણુમાંથી
સમયના અસ્તાચલ પર સરીને
અસ્ત થઇ ગયા

સૂર્ય શા એ ચૌલુક્ય સમ્રાટો:-
એક, મહાપ્રતાપી ને ઉદારાત્મા
શ્રી સિદ્ધરાજ મહાશય.

જેણે સૌહાર્દથી સન્માન્યા
જમતના સર્વશ્રેષ્ઠ જ્યોતિર્ધર
કલિકાલસર્વગ શ્રી હેમચંદ્રને
અને સર્જવી સિદ્ધહૈમાદિ
અપૂર્વ સાહિત્ય સૃષ્ટિને;
અન્ય, મહાપરાક્રમી ને સુકૃતગ
પરમાર્હત શ્રી કુમારપાલ,

પરનારી-સહોદર જેણે
લૂછ્યાં રડતી રમણીઓનાં અશ્રુ
કરુણાના કોમલ હસ્તથી
અને કેળવ્યા કલ્યાણના આશીર્વાદો
નિર્વારસી શ્રીના એ મહાત્યાગે,
જૈન જ્ઞાસનના પ્રભાવક-
જે મહારાજવીએ
જમતમાં પીટાવ્યો ૫૬૬
સકલ જીવદયાની પ્રતિપાલનાનો,
અને અમરતા અર્પી
જગજૂની જૈન સંસ્કૃતિને
જે પ્રતાપી રાજરાજાએ.

એ મહારાજવીઓના આયમ્યાં,
પથરાયા ગુર્જરાની પુણ્ય ભૂમિપર
અંધાર ને આંધોના ઝોઝાર.
ગુજરી ચૂક્યા રાક્ષસી સીતમે
જુગજૂની જૈન સાધુતા પર
રજનીચર શા 'અજય' રાજવીના
ધર્માધતાની અસાહજતાએ
ધૂળમાં મેળવ્યાં
બાહકશા મંત્રીશ્વરોનાં
દિગંતવ્યાપી મહાશૌર્ય.
કોટિ કોટિ મૂલ્યે સર્જાયલાં
અદ્ય થયાં કેક પુનીત શિલ્પો
ઝેર વેરના મલિન આવરણોમાં.
દર્શન થયાં જ્યાં ત્યાં
નિષ્કુરતાની પરમાવધિનાં.
અપવિત્ર પંથે રેલાવ્યાં
ગાનની પરખોનાં પાણી;
જૂ-શાયી થયા
ઊર્ધ્વાગમી સૌ મનોરથો.

+ + +

કળકળી ઊડી ફેલી કુદરત.
કોપાયમાન થઈ એ કારુણ્યભરી.
પાપને પાકતાં વાર ન લાગે.
કંઠલોહની કાતીલ છુરીએ
લોહી રેડાણાં અનાર્થ અજોપાલનાં

૧ પાપં પચ્યતે સઘઃ ।

એના જ વંશના હસ્તે.
ર અહીં જ ફલ પામતાં માનવી
અત્યુગ્ર પુણ્યપાપોનાં.
મર્યો એ મત રાજવી
રીખાતો ને તરફડતો
ઉપેક્ષિત શ્વાનના દુર્મેતિ
રાજધાનીના જ રાજદારમાં.
કુર્બાનરાત્રનું આ રાજ્ય
સ્થપાયું જૈન મંત્રીઓથી
એક 'વનરાજ'થી ય લઈને,
એ જૈન મંત્રીઓનો દ્રેષ્ટા
અનુભવે ના કો'દી
મુખ-શાન્તિ-આનંદને.

x x +

જુદમોનો જુવાળ એ! સર્યો
અજયપાલના અવસાને,
પણ મડાયાં પડતીનાં પગલાં
ચૌલુક્યોના સામ્રાજ્યનો.
ભુંસાવા લાગ્યાં પાદચિન્હો
પૂર્વજોની અગર કીર્તિનાં
અને ગર્જરાત્રની ભરભરાટીનાં
એકમંદ્યતાના કારમા કદંભયોગે.

૨ અત્યુગ્રપુણ્યપાપાનામિર્હંવ ફલમશ્રુતે ।

૩ ગૌર્જરાત્રમિદં રાજ્ય, વનરાજાત્પ્ર-
મુત્યપિ । સ્થાપીતં જૈનમન્ત્રગૌઘૈ
સ્તદ્દ્રેષી નૈવ હન્દતિ ॥૧૧॥

‘મુંગલ’ સમા મુસદ્દીઓના
મહામોલા રાંજમન્ત્રોથી
વંધ્યા બની ગૂર્જરાત્રા.
ન શોધ્યા કે ન મળ્યા
ગૂર્જરાના રાષ્ટ્રને
‘સાંતૂ’ સમા મહામાત્યો,
ઉદયન સમે ચાણાક્યપુરુષ,
અમયકુમાર શો બાહડમન્ત્રી,
એમના રાષ્ટ્રાહિતના આદર્શો
અવગણ્યા લાગ્યા આજે
અજ્ઞાન ને અહંભાવથી.
મુસદ્દીઓના મહામન્ત્રવિહોણી
પ્રતિષ્ઠાહીન બની ગૂર્જરી મૈયા
ચાર ચાર સૈકાઓ સુધી ગરવી
એ ન રહી આજે ઉત્તતશિરા.
ઉકાળી ઉકળતા તૈલ-કટાહમાં
મહામાત્ય શ્રી ‘કપદી’ ને
જ્ઞાપ વ્હોર્યો એણે
એના જ અવળચંડા પતિના હસ્તે.
અવગણાયો એની આંખ નીચે
પ્રપિતામહ પદનો વિજેતા
‘આમ્રભટ્ટ’ શો શરશિરોમણિ
એના શુરનાં પૂર ઓસર્યાં.
એ આળને વરી !
અને ગ્રહિલને ય વરી !
ધવાયાં આત્મસન્માન એનાં.
ઓશિંગણ બની એ.

લૂંટાવા લાગી એ વૈભવવતી
અન્યાય ને પાપના હસ્તે
થઈ રહી વિહારભૂમિ
‘મત્સ્યગલાગલ’ ન્યાયની.
થઈ પડ્યાં અરણ્યરુદ્ધન
જેન સંસ્કૃતિથી ધડાયલાં—
ગૂર્જર બાલ-વૃદ્ધ-બાલાઓનાં.
ન જોવાયાં-જિરવાયાં એ
ગૂર્જરાત્રની અધિષ્ઠાત્રી—
શ્રીમતી મહાણુદેવતાથી

+ + +

દેશરક્ષિકા શ્રીમહાણુદેવીએ
ઉદયનાં સમણાં સમર્પ્યાં
ધવલક્રુના રાણુક ‘લવણપ્રસાદ’
અને વળી તેના પુત્ર ‘વીરધવલ’
‘રાજ્ય પ્રતાપ ને ધર્મની—
અતીવ અભિવૃદ્ધિને માટે
સંગ્રહી લ્યો મન્ત્રીશ્વરના પદે,
શશ્વી-સૂર્યના અવતારસમા
શ્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલને.
ભંડારો ભરે રાજ્યના શ્રીથી
મહારથી રાજવીઓ,
નીતિથી એ સમુન્નતિને પામે
મહામન્ત્રીશ્વરોના મતિ-હસ્તે.
શોધી સમ્મતિ પિતા-પુત્રે
કવીશ્વર ઓસોમેશ્વર દેવની.
ઓળખ આપી એ એ બંધુઓ

રાજના મહામાનીતા-
 ‘પુરુષ સરસ્વતી’એ કુલગુરુએ:-
 ‘ગૂર્જરીના આત્મ શો
 મહાનુભાવ મન્ત્રીમહાન્ત્રીઓથી-
 અતીય પ્રૌઢિમાને પામેલો
 પુનીત પ્રાગ્વાટોનો વંશ.
 અ પ્રાગ્વાટ વંશમાં
 કુમારેવીની કુખે ઉદ્ભવેલાં
 ઠંકુર આસરાજે સંસ્કારેલાં
 મહી-મહામૂલાં રતો.
 શ્રી વસ્તુપાલ ને તેજપાલ.
 સર્વ કલાના કુલગૃહ એ બાંધવો.
 હજારો ઊઠ્યાં છે એઓમાં
 ન્યાયની મૂર્તિનાં ધડતર.
 શ્રાદ્ધ સંસ્કૃતિના અવતાર શા
 કૃતગ્નિશિરોમણિ સેવાથીઓ એ.
 અગણિત ગૂણોનાં ગાન કરતી
 એમની મુલગ આકૃતિ.
 ભર્યાં છે ભારોભાર
 કુલની વિશુદ્ધિનાં સૂચન
 એમની મોહક નમ્રતામાં.
 આંખમાં ઊમેલાં દિસે
 રાજનીતિનાં ઊંડાં અધ્યયન.
 વાણીમાં પદ્મવિત પૂરાં
 સર્વ શાસ્ત્રનાં પઠન.
 ઉન્માદે નથી સ્પર્શ્યું યૌવન.
 નથી એમનામાં ધનમદના સંભવ.

સાવ સરલતાનો જ સંસાર-
 ઉતાર્યો છે જીવનમાં એમણે
 એવાં દિસતાં એમનાં દર્શન ”

+

મહાકવિ કુલગુરુએ કવ્યા
 એવા જ હતા એ બાંધુઓ-
 વિશ્વના વતસલ બાંધુઓ
 શ્રી વસ્તુપાલ—તેજપાલ
 વાંચી સોમેશ્વરની સ્વભાવોક્તિને
 આદર ઉભર્યો ગુણુગ ઊરમાં
 રાણુક શ્રી વીરધવલના ય.
 ગૌરવ વર્યાં એ ભાત્યુગલને.
 એકને આધિપત્ય સમર્પ્યું
 સ્તંભનતીર્થ ને ધવલકનુ:-
 ધણાં વાવાઝોડાંથી વીંઝાયલાં
 ભરતી ઓટના આરે ઊભેલાં
 હાલનાં એ ‘ખંભાત’ ને ‘ધોળકા’.
 અનુપમાદેવીના પ્રણયપ્રભુ
 પરમ ભાતૃબક્ત
 સૂર્ય શા તેજસ્વી તેજપાલનં
 બનાવ્યો રાજમન્ત્રનો અધિષ્ઠાતા.
 પહેલાંથી ય હતો એ રાજસુહૃદ,
 અને એની અનુપમાદેને
 હતાં સખળ સખ્ય રણુવાસનાં.
 અમૃત રેલાયાં એ પરમમૈત્રીમાં.
 ગંઠાણી પરમ ગોઠીયાની ગાંઠ
 સહૃદયો રાણુકની સાથે

સૌભાગ્યશેવધિ શ્રીતેજપાલની
અન્યો એ રાજનો પરમ સુહૃદ.

+

અંધારાં ઉલેચવા માંડ્યાં ગુર્જરીનાં
શશી-રવિ શા આ સહોદરોએ.
પ્રજાવત્સલ પિતાની જયમ,
કામલ કર કરતા એમના
વિનમ્ર પ્રજાની પીઠે
અતીવ કાકથી ને જાંડેરા હેતથી.
ચંદ્રિકા શા ઉજ્જવલ ન્યાયથી
ઉભરાવા લાગ્યા રાજના જાંડારે
પુણ્ય પુરુષ વસ્તુપાલના ઉદયે થતી
દ્રવ્યની અખૂટ ભરતીએ.
કરતા એ સપૂત મંત્રીઓ

ગુર્જરી માતાનું રક્ષણ
અતિ તેજસ્વી બુદ્ધિની તલવારે.
રક્ત રેડવા રેઢાવવાને
પ્રાયઃ અણુગમે હતો એમને.
એમનાં જૈનતત્ત્વજ્ઞવનની શ્રદ્ધામાં,
એ શોભિત ને યુક્ત જ હતું.
અગવડેજ આદરાતા યુદ્ધના અપવાદે,
એ મહારથી વીર મંત્રીઓથો.
એમની મન્ત્રણાએજ કામણુ કર્યાં
દૂર દૂરની દેશાન્તરીય ભોમને.
કરતા એ મંત્રીઓ

૧અ-કરથી કાશની ભરતી,
દેશનું રક્ષણ કરતા
મનુષ્યોના અસંહારથી,
પ્રદેશને વિસ્તારતા
યુદ્ધના અનારંભથી.
આવો હતો એમનો મન્ત્રોમન્ત્ર.
જતાં વીરહાક વાગતી
એમની ચતુરંત દિગ્મન્તરે.
એમની જાંડી મન્ત્રણાએ-
અને અમાપ અઠગ જોયે
વિજયવરમાલાઓ પહેરાવી એમને
ત્રેસઠ ત્રેસઠ વાર.
અપકીર્તિનો એક ડાઘ ન લાગ્યો
અઢાર અઢાર વર્ષના
એમના મન્ત્રવ્યવહારમાં.

+

સુવિશુદ્ધ અને સફલ હતા.
સકલ ગૃહવ્યવહારો ય
વસ્તુપાલ અને તેજપાલના.
હતા પરમ માતૃભક્ત
વીરધવલના એ મન્ત્રીશ્વરો.
ગૌરવમાં ય પૂજારી હતા
સ્ત્રીઓની તે માતૃશક્તિના.
પૂરી રહ્યાં છે એની શાખ

૧ અકરાત્ કુરુતે કોશમવધાદ્
દેશરક્ષણમ્ મુક્તિવૃદ્ધિમયુદ્ધાન્વ

કુમારદેવીનાં સ્મારકો
સૌરાષ્ટ્રની પુનીત ભૂમિમાં—
અને ઇતિહાસના અમર પાને.
અપાર હતા એમના અંતરમાં
માતૃભક્તિના મનોરથો.

પણ પુરાણ વિશ્વમાં
કાર્તિકના ય બધા મનોરથો ?
માલવવિજયના જ્યજ્ઞચારાવે
મયણદક્ષા માતાના શ્રવણે
સુણાવવાના કોઠ જગ્યા'તા
મહારાજ શ્રી સધરા જેઠીંગને.
એવી જ ઉરની આતુરતાથી;
શ્રી શત્રૂંજયના પુનીત શિખરે
આરતીના મંગલ પ્રસંગે,
'કો' કલાકારે સજેલી
માતની મૂર્તિ'નું નિરીક્ષણ કરતાં,
પુણ્યકાર્યોના જ્યવાદો
કુમારદેવી માતાના કણે
સુણાવવાના કોઠ જગ્યા
મંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાલને.
પણ ઊગ્યા એ કોઠ
અંતરના નીસાસા અને—
૨ માતના અણહોતા

૨ મા સ્મ સીમન્તિની કાઠપિ
જનયેત્સુતમિદશમ્ ।
બૃહદ્ભાગ્યફલં યસ્ય, મૃતમા-
તુરનન્તરમ્ ॥

મોટાં ભાગ્ય ખીલી ઉઠે
એવાં મુતને ના પ્રસવે
વિશ્વમાં કો' સીમન્તિની
એ સૂકતની ઉક્તિ સાથે
અણપૂર્યા જ કરમાયા.

+

કલ્પવેલી કામધેનુ શ્રી
સદા ફળતો ફળતો
હતો સજારીજન
શ્રી વસ્તુપાલના ગૃહાભ્યન્તરે.
લાલિત્ય ભરી 'લલિતાદેવી'
શોભતી અને શોભાવતી
વસ્તુપાલના અંતરવ્યવહારને.
ઉપજવતી અંતરના ઊંડા જપે
ગૃહનાં મંગલ-કલ્યાણો
સદા સંતોષિની 'સોણદેવી'.
કુંકુમ પાથર્યા સોથી ય વધુ
મંત્રીશ્વરોના ગૃહવ્યવહારમાં
કુંકુમ પગલાંની 'અનુપમાદેવી'એ.
હતી તે ગુણોથી ય
પૃથ્વીતલમાં અનુપમા.
શ્યામરૂપધારિણી એ
સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જ હતી.
સરસ્વતી શી પરમ વિદુષી
હતી એ તેજપાલની પ્રણયદેવી
આસરાજના કુલગૌરવની
હતી એ સદા ય ફલવતી આશ્વા.

જર્તામાં દૈવત બાળનારી
 એ મહાસતીએ
 દાગીનામાં દહવત ન દેખ્યાં.
 નારીજીવનમાં જીવનથી ય ચડતાં
 મહિયારીનાં મોંમાં ધન -
 ભવ્ય દિવ્ય આભૂષણો,
 એ એણે આગળ ધર્યાં
 રાજરાણી 'જયતલદેવી'ના ચરણે
 પતિ-સહજની રહેજ પ્રેરણાએ !
 કુટુંબના ગૌરવ કાળે
 કરાયલા એ ત્યાગયાં
 મહાભાગ્ય મનાયાં અનુપમાદેથી.
 ચંદ્રાવતીના ધનકુખેર ધરણિગની
 કુલકન્યા અનુપમાએ
 કરેલી આ ઔદાયની વાવણીએ,
 અનાહત વપન થયાં
 મેઘિરા મન્ત્રીપદનાં ખીજ.
 અંકુરિત થઈ અંતે એ
 ખૂબ જ ફૂલ્યાં ને ફૂલ્યાં
 એની જ મતિમન્ત્રણાના
 સમયે સીંચાયા સલિલથી

+

સદા ય માન્ય થતી
 અનુપમા એ ગૃહમન્ત્રણામાં,
 અને મુશ્કેલીના સમયે
 મન્ત્રીમન્ત્રણામાં ય.
 જિતાયા જયેષ્ઠા પણ

એ પતિવ્રતાનાં ભુદિયાતુર્ગે.
 સમાયાં સખળાં સ્વજનો
 એની ઉદારતાની સોહમાં.
 વિવેકના વશીકરણે
 એની આમન્યા ન'તી મુકાતી
 મહારથી મન્ત્રીશ્વરથી ય.
 જીવનની સાથે વણાયેલા
 એના કોમલ હૃદયના
 આર્જવભર્યા અતિવિનમ્રભાવો
 સર્વનાં હૃદયોને નમાવતા.
 એની અથાગ ભુદિ માટે
 અત્યાદર સાથે ઈર્ષ્યા ઝિગર્તા
 તેજપાલના અંતરમાં ક્યારે
 અને તે પોષતી પ્રણયપ્રણાલીને.
 બોલતા મુનિવરો ય
 એ મહામાનસની ખિરદાવલી-
 પુણ્યના પંથે જૂલતાં
 સ્વજન અને મન્ત્રીશ્વરોને
 સદા પથ-પ્રદર્શક હતી
 પુણ્યભૂમિના ભોમીયા શી એ.
 'વણુ ટેકે ભૂપનાં ભવાં પર ટકેલી
 સેવકોની ચંચળ લક્ષ્મીને'
 નિશ્ચલ કરવાનો કીમિયો
 આખાદ જણાતી એ
 કુદરતની અજબ કીમિયાગરણ.
 ગિરિશિખરોના ગમનાંગણમાં
 મણિ રત્ન ને હેમેમઢ્યા—

દંડ-કલશના ગેડી-દહાથી
 રમતી ને ખેલતી
 એની પુણ્યપરિચિત દષ્ટિ,
 ભોમદાટયા કૃપણકલશોથી
 સદાય અંતરનાં રીસામણાં કરતી—
 અને ફરજ પાડતી તેમને
 પોતાની મનવણીના માટે.
 હતી એ મહામોમાંસક
 કર્મવિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતની.
 કાળની કસોટીએ કસાતા
 અને અકસ્માત પલટાતા—
 ભાગ્ય ભવિષ્યની દીર્ઘદર્શિની એણે
 શીઘ્ર સર્જવ્યું અર્ધદાગિરિ પર
 સારી સૃષ્ટિના શણગાર શું
 ‘લૂણિંગ’ ન્યૈષ્ઠનુ સ્મૃતિચિન્હ
 બાંહેને એમાં હોય પછી,
 ‘લુણસિંહ’ સુતનાં વાતસલ્ય
 કે સારા ય સ્વજનનાં સમર્થન.
 સેવાધર્મની પરમ મહનતાને
 પીછાનતી
 સાચી સેવિકા એ
 મન વચન કાયાથી સેવતી
 સદાય કૌટુંબિક સ્ખર્યોને.
 એ જ માન્યાંતા એણે
 નિજ જીવનના લૌકિક લ્હાવ.
 લોકોત્તર લ્હાવને સર્જતી
 એની એ લૌકિક લ્હાણીઓ.

વીણાના કામલ રણુકાર શી
 ગંભીર સ્થિર વાણીની વિધાત્રી
 એ હતી વાગ્સારા વાગ્દેવતા
 મોતોના મણુકાશાં પ્રસન્ન
 ધક્કુના વિકાર શાં મધુર
 એનાં પુનીતપ્રાય વચનો
 પાવન કરતાં પતિના ઉરને—
 અને તેની ભાવુક ભાવનાને.
 દુઃકૃમ્યપરનાં એનાં સન્માન
 પ્રતિપક્ષ પાડતાં,
 એની યશગાથાને લલકારી
 એને જ સત્કારતાં સન્માનતાં.

+

હતાં આવાં માતનાં
 અને અન્ય સર્વ નારીઓનાં
 સદાય દૈવી સન્માન
 એ મન્ત્રોશ્રવણના ગૃહસૂત્રમાં
 પ્રગટાવ્યાં આ વિવેક
 અખૂટ નિધાન
 એમના પગલે પગલે.
 પિતૃપૂજનના કાડથી શું
 એમના સંતોષસાગરમાં
 સમાવાની સમીહા કરતો,
 મહાનુભાવ રત્નશ્રેણીનો—
 અનન્ત પ્રભાવશાલી
 શ્રી દક્ષિણાવર્ત મહાશંખ.
 પુણ્યપુરુષોમાં ઉત્તમ એઓ.

હૃદયંગમ સ્વામી હતા
શ્રીમતી લક્ષ્મી દેવતાના.
સદાય ચપલા ને ગર્વિષ્ઠા
એ શ્રી દેવતા
પ્રાયઃ નીચગામિની છતાંય
ઉચ્ચહૃદયી એ પ્રિયતમોના
સૌભાગ્ય-અંકને ન છોડતી
સહો લેતી એ શ્રીદેવી
ઉપેક્ષા ને અવગણુનાને.
સંભાગ્યના વશીકરણથી
સદા વશ્યાનું જીવન વીતાવતી
અતીવ સ્થિરતાને આહરી
આધીન બની બેઠી એ
સદાય આ મન્ત્રીશ્વરોની સોડમાં
શ્રી સન્માતની એમને
અવસરે એઓ પણ શ્રીને
યોગ્ય રીતે સન્માનતા.
આવડ્યાં સાચાં પૂજન શ્રીનાં
નારી પૂજક એ નરપુંગેવોને.
૧ 'સર્વે' ગુણો સોનામાં વસે'
પણ કો'કનેજ આવડે
એ ગુણો કેળવવાની કળા.
એ કળાએ બન્યાં
ગુર્જરીના અમોલ શણગાર
એ બે બંધુઓ ને

ઓલી અજળ અનોપમા
+
શણગારી ગુર્જરી જન્મભૂમિ
ઉદાર દિલતી એ ત્રિપુરીએ
દિવ્ય દેવજો સર્જાવીને
ઔદાર્ય ખડ્યું એમણે
'લૂણિગ' વસહોના અલૌકિકમાં.
ગુર્જરીના અંબોડામાં ગુંથાયલું
અજળ અવનવા પહેલપાડ્યું એ
અમોલ શિદ્ધપરતન.
'વિમલ' વસહોની નાની બહેનશું
અર્ધુદગિરિ પરતું
મંત્રીભક્તિનું એ મહારમારક
આજે ય જે જગતની દષ્ટિને
ગરકાવ કરી દેતું
કૌતુક ને ભક્તિના
આતિ ઉડેરા મદાસરરીયામાં
એના અજળ શિદ્ધ-ઘડતરમાં
પ્રસ્તરના તસુતસુએ
મંત્રીશ્વરોની ને અનુપમાની-
અનન્ત યશઃકીર્તિના
સાર્થક અક્ષરો ઉડાવ્યા
મહાસૂત્રધાર શોભનના ટાંકણે.
રક્તથી રંગાયશૌર્યનાં રમારકો
મોહની મળ જામે રતેહના
રમારકોમાં,

શહેનશાહી રમારકોમાં

સર્વે ગુણા કાંચનામાચયનતે ।

ઊઠે અક્ષરે

બળબળરીની અરેરાટીઓના.

ધુખ્યાનાં ને વેરનાં ઝેર હોય

મોહનાં ફેફસી કુતૂહલ હોય,

જુદમ ને અભિમાનના આડંબર
હોય.

એ અવનવાં સર્વં સ્થાપત્યોમાં
જગવે એ વાસ નાના વંટોળોને

શોધી ન જડે એ સ્થાપત્યોમાં

ભક્તિની ભોમમાં ભ્રમતી

અમર આનંદની આશ્વા.

ભક્તિનાં અમૃત અણુપીધે

અમર બન્યા કાના આનંદો ?

લૂણિગવસહીનાં વિધાપકોની

ભક્તિના પ્રદર્શન સમું

લાળ્યું છે એ દેલવાડાનું દેવળ ?

એ પરમભક્તિની પ્રતિમામાં

ભાતૃત્વસ્નેહ કે પુત્રવાત્સલ્યની

પુનીત પ્રશસ્ત પ્રેરણાને

ઝળહળી રહ્યો છે અનુપમ ઓપ;

આજે ય જે આંજી નાખતો

ભક્તિના ભાવુક યત્રિકોને

બ્રહ્મચર્યના આબાલ પૂનરી

પરમપ્રભુ શ્રીનેમનાં દર્શનથી

ત્યાં કોણુ ના હિંગળે આત્મને ?

સદ્ભાવનાં સોહામણાં ચક્ષુએ

કોણુ ના વાંચે પુણ્યશાળી

મંત્રીઓની એ પુણ્યપ્રશસ્તિને ?

મંત્રીઓની બંધુબેલડીએ—

અને પ્રેરણાની પ્રતિમા શી અનુ-

પમાએ અવતારેલી

ભક્તિની એ અમરગંગામાં

કોણુ ના ઝીલે ભાવુક માનવી ?

અમર જળો એ શાન્તિની જ્યોત

અર્બુદગિરિની શીતલ સપાટીમાં !

હિંગળો એ જ્યોતનાં કિરણો

અનાદિ અંધેરને હરી

યાત્રિકોના ભગ્માત્માઓને !

શાન્ત ને શીળાં કરે એ

સારીય આલમનાં

સદાય બળતાં જળતાં હૈયાને !

+

સપુર, સપુર,

ઓ ! મહાનુભાવ ગુણુઓ !

એટલેથી ય નથી અટકતી

એ પ્રણ્યાત્માઓની પુણ્યપ્રશસ્તિ.

સર્વાંગે શ્વણુગારી એમણે

ગુર્જરી-માતાને

ભક્તિનાં ભગ્ય આબૂપણોથી.

માનીતા એ મન્ત્રીશ્વરોના—

વિશાલ હૃદયોમાં

નંતા ધર્મદ્વેષ કે વર્ણુવિદ્વેષ.

ભીકના ભંજક એઓ

બ્રાતા સમ મનાતા સર્વ વર્ણોથી.

ઉદારતાની અવધિ અનુપમા

મનાતી 'પદ્મદર્શન-માતા'

સર્વ દર્શનીઓના સંબંધી.
એમની ભક્તીના બંકારે
સદા અવિભક્ત હતા
ગુર્જરીના સંતાનેને માટે.
એમનું હૃદય રડતું
પાત્રાપાત્રના ભેદને વિવેક,
ન'તો સમર્પ્યો એ હક હસ્તને.
સૌ કાંઈ તૃષાને છીપાવતા
એમની ઉદારતાની સરિતામાં.
ઔચિત્યના આત્મસમા
એ મહામાનવોની
યશગાથાઓ કાણે નથી ગાઈ?
કવિત્વના અમરકીર્તને.

ઉજવી બતાવ્યા
એમની કીર્તિના કૌમુદીમહોત્સવે
મહાકવિ સોમેશ્વરે
કુમારપાલ શી કૃતગ્નતાથી.
એમના પુણ્ય અવતારે
નારીના નિન્દિત મનાતા જન્મને
સંસારમાં સાર વદાવ્યે
જિતેન્દ્રિયોની ય જીએ,
૧ 'અસાર એવા ય આ સંસારમાં
સાર છે સારંગલોચના,

૧ અશ્મિન્નસારે સંસારે સાર-
જ્ઞલોચના । યત્કુક્ષિગ્રમવા પતે,
વસ્તુપાલ ! ભવાદૃશાઃ ॥

જેમની કુખે જન્મ ધારણ કરે
વસ્તુપાલ ! તમારા જેવાઓ. '
એવાં અમર સૂક્તોથી.
આભમાં ઉછાળતી
એમનાં યશઃ કીર્તિને
ગુર્જર-લાટ-સૌરાષ્ટ્રાદિનાં--
દેવમન્દિરોના શિખરોપરની
ફરફરતી પુણ્યપતાકાઓ.
ઓલતાં બિરુદાવલીઓ એમની
પરખે તળાવે ને વાવડીઓ
પાંચે ને પક્ષીઓના શ્વતશો મુખે.
સદાય આશીર્વાદ આપતા
એ મન્ત્રોશ્વરોને
વેદમન્ત્રના ઉચ્ચ ધ્વનિઓથી
એમણે સર્જેલી--
પંચશત બ્રહ્મપુરીઓના ભૂદેવો.
એ મન્ત્રોના ઉચ્ચારણમાં
યોગ્ય અમાત્યપદના
રાજ ને રાજ્ય પ્રત્યેની વફાદારીના
સહિષ્ણુતાના સિદ્ધાન્તના
ઔચિત્યની ઓળખાણના
અને એવાં કંઈ કંઈ તત્ત્વોના
વિવિધ સૂરોની વ્યંગ્યતા હતી.
ગુર્જરી માતાના આત્મને
શૌર્યથી રક્ષતાં છતાં,
ઉમદા આદર-સત્કારના
અને મસ્તિષ્કોના વિધાનના

સાવચેતીસૂચક ચોકીયાતોય
 ચારે કાર રાખ્યા હતા
 એ દીર્ઘદર્શી મન્ત્રીશ્વરેએ.
 દૂર જ રાખ્યા ગુર્જરીથી
 મ્હેમ્મ નૃપોને એમણે
 દર્શાવી શૌર્ય બલ ને સામ્યતા
 જ્યોત્સ્નો ને વૈષ્ણવો,
 શૈવો ને યોગીઓ,
 અને વળી આહંતો,
 સૌ કોઈ ઔદ્ધતિ સ્વરૂપે
 આત્મીય માનતા ને સત્વતા
 પરમ સત્વશાહી શ્રી વસ્તુપાલને.
 એ પ્રધાનોના પ્રધાનવટાએ
 કૃતયુગના બતાવ્યાઃ
 ઔદ્ધવ ને અભયકુમારને,
 પુરાણનાં પાત્રો કહ્યાં
 કલ્પક ને યૌગંધરાયણને,
 ધૃતિહાસને પાનેજ રાખ્યા
 જામ્યક તથા આલિંગને
 સદા કૃતઘ છતાં ય
 બૂલવા લાગી ગુર્જરીજનતા
 સુંબલ ને સાન્તૂ શા

ઉદાયન ને વાગજક શા
 જાણીતા જૈન મહામન્ત્રીઓને.
 હિમાલય શા મહાન એમની—
 રાજનીતિ ને જીવનચર્યા
 અતીવ નીચું જોવરાવતી
 કવિસમયસિદ્ધ પેલી—
 અમર ગંગાની પવિત્રતાને.
 ભાટ ચારણોનાં ચાટુવચનો
 ગર્વના ગિરિશિખરે આરોપવા
 અશક્ત હતાં
 એ વિવેકવિચક્ષણોને—
 અને અતિદક્ષા અનુપમાને.
 રાજ્યના કારોભારથી
 ક્યારે ય નીચાં ન નમતાં
 એમનાં સદાય ઉન્નત શિરો.
 જગઉછાળ કીર્તિના અક્ષરો
 કણે પડતાંની સાથે જ
 લજ્જાનાં ભારથી નમી જતાં.
 સ્નેહથી ચ્હાતાં સ્વજન-ચક્રોરે
 સદાય એ પુરુષચન્દ્રોને.
 પંડિતપ્રવરોનાં પદો ને કુમુદો
 પ્રતિદિન ધ્વજતાં
 એ તેજસ્વીઓના ઉદયને.

+

૧ “બૌદ્ધૈર્વૌદ્ધો વૈષ્ણવૈર્વિષ્ણુમક્તઃ
 શૈવૈઃ શૈવો યોગિભિર્યોગરક્તઃ ।
 જનસ્તાવજ્જન એવેતિ કૃત્વા,
 સત્વાથારઃ સ્તૂયતે વસ્તુપાલઃ॥

હતા વિશેષ વિદ્વાન શ્રી વસ્તુપાલ
 વાસ કર્યાં હતા વાણીદેવીએ
 એના વદનકમળે

આદર કર્યા વિદ્યાનાં
ભોજસમા એ કવીશ્વરે.
કવિજનોનો કરદાન એ
ભરી દેતો લક્ષ્મીથી
કવિઓનાં કંગાલગૃહોને.
સર્વ દર્શનના વિદ્વજનોએ
પોકારી એ મન્ત્રીની ખિરદાવણી
'સરસ્વતીકણ્ઠાભરણ' આદિ
બહુ બહુ ખિરદોથી.
સર્વગુણના એ સમધિષ્ઠાનમાં
વિભુતા ને વિક્રમ હતાં,
વિદ્યા ને વિદગ્ધતા હતી.
વિત ને વિતરણ હતાં,
અને એ સર્વ કરતાં યે
વધુ હતો સર્વગુણ શ્રેષ્ઠ વિવેક
એમ સાત વિકારો હોતાં ય
વિકારવિહીનતા જ હતી
એ વિવેકશિરોમણિમાં,

÷

હતો વારસો એ મન્ત્રીઓમાં
મહાન મહાજ્ઞેનત્વતો.
એ વારસાને સંપૂર્ણતયા રક્ષવા
કડપ દોરવણી હતી
દ્રુમારદેવી માતની.
'મદનું મદિરાગૃહ ન અને
વસ્તુપાલની બેઠક'
ધરાવી એ લાલબત્તી દેવીએ

સૂરિ શ્રી વિજયસેનથી.
ઉપદેશો વહાવ્યા એણે ત્યાં
જ્યોતિષવિદ્યાવિશારદ
પિયરપક્ષીય ગુરુશ્રી નરચંકથી,
બન્યા એ બંધુઓ
સર્વ મર્યાદાના સાગર.
જ્ઞેન યોગકુલના સુયોગી
આચારવિદ એ શ્રાવકો
પૂજતા ત્રિકાળે
પરમમુદ્ર શ્રી વીતરામદેવને.
પરમપ્રભુતે પૂજ્યા ને પૂજાવ્યા
સાડા બાર મહાસંઘયાત્રાથી
ગુર્જરી આદિની બાવુક જનતાને
દેવાધિદેવના એ મહાપૂજકોએ.
સૌરાષ્ટ્રની ભોંયનાં
ભવ્ય દિવ્ય આમૂષણ્ય-
શ્રી શત્રુજય ને ગિરિનાર,
એની મહાયાત્રાઓથી
માનવભવના લહાવ
લીધા ને લેવરાવ્યા એમણે
પુણ્યવંતા ભવ્યજનોને.
ગુણસ્તવનાએ ખતવો
શત્રુજય મૌલિમણિ શા
આદિ પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવને,
અતિપુનીત બનાવો
લૌકિકલાભચક્ર જિહવા
જ્ઞેન રતુતિના એ વિધાયકોએ.

કોટિશઃ પ્રભુનાં પ્રતિરૂપોથી
 મંદિત કરી ધરા
 અને વળી કંઈ ધરાધરા
 મન્ત્રીધુરાના એ ધોરીઓએ
 અહંન્તોના અહર્નિશ ધ્યાનથી
 પ્રભુમય બનેલા
 એ મહામન્ત્રીઓના માનસને
 તીર્થસ્વરૂપ બોલતા
 જગજ્જીવિતા જૈનાચાર્ય-
 શ્રી જિનપ્રભસૂરીશ્વરાઃ-
 'અહંન્તોથી જે અધ્યાસિત હોય
 કહેવાય તે તીર્થ'
 સદાય અધ્યાસિત હતાં
 અહંન્તોથી તેમનાં ચિત્ત.
 ન હતા ન-ગુરુ એ મન્ત્રીબંધુઓ.
 સન્માનથી-વંદનથી-દાનથી
 સતત સત્કાર્યા એમણે
 પૂજ્ય શ્રી ગરુવર્યોને.
 વંદ્યા ન હતી એમની
 સુખશાંતીની પૃચ્છા.
 એમના અપમાનમાં માન્યાં
 આપનાં જ અપમાન એમણે
 મહાવ્રતોના અપમાનની કેળા

તૃણની જ્યમ જીવનને ધર્યા
 યમ-મહિષના મુખાગ્રે
 એ મહાનુભાવ યજ્ઞમાનોએ.
 આખા ય અંગ પર
 મુનિપાત્રમાંના ધી ઢોળાતાં
 અબ્યંગન મનાયાં
 મહાઆહતી શ્રી અનુપમાથી.
 હરીજ ગયો તેજપાલ
 ધાંચણનું નિદર્શન દેવાતાં
 મીઠાબોલી એ સ્ત્રીદેવતાથી.
 'સુપાત્રદાનના અવશેષિત કોડથી
 પુનરવતાર પામ્યો કુમારપાલ'

એમ ઉત્પ્રેક્ષાયો વસ્તુપાલ
 કંઈ કંઈ કવીશ્વરોથી.
 સાધર્મિધાત્સલ્ય ને સંધપૂજનમાં
 જીવનની સિદ્ધિ માનતાં
 એ સદ્ધર્મનાં સ્થાયકો.
 યાત્રાળુઓના પગની ધૂલોથી
 પવિત્ર માનતાં નિજ આત્મને
 એ સાધર્મિકપૂજકો.

પ્રભુ ને સત્પાત્રના સેવનશ્રમમાં
 'સફળ થઈ માનતાં
 પિતાની આજ્ઞા ને માતની આશ્ચિય.'
 પ્રભુ ને સત્પાત્રના એ સેવકો.

૧ 'અદ્ય મે ફલવતી પિતુરાશા,
 માતુરાશિષિ શિલાકુકુરિતાય'

૧ યદધ્યાસિતમર્હન્નિસદ્ધિ તી-
 થ પ્રચક્ષતે । અર્હન્તથ તયો-
 શ્ચિત્ત-મધ્યવાત્સુરહર્નિશમ્ ॥

કેવા મનોરથો !

x

સ્વચ્છ સાચવ્યું જીવન એમણે
સદ્ભાવનાં સુમનસો ખીલવ્યાં
ભાવવિશુદ્ધિના એ ભાવુકોએ.
તેજથી જળહળતાં
મન્ત્રીપદનાં પ્રતાપી જીવનમાં ય
હિંદ્યાસ્તને મીમાંસતા તેઓ.
સંભાવતા ભરતી-ઓટને
લક્ષ્મીના મહાસાગરમાં ય
એ સાહસધીર પુરુષો.
પાપથી પાછા ફરતા તેઓ
પ્રતિદિન પુણ્યમાં પગલાં માંડતા.
કુમારદેવીનાં કુખનાં એ નુર
ભક્ત-દાતા-શુર

ત્રણે ય હતાં.
માતાના સુંદર જૈનત્વને
જીવનમાં જીવી જાણ્યું
બરાબર બિરવી જાણ્યું
યથાશક્તિ ભોગવી ય જાણ્યું
જૈનના એ કુલ જોગીઓએ.

+ +

સુકૃતયજ્ઞના યજ્ઞ
એ મહાયજમાનોએ
અદાર અદાર વર્ષો તક
પુણ્યાર્થે વ્યય કર્યો
ત્રણસે ત્રણસે કોટિ દ્રવ્યનો,

છતાં એમની સહજ નમ્રતા--
અને અંતરનો સદ્ભાવ
ધણું ય ગૃહ મણુગણુતાં
અવસરે ઉધારાં ય પડતાં
પશ્ચાત્તાપની આત્મપ્રેરણાએ.
માનવની માનભરી સૃષ્ટિમાં
મહામના એ મન્ત્રિઓ સિવાય
અન્ય કોણ એમ બોલે:--
'કર્મ સુકૃત ન કર્યાં
સજ્જનોને સ્મરણુ થોમ્ય એવાં,
કેવલ મનોરથોને જ સાર માનતા
અમારી ઓ વય
એમનીએમ વીતી ગઈ.'
કયું માપ માપી શકે
આ નમ્રતા ને સદ્ભાવની
આલ શ્રી અપારતાને ?
બહેને કવિઓ મથે
મહાત્માઓનાં અંતર માપવા,
પણ અધૂરાં રહેવા સર્જ્યાં
કૃતજ્ઞોનાં એ મોજણી મંથન
તો ય ધન્યવાદને તો વરે.
પરમાર્થી મહાપુરુષોનાં
એ કવિકૃત 'સુકૃતસંકીર્તનો.'
ધન્ય એ ઉદાર પ્રયત્નોને !

+

૧ ન કૃતં સુકૃતં કિશ્ચિત્,
સતાં સંસ્મરણોચિતમ્ । મનો-
રથૈકસારાણા-મેવમેવ નતંવયઃ॥

સદાય સૃષ્ટિ સંભારશે
 વસ્તુપાલ-તેજપાલને
 અને પુણ્યશીલ અનુપમાને.
 સદાય ગાતું રહેશે
 દેલવાડાનું તે દેવાલય
 એમની અમર કીર્તિને.
 ખિરદાવણી બોલશે
 એમનાં સુકૃતના યાત્રાળુઓ
 સોમેશ્વરદેવાદિ
 ગૂણુ મહાકવીશ્વરોના
 સોહામણી શબ્દોમાં:--
 'સત્રાગારો ને નવાણોથી
 તથા અગણ્ય ધર્મસ્થાનોથી
 વ્યાપ્ત કદી સમસ્ત ધરા,
 અને વ્યાપ્તું ગગનમંડળ
 ઉજળાં યશઃ કીર્તિથી
 વીર શ્રી વસ્તુપાલે.'
 ન રહ્યું ખાલી કો' સ્થળ
 અન્યના ઉપવેશન માટે.
 રૂઢવંશ વિનય ને વિદ્યામાં

૨ અન્નદાનૈઃ પયઃપાનૈઃ-ધર્મેસ-
 નૈશ્ચ ભૂતલમ્ । યશસા વસ્તુ-
 પાલેન, રુદ્ધમાકાશમણ્ડલમ્ ॥
 ૩ અન્વયેન નિનયેન વિદ્યયા,
 વિક્રમેણ સુકૃતક્રમેણ ચ ।
 ક્વાઽપિ કોઽપિ ન પુમાનુપૈ-
 તિમે, વસ્તુપાલસ દશો દશોઃ
 પથિ ॥ '

સુકૃત ને બળપરાક્રમમાં
 વસ્તુપાલ શો કોઈ ક્યાંય
 ન પડ્યો મુજ દષ્ટિ પથમાં.'
 'નથી દેખો અન્ય કોઈ
 તેજપાલથી અધિકો દાની. '
 પધર્મને ઉપકાર તારો
 અને તને ઉપકાદ કરતા ધર્મનો
 એમ હે વસ્તુપાલ બન્નેનો
 એ યોગ્ય જ સમાગમ હતો.'
 દગુણોથી અનુપમ--
 અને પ્રત્યક્ષ લક્ષમી હતી
 તેજપાલની પત્ની અનુપમા.'

+

મારાં પણ હો
 ધન્યવાદ ને અભિનન્દન
 લૂણિગવસહીના વિધાપક
 એ મહામાત્યો ને અનુપમાની
 સુકૃતશાલિની રત્નત્રયીને.

૪ ત્યાગી તેજઃપાલાદપરઃ કો-
 ઽપિ ન દૃષ્ટઃ ।

૫ તવોપકુર્વતો ધર્મ, તસ્ય ત્વા
 મુપકુર્વતઃ । વસ્તુપાલ ! દ્વયો-
 રસ્તુ, યુક્ત એવ સમાગમઃ ॥

૬ તઽજાયાનુપમા મુનૈરનુપમા-
 પ્રત્યક્ષલક્ષ્મીરભૂત્ ॥

છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશનના

નજરે જોતાંજ પસંદ પડે તેવા

સોના-ચાંદીના

દરેક જાતના તૈયાર

દાગીના

૧૦૦ ટચના

ચાંદીના

ચાંદીની લેઇટેસ્ટ

પ્રેઝન્ટેશન

વાસણો

નાવેલ્ટીઝ

— ખરીદવા માટે —

રાજનગરનું એકજ જાણીતું સ્થળ

ત્રીકમલાલ ઉજમશી

સ્તનપોળ, અમદાવાદ.

અમારી સ્પેશિયાલીટી

ચાંદીના થરખોસ, ટીસેટ, વોટરનગ,
ટીફીનબાસ્કીટ, ગ્લાસસ્ટેન્ડઝ વિ ...

અદ્ભૂત ઔષધ

ગમે તેવો જીનો અગર નવો હિસ્ટીરીઆ હોય—

||

તો ખાત્રીપૂર્વક મદાડવામાં આવે છે.

હિસ્ટીરીઆ

અમારા કહેવા મુજબ દવા
વાપરનારને ફાયદો ન થાય
તો ઈનામ

રૂપીઆ એક સો.

★ હિસ્ટીરીઆ વિનાશક ગુટીકા ★

ડબી એકની કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

અનેક જાતના અસાધ્ય રોગોનું નિદાન કરી

દવા

આપવામાં આવે છે. એક વખત
પંધારી ખાત્રી કરો.

દવાખાનું :—

સ્તનપોળ, સુરજમલ
શેઠના ડહેલા સામે.

ધર :—જવર વાડ.

લખો અગર મળો :—

પાટણુકર ફાર્મસી.

અમદાવાદ.

પુરુષ ખખર

દરેક જાતના અસાધ્ય રોગથી
પીડાતા બાધ-બહેનોને જરૂર એક
વખત અમારી પાટણકર ફાર્મસી
ની મુલાકાત લેવા બલામણુ છે.

ગવર્નમેન્ટ તરફથી રજીસ્ટર થએલા
વૈદ્ય ભોગીલાલ રતનચંદ

રાજકુવિ ભોગીલાલ

રતનચંદ વોરા.

રતનપોળ, પીપળાવાળો ખાંચો,

અમદાવાદ.

સરસ્વતિ સાહિત્ય રત્ન ગ્રન્થાવળી તરફથી પ્રગટ થનારા પુસ્તકો.

મેવાડની જૈન વિશંગના—

પાટમદે.

રૂા. ૪-૦-૦

સામાજિક વિષયોથી ભરપૂર

રસમય કથા—

પુરૂષાર્થ અને સિદ્ધિ

રૂા. ૩-૦-૦

આ સિવાય અમારે ત્યાં નીચેના પુસ્તકો મળશે.

દેવકુમાર

રૂા. ૨-૦-૦

મેવાડના અણુમોલ જવાહિર

રૂા. ૪-૦-૦

શ્રીપાળ મહારાજનો રાસ (આવૃત્તિ ત્રીજી) રૂા. ૭-૦-૦

નવપદ આરાધનવિધિ તથા ૧૦૦ની કીમત રૂા. ૫૦-૦-૦

લોગીલાલ રત્નચંદ કવિ : રત્નપોષા : અમદાવાદ.

—: સોલ એજન્ટ :—

મેસર્સ મેઘજી હીરજી જૈન પુસ્તક ભંડાર.

પાયધુની, ગોડીજીની ચાલ, મુંબઈ ૨.

